

JEZIČNA SKLADANJA

Z B O R N I K

O ŠEZDESETOGODIŠNJICI
PROF. DR.
IVE PRANJKOVIĆA

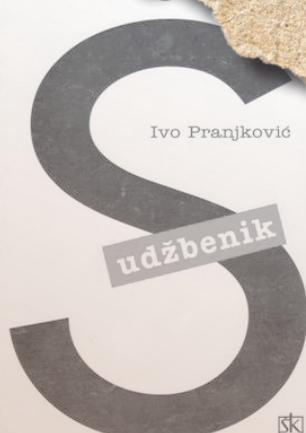
Ivo Pranjković

Filološki vjekopisi

Sintaksa

hrvatskoga

i povijest hrvatskoga jezika u XIX. stoljeću

Druga
hrvatska skladnja
Sintaktičke rasprave

HRVATSKA SVEUČILIŠNA NAKLADA

Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko - Zagreb

HRVATSKA
SKLADNJA

Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko - Zagreb

JEZIČNA SKLADANJA

Zbornik

o šezdesetogodišnjici prof. dr. Ive Pranjkovića

Uredili

Lada Badurina
Vine Mihaljević

Zagreb, srpanj 2010.

Izdavač:

Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko u Zagrebu

Za izdavača:

Vine Mihaljević

Urednici:

Lada Badurina i Vine Mihaljević

Korektor:

Lada Badurina

Recenzenti:

Svein Mønnesland (Oslo),

Mateo Žagar (Zagreb)

Grafička priprema i tisak:

PRINTERA GRUPA, Sveta Nedelja

Naklada:

250 primjeraka

ISBN 978-953-55528-1-9

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice
u Zagrebu pod brojem 739623

Sadržaj

<i>Pristupna riječ</i>	5
<i>Biografija Ive Pranjkovića</i>	7
<i>Bibliografija Ive Pranjkovića</i>	9

I.

Josip Silić: Sintaksa hrvatskoga jezika Ive Pranjkovića u <i>Gramatici hrvatskoga jezika</i> J. Silića i I. Pranjkovića.....	39
Krešimir Mićanović: Sintaktički opis u Silić–Pranjkovićevoj <i>Gramatici hrvatskoga jezika</i>	47
Ismail Palić: Sintaksa “malih riječi” Ive Pranjkovića.....	53
Marija Znika: Pranjković kao sintaktičar (Neki aspekti Pranjkovićeva sintaktičkog opusa).....	63
Lada Badurina: Polemičnost i polemike Ive Pranjkovića	69
Marina Katnić-Bakaršić – Vesna Požgaj Hadži: <i>Zapis</i> o Ivi Pranjkoviću kao stilističaru.....	85

II.

Lana Hudeček – Luka Vukojević: Kojeg su tipa rečenice <i>Otputovalo je u Francusku da bi tamo umro</i>	93
Zrinka Jelaska: Dvojčane podjele vrsta riječi: samoznačnost i promjenljivost.....	101
Branko Kuna: Kvalitativni genitiv u hrvatskome jeziku.....	127
Branimir Belaj: Shematično i specifično u opisu značenja prefigiranih glagola – primjer hrvatskoga glagolskoga prefiksa <i>nad-</i>	139
Stjepan Damjanović: Jezik glagoljične Regule svetoga Benedikta.....	159
Mira Menac-Mihalić: Određeni i neodređeni oblik pridjeva u štokavskim i kajkavskim frazemima	179
Ante Šoljić: Jezik i politika	193
<i>Kazalo imena</i>	199

Pristupna riječ

Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko iz Zagreba organizirala je 15. prosinca 2007. godine na Filozofskome fakultetu u Zagrebu znanstveni kolokvij posvećen članu Udruge prof. dr. Ivi Pranjkoviću u povodu šezdesete obljetnice njegova rođenja. Ivo Pranjković jedan je od najuglednijih hrvatskih jezikoslovaca. Član je i aktualni predstojnik Katedre za hrvatski standardni jezik pri Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

U radu su kolokvija sudjelovali prije svega kolege profesora Pranjkovića, i to s Katedre za hrvatski standardni jezik i s Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, potom članovi Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje u Zagrebu te članovi odsjekā za kroatistiku filozofskih fakulteta u Rijeci i Osijeku, članovi Odsjeka za bosanski, hrvatski, srpski jezik, odnosno Odsjeka za slavenske jezike i književnosti Filozofskoga fakulteta u Sarajevu, Odsjeka za slavistiku Filozofskoga fakulteta u Ljubljani i gost predavač iz Dubrovnika. Gotovo svi su sudionici znanstvenoga kolokvija predali svoje radeove za objavlјivanje u ovom zborniku.

U zborniku donosimo slavljenikovu biografiju i bibliografiju (koja zorno svjedoči ne samo o autorovoj agilnosti nego i o glavnim temama njegovih znanstvenih zanimanja) te priloge sudionika kolokvija razvrstane u dvije cjeline. U prvu su uvršteni tekstovi koji se na ovaj ili onaj način odnose na znanstvenu djelatnost prof. dr. Ive Pranjkovića, bilo da govore o njemu kao sintaktičaru, bilo kao o stilističaru, bilo kao o zapaženu polemičaru. U drugoj se pak cjelini nalaze tekstovi u kojima se razmatraju i druge jezikoslovne teme, (morfo)sintaktičke, povjesnojezične, dijalektoloske, jezičnopoličke – konkretno, riječ je o jednome tipu složenih rečenica, o dvojčanoj podjeli vrsta riječi, o kvalitativnom genitivu u hrvatskome jeziku, o značenju prefigiranih glagola, o jeziku glagoljične Regule svetoga Benedikta, o određenom i neodređenom obliku pridjeva u štokavskim i kajkavskim frazemima te napisljetku o odnosu politike i jezika. I na taj je način Pranjkovićeva *skladnja* našla odjeka u novim jezičnim skladanjima!

Prvi sud o radovima u zborniku izrekli su njihovi recenzenti: prof. dr. Svein Mønnesland sa Sveučilišta u Oslu i prof dr. Mateo Žagar s Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Zahvaljujemo im na pomnu čitanju i vrijednim za pažnjima.

Uime Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije Visoko iz Zagreba zahvaljujemo Katedri za hrvatski standardni jezik i Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu koji su podržali ovaj znanstveni kolokvij i ustupili nam vrlo lijepu dvoranu za održavanje kolokvija. Zahvaljujemo i svim kolegicama i kolegama koji su nam poslali svoje priloge za ovaj zbornik te svim članovima Udruge koji su pomogli u organizaciji znanstvenog kolokvija i u objavlјivanju ovoga zbornika.

Urednici

Prof. dr. Ivo Pranjković

BIOGRAFIJA IVE PRANJKOVIĆA

Ivo Pranjković rođen je 17. kolovoza 1947. godine u Kotor Varošu (BiH), gdje je polazio osnovnu školu. Roditelji su mu Marko i Ruža, rođena Ružić. Ima dvije kćeri – Anu i Ivu. Stanuje u Velikoj Gorici. Franjevačku klasičnu gimnaziju pohađao je u Visokom (kod Sarajeva) od 1962. do 1966. godine, a zatim završio i novicijat u Kraljevoj Sutjesci. Nakon odsluženja vojnoga roka (u Užicu, u Srbiji) boravio je vrlo kratko vrijeme i na Franjevačkoj teologiji u Nedžarićima (Sarajevo). Studij kroatistike (tada jugoslavenskih jezika i književnosti) i komparativne književnosti upisao je 1969. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a završio ga 1973. Kraće vrijeme radio je u Nakladnom zavodu Matice hrvatske u Zagrebu i na srednjoj školi u rodnom Kotor Varošu. Od jeseni 1974. zaposlen je na Odsjeku za kroatistiku Filozofskoga fakulteta, gdje je najprije bio lektor, zatim asistent, docent, izvanredni profesor, a od 1996. redoviti je profesor na Katedri za hrvatski standardni jezik. Trenutno obnaša i dužnost predstojnika te katedre. Donedavno je vodio i poslijediplomski studij kroatistike, na kojemu i predaje, a surađuje i na poslijediplomskim studijima kroatistike u Rijeci i Osijeku te na poslijediplomskim studijima lingvistike u Zagrebu i Sarajevu. Bio je također (1984–1986) lektor na Sveučilištu u Bochumu (Njemačka) te držao raznovrsna predavanja na sveučilištima u Oslu, Aarhusu (Danska), Leipzigu, Berlinu, Parizu, Beču, Grazu, Klagenfurtu, Trstu, Budimpešti, Szombathelyu, Pečuhu, Ljubljani, Sarajevu, Mostaru, Tuzli, Beogradu, Novom Sadu, Cetinju i drugdje. Sudjelovao je također na velikom broju znanstvenih skupova u zemlji i inozemstvu.

Magistrirao je temom *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku* (1978), a doktorsku disertaciju pod naslovom *Sintaktička jukstapozicija u hrvatskom književnom jeziku* obranio je 1982. godine. Objavio je dosada dvadesetak autorskih knjiga (neke i u više izdanja) te nekoliko stotina raznolikih znanstvenih i stručnih radova. Veći je broj knjiga uredio ili priredio za tisak.

Znanstvena se djelatnost Ive Pranjkovića može pratiti u nekoliko tematskih cjeline. Ponajprije, velik se dio njegovih radova tiče sintakse hrvatskoga standardnog jezika. Tu svakako valja izdvojiti knjige *Hrvatska skladnja* (¹1993. i ²2002) i *Druga hrvatska skladnja* (2001), *Gramatiku hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* (2005), koju je napisao u suautorstvu s Josipom Silićem, ali i gimnazijalne udžbenike iz sintakse, koji su od 1995. objavljeni u više izdanja i pod različitim naslovima (*Sintaksa hrvatskoga jezika te Hrvatski jezik 3*). Drugo područje Pranjkovićeva zanimanja – povijest hrvatskoga jezika i jezikoslovja – prepoznajemo i u monografijama o pojedinim hrvatskim jezikoslovcima (*August Musić*, 1989; *Adolfo Veber Tkalcović*, 1993) i u većem broju studija koje su sakupljene i objavljene u knjizi *Filološki vjekopisi* (2006). K tome za tisak je pripremio i popratnim studijama i/ili predgovorima/pogovorima popratio odabrane rasprave i članke Adolfa Vebera Tkalcovića

(1998) te Frana Kurelca, Bogoslava Šuleka, Vinka Pacela i Adolfa Vebera Tkalčevića (1999). Treću tematsku cjelinu čine studije o jeziku franjevaca Bosne Srebrenе. One su sakupljene u knjigama *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrenе* (2000) i *Franjevačko spisateljstvo na hrvatskome jeziku* (2008). Osim toga priredio je i predgovorom popratio knjigu *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine od XIV. do sredine XVIII. stoljeća* (2005), a kao urednik potpisuje i izabrana djela Ivana Frane Jukića (2001). Povremeno se Pranjković bavio i normativističkom problematikom. Rasprave i članci s toga područja sabrani su i objavljeni u knjizi *Ogledi o jezičnoj pravilnosti* (2010). Nапослјетку, Pranjkovićevi su stilistički ogledi o jeziku i književnosti, koji su nastajali u razdoblju od 1973. do 2003. godine, objavljeni u knjizi *Jezik i beletristika* (¹2003. te prošireno izdanje ²2005).

O pitanjima struke Ivo Pranjković često i javno progovara. Svoja je stajališta o mnogim jezičnim pitanjima (upravo o onima koja najčešće pobuđuju zanimanje šire javnosti, npr. o statusu standardnog jezika/standardnih jezika i o pojedinim standardnojezičnim normama, napose o leksičkoj i pravopisnoj) nerijetko morao braniti u polemikama koje je vodio s drugim i jezikoslovцима. O toj djelatnosti svjedoče i dvije knjige Pranjkovićevih polemičkih tekstova – *Jezikoslovna sporenja* (1997) i *Sučeljavanja* (2008).

Član je Međunarodnoga slavističkog komiteta, Hrvatskoga filološkog društva, Matica hrvatske, HKD Napredak i Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko.

BIBLIOGRAFIJA IVE PRANJKOVIĆA

A. KNJIGE

1. Autorske

Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva, knj. 13, Zagreb, 1984.

August Musić, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Kritički portreti hrvatskih slavista, Zagreb, 1989.

Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993 [Drugo, izmijenjeno izdanje 2002].

Kronika hrvatskoga jezikoslovlja, Mala knjižnica Matice hrvatske, kolo I, knj. 4, Zagreb, 1993.

Adolfo Veber Tkalčević, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Kritički portreti hrvatskih slavista, Zagreb, 1993.

Sintaksa hrvatskoga jezika. Udžbenik za 3. razred gimnazije (na naslovniči: *Sintaksa hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika u XIX. stoljeću*), Školska knjiga, Zagreb, 1995.

Sintaksa hrvatskog jezika. Vježbenica s rješenjima za 3. razred gimnazije (na naslovniči: *Sintaksa hrvatskoga jezika i povijest hrvatskoga jezika u XIX. stoljeću. Vježbenica*), Školska knjiga, Zagreb, 1995.

Jezikoslovna sporenja, Konzor, Zagreb, 1997.

Lingvistički komentari, Biblioteka Dometi, knj. 127, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1997.

Hrvatski jezik 3. Udžbenik za 3. razred gimnazije, Školska knjiga, Zagreb, 1998 [Drugo izdanje 2000; treće izdanje 2001].

Hrvatski jezik 3. Vježbenica, Školska knjiga, Zagreb, 1998 [Drugo izdanje 2000; treće izdanje 2001].

Hrvatski jezik i franjevcii Bosne Srebreni, Mala knjižnica Matice hrvatske, kolo X, knj. 55, Zagreb, 2000.

Druga hrvatska skladnja. Sintaktičke rasprave, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2001.

Jezik i beletristica, Disput, Zagreb, 2003 [Drugo, prošireno izdanje 2005].

Filološki vjekopisi, Disput, Zagreb, 2007.

Sučeljavanja. Polemički dueli oko hrvatskoga jezika i pravopisa, Disput, Zagreb, 2008.

Franjevačko spisateljstvo na hrvatskome jeziku, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2008.

Ogledi o jezičnoj pravilnosti, Disput, Zagreb, 2010.

2. Knjige u suautorstvu

Turopoljski vjekopisi (suautor i član redakcije), Velika Gorica, 1996.

Priručnik za nastavnike uz udžbenike hrvatskoga jezika za gimnazije, Školska knjiga, Zagreb, 2004 (s Josipom Silićem, Markom Samardžijom i Marinom Čubrić)

Hrvatski enciklopedijski rječnik, Novi Liber, Zagreb, 2002 (član uređivačkoga odbora i suautor: s Vladimirom Aničem, Dunjom Brozović Rončević, Ivom Goldsteinom, Slavkom Goldsteinom, Ljiljanom Jović i Rankom Matasovićem)

Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta, Školska knjiga, Zagreb, 2005 (s Josipom Silićem) [Drugo izdanje 2007].

3. Uređene i/ili priređene knjige

Vladimir Anić: Rječnik hrvatskoga jezika, Novi Liber, Zagreb, 1991 (urednik s Markom Samardžijom); drugo, prošireno izdanje 1994; treće, prošireno izdanje 1998.

Turopoljska čitanka (izabralo, priredio i napisao uvodne tekstove), Matica hrvatska – Ogranak Velika Gorica, Velika Gorica, 1994.

Adolfo Veber Tkalčević: Odabrana proza (priredio), Croatica. Hrvatska književnost u 100 knjiga, II. kolo, knj. 27, Riječ, Vinkovci, 1998.

Zlatko Vince: Iakovica u hrvatskoj jezičnoj povijesti. Sudbina ikavice u hrvatskoj pisanoj riječi – Zadarsko-dalmatinski jezično-kulturni krug (priredio i napisao pogovor), Mala knjižnica Matice hrvatske, kolo VII, knj. 37, Zagreb, 1998.

Fran Kurelac, Bogoslav Šulek, Vinko Pacel, Adolfo Veber Tkalčević: Jezikoslovne rapsrade i članci (priredio), Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.

Zbornik u čast dr. fra Ignacija Gavrana (uredio sa Slavkom Jeličićem), Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko, Zagreb, 1999.

Dies academicus u čast dr. fra Rastislava Drljića i dr. fra Berislava Gavranovića. Zbornik (uredio sa Slavkom Jeličićem), Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko, Zagreb, 2000.

Ivan Frano Jukić: Izabrana djela, priredio i napisao predgovor pod naslovom *Ivan fra Frano Jukić (1818-1857)*, Konzor, Zagreb, 2001.

Spomen-spis. Povodom 90. obljetnice rođenja dr. fra Ignacija Gavrana (uredio s Jozom Džambom i Antom Jeličićem), Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko, Zagreb, 2004.

Od fonetike do etike. Zbornik o sedadesetogodišnjici prof. dr. Josipa Silića (priredio), Disput, Zagreb, 2005.

Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine od XIV. do sredine XVIII. stoljeća, Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine u 100 knjiga, knj. 6 (priredio i napisao predgovor), Matica hrvatska Sarajevo i HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2005.

Hrvatski jezik u XX. stoljeću. Zbornik radova sa znanstvenog skupa što je održan u palači Matice hrvatske 20.-21. siječnja 2005 (uredio s Markom Samardžijom), Matica hrvatska, Zagreb, MMVI.

Vladimir Anić: Rječnik hrvatskoga jezika (član uredničkoga odbora s Damiron Kalogerom i Nives Opačić), Novi Liber i Jutarnji list, Zagreb, 2007.

Jezični varijeteti i nacionalni identiteti. Prilozi proučavanju standardnih jezika ute-meljenih na štokavštini (uredio s Ladom Badurinom i Josipom Silićem), Disput, Zagreb, 2009.

B. RASPRAVE I ČLANCI

“Lingvostilistička analiza Cesarićeve pjesme Željeznicom”, *Jezik*, 20/5, Zagreb, 1973, str. 149-157.

“O govoru spikera (i drugih radnika i suradnika) Radio-Zagreba”, *Jezik*, 25/5, Zagreb, 1978, str. 148-153.

“O nekim navodnim sintaktičkim pogreškama u vezi s glagolom *trebati*”, *Jezik*, 26/5, Zagreb, 1979, str. 144-147.

“Rečenica u govoru i jeziku”, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 16, Zagreb, 1979, str. 53-61.

“Koordinacija u nekim poznatijim južnoslavenskim gramatikama”, *Jezik*, 27/2-3, Zagreb, 1979-1980, str. 55-64.

“O nekim gramatičko-leksičkim osobitostima suvremenog hrvatskog pjesništva”, *Umjetnost riječi*, 4, Zagreb, 1980, str. 275-295.

“O nekim problemima u vezi s nastavom gramatike hrvatskog ili srpskog jezika”, *Godišnjak Saveza društava za primijenjenu lingvistiku Jugoslavije*, Zagreb, 1980-1981, str. 143-147.

“O problemu razgraničenja koordinacije i subordinacije u hrvatskom književnom jeziku”, *Filologija*, 10, Zagreb, 1980-1981, str. 151-165.

“Sintaksa u suvremenoj nastavi”, *Suvremena metodika*, 1, Zagreb, 1981, str. 32-38.

“Pjesništvo Josipa Markušića (stilske i jezične osobitosti)”, *Angažirani svećenik. Simpozij u povodu 100. obljetnice rođenja fra Josipa Markušića* (zbornik), Kršćanska sadašnjost i revija Nova et vetera, Zagreb – Sarajevo, 1981, str. 178-184.

“Klasifikacija riječi na vrste i razine gramatičke analize”, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 17, Zagreb, 1982, str. 23-31.

“Zbirne imenice i kategorija broja u hrvatskom ili srpskom jeziku”, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 13, Beograd, 1984, str. 171-176.

- “Gramatika Matije Antuna Relkovića”, *Croatica*, 22-23, Zagreb, 1985, str. 97-118.
- “Zavisne rečenice u hrvatskom ili srpskom jeziku - klasifikacijske nedoumice”, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 14, Beograd, 1985, str. 57-66.
- “Koji i što”, *Jezik*, 34/1, Zagreb, 1986, str. 10-17.
- “Vrijeme, način i vid te odnosi među članovima sintaktički koordiniranih jedinica”, *Kontrastivna analiza engleskog i hrvatskog ili srpskog jezika*, III, Zagreb, 1987, str. 71-88.
- “Konstrukcije s prijedlogom za ispred nesklonjivih komponenata”, *Jezik*, 35/1, Zagreb, 1987, str. 1-6.
- “Vukov pristup glagolskim kategorijama”, *Zbornik radova o Vuku Stefanoviću Karađžiću*, Sarajevo, 1987, str. 203-211.
- “Implicitna koordinacija”, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 22, Zagreb, 1987, str. 107-147.
- “Sintaktički status ‘samostalnih članova rečenice’”, *Jezik*, 35/3, Zagreb, 1988, str. 78-84.
- “Implicitna subordinacija”, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 23, Zagreb, 1988, str. 1-33.
- “Jukstapozicija”, *Radovi Instituta za jezik i književnost*, Sarajevo, 1989, str. 191-216.
- “Jukstapozicija i razina sintagme”, *Fluminensia*, 2, 1989/1-2, 1990, Rijeka, str. 78-81.
- “Strukture s konektivom *te* u hrvatskom književnom jeziku”, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 26, Zagreb, 1991, str. 15-21.
- “Jezik i stil fra Antuna Kneževića”, *Zbornik radova sa simpozija u povodu 100. obljetnice smrti fra Antuna Kneževića*, Sarajevo, 1991, str. 101-108.
- “Jezikoslovno modeliranje i razina jednostavne rečenice”, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 20/2, Beograd, 1991, str. 125-134.
- “Fonološki i sintaktički opis u prvim slavonskim gramatikama”, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 27, Zagreb, 1992, str. 123-135.
- “Prostorna značenja prijedloga u hrvatskome standardnom jeziku”, *Suvremena lingvistika*, 18/33, Zagreb, 1992, str. 21-26.
- “Gramatike Adolfa Vebera Tkalcčevića”, *Fluminensia*, 4/1, Rijeka, 1992, str. 113-119.
- “Prilozi kao ‘riječi sviju vrsta’”, *Suvremena lingvistika*, 18/34, Zagreb, 1992, str. 243-249.
- “Razlikovni rječnici”, *Europa Orientalis*, XI/2, Salerno, 1992, str. 377-386.
- “Hrvatski u kontaktu s orijentalnim jezicima”, *Behar*, I/2, str. 25-26 i I/3, str. 25-26, Zagreb, 1992.
- “Jezik Eugena Kumičića”, *Liburnijske teme* (zbornik), Opatija, 1993, str. 75-80.
- “Adolfo Veber Tkalcčević (1825-1889)”, *Portreti hrvatskih jezikoslovaca*, Biblioteka Hrvatski radio, knj. 5, Zagreb, 1993, str. 89-95.

- “Iveković-Brozov Rječnik hrvatskoga jezika na početku i na kraju stoljeća”, *Kolo*, 7-8, Zagreb, 1993, str. 566-587.
- “Osnove valentnosti imenica i pridjeva u hrvatskome književnom jeziku”, *Kontrastivna analiza engleskog i hrvatskog jezika*, IV, Zagreb, 1993, str. 29-40.
- “Jezikoslovno nazivlje i kategorijalna određenja u gramatici fra Stjepana Marijanovića”, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 28-29, Zagreb, 1993-1994, str. 57-70.
- “Bosansko-hrvatski jezik nakon rata”, *Rat u Bosni i Hercegovini. Uzroci, posljedice, perspektive. Zbornik radova*, Samobor, 1994, str. 215-218.
- “Jezik u pjesmama Ibrahima Kajana”, *Behar*, 14-15, Zagreb, 1994, str. 23.
- “Vremenski prijedlozi u hrvatskome jeziku”, *Fluminensia*, 6/1-2, Rijeka, 1994, str. 63-69.
- “Hrvatski standardni jezik, I”, *Hrvatsko slovo*, 17. studenoga 1995, str. 5; “Hrvatski standardni jezik, II”, *Hrvatsko slovo*, 24. studenoga 1995, str. 12 i 30.
- “Magnum opus Vladimira Mažuranića (Prinosi za pravno-povjestni rječnik, Zagreb, 1908-1922)”, *Radovi Leksikografskog zavoda “Miroslav Krleža”*, 4, Zagreb, 1995, str. 125-132.
- “Vremenski prijedlozi u hrvatskome jeziku”, *Nemzetközi Szlavistikai Napok*, V (zbornik), Szombathely (Mađarska), 1995, str. 268-273.
- “Kurelac i Veber”, *Riječki filološki dani*, 1 (zbornik), Rijeka, 1996, str. 17-23.
- “Leksik i lektura”, *Jezik i komunikacija* (zbornik Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku), Zagreb, 1996, str. 425-429.
- “Nedimenzionalna značenja prijedloga u hrvatskome jeziku”, *Riječki filološki dani*, 1 (zbornik), Rijeka, 1996, str. 225-236.
- “Sintaktičke i leksičke osobitosti deseteračkoga pjesništva fra Grge Martića”, *Fra Grgo Martić i njegovo doba* (zbornik), Zagreb, 1996, str. 243-254.
- “Stjepan Ivšić i hrvatski pravopis”, *Stjepan Ivšić i hrvatski jezik* (zbornik), Zagreb, 1996, str. 95-106.
- “Temeljna načela jezične pravilnosti”, *Kolo*, 4, Zagreb, 1996, str. 5-12.
- “Funkcionalni stilovi i sintaksa”, *Suvremena lingvistika*, 41-42, Zagreb, 1996, str. 519-527.
- “Jezična politika u Bosni i Hercegovini”, *Behar*, VI/30, Zagreb, 1997, str. 18-19.
- “Hrvatski standardni jezik i srpski standardni jezik”, *Język wobec przemian kultury* (zbornik), Katowice (Poljska), 1997, str. 50-60.
- “Gradacijske rečenice u hrvatskome jeziku”, *Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*, Biblioteca croatica Hungariae, knj. 2, Pečuh (Mađarska), 1997, str. 234-240.
- “Fra Frano Jukić i hrvatska jezično-pravopisna tradicija u BiH”, *Bosna franciscana*, V/8, Sarajevo, 1997, str. 131-144.

- “Iz tipologije konsituativnih iskaza u tekstovima razgovornoga stila”, *Tekst i diskurs* (zbornik Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku), Zagreb, 1997, str. 409-415.
- “Sintaktička problematika u radovima Stjepana Ivšića”, *Prvi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova*, II, Zagreb, 1997, str. 47-55.
- “Jezik Saliha Alića”, *Behar*, VI/32-33, Zagreb, 1997, str. 48-50.
- “Adolfo Veber Tkalčević kao jezikoslovac”, *Riječki filološki dani*, 2 (zbornik), Rijeka, 1998, str. 1-8.
- “Jonkeovi prinosi hrvatskoj sintaksi”, *Svjetlo*, 1, Karlovac, 1998, str. 81-88.
- “O ispravnosti imena”, *Kolo*, 1, Zagreb, 1998, str. 207-213.
- “Jezik fra Marka Dobretića”, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 32, Zagreb, 1998, str. 161-167.
- “Sintaktičko ustrojstvo”, *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Hrvatski jezik* (urednik Mijo Lončarić), Opole (Poljska), 1998, str. 119-131.
- “Chorwacki język standardowy i serbski język standardowy”, *Nowe czasy, nowe języki, nowe (stare) problemy* (zbornik), Katowice (Poljska), 1998, str. 252-263.
- “Hrvatski standardni jezik u staroj Jugoslaviji (na primjeru časopisa Naš jezik)”, *Croatica*, 45/46 (prilog XII. međunarodnom slavističkom kongresu u Krakówu), Zagreb, 1998 (1997!), str. 147-155.
- “Hrvatska leksička norma i riječi stranoga podrijetla”, *Hrvatska misao*, II/7-8, Sarajevo, 1998, str. 93-100.
- “Phraseologismus und Aphorismus”, EUROPHRAS 95, *Europäische Phraseologie im Vergleich: Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt*, Wolfgang Eismann (Hrsg.), Bochum, 1998, str. 709-717.
- “Jezik bez začudnosti, bez krajnosti” (o jeziku Ahmeda Muradbegovića), *Behar*, VII/39, Zagreb, 1999, str. 17-19.
- “Jezik fra Bone Benića”, VI. *Međunarodni slavistički dani* (VI. *Nemzetközi Szlaviszti-kai Napok*), knj. 3/1, Sambotel – Pečuh, 1998, str. 283-295.
- “Hrvatska jezična norma i sintaktičke inačice”, *Jezična norma i varijeteti* (zbornik Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku), Zagreb – Rijeka, 1998, str. 447-456.
- “Habitualne rečenice u hrvatskome jeziku”, *Suvremena lingvistika*, 24/1-2 (broj 45-46), Zagreb, 1998, str. 57-63.
- “Antun Branko Šimić i hrvatski jezik (o stotoj obljetnici rođenja)”, *Republika*, LV/3-4, Zagreb, 1999, str. 33-43.
- “Bogoslav Šulek i hrvatsko vojno nazivlje”, *Velebit*, V/205, 22. travnja 1999, str. 11. (I. dio) i V/206, 29. travnja 1999, str. 10 (II. dio).
- “Jezična situacija u BiH prije i poslije rata”, *Osvit*, 2-3, Mostar, 1999, str. 62-67.
- “Fra Ignacije Gavran i franjevački ljetopisi”, *Zbornik u čast dr. fra Ignacija Gavrana*, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko, Zagreb, 1999, str. 121-129.

- “Gramatika Ignjata Alojzija Brlića”, *Jezikoslovlje*, II/2-3, Osijek, 1999, str. 170-181.
- “Jezici i etnije na prostoru bivše Jugoslavije”, *Kultura, etničnost, identitet* (zbornik), Institut za migracije i narodnosti - Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1999, str. 243-250.
- “Suodnosna vezna sredstva u hrvatskome jeziku”, *Die grammatischen Korrelationen* (zbornik), Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität, Graz, 1999, str. 331-336.
- “Opis prijedloga u jednojezičnim rječnicima”, *Fluminensia*, 11/1-2, Rijeka, 1999, str. 165-172.
- “Kuća za jezik Mile Pešorde”, *Hrvatska misao*, 10, Sarajevo, 1999, str. 158-164.
- “Vatroslav Jagić und kroatische Anhänger von Vuk”, *Universit' i mладите на Balkanite* (zbornik), Blagoevgrad (Bugarska), 2000, str. 289-300.
- “Izražavanje neodređenosti/određenosti imenica u hrvatskome jeziku”, *Riječki filološki dani*, 3 (zbornik), Rijeka, 2000, str. 343-350.
- “Normative und paranormative Neuerungen in der kroatischen Sprache”, *Die Sprache Südosteuropas heute. Umbrüche und Aufbruch* (Hrsg. B. Kunzmann-Müller), Berliner slawistischen Arbeiten, 12, Peter Verlag, Frankfurt am Main, 2000, str. 66-74.
- “‘Dilovi govorenja’ u Relkovićevu Gramatici”, *Matija Antun Relković i Slavonija 18. stoljeća, Radovi sa znanstvenog skupa (u povodu 200. godišnjice smrti)*, Zagreb – Davor, 2000, str. 219-226.
- “Jezik fra Vice Vicića”, *Umijeće interpretacije. Zbornik u čast 80. godišnjice rođenja akademika Ive Frangeša*, Matica hrvatska, Zagreb, MM, str. 125-133.
- “Gramatika Ignjata Alojzija Brlića (Opis nepromjenjivih riječi)”, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa o Slavonskom Brodu u povodu 750. obljetnice prvog pisanog spomena imena Broda*, Slavonski Brod, 2000, str. 413-421.
- “Jezik fra Nikole (Marčinkušića) Lašvanina”, *Zbornik radova o fra Anđelu Zvizdoviću*, Sarajevo – Fojnica, 2000, str. 439-458.
- “Iz sintakse Lastrićeva Svetgnjaka”, *Zbornik o fra Filipu Lastriću Oćevcu u povodu 300. obljetnice rođenja*, Sveučilište u Mostaru, Pedagoški fakultet, Mostar, 2000, str. 75-86.
- “The Croatian standard language and the Serbian standard language”, *International journal of the sociology of language* (General Editor Joshua A. Fishman), 147, Mouton de Gruyter, Berlin - New York, 2001, str. 31-50.
- “Normativne i paranormativne inovacije u hrvatskome jeziku”, *Dani hrvatskoga jezika 2000* (zbornik), Matica hrvatska, Zadar, 2001, str. 23-33.
- “Fra Rastko Drljić o prvom iliru Bosne”, *Zbornik u čast dr. fra Rastislava Drljića i dr. fra Berislava Gavranovića*, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko, Zagreb, 2001, str. 63-82.

- “O leksiku Andrićevih fratarskih pripovijesti”, *Hrvatska misao*, 18, Sarajevo, 2001, str. 11-17.
- “Za demokratizaciju hrvatske ortoepske norme”, *Jezik i demokratizacija* (zbornik), Institut za jezik u Sarajevu, Posebna izdanja, knj. 12, Sarajevo, 2001, str. 299-306.
- “Hrvatski i klasični jezici”, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole. Trideset godina rada (1972-2001)*, Zagreb, 2001, str. 156-163.
- “Jezik fra Pavla Papića”, *Zbornik Hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini – jučer i danas*, Pedagoški fakultet, Mostar, 2001, str. 11-29.
- “Tri prethodnika i učitelja”, *Dometi*, 11/1-4, Matica hrvatska, Rijeka, 2001, str. 15-18.
- “Koncepcija Benešićeva Rječnika hrvatskoga književnog jezika”, *Radovi Leksikografskoga zavoda “Miroslav Krleža”*, 10, Zagreb, 2001 (objavljeno 2007!), str. 207-214.
- “Izražavanje dopusnosti u hrvatskome jeziku”, *Riječki filološki dani*, 4 (zbornik), Rijeka, 2002, str. 401-406.
- “Hrvatski i orijentalni jezici”, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb, 2002, str. 16-28.
- “Matičini rječnici i leksikoni”, *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama 1995.-2000. Zbornik radova znanstveno-stručnih skupova Matice hrvatske 1995.-2000*, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2002, str. 101-104.
- “Frazeologizam i aforizam”, *Republika*, LVIII/7-9, Zagreb, 2002, str. 151-157.
- “Stilistika i normativistika: prilog raspravi o naravi stilogenosti”, *Važno je imati stila. Zbornik u čast prof. dr. Krunoslava Pranjića*, Disput, Zagreb, 2002, str. 155-163.
- “Klasifikacija čestica u hrvatskome standardnom jeziku”, *VII. Nemzetközi Szlavistikai Napok (Revija jezičnih i književnih studija). Studia slavica savadiensia*, 1-2, Szombathely (Mađarska), 2002, str. 231-236.
- “Opća načela sastavljenoga i nesastavljenoga pisanja”, *Dometi*, 12/I-IV, Rijeka, 2002, str. 53-62 (objavljeno 2004!)
- “Leksičke osobitosti Laušićeva Samostana”, *Republika*, LIX/1, Zagreb, 2003, str. 60-69.
- “Barbarizmi Frana Kurelca”, *Lika i Ličani u hrvatskom jezikoslovju. Znanstveni zbornik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje, Zagreb, 2003, str. 103-113.
- “Oko Gramatike bosanskoga jezika”, *Bosanski – hrvatski – srpski / Bosnisch – Kroatisch – Serbisch. Aktuelle pitanja jezika Bošnjaka, Hrvata, Srba i Crnogoraca*, ur. Gerhard Neweklowsky, Wiener slawistischer Almanach, Sonderband 57, Wien, 2003, str. 225-231.
- “Glagolske kategorije prema imenskima”, *Zagrebačka slavistička škola. Zbornik radova. I. Radovi (predavanja s 31. seminara Zagrebačke slavističke škole)*, Zagreb, 2003, str. 9-15.

- “Izražavanje vremenskih odnosa u hrvatskome jeziku”, *Zagrebačka slavistička škola. Zbornik radova. II. Radovi s međunarodnog slavističkog kongresa u Ljubljani*, Zagreb, 2003, str. 249-257.
- “Filološka ‘razjasnjenja’ fra Martina Nedića (Povodom 200. obljetnice župa Tolisa i Tramošnica)”, *Pogled u Bosnu. Bosanski franjevci i suvremena sakralna umjetnost. Zbornik radova*, Zagreb, 2003, str. 145-154.
- “Temeljne osobitosti hrvatske jezične povijesti”, *Bosna franciscana*, XI/19, Sarajevo, 2003, str. 221-227.
- “O internacionalnome znanstvenom nazivlju (na primjeru odgojno-obrazovnih znanosti)”, *Filologija*, 41, Zagreb, 2003, str. 113-117.
- “Fojnička latinska gramatika”, *Spomen-spis. Povodom 90. obljetnice rođenja dr. fra Ignacija Gavrana*, Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko, Zagreb, 2004, str. 465-477.
- “Slovo o slovu ili marginalije o jeziku Kamenog spavača”, *Behar*, XIII/64-65, Zagreb, 2004, str. 26-30.
- “Vladan Desnica i hrvatski standardni jezik”, *Zbornik radova o Vladanu Desnici*, Srpsko kulturno društvo “Prosvjeta”, Zagreb, 2004, str. 44-52.
- “Tipologija nepunoznačnih glagola u hrvatskome standardnom jeziku”, *Germano-Slavistische Beiträge. Festschrift für Peter Rehder zum 65. Geburtstag*, Verlag Otto Sagner, München, 2004, str. 239-243.
- “Kategorijalna svojstva imenskih riječi”, *Zagrebačka slavistička škola. Zbornik radova 2003*, Zagreb, 2004, str. 25-32.
- “Pisac kao gospodar jeziku”, *3. kijevski književni susreti. Zbornik radova i pjesama*, Kijev, 2004, str. 21-30.
- “Tugomir Alaupović o fra Frani Jukiću”, *Bosna franciscana*, XII/20, Sarajevo, 2004, str. 241-251.
- “Konjunktori, subjunktori i konektori u hrvatskome standardnom jeziku”, *Riječki filološki dani*, 5 (zbornik), Rijeka, 2004, str. 457-462.
- “Fra Stjepan Matijević Solinjanin”, *Gradovrh*, I/1, Tuzla, 2004, str. 57-61.
- “O aktualnosti Matičina razlikovnog rječnika iz 1940. godine”, *Kukuljevićevi dani u Varaždinskim Toplicama 2001.-2003*, Matica hrvatska, Varaždinske Toplice, 2004, str. 186-193.
- “Jezik proznih djela fra Martina Nedića”, *Bosna franciscana*, XII/21, Sarajevo, 2004, str. 159-171.
- “Hrvatski jezik od 1945. do 1970.”, *Vijenac*, XIII/285, 3. veljače 2005, str. 16-17.
- “Sustavi i standardi profesora Silića”, *Od fonetike do etike. Zbornik o sedamdesetogodišnjici prof. dr. Josipa Silića* (ur. Ivo Pranjković), Disput, Zagreb, 2005, str. 19-26.

- “Suznačne riječi i njihove vrste”, *Zagrebačka slavistička škola. Zbornik radova 2004*, Zagreb, 2005, str. 19-27.
- “Sintaktičko-semantičke osobujnosti Šimićevih tijela”, *4. kijevski književni susreti. Zbornik radova i pjesama*, Kijev, 2005, str. 27-36.
- “Spisateljski rad franjevaca Bosne Srebrenе”, *Nacionalne vrijednosti u gospodarskom razvoju. Hrvatske nacionalne vrijednosti u europskim integracijama*, Matica hrvatska – Domagojeva zajednica, Zagreb, 2005, str. 273-279.
- “Što je kao”, *Pismo. Časopis za jezik i književnost*, III/1, Sarajevo, 2005, str. 55-61.
- “Andrićevi susreti s riječima”, *Bosna franciscana*, XII/23, Sarajevo, 2005, str. 175-183.
- “Jezik fra Lovre Budimskoga”, *Hrvatski (časopis)*, III/1-2, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2005, str. 81-97.
- “Pacelova polemiziranja”, *Riječki filološki dani*, 6 (zbornik), Rijeka, 2006, str. 29-40.
- “Hrvatski jezik i biblijski stil”, *Raslojavanje jezika i književnosti. Zbornik 34. seminara Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb, 2006, str. 23-32.
- “Ujevićeva psiholingvistička razmišljanja”, *5. kijevski književni susreti. Zbornik radova i pjesama*, Kijev, 2006, str. 49-54.
- “Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000.”, *Hrvatski jezik u XX. stoljeću. Zbornik (uredili M. Samardžija i I. Pranjković)*, Zagreb, MMVI, str. 29-58.
- “Slovopisne, pravopisne i leksičke osobitosti Velikanovićevih Uputjenja katolicsanskih”, *Velikanovićev zbornik. Zbornik radova sa znanstvenog skupa o Ivanu Velikanoviću u Slavonskom Brodu 21. i 22. studenoga 2003*, Zagreb – Osijek – Slavonski Brod, 2006, str. 85-97.
- “Hrvatska pravopisna norma u zadnjem desetljeću 20. stoljeća”, *Četvrti hrvatski slavistički kongres. Uvodna predavanja*, Varaždin – Čakovec, 2006, str. 47-62.
- “Glagoli govorenja i njihove dopune”, *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, 71-72 (pri-lozi s međunarodnoga skupa o gramatici slavenskih jezika održanoga u Novom Sadu), Novi Sad, 2007, str. 133-141.
- “Slovopis i pravopis fra Jeronima Lipovčića”, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 52, Budapest, 2007, str. 357-362.
- “Glavne sastavnice hrvatskoga jezičnog identiteta”, *Jezik i identiteti* (zbornik Hrvatskoga društva za primjenjenu lingvistiku), Zagreb – Split, 2007, str. 487-495.
- “Stilske figure i gramatika”, *Jezik književnosti i književni ideologemi. Zbornik 35. seminara Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb, 2007, str. 27-35.
- “Načini izražavanja načina”, *Sintaktičke kategorije* (zbornik), Osijek, 2007, str. 189-198.
- “O naravi i nekim normativnim aspektima kategorije živosti”, *U službi jezika. Zbornik u čast Ivi Lukežić*, Rijeka, 2007, str. 305-311.

- “Slamnigovi glagoli”, *Nasza środkowoeuropejska ars combinatoria* (zbornik), Poznań (Poljska), 2007, str. 451-458.
- “Tugomir Alaupović o fra Frani Jukiću”, *Stoljeće HKD Napredak (1902-2002.)*. *Zbornik radova znanstvenoga simpozija u povodu 100. obljetnice osnutka HKD Napredak*, Sarajevo – Zagreb 2007, str. 453-464.
- “Latinička grafija budimskoga franjevačkog kruga i Kujundžić-Marijanovićevu ‘lipopisanje’”, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Tristota obljetnica stradanja sa mostana i crkve u Olovu (1704-2004)*, Franjevačka teologija, Sarajevo, 2008, str. 281-298.
- “Od Divkovića do danas”, *Hrvatski jezik danas*, poseban prilog *Svjetla riječi*, XXVI/298, Sarajevo, 2008, str. 9-10.
- “Vezničko i nevezničko da u hrvatskome jeziku”, *Riječki filološki dani*, 7 (zbornik), Rijeka, 2008, str. 505-515.
- “Načinska i poredbena značenja”, *Način u jeziku / Književnost i kultura pedesetih*. *Zbornik radova 36. seminara Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb, 2008, str. 27-35.
- “Sintaksa Antuna Branka Šimića”, *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa o hrvatskom književniku Antunu Branku Šimiću*, Drinovci, 2008, str. 121-134.
- “Gramatika govornika i sugovornika”, *Vidjeti Ohrid. Referati hrvatskih sudionica i sudionika za XIV. Međunarodni slavistički kongres*, Zagreb, 2008, str. 237-250.
- “Jezici i etnije u bivšoj Jugoslaviji i danas”, *Identitet jezika jezikom izrečen*. *Zbornik rasprava*, Srednja Europa, Zagreb, 2008, str. 89-93.
- “Neke osobitosti u jeziku fra Bernardina Leakovića”, *Dani Julija Benešića*. *Zbornik radova*, III, Ilok, 2008, str. 123-127.
- “Nikola Voršak u polemikama u jeziku hrvatskih lekcionara”, *Dani Julija Benešića*. *Zbornik radova*, III, Ilok, 2008, str. 169-178.
- “Jezično stanje u BiH tijekom 18. stoljeća”, *Zbornik o Marku Dobretiću*, Sarajevo – Dobretići, 2008, str. 163-168.
- “O aktualnome sociolingvističkom i lingvopolitičkom statusu standardnih jezika na novoštokavskoj osnovici”, *Die Unterschiede zwischen Bosnischen/Bosniakischen, Kroatischen und Serbischen / Razlike između bosanskoga/bošnjačkoga, hrvatskog i srpskog jezika* (ur. Branko Tošović), Münster et al., 2008, str. 130-134.
- “Hrvatski pravopisni kompleks: Novi Sad i hrvatski pravopis danas” (s Ladom Badurinom), *Jezični varijeteti i nacionalni identiteti. Prilozi proučavanju standardnih jezika utemeljenih na štokavštini* (uredili L. Badurina, I. Pranjković i J. Silić), Disput, Zagreb, 2009, str. 307-318.
- “Imenički spojevi riječi u *Dictionaru Jurja Habdelića*”, *Znanstveni skup o Jurju Habdeliću* (zbornik), Gradska knjižnica Velika Gorica, Velika Gorica, 2009, str. 197-203.

“Nepromjenjive riječi i gramatika”, *Njegoševi dani. Zbornik radova*, Cetinje, 2009, str. 329-335.

“Prostorna značenja u hrvatskome jeziku”, *Prostor u jeziku / Književnost i kultura šezdesetih*, *Zbornik radova 37. seminara Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb, 2009, str. 11-19.

“Prva monografija o fra Frani Jukiću”, *Ivan fra Franjo Jukić (1818–1957)*, *Zbornik Udruga đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko i Pergamena*, Zagreb, 2009, str. 73-83.

“Hrvatski jezik u 19. stoljeću”, *Povijest hrvatskoga jezika / Književne prakse sedamdesetih*, *Zbornik radova 38. seminara Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb, 2010, str. 49-68.

“O aktualnome sociolingvističkom i lingvopolitičkom statusu standardnih jezika na novoštokavskoj osnovici”, *Hrvatski pogledi na odnose između hrvatskoga, srpskoga, bosanskoga/bosnačkoga jezika* (Svezak 1.), Graz – Zagreb, 2010, str. 49-53.

C. POLEMIČKI TEKSTOVI

“Ponovo o Priručnoj gramatici”, *Jezik*, 30/1, Zagreb, 1982, str. 28-32.

“Naglasak Lišana Ostrovačkih i Priručna gramatika”, *Jezik*, 32/1, Zagreb, 1984, str. 23-26.

“Sapienti sat”, *Oko*, br. 414 (28. siječnja – 11. veljače), Zagreb, 1988, str. 8.

“Aferim, profesore Iviću”, *Vjesnik*, Zagreb, 1. listopada 1991, str. 11.

“Ogledba o prikazbi”, *Obzor*, 1, Sarajevo, 1991, str. 25 i 28.

“Priopćenje glede športa”, *Obzor*, 3, Sarajevo, 1991, str. 25.

“Obrazložidbena prosudba” (Ivan Branko Šamija i Dražen Lukačić: *Razlike između hrvatskog i srpskog jezika*, vlastita naklada, Zagreb, 1991), *Danas*, br. 516, 7. siječnja 1992, str. 54.

“Svaštice gospodina Jelinića”, *Večernji list*, 19. siječnja 1992, str. 20.

“Popoljci gluposti”, *Danas*, br. 522, 11. veljače 1992, str. 5.

“Crkva presvetog mučitelja”, *Danas*, br. 526, 17. ožujka 1992, str. 54.

“Pričuvni časnik puca u vazduh”, *Danas*, br. 527, 24. ožujka 1992, str. 54.

“Babić kao tumačitelj”, *Danas*, br. 527, 24. ožujka 1992, str. 4-5.

“Riječi za odstrel”, *Danas*, br. 529, 7. travnja 1992, str. 54.

“Prof. Babiću za rastanak”, *Danas*, br. 529, 14. travnja 1992, str. 6.

“Sva naša pisma”, *Danas*, br. 530, 14. travnja 1992, str. 54.

“Turski nije srpski”, *Danas*, br. 531, 21. travnja 1992, str. 54.

- “Na Prokrustovoj postelji”, *Danas*, nova serija (probni dvobroj), 25. prosinca 1992, str. 75-76.
- “Što je srbizam?”, *Vjesnik*, 20. travnja 1993, str. 28.
- “Nisam ni branio ni napadao – Broza”, *Hrvatski rukopis* (tjednik kulturnog identiteta), br. 3, 7. siječnja 1994, str. 35.
- “Krave mrkulje pomele (nadri)čistunce”, *Vjesnik*, 5. rujna 1994, str. 18-19.
- “Prikaz ili odgovor na prikaz” (polemička reakcija na tekst Radoslava Katičića: *Nova knjiga o sintaksi hrvatskoga književnog jezika, Jezik*, 41/2, str. 57-63), *Jezik*, 41/4, 1994, str. 122-125.
- “Znanstvena ocjena i dobri običaji”, *Jezik*, 42/5, 1995, str. 155-158.
- “Odgovor koji izaziva mučninu”, *Republika*, LII/5-6, 1996, str. 25-38.
- “Novi i stari unitarizam”, *Hrvatsko slovo*, 24. siječnja 1997, str. 2.
- “O bacačima boba, Hrvatskome pravopisu i Krivoj palanci”, *Republika*, LIII/3-4, 1997, str. 22-25.
- “Je li dugi refleks jata fonem ili morfonem”, *Jezik*, 45/5, 1998, str. 192-195.
- “Srbizmi i razlikovni rječnici”, *Vijenac*, VII/132, 25. ožujka 1999, str. 9.
- “Hrvatski jezik i politika jezičnoga zajedništva”, *Vijenac*, VII/135, 6. svibnja 1999, str. 8.
- “Odgovori na Brozovićeva pitanja”, *Vijenac*, VII/136, 20. svibnja 1999, str. 24.
- “Kroatizmi i srbizmi”, *Vijenac*, VII/137, 3. lipnja 1999, str. 6.
- “Naopaka jezična politika i ‘spajanje naroda’”, *Vijenac*, VII/138, 17. lipnja 1999, str. 7.
- “O jeziku čudoredbenog propisnika”, *Vijenac*, VII/139, 1. srpnja 1999, str. 7.
- “Žalosna prenja naraštajnog prenjca”, *Vijenac*, X/209, 7. ožujka 2002, str. 7.
- “Politikantska podmetanja nadobudnog jezikoslovca iz Mannheima”, *Forum*, 10-12, Zagreb, 2002, str. 1366-1380.
- “Prevaziđeni srpskohrvatski Snježane Kordić”, *Književna republika*, II/1-2, 2004, str. 183-191.
- “Podmetanja klipova i govor činjenica”, *Fokus*, 8. travnja 2005, str. 34-35.
- “Hrvatski i srpski Nataše Bašić”, *Vjesnik*, 11. travnja 2005, str. 16.
- “Pravo lice komesarice”, *Vjesnik*, 14. i 14. svibnja 2005, str. 14.
- “Autizam hrvatske filologije i paranoja Snježane Kordić”, *Književna republika*, III/3-4, 2005, str. 210-225.

D. PRIKAZI

- “Mir s jezikoslovima ili umorna krležologija” (*Jezična antidogma Miroslava Krleže*, Čakavski sabor, Žminj, 1974), *Oko*, veljača 1975, str. 11.
- “Značajan prevodilački pothvat” (Otto Jespersen: *Čovječanstvo*, narod i pojedinac sa lingvističkog stanovišta, Sarajevo, 1970; Viktor Vladimirovič Vinogradov: *Stilistika i poetika /Stilistika. Teorija poetskog jezika. Poetika/*, Sarajevo, 1971; André Martinet: *Jezik i funkcija. Funkcionalna teorija jezika*, Sarajevo, 1973), *Studentski list*, Zagreb, lipanj 1975, str. 18.
- “Indija – velika učiteljica jezikoslovaca” (Ram Chandra Pāndeya: *Indijska filozofija jezika*, Mladost, Beograd, 1975), *Pitanja*, 5-6, Zagreb, 1976, str. 163-165.
- “Fonetika književnosti?!” (Branko Vuletić: *Fonetika književnosti*, Liber, Zagreb, 1976), *Oko*, br. 113, Zagreb, 1976.
- “Prilozi s VIII. kongresa jugoslavenski slavista” (Prilozi, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1977), *Jezik*, 25/1, Zagreb, 1977, str. 25-28.
- “Homo loquens” (Renzo Titone: Primijenjena psiholingvistica. Psihološki uvod u dijaktiku jezika, Školska knjiga, Zagreb, 1977), *Pitanja*, 3, Zagreb, 1977, str. 94-96.
- “Eros i kultura” (Geza Roheim: *Nastanak i funkcija kulture*, BIGZ, Beograd, 1976), *Oko*, br. 134, 5-19. svibnja 1977.
- “Jezik, društvo, univerzum” (Dubravko Škiljan: Govor realnosti i realnost jezika, Školska knjiga, Zagreb, 1978), *Pitanja*, 5-6, Zagreb, 1978, str. 75-78.
- “Suvremene dileme američkih generativista” (Gramatika. Semantika. Znanje, zbornik, Svjetlost, Sarajevo, 1977, uredio Mario Suško), *Pitanja*, 1-2, Zagreb, 1978, str. 119-122.
- “Nezaobilazan prilog proučavanju standardne novoštokavštine i hrvatskog jezikoslovlja” (Zlatko Vince, Putovima hrvatskoga književnog jezika, Liber, Zagreb, 1978), *Filologija*, 9, Zagreb, 1979, str. 221-227.
- “Eksperimentalna gramatika” (Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević i Marija Znika: *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1979), *Jezik*, 27/4, Zagreb, 1980, str. 127-128. i 27/5, str. 155-160.
- “Još jedan prilog razvoju naše sociolinguistike” (Milorad Radovanović: *Sociolinguistica*, BIGZ, Beograd, 1979), *Oko*, br. 204, Zagreb, 1980.
- “Jezici i svjetonazori” (Benjamin Lee Whorf: *Jezik, misao i stvarnost*, BIGZ, Beograd, 1979), *Suvremena lingvistika*, 21-22, Zagreb, 1980-1981, str. 77-79.
- “Gramatika i – govor” (Branko Vuletić: Gramatika govora, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1980), *Vjesnik*, 31. ožujka 1981.
- “Oko predikatnog proširka” (Mirko Peti: *Predikatni proširak*, Znanstvena biblioteka Hrvatskoga filološkog društva, sv. 6, Zagreb, 1979), *Jezik*, 28/4, Zagreb, 1981, str. 124-128.

- “Josip Bratulić: Istarski razvod” (Čakavski sabor, Pula, 1878; ²1989), *Slovo*, 31, Zagreb, 1981, str. 141-145.
- “Summa cum laude” (André Martinet: Osnove opće lingvistike, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1982), *Oko*, br. 284 (3-17. velječe), Zagreb, 1983, str. 12.
- “Božo Čorić, Mocioni sufiksi u srpskohrvatskom jeziku, Biblioteka Monografije Filološkog fakulteta Beogradskog univerziteta, Beograd, 1982”, *Književni jezik*, 12/1, Sarajevo, 1983, str. 47-50.
- “Radoje Simić, Naš jezik i mi II, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1981”, *Književni jezik*, 12/4, Sarajevo, 1983, str. 224-229.
- “Savjetodavljenje” (Milija Stanić i Damjan Moračić: Jezičko-pravopisni savetnik, Beograd, 1981), *Odjek*, 1-15. siječnja 1983, Sarajevo, str. 21-22.
- “Ratschunar i gusle” (Aktuelna pitanja naše jezičke kulture, zbornik, Beograd, 1983), *Oko*, br. 310 (2-16. veljače), Zagreb, 1984, str. 21.
- “Jezik u politici i politika u jeziku” (Miloš Okuka: Jezik i politika, Oslobođenje, Sarajevo, 1983), *Oko*, br. 312 (1-15. ožujka), Zagreb, 1984.
- “Rečenica i tekst” (Josip Silić: Od rečenice do teksta. Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1984), *Oko* (6-20. prosinca), Zagreb, 1984, str. 20.
- “Dosad najbolji udžbenik hrvatskog ili srpskog jezika za strance” (Stjepan Drilo, Kroatisch-Serbisch I i II. Lehrbuch für Anfänger, Julius Groos Verlag, Heidelberg, 1978), *Croatica*, 20-21, Zagreb, 1984, str. 152-158.
- “Uzoran priručnik” (Vladimir Anić i Josip Silić: Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Sveučilišna naklada Liber i Školska knjiga, Zagreb, 1986), *Vjesnik*, 17. siječnja, Zagreb, 1987, str. 7.
- “Prevarena očekivanja” (Domagoj Grečl: Osnove pravilnoga pisanja, Zadružna štampa, Zagreb, 1987), *Oko*, br. 408 (5-19. studenog), Zagreb, 1987, str. 10.
- “Nešto napomena o Sintaksi prof. Katičića” (Radoslav Katičić: Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku, HAZU i Globus, Zagreb, 1986), *Jezik*, 36/1-2, Zagreb, 1988, str. 3-8.
- “Kauzalnost u hrvatskom ili srpskom jeziku” (Miloš Kovačević: Uzročno semantičko polje, Svjetlost, Sarajevo, 1988), *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 24, Zagreb, 1989, str. 163-168.
- “Hrvatski jezičnopolitički vrtlog” (Stjepan Babić: Hrvatski jezik u političkom vrtlogu, dr. Ante i Danica Pelivan, Zagreb, 1990), *Danas*, 9. listopada 1990, Zagreb, str. 44-45.
- “Jonkeove nevolje” (Marko Samardžija: Ljudevit Jonke, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta, Zagreb, 1990), *Oko*, br. 24 (29. studenoga), Zagreb, 1990, str. 46.

- “Nominalizacija i dekompozicija (poimeničenje i razglagoljenje)” (Milorad Radovanović: Spisi iz sintakse i semantike, Novi Sad, 1990), *Republika*, XLVII/5-6, Zagreb, 1991, str. 315-319.
- “Kontinuirana suradnja” (Alojz Jembrih: Hrvatsko-slovenske književno-jezične veze, Žrinski, Čakovec, 1991), *Kaj*, 5-6, Zagreb, 1991, str. 107-109.
- “Muslimanski narod i njegov jezik” (Senahid Halilović: Bosanski jezik, Sarajevo, Bosanski krug, Sarajevo, 1991), *Behar*, I/1, Zagreb, 1992, str. 24-25.
- “Zašto se Jahić čudi” (Dževad Jahić: Jezik bosanskih Muslimana, Bosanski krug, Sarajevo, 1991), *Behar*, II/4-6, Zagreb, 1993, str. 25.
- “Alija Isaković: Rječnik bosanskoga jezika” (Bosanska knjiga, Sarajevo, 1995), *Moderne vremena, Revija za knjigu*, god. I, jesen/zima 1995, Zagreb, 1995, str. 54.
- “Pravopis koji zbumjuje” (Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš: Hrvatski pravopis, Školska knjiga, Zagreb, 1994), *Republika*, LI/5-6, 1995, str. 184-193.
- “Rimarij – prvi hrvatski rječnik rima” (Mate Maras: Rimarij. Srokovni rječnik hrvatskoga jezika, Narodno sveučilište i Galerija Kordić, Velika Gorica, 1994), *Žir*, 5/16, Velika Gorica, 1995, str. 24.
- “Bosanska gramatika” (Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole, Sarajevo, 1890; pretisak Bosanska riječ – Das bosnische Wort, Wuppertal, 1994), *Behar*, IV/16-17, Zagreb, 1995, str. 23-24.
- “Ibrahim Kajan: Pod beharom moje janje spava” (Antologija čitanka dječje bošnjačke poezije, Preporod, Zagreb, 1996), *Behar*, V/25-26, Zagreb, 1996, str. 19.
- “Jezik kao sredstvo stvaralačkog užitka i slobode” (Vladimir Anić: Jezik i sloboda, Matica hrvatska, Zagreb, 1998), *Republika*, LV, 7-8, Zagreb, 1999, str. 264.
- “Težakova jezičnosavjetnička trilogija” (Stjepko Težak: Hrvatski naš svagda/šnji, Školske novine, Zagreb, 1991; Hrvatski naš osebujni, Školske novine, Zagreb, 1995; Hrvatski naš /ne/zaboravljeni, Tipex, Zagreb, 1999), *Vijenac*, VII/150, 2. prosinca, Zagreb, 1999, str. 10.
- “Spektakularna knjiga” (Svein Mønnesland: 1001. dan. Bosna i Hercegovina slikom i riječu kroz stoljeća, Sypres Forlag, Oslo, 2001), *Behar*, X/52-53, Zagreb, 2001, str. 30-31.
- “Fra Ignacije Gavran: Vrata u život. Uz 100. obljetnicu postojanja zgrade Franjevačke klasične gimnazije u Visokom, Svjetlo riječi, Sarajevo, 2000”, *Bilten Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko*, br. 4, Zagreb, 2001, str. 60-64.
- “Novija izdanja iz standardnojezične kroatistike” (kratki prikazi knjiga iz jezikoslovene kroatistike objavljenih tijekom 1998. godine), *Prvo slovensko-hrvatsko slavistično srećanje / Prvi hrvatsko-slovenski slavistički skup* (zbornik radova), Ljubljana, 2001, str. 61-69.
- “Europski i bosanski kaos” (Željko Ivanković: Na marginama kaosa, Rabic, Sarajevo, MMI), *Bilten Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko*, br. 5, Zagreb, 2002, str. 101-104.

- “István Nyomárkay: Kroatističke studije” (Matica hrvatska, Biblioteka Inozemni kroatisti, knj. 4, Zagreb, 2000), *Croato-hungarica. Uz 900 godina hrvatsko-mađarskih povijesnih veza* (zbornik), Zagreb, 2002, str. 515-517.
- “Hrvatski vukovci u stoljećima hrvatske književnosti” (Franjo Ivezović, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić: Jezikoslovne rasprave i članci, prir. Marko Samardžija, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2001), *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje*, knj. 28, Zagreb, 2002, str. 403-408.
- “Novija izdanja iz jezikoslovne kroatistike” (kratki prikazi knjiga i/ili zbornika iz jezikoslovne kroatistike objavljenih tijekom 2000. i 2001. godine), *Drugo slovensko-hrvatsko slavistično srećanje / Drugi hrvatsko-slovenski slavistički skup* (zbornik radova), Ljubljana, 2003, str. 95-100.
- “Novosti iz jezikoslovne kroatistike” (kratki prikazi knjiga i/ili zbornika objavljenih tijekom 2001. i u prvoj polovici 2002. godine), *Zagrebačka slavistička škola. Zbornik radova. I. Radovi (predavanja s 31. seminara Zagrebačke slavističke škole)*, Zagreb, 2003, str. 70-76.
- “Gramatičke i semantička kvantifikacija u hrvatskome jeziku” (Marija Znika: Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje, Zagreb, 2002), *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje*, knj. 29, Zagreb, 2003, str. 444-446.
- “Jezičnosavjetničke asocijacije” (Stjepko Težak: Hrvatski naš /ne/podobni, Školske novine, Zagreb, 2004), *Vijenac*, XII/263, Zagreb, 1. travnja 2004, str. 6.
- “Pomemben zbornik o večjezičnosti. Plurilingvizem v Evropi 18. stoletja. Ur. Fedora Ferluga Petronio. Maribor: Slavistično društvo Slovenije, 2002. 348 str.”, *Slavistična revija*, 52/3, Ljubljana, 2004, str. 353-355.
- “Novosti iz jezikoslovne kroatistike” (kratki prikazi dvadeset publikacija - knjiga i/ili zbornika – iz područja jezikoslovne kroatistike objavljenih tijekom 2004. i u prvoj polovici 2005. godine), *Zagrebačka slavistička škola. Zbornik radova 2004*, Zagreb, 2005, str. 67-71.
- “Novosti iz jezikoslovne kroatistike” (kratki prikazi dvadeset pet publikacija - knjiga i/ili zbornika – iz područja jezikoslovne kroatistike objavljenih tijekom 2005. i u prvoj polovici 2006. godine), *Zagrebačka slavistička škola. Raslojavanje jezika i književnosti. Zbornik radova 34. seminara*, Zagreb, 2006, str. 95-103.
- “Antibarbarus Joze Dujmušića”, *Vijenac*, XVII/396, Zagreb, 2009, str. 28.
- “Retorika kao umijeće uvjeravanja (Uz knjigu Povijest retorike od Grka do naših dana)”, *Vijenac*, XVII/398, Zagreb, 2009, str. 10.
- “Jezikoslovje i tekst (Lada Badurina, Između redaka. Studije o tekstu i diskursu, HSN – ICR, Zagreb – Rijeka, 2008)”, *Vijenac*, XVII/401–403, Zagreb, 2009, str. 51.
- “Gramatika čuvar identiteta (Iz povijesti hrvatskoga jezika)”, *Vijenac*, XVII/406, Zagreb, 2009, str. 27.

“S onu stranu jezičnih kalupa (Vladimir Anić: Naličje kalupa. Sabrani spisi, prir. Ivan Marković, Disput, Zagreb, 2009)”, *Vijenac*, XVII/408, Zagreb, 2009, str. 8.

“Bene dicendi scientia (Michael Mayer, Benoît Temmermans i Manuel Maria Carilho, Povijest retorike od starih Grka do naših dana)”, *Fluminensia*, 21/1, Rijeka, 2009, str. 225-230.

“Fraze u kalupu i riječi u galopu (Vladimir Anić: Naličje kalupa. Sabrani spisi)”, *Fluminensia*, 21/2, Rijeka, 2009, str. 165-171.

E. RAZGOVORI

“Rasuti posao jezika” (intervju, zajedno s Markom Samardžijom – razgovarao Ivica Župan), *Oko*, br. 448 (18. svibnja – 1. lipnja), Zagreb, 1989, str. 11-14.

“Čakavski hrvatski jezik?!” (intervju, zajedno s Markom Samardžijom – razgovarao Ivica Župan), *Slobodna Dalmacija*, 48 (21. siječnja), br. 14057, Split, 1990, str. 35-36.

“Jezik nije kriv” (razgovor sa Sašom Skenderijom), *Dani*, Sarajevo, XXXVII/1009 (21. 12. 1990), str. 38-39.

“Hrvatska riječ” (razgovor u povodu objavljivanja *Rječnika hrvatskoga jezika* Vladimira Anića – razgovarao Miljenko Muršić), *Glasnik Turopolja*, I/3, Velika Gorica, 1991, str. 23.

“Jezik kao čistilište” (razgovor za Forum Slobodne Dalmacije – razgovarao Josip Danolić), *Slobodna Dalmacija*, 27. veljače 1993, str. 28-29.

“Stupnjeviti pravopis?!” (razgovor s Mirjanom Jurišić), *Večernji list*, 21. ožujka 1993, str. 19.

“Čitat ćemo Turopoljsku čitanku” (razgovor), *Glasnik Turopolja*, br. 26-27, Velika Gorica, 1993, str. 26.

“Podglavač umjesto jastuka” (razgovor s Meri Štajduhar), *Novi list*, Rijeka, 6. ožujka 1994, str. 14-15.

“Hrvatski pravopis akademika Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša tako je loš da lošijega u nas dosad nije bilo” (razgovor s Tomislavom Čadežom), *Globus*, br. 249, 15. rujna 1995, Zagreb, str. 60-62.

“Hrvatski i srpski jezik podudarni su, ali ne isti” (razgovor s Miljenkom Kovačićem), *Hrvatsko slovo*, br. 24, 6. listopada 1995, str. 3-4.

“Dosta mi je pravopisa” (razgovor s Mirjanom Dugandžija), *Vijenac*, br. 59/IV, 4. travnja 1996, str. 22-23.

“Zamke babićevskoga jezikoslovlja” (razgovor sa Živanom Morić), *Vjesnik*, 9. ožujka 1996, str. 18-19.

“Čin politički, problemi stručni” (razgovor s Ivanom Žigićem), *Školske novine*, XLV/11-12, 25. ožujka 1997, str. 2-3.

- “Jezično udaljavanje i božićno približavanje” (razgovor s Nikolom Mikom Oršolićem), *Svjetlo riječi*, XVI/189, prosinac 1998, Sarajevo, str. 9.
- “Našli so novo bojišće – jezik” (razgovor s Viljemom Gogalom), *Delo*, četrtek 7. oktobra 1999, Ljubljana, str. 19-20.
- “Ni profesionalni govornici više se ne drže gotovo nikakvih pravila” (razgovor s Andrijom Tunjićem), *Vjesnik*, 5. rujna 2000, str. 13.
- “Jezik u žrvnju nekulture” (razgovor s Ivanom Rodićem), *Školske novine*, br. 4, 30. siječnja 2001, str. 8-9.
- “Hrvati pišu više, ali i lošije nego prije” (razgovor s Mirjanom Jurišić), *Večernji list*, 29. travnja 2002, str. 15 i 18.
- “U jeziku s jezikom” (razgovor s Ivanom Šarčevićem), *Svjetlo riječi*, br. 251, veljača 2004, Sarajevo, str. 30-33 i 63.
- “Potrebna nam je institucija za standardizaciju jezika” (razgovor Martinom Ivandićem), *Vjesnik*, 21. veljače 2004, str. 15.
- “Hrvatski i srpski su jedan jezik” (naslov je redakcijski i nije u skladu sa sadržajem razgovora!!!) (razgovor s Vesnom Laušić), *Slobodna Dalmacija*, 7. veljače, Split, 2006, str. 43-43.
- “Za hrvatski jezik dobro je da ima više gramatika” (razgovor zajedno s Josipom Silićem – razgovarala Mirjana Jurišić), *Večernji list*, 4. ožujka 2006, str. 46-47.
- “Kušnje izlaska iz ropstva (O hrvatskom jezičnom identitetu)” (razgovor zajedno s Ivom Škarićem, Stjepanom Babićem i Dragutinom Rosandićem – razgovarala Marija Bašić), *Školske novine*, LVIII/2656-2657, Zagreb, 18. prosinca 2007, str. 2-3.

F. OSTALO

(jezični savjeti, novinske kolumnе, predgovori i pogovori,
osvrti, sjećanja, zapisи)

- “Osmi kongres jugoslavenskih slavista”, *Jezik*, 23/2, Zagreb, 1975, str. 63-65.
- “Procvat i modernizacija jezikoslovnih istraživanja” (osvrt u povodu 15. obljetnice Instituta za jezik Filozofskoga fakulteta u Zagrebu), *Oko*, br. 109, Zagreb, 1976.
- “Pogovor” (Josip Pavičić, *Novogovor*, Zagreb, 1982), str. 236-241.
- “Muke s riječima”, *Vjesnik*, 17. lipnja 1989, str. 15.
- “Jezično ime”, *Oko*, br. 438 (29. prosinca – 12. siječnja), Zagreb, 1989, str. 8.
- “Uskrs/Vaskrs, Vazam”, *Obzor*, 2, Sarajevo, 1991, str. 21.
- “Turopoljske pripovijesti” (Josip Kovačević: *Premembra*), *Luč*, 3, Velika Gorica, 1991, str. 30.

- “Pri kraju gramatike”, *Danas*, br. 523, 25. veljače 1992, str. 51.
- “Deklaracija i dani”, *Danas*, br. 528, 31. ožujka 1992, str. 53.
- Život i djela Jurja Habdelića, Matica hrvatska – Ogranak Velika Gorica, 1993.
- “Pitanja jezične terminologije” (sudjelovanje na okruglom stolu), *Trenutak sadašnjosti u učenju jezika, Zbornik radova Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku*, Zagreb, 1993, str. 250-251.
- “U pravu – i osporavatelji i branitelji”, *Večernji list*, 26. rujna 1993, str. 19.
- “Nisam recenzent londonca”, *Vjesnik*, 11. listopada 1993, str. 28.
- “Ne smije se ići grlom u jagode”, *Pečat*, br. 10 (29. studenoga), Zagreb, 1994, str. 54.
- “Ključ”, *Rječnik Trećeg programa*, Biblioteka Hrvatski radio, knj. 11 (uredio Krešimir Bagić), Zagreb, 1995, str. 196-199.
- “Polemika”, *Rječnik Trećeg programa*, Biblioteka Hrvatski radio, knj. 11 (uredio Krešimir Bagić), Zagreb, 1995, str. 375-377.
- “Skupina i grupa”, *LoBi*, travanj 1996, Novi Travnik, str. 6.
- “Pravo na izbor standardiziranog idioma”, *Stećak*, III/31-32, Sarajevo, 1996, str. 46-47.
- “Jezična politika u Bosni i Hercegovini”, *Behar*, VI/30, Zagreb, 1997, str. 18-19.
- “Brižni preci i suvremeni barbari”, *Tjednik*, 31. listopada 1997, Zagreb, str. 57-59.
- “Pogovor”, *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika* (priredio Marko Samardžija), Matica hrvatska, Zagreb, 1999, str. 352-361.
- “Jezični savjeti, savjetnici i savjetodavci”, *Vijenac*, VII/128, Zagreb, 28. siječnja 1999, str. 7.
- “Barbarizmi, neologizmi i jezični savjeti”, *Vijenac*, VII/129, Zagreb, 11. veljače 1999, str. 8.
- “Jezik provincije i provincija u jeziku”, *Vijenac*, VII/130, Zagreb, 25. veljače 1999, str. 9.
- “Vulgarizmi i psovke”, *Vijenac*, VII/132, 25. ožujka 1999, str. 8.
- “Jazik ditinstva i ditinstvo jazika”, *Vijenac*, VII, br. 134, 22. travnja 1999, str. 15.
- “Hrvati i Bosna”, *Vijenac*, VII/136, 20. svibnja 1999, str. 43.
- “Hrvatska misao br. 10”, *Vijenac*, VII/137, 3. lipnja 1999, str. 30.
- “Matičini rječnici i leksikonii”, *Vijenac*, VII/143, 26. kolovoza 1999, str. 7.
- “Jezik i rat”, *Vijenac*, VII/145, 23. rujna 1999, str. 7.
- “Teze o jezičnoj situaciji u BiH”, *Vijenac*, VII/146, 7. listopada 1999, str. 8.
- “O stogodišnjici jedne velike gramatike”, *Vijenac*, VII/147, 21. listopada 1999, str. 6.
- “Je li svojina vlasništvo hrvatskoga jezika”, *Vijenac*, VII/149, 18. studenoga 1999, str. 6.

- “Profesori Jonke i Vince”, *Vijenac*, VII/152-153, 30. prosinca 1999, str. 10.
- “Izuzetak ne potvrđuje pravilo”, *Vijenac*, VII/152-153, 30. prosinca 1999, str. 36.
- “Rječnik hrvatskoga vojnog nazivlja”, *Velebit*, V/204, 15. travnja 1999, str. 11.
- “Novotvorenice od očiju”, *Vijenac*, VIII/154, 27. siječnja 2000, str. 7.
- “Utvrđiti i ustvrditi”, *Vijenac*, VIII/155, 10. veljače 2000, str. 11.
- “Hrvatski jezik i nova vlast”, *Vijenac*, VIII/156, 24. veljače 2000, str. 11.
- “Na znanje i ravnjanje”, *Vijenac*, VIII/157, 9. ožujka 2000, str. 11.
- “Sastavljeni i nesastavljeni pisanje”, *Vijenac*, VIII/158, 23. ožujka 2000, str. 20.
- “Knjige značenja”, *Vijenac*, VIII/163, 1. lipnja 2000, str. 5.
- “Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrenе. Skica za portret Ivana fra Frane Jukića”, *Vijenac*, VIII/167-169, 27. srpnja 2000, str. 36-38.
- “Pogovor”, *Rječnik latinsko-hrvatski* (Fojnički manuskript), prir. Serafin Hrkać, Pedagoški fakultet, Mostar, 2000, str. 175-180.
- “Vladimir Anić - protivnik krajnjeg purizma i rigorozne standardizacije” (in memoriam), *Jutarnji list*, subota, 2. prosinca 2000, str. 21.
- “Sjećanje: Vladimir Anić (1930-2000). Zagovornik slobode u jeziku”, *Vijenac*, VIII/177, 14. prosinca 2000, str. 21.
- “O Juliju Benešiću kao jezikoslovcu”, *Godišnjak za kulturu i društvena pitanja*, br. 18, Vinkovici, 2001, str. 189-194.
- “Prof. dr. Krunoslav Pranjić” (portret, s Krešimiroom Bagićem i Marinom Protrkom), *Bilten Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko*, br. 5, Zagreb, 2002, str. 74-84.
- “Obrađen magistarski rad o fra Rastku Drljiću”, *Bosna franciscana*, XI/18, Sarajevo, 2003, str. 281-286.
- “U spomen pjesniku i prijatelju Mehmedu Mašiću”, *Bošnjačka pismohrana*, 4/13-16, Zagreb, 2003, str. 211-213.
- “Grad znanstvenika”, *Ljetopis grada Velike Gorice*, I/1, Velika Gorica, 2004, str. 37-59.
- “Predgovor. Jezik današnji profesora Ljudevita Jonkea”, u: Ljudevit Jonke: *O hrvatskome jeziku* (prir. Ivan Marković), Pergamena, Zagreb, 2005, str. 13-17.
- “Adolfo Veber Tkalčević i njegova Skladnja”, pogovor u: *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije. Sastavio Adolfo Weber. U Beču, 1859.* Pretisak, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2005, str. 197-229.
- “Stogodišnjica Ljudevita Jonkea”, *Croatica et Slavica Iadertina*, 3, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2007, str. 3-8.

Sudjelovanje u raspravi Okrugli stol o knjizi Roberta Greenberga *Jezik i identitet na Balkanu*, u knjizi: *Identitet jezika jezikom izrečen. Zbornik rasprava*, Srednja Europa, Zagreb, 2008, str. 136-137 i 140-141.

“Iveković-Brozov *Rječnik hrvatskoga jezika* na početku 20. i na početku 21. stoljeća”, pogovor pretisku Iveković-Brozova *Rječnika hrvatskoga jezika*, Dominović, Zagreb, 2009, str. 885-896.

“Vijest o Jonkeovoj smrti objavljena u jednoj rečenici (Uz tridesetu obljetnicu smrti Ljudevita Jonkea)”, *Vijenac*, XVII/393, Zagreb, 2009, str. 12.

“Život u ozračju istine i ljepote (In memoriam: fra Ignacije Gavran (1914-2009))”, *Vijenac*, XVII/412-413, Zagreb, 2009, str. 34.

G. RECENZIJE I/ILI PRIKAZI KNJIGA IVE PRANJKOVIĆA

Miloš Kovačević: “Ivo Pranjković: *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*, Znanstvena biblioteka Hrvatskog filološkog društva 13, Zagreb, 1984”, *Književni jezik*, 15/2, Sarajevo, 1986, str. 201-204.

Stjepan Damjanović: “Suvremena prošlost (Ivo Pranjković: *August Musić*, Kritički portreti hrvatskih slavista; Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1989)”, *Oko*, br. 459 (19. listopada – 2. studenoga), Zagreb, 1989, str. 20.

Josip Pavičić: “*August Musić*”, *Vjesnik*, 9. listopada 1989, str. 9.

Mirjana Jurišić: “Portreti slavista”, *Večernji list*, 11. listopada 1989, str. 40.

Sreto Tanasić: “Ivo Pranjković, *August Musić*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta, Zagreb, 1989”, *Književni jezik*, 19/1, Sarajevo, 1990, str. 52-55.

Mirko Peti: “Filolog i lingvist (Ivo Pranjković: *August Musić*, ZZK, Zagreb)”, *Danas*, br. 426, 17. travnja 1990.

Mirjana Jurišić: “Tajna dobre rečenice” (Ivo Pranjković: *Hrvatska skladnja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993), *Večernji list*, 15. lipnja 1993, str. 15.

Radoslav Katičić: “Nova knjiga o sintaksi hrvatskoga književnog jezika (Ivo Pranjković, *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Biblioteka Jezikoslovje, Knjiga 3, Zagreb 1993, 260 str.)”, *Jezik*, 41/2, Zagreb, 1993, str. 57-63.

Lada Badurina: “Skladanje Hrvatske skladnje (Ivo Pranjković: *Hrvatska skladnja / Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika/*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993)”, *Novi list*, Rijeka, 2. ožujka 1994, str. 18.

Mirjana Jurišić: “Bez dlake na jeziku (Ivo Pranjković: *Kronika hrvatskoga jezikoslovlja*, Mala knjižnica Matice hrvatske, Zagreb, 1993)”, *Večernji list*, 27. siječnja 1994, str. 27.

Sanja Brbora: “Zapis o jeziku (Ivo Pranjković: *Kronika hrvatskoga jezikoslovlja*, Matica hrvatska, Zagreb 1993)”, *Dubrovnik*, V/4, Dubrovnik, 1994, str. 169-171.

- Stjepan Damjanović: "Pranjkovićev Veber. Ivo Pranjković: *Adolfo Veber Tkalcović*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1993", *Republika*, LI/1-2, Zagreb, 1995, str. 225-227.
- Vlatka Štimac: "Čitanka za skitnju (*Turopoljska čitanka*, priredio Ivo Pranjković, Izdavač Matica hrvatska – Ogranak Velika Gorica, 1994)", *Vijenac*, 23/III, 6. travnja 1995, str. 27.
- Milorad Radovanović: "Ivo Pranjković: *Kronika hrvatskoga jezikoslovija*, Matica hrvatska [Mala knjižnica Matice hrvatske, Novi niz: Kolo I, Knjiga 4], Zagreb, 1993", *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XXXVIII/1, Novi Sad, 1995, str. 236-238.
- Snježana Kordić: "Sintaksa hrvatskoga jezika (Ivo Pranjković: *Sintaksa hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1995)", *Hrvatsko slovo*, 12. siječnja 1996, str. 14-15.
- Ivana Antonić: "Ivo Pranjković, *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada [Biblioteka 'Jezikoslovje', knjiga 3], 1993: 5-225", *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku*, XXXIX/2, Novi Sad, 1996, str. 235-241.
- Živana Morić: "U obranu struke (Ivo Pranjković: 'Jezikoslovna sporenja', Konzor, Zagreb, 1997)", *Vjesnik*, 5. lipnja 1997, str. 17.
- Zoran Kravar: "Bolja polovica prizora (Ivo Pranjković: *Jezikoslovna sporenja*, Konzor, Zagreb 1997)", *Vijenac*, 91/V, 3. srpnja 1997, str. 14.
- Marko Samardžija: "Polemično o stručnome (Ivo Pranjković: *Jezikoslovna sporenja*, Konzor, Zagreb 1997)", *Vijenac*, 91/V, 2. srpnja 1997, str. 15.
- Mirjana Jurišić: "Bez dlake na jeziku (Ivo Pranjković: 'Jezikoslovna sporenja', Konzor, Zagreb, 1997)", *Večernji list*, 6. srpnja 1997, str. 27.
- Js. P. "Ivo Pranjković: *Jezikoslovna sporenja*, Konzor, Zagreb 1997", *Slobodna Dalmacija*, 4. prosinca 1997, str. 46.
- Mirjana Marek: "Različiti pogledi na hrvatski jezik (Ivo Pranjković: *Jezikoslovna sporenja*, Konzor, Zagreb, 1997)", *Glede* (studentski časopis za promicanje kulture hrvatskoga jezika), II/1-2, Osijek, 1998, str. 35-36.
- Ivan J. Bošković: "Jezična sporenja", *Slobodna Dalmacija*, 5. i 6. siječnja 1998, str. 37.
- Lada Badurina: "Ogled o ogledima (Ivo Pranjković, *Lingvistički komentari*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka 1997)", *Novi list*, četvrtak 25. lipnja 1998, str. 34.
- Lada Badurina: "Od komentara do polemike – dvosmjerno (Ivo Pranjković, *Lingvistički komentari*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1997; Ivo Pranjković, *Jezikoslovna sporenja*, Konzor, Zagreb, 1997)", *Fluminensia*, 10/1, Rijeka, 1998, str. 147-153.

Krešimir Mićanović: "Knjiga stručnih polemika. Ivo Pranjković, *Jezikoslovna sporenja*, Konzor, Zagreb, 1997", *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, sv. 32, Zagreb, 1998, str. 237-238.

Nebojša Koharović: "Zanimljiva kronika. Ivo Pranjković: *Kronika hrvatskoga jezikoslovlja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1993", *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, sv. 32, Zagreb, 1998, str. 244-246.

Anita Peti-Stantić: "Četvorica za standard (Fran Kurelac, Bogoslav Šulek, Vinko Pacel, Adolfo Veber Tkalčević, *Jezikoslovne rasprave i članci*, priredio Ivo Pranjković, Stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 39, Zagreb, 1999)", *Vijenac*, VII/137, 3. lipnja 1999, str. 7.

Barbara Kryžan-Stanojević: "Rec.: Ivo Pranjković, *Jezikoslovna sporenja*, wyd. Konzor, Zagreb 1997, ss. 188", *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 35, Sow, Warszawa, 1999, str. 311-318.

Snježana Kordić: (Rezensionen) "Pranjković, Ivo, *Jezikoslovna sporenja*, Zagreb: Konzor/Suvremenici, 1997.188 S.", *Zeitschrift für Balkanologie*, 36/2, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 2000, str. 233-238.

Marko Samardžija: "Dvostruko uspješan izbor (Ivo Pranjković, *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000)", *Vijenac*, VIII/170, 7. rujna 2000, str. 12.

Mirjana Jurišić: "O franjevačkim zaslugama više pisali Srbi nego Hrvati! (Ivo Pranjković: 'Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene', Matica hrvatska, Zagreb, 2000)", *Večernji list*, nedjelja, 1. listopada 2000, str. 31.

Daniela Nikolić: "Čvrsta utemeljenost u biću Bosne (Predstavljenja knjiga dr. Ive Pranjkovića: *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*)", *Stećak*, VII/83, Sarajevo, studeni 2000, str. 23.

Sanja Romić: "Oci hrvatskog standarda (Uz predstavljanje knjige Ive Pranjkovića *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, MH, Zagreb, 2000)", *Zarez*, II/44, 7. prosinca 2000, str. 4.

Krešimir Mićanović: "Što prošlost znači onima koji žive sadašnjost (Ivo Pranjković, *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, MH, Zagreb 2000)", *Motrišta*, 18, Mostar, prosinac 2000, str. 191-197.

Marko Lukenda: "Jezična baština bosanskih franjevaca (Ivo Pranjković, *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000., 320 str.)", *Vrhbosna*, IV/2, Sarajevo, 2000, str. 362-365.

Marko Karamatić: "Ivo Pranjković: *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000., 320 str.", *Bosna franciscana*, VIII/13, Sarajevo, 2000, str. 477-480.

Željko Ivanković: "Novi prilozi historiji hrvatskoga jezika u BiH (Ivo Pranjković: *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000, 319 str.)",

- Bilten Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko*, br. 4, Zagreb, 2001, str. 65-67.
- Ivan Markešić: "Ivo Pranjković, *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000., str 319", *Radovi Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, 9, Zagreb, 2000, str. 249-255.
- Marko Lukenda: "Bogatstvo franjevačke baštine. Ivo Pranjković: *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000", *Hrvatsko slovo*, VII/335, petak 21. rujna 2001, str. 12.
- Ermina Harambašić: "*Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*. Ivo Pranjković. Matica hrvatska, Zagreb 2000.-317 str.", *Suvremena lingvistika*, 25/49-50, Zagreb, 2000, str. 187.
- Marko Lukenda: "Ivo Pranjković, *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000", *Bosna franciscana*, IX/14, Sarajevo, 2001, str. 314-316.
- Ivan Nujić: "Dvije knjige rasprava iz sintakse hrvatskoga jezika (Ivo Pranjković, *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, 2. izd., Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2002, 239 str. i Ivo Pranjković: *Druga hrvatska skladnja. Sintaktičke rasprave*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2001, 179 str.)", *Bilten Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko*, br. 5, Zagreb, 2002, str. 105-106.
- Marko Lukenda: "Svestrani bosanski franjevac i ilirac. Ivan Frano Jukić: *Izabrana djela*, Konzor, Zagreb, 2002", *Hrvatsko slovo*, VIII/382 (16. kolovoza 2002), str. 24.
- Ivana Matas Ivanković: "Drukčiji pogled na sintaksu (Ivo Pranjković, *Druga hrvatska skladnja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2001, 179 str.)", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje*, knj. 28, Zagreb, 2002, str. 396-399.
- Stjepko Težak: "Jezik i beletristica", *Školske novine*, br. 41-42, Zagreb, 16. prosinca 2003., str. 13.
- Josip Užarević: "Jezik u književnom djelu (Ivo Pranjković, *Jezik i beletristica*, Disput, Zagreb, 2003)", *Republika*, LIX, 12, Zagreb, 2003, str. 122-126.
- Leon Kikić: "Ivo Pranjković, *Jezik i beletristica*, Disput, Zagreb 2003., 251 str.", *Bosna franciscana*, XI/19, Sarajevo, 2003, str. 331-332.
- Krešimir Bagić: "Kako lingvist čita literaturu (Ivo Pranjković: *Jezik i beletristica*, Disput, Zagreb, 2003)", *Jutarnji list*, subota, 10. siječnja 2004, str. 64-65.
- Josip Silić: "O jeziku književnog djela. Ivo Pranjković: *Jezik i beletristica*, Disput, Zagreb, 2003", *Književna republika*, II/1-2, Zagreb, 2004, str. 218-221.
- Branko Kuna: "Slovo o stilu ili deautomatizaciji jezika. Ivo Pranjković: *Jezik i beletristica*. Zagreb: Disput, 2003", *Jezikoslovje*, 4/2, Osijek, 2004, str. 282-285.

Perina Meić: "Prevladavanje metodološke isključivosti u istraživanju lingvističkih i književnih sustava. Ivo Pranjković: *Jezik i beletristica*, Disput, Zagreb, 2003", *Hrvatska misao*, 31-32/23, Matica hrvatska, Sarajevo, 2004, str. 184-187.

Katarina Marić: "Bosna Srebrena" (*Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine od XIV. do polovice XVIII. stoljeća*, prir. Ivo Pranjković, Matica hrvatska u Sarajevu / HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2005), *Vijenac*, XIII/302, 13. listopada 2005, str. 39.

Marko Samardžija: "Činjenicama protiv stereotipa o tamnom vilajetu. Ivo Pranjković, *Hrvatska književnost Bosne i Hercegovine od XIV. do sredine XVIII. stoljeća*, Matica hrvatska Sarajevo i HKD Napredak Sarajevo, 2005", *Hrvatsko slovo*, XII/559, 6. siječnja 2006, str. 26.

Inoslav Bešker: "Gramatika koja nije za prosječnog srednjoškolca" (*Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta Josipa Silića i Ive Pranjkovića*), *Jutarnji list*, 4. veljače 2006, str. 64.

Irena Popovački: "Gramatika za visoka učilišta", *Glas koncila*, 12. veljače 2006.

Lada Badurina: "O gramatici s razlogom" (Josip Silić i Ivo Pranjković: *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2005), *Novi Kamov*, VI/2, Rijeka, 2006, str. 87-93.

Mihaela Matešić: "Gramatika jezične suvremenosti (Josip Silić i Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika*)", *Fluminensia*, 18/1, Rijeka, 2006, str. 141-147.

Lana Hudeček: "Nova gramatika hrvatskoga jezika (Josip Silić; Ivo Pranjković: *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.)", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje*, knj. 32, Zagreb, 2006, str. 379-382.

Lana Hudeček: "Nova gramatika hrvatskoga jezika (Josip Silić i Ivo Pranjković: *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb, 2005.)", *Lahor. Časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, godina 1, svežak 2, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2006, str. 233-236.

Dalibor Jurišić: "Gramatika koju su generacije studenata mogle priželjkivati (Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika [za gimnazije i visoka učilišta]*, Školska knjiga, Zagreb, 2005)", *Zarez*, VII/181, Zagreb, 2006, str. 35-36.

Zorislav Kaleb: "Jezikoslojni događaj godine: prva ili posljednja hrvatska gramatika?", *Zarez*, VII/186. 7. rujna 2006, str. 55.

Stjepan Damjanović: "Prethodnici kao suvremenici" (Ivo Pranjković, *Filološki vjekopisi*, *Fluminensia*, 19/1, Rijeka, 2007, str. 169-172).

Bernardina Petrović: "Fino tkana filološka tkanica (Ivo Pranjković: *Filološki vjekopisi*, Zagreb: Disput, 2006)", *Lahor. Časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik*, godina 2, svežak 1, broj 3, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2007, str. 122-125.

Kristian Lewis: "Ivo Pranjković, *Filološki vjekopisi*, Disput, Zagreb, 2006", *Suvremena lingvistika*, 63, Zagreb, 2007, str. 104-106.

- Željka Brlobaš: "Dijakronijski i sinkronijski o povijesti hrvatskoga jezikoslovlja (Ivo Pranjković: *Filološki vjekopisi*, Disput, Zagreb, 2006.)", *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje*, knj. 33, Zagreb, 2007, str. 525-531.
- Dalibor Jurišić: "Polemička anatomija jezika. Ivo Pranjković. *Sučeljavanja. Polemički dueli oko hrvatskoga jezika i pravopisa*, Disput, Zagreb, 2008", *Zarez*, X/233, 12. lipnja 2008, str. 43.
- Marina Katnić-Bakaršić i Vesna Požgaj Hadži: "Zapis o Pranjkoviću kao stilističaru", *Bilten Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko*, br. 10, Zagreb, 2008, str. 35-38.
- Mateo Žagar: "Ivo Pranjković: 'Sučeljavanja; polemički dueli oko hrvatskoga jezika i pravopisa'", *Disput* 2008 (ur. Krešimir Bagić)", *Bilten Udruge đaka Franjevačke klasične gimnazije – Visoko*, br. 10, Zagreb, 2008, str. 68-70.
- Barbara Matejčić: "Jezična sučeljavanja na znanstvenoj razini", *Vjesnik*, četvrtak 15. svibnja 2008, str. 29.
- Lada Badurina: "Zašiljeno pero ili: O polemici s razlogom (Ivo Pranjković, *Sučeljavanja: Polemički dueli oko hrvatskoga jezika i pravopisa*, Disput, Zagreb, 2008)", *Filološke studije*, http://philologicalstudies.org/index.php?option=com_content&task=view&id=171&Itemid=67
- Kristina Štrkalj Despot: "Jezikoslovne polemike. Ivo Pranjković, *Sučeljavanja*, Disput, Zagreb, 2008.", *Književna republika*, VI/8-10, kolovoz-listopad, 2008, str. 293-296.
- Nika Štriga: "Kompleksi zbog linije (u kontekstu grupe)", *Vijenac*, XVIII/424, 3. lipnja 2010, str.11.

I.

Josip Silić, Zagreb

Sintaksa hrvatskoga jezika Ive Pranjkovića u *Gramatici hrvatskoga jezika* J. Silića i I. Pranjkovića

Autor članka govori o *Sintaksi u Gramatici hrvatskoga jezika* koju je obradio Ivo Pranjković. Za nju kaže da je najopsežnija i najpotpunija teorijski i metodološki najuvjerljivija sintaksa hrvatskoga jezika. U njoj se, kaže, nalazi mnogo toga čega u drugim sintaksama hrvatskoga jezika nema. Shvativši kompetencije morfologije i sintakse, iz morfologije je uzeo prijedloge i veznike i unio ih u sintaksu. Za njegovu se sintaksu prijedloga može reći da je i u svjetskim razmjerima specifična. Posebnu je pozornost posvetio ulozi samoznačnih riječi. Za njih kaže (i to dokazuje) da mogu zauzimati pozicije samostalnih rečeničnih članova. Veliku pozornost posvećuje i suznačnim riječima. Pritom tvrdi da čestice treba strogo lučiti od priloga i dati im ulogu u sintaksi koja im pripada. Istaknuto mjesto u njegovoj sintaksi zauzima sintaksa padeža. Ona je (sintaksa padeža) najiscrpnija u gramatikama hrvatskoga jezika. Prvi među hrvatskim sintaktičarima uz vezna sredstva na razini rečenice uvodi i vezna sredstva na razini teksta. Tako njegovom sintaksom i tekst dobiva svoje mjesto u sintaksi. Pritom argumentirano isključuje iz sintakse složenih rečenica zaključne i isključene rečenice i uključuje ih u jedinice teksta. Teorijska je i metodološka novost u Pranjkovićevoj sintaksi razlikovanje rečenice kao gramatičke jedinice i rečenice kao komunikacijske (obavijesne) rečenice. Takva teorija i metodologija omogućava Pranjkoviću da bude iscrpan i u opisu nezavisnosloženih i u opisu zavisnosloženih rečenica. Autor u članku o kojemu je riječ govori i o nekim problemima Pranjkovićeve sintakse koji će biti dorađeni i na poseban način obrađeni (u skladu s njegovom teorijom i njegovom metodologijom) u sljedećemu izdanju *Gramatike hrvatskoga jezika*.

Ključne riječi: sintaksa, rečenica, gramatičko ustrojstvo rečenice, komunikacijsko ustrojstvo rečenice, intonacija, red riječi, semantičko interpunkcijsko načelo, funkcionalni stilovi

Sve što je Ivo Pranjković napisao o hrvatskoj sintaksi, a napisao je mnogo toga, unio je, kao sintezu, u *Sintaku*.¹ Za nju se može reći da je i najopsežnija i najpotpunija i teorijsko-metodološki najuvjerljivija. U njoj se nalazi mnogo toga čega u drugim sintaksama hrvatskoga jezika nema.

Shvativši kompetencije morfologije i sintakse, iz morfologije je uzeo (pomoćne riječi) prijedloge i veznike i unio ih u sintaksu. Za njegovu se sintaksu prijedloga može reći da je i u svjetskim razmjerima specifična.

1 J. Silić, I. Pranjković: *Gramatika hrvatskoga jezika (za gimnazije i visoka učilišta)*. Drugo izdanje. Školska knjiga, Zagreb, 2005, str. 181–374.

Preciznosti s kojom pristupa sintaksi pridonose i novi nazivi – primjerice, tagmema, koje dijeli na sintetičke i analitičke. I jedne i druge naziva sintagmemima. O ostalim će nazivima koji su za nj karakteristični biti govora tijekom izlaganja.

Posebnu je pozornost posvetio ulozi samoznačnih (autosemantičnih) riječi (glagola, imenica, pridjeva, brojeva i priloga). Za njih kaže, i to dokazuje, da mogu zauzimati pozicije samostalnih rečeničnih članova (predikata, subjekta, objekta i priložnih oznaka). U nesamostalne članove rečenice ubraja, kao što to čine i druge sintaktičari, atribut i apoziciju.

Veliku pozornost posvećuje i suznačnim (sinsemaničnim) riječma (prijeđlozima, o njima smo već govorili, veznicima, česticama i uzviciima). I on smatra da čestice treba strogo lučiti od priloga (to dosadašnje hrvatske gramatike ne čine) i dati im ulogu u sintaksi koja im pripada.

Istaknuto mjesto u njegovoj sintaksi zauzima sintaksa padeža. Njegova je analiza sintaktičke službe padeža najiscrpnija u gramatikama hrvatskoga jezika. Dijeli ih na samostalne (nominativ i vokativ) i nesamostalne (genitiv, dativ, akuzativ, lokativ i instrumental). Nesamostalne padeže obrađuje bez prijeđloga i s prijeđlozima. Značenja padeža s prijeđlozima dijeli na dimenzionalna (značenja prostora i vremena) i nedimenzionalna (značenja načina, uzroka, posljedice, uvjeta i dr.).

Prvi među hrvatskim sintaktičarima uz vezna sredstva na razini rečenice uvodi i vezna sredstva na razini teksta. Prve naziva veznicima, a druge konektorima. Veznike dijeli na konjunktore i subjunktore. Konjunktori povezuju surečenice u nezavisno-složene rečenice, a subjunktori u zavisnosložene rečenice.

Veznike dijeli na neproizvedene (tvorbeno nemotivirane) i proizvedene (tvorbeno motivirane). Neproizvedeni su (tvorbeno nemotivirani) veznici tipa *kad*, a proizvedeni (tvorbeno motivirani) tipa *prije nego što*.

Pranjkovićevom sintaksom i tekst dobiva svoje mjesto u sintaksi. Sredstva koja služe kao veza među jedinicama teksta naziva konektorima. To su, primjerice, *međutim, nasuprot tome, za razliku od toga, zatim, nakon toga, zbog toga, s obzirom na to, u tome slučaju, prema tome, dakle, samo, jedino, naime* i dr.

U skladu s time zaključne i isključne rečenice (s pravom) isključuje iz sintakse složenih rečenica i uključuje u jedinice teksta. Time rješava i jedno od vrlo važnih interpunktacijskih problema koji suvremenoj pismenosti zadaju velike glavobolje. Nelogično je naime da se konektori, budući veznim sredstvima, odvajaju zarezima. Tako u malo kojemu tekstu (bilo koje funkcije) *naime, međutim, dakle, u skladu s time* i sl. neće biti odvojeni zarezima.

I teorijska je i metodološka novost u Pranjkovićevoj sintaksi razlikovanje rečenice kao gramatičke jedinice i rečenice kao obavijesne jedinice. Rečenica se kao gramatička jedinica člani na subjekt, predikat, objekt i priložnu oznaku, a rečenica kao obavijesna (komunikacijska) jedinica na obavijesni subjekt ili temu i obavijesni predikat ili remu. Rečenica se kao gramatička jedinica naziva jednostavno rečenicom, a rečenica kao obavijesna jedinica iskazom. Prva (rečenica kao gramatička jedinica) služi kao model, a druga (rečenica kao obavijesna jedinica) kao ostvaraj (realizacija) toga modela. Niti je gramatika dakle komunikacija niti komunikacija gramatika, ali nema

jedne bez druge. Rečenica kao gramatička jedinica ne ovisi o kontekstu. Naprotiv, rečenica kao obavijesna jedinica ovisi. To je razlog zašto se u rečenici kao obavijesnoj jedinici značenje zamjenjuje smislom. Značenje je činjenica gramatičkoga, a smisao činjenica obavijesnoga ustrojstva rečenice. To nam razlikovanje značenja od smisla pomaže i da interpunkciji pristupimo adekvatnije i objektivnije. Hrvatskom naime interpunkcijom upravlja smisao, a ne značenje.

U uskoj je vezi sa smisalom i intonacijom, pa onda i interpunkcija. Kad se uspostavila odgovarajuća veza između smisla i intonacije, pokazalo se da se u vezi s njima, uključivši logiku, rješava i odnos surečenica složene, i nezavisnosložene i zavisnosložene, rečenice i odgovarajuća interpunkcija. Jednouzlaznost i jednosilaznost melodije uvodi ih (surečenice) u izravan smisaoni odnos, a dvouzlaznost i dvosilaznost u neizravan smisaoni odnos. Jednouzlaznost i jednosilaznost melodije čini surečenice smisaono nesamostalnim, a dvouzlaznost i dvosilaznost smisaono samostalnim. To je razlog zašto se u drugome slučaju, s dvouzlaznošću i dvosilaznošću melodije, surečenice odvajaju zarezom. Dopunska pravila – opet, povezana sa smisalom i intonacijom – dovode do točke-zareza i točke. Time se dokida "sloboda" u njihovoj provedbi.

U vezi s parametrima intonacije (melodije, naglaska i stanke) objašnjavaju se i rečenični znakovi – točka, upitnik, uskličnik, upitni uskličnik, usklični upitnik i trouškličnik.

Pristup rečenici s gledišta njezina obavijesnog ustrojstva dokida pojmove "besubjektnost", "višesubjektnost", "višepredikatnost", "višeobjektnost" i "višepriložno-značnost" rečenice. O "besubjektnosti" se može govoriti samo kad je riječ o obavijesnom ustrojstvu rečenice. No tada na subjekt treba gledati kao na obavijesni subjekt (temu). Rečenica kao gramatička jedinica, jer je model, mora imati sve gramatičke članove. Pojavu više gramatičkih subjekata, više gramatičkih predikata, više gramatičkih objekata i više gramatičkih priložnih oznaka treba tumačiti kao komunikacijsku višerečeničnost. Pisci će sintakse i o toj činjenici morati voditi računa. Kad je riječ o tekstu, njegovoj rečenici treba pristupiti s gledišta njezina obavijesnog ustrojstva. Tekst je kontekst, pa onda i smisao, dakle komunikacija.

Za Pranjkovićevu bi se sintaku moglo reći da joj je polazište obavijesno ustrojstvo. I inače bi sintaksi, po našemu mišljenju, i trebalo pristupiti tako – od komunikacije do gramatike, a ne obrnuto – od gramatike do komunikacije. Tako joj pristupa i svjetska sintaksa, posebno ovisnosna.

Takva teorija i metoda Pranjkoviću omogućava da bude iscrpan i u opisu nezavisnosloženih i u opisu zavisnosloženih rečenica. Po toj je iscrpnosti njegova sintaksa vodeća među hrvatskim sintaksama.

Pristup rečenici s gledišta njezina obavijesnog ustrojstva Pranjkoviću omogućava i da uz eksplisitnost (vezničnost) u sintaku zavisnosložene rečenice uvede i implicitnost (nevezničnost).

U svoju je sintaku Pranjković (prvi u hrvatskome jezikoslovju) uključio i ustrojstvo teksta, što potpuno odgovara njegovoj sintaktičkoj koncepciji. Zajedno je sa

Silićem pokazao kako se rečenice uključuju u tekst. Već smo rekli kakvu ulogu u tome uključivanju ima intonacija, posebno njezina melodija. Obrazlaže se kako dolazi do linearne i paralelne veze među rečenicama. Logična je posljedica toga uspostavljanje odgovarajućih sredstava koja te veze uspostavljuju. To su, čuli smo, konektori.

Posebno se obrađuje redoslijed članova rečenice – redoslijed članova rečenice kao gramatičke i redoslijed članova rečenice kao obavijesne jedinica. U vezi se s time kritički promatra pojam "slobode" u tome redoslijedu. Nema, kaže se, slobode u redoslijedu rečenice kao gramatičke jedinice. A i sloboda je članova rečenice kao obavijesne jedinica (načelno) onemogućena zahvaljujući logičko-semantičkim parametrima teksta. U vezi s time objašnjava se i inverzija (obrnut redoslijed) članova rečenice. O njoj se, dakako, može govoriti samo u okviru rečenice kao obavijesne rečenice. Pritom se govorи o ustrojstvu složene rečenice s jednoobavijesnim subjektom (temom) i jednoobavijesnim predikatom (remom) te o ustrojstvu složene rečenice s dvoobavijesnim subjektom (temom) i dvoobavijesnim predikatom (remom). To se dovodi u vezu s jednosilaznom i jednouzlagaznom melodijom te dvouzlanom i dvosilaznom melodijom složene rečenice, o čemu smo netom govorili.

Kad se sve što je rečeno uzme u obzir, dokinut će se tvrdnja o mogućoj dvosmislenosti rečenice, odnosno o mogućoj dvosmislenosti teksta.

Novost je u Pranjković-Silićevoj *Gramatici* i uključivanje funkcionalnih stilova hrvatskoga jezika. Daju se temeljni podaci o stilovima općenito, pa onda temeljni podaci o znanstvenome, administrativno-poslovnome, novinarsko-publicističkome, književnoumjetničkome (beletrističkome) i razgovornome stilu posebno. Autori su poglavje o funkcionalnim stilovima unijeli u *Gramatiku* zato da se vidi kako se opravdava uporaba ovih ili onih gramatičkih pojava u tipovima komunikacije. Posebice se to odnosi na uporabu pojava u sintaksi.

Mi smo međutim svjesni toga da u *Gramatici* ima dosta toga što treba izmijeniti, dopuniti i doraditi – i u fonologiji i u morfologiji i u sintaksi.

U budućemu će se izdanju *Gramatike* u sintaksi uspostaviti dosljedniji odnos između njezina gramatičkog i njezina obavijesnog ustrojstva.

Buduće će izdanje *Gramatike* obuhvatiti sve ono što su prethodna izdanju (prvo i drugo) prepostavljala kada su najavljavala uvid u karakteristike svih načina funkciranja hrvatskoga standardnog jezika.

Metodološki će buduće izdanje *Gramatike* biti dosljednije u provedbi, primjerice, binarnih (dvočlanih) opreka u Jakobsonovu smislu.² To znači da će se osloboditi jednočlanosti i tročlanosti (ili višečlanosti) i gramatičkoga i obavijesnoga ustrojstva. I gramatičko je naime i obavijesno ustrojstvo ustrojeno po načelu binarnih (dvočlanih) opreka. Kad je riječ o složenoj rečenici, onda se to odnosi na binarnost (dvočlanost) osnovne i zavisne surečenice (tradicionalno: između glavne i zavisne rečenice). Složena se naime rečenica sastoji od jedne osnovne i jedne zavisne surečenice. Niti složena

---

2 R. Jakobson: *O jeziku*. Disput, Zagreb, 2008. (U knjizi je jedna od dominantnih tema binarizam, koji Jakobson primjenjuje u svim područjima jezika.)

rečenica ima više osnovnih surečenica niti više zavisnih surečenica. Nema ni višečlanih članova jednostavne rečenice ni višečlanih surečenica složene rečenice. U skladu s time – nema ni jednočlanih rečenica.

Opisu će sintakse Pranjković pristupiti načelno onako kako je pristupio opisu objekta s gledišta obavijesnoga ustrojstvu iskaza. Izostavljanje objekta objašnjava njegovom zališnošću (redundantnošću), koja je problem rečenice kao obavijesne jedinice, tj. kao problem iskaza. Na taj će način objasniti i izostavljanje drugih dijelova koji pripadaju obavijesnomu subjektu – subjekta, predikata i priložne oznake. Učinit će to ovako:

Kontekst ćemo naznačiti pitanjima. Tako ćemo na pitanje *Što radi Ana?* odgovoriti: *Ana piše*. Kako je *Ana* kao član koji pripada obavijesnomu subjektu (temi) zališan, možemo ga izostaviti. Tako ćemo na pitanje *Što radi Ana?* odgovoriti: *Piše*. Na pitanje ćemo pak *Što piše Ana?* odgovoriti: *Ana piše molbu*. i: *Molbu.*, a na pitanje *Gdje Ana piše molbu?*: *Ana piše molbu kod kuće*. ili: *Kod kuće*.

Na taj ćemo način pristupiti i složenoj (i zavisnosloženoj i nezavisnosloženoj) rečenici. Na pitanje ćemo *Kad će Ana pisati molbu?* odgovoriti: (*Ana će pisati molbu*) *kad bude kod kuće*., a na pitanje *Hoće li Ana pisati molbu?*: (*Ana će pisati molbu*), *kad bude kod kuće*. Odgovor (*Ana će pisati molbu*) *kad bude kod kuće*. jest (reagira na *kad*), a odgovor (*Ana će pisati molbu*), *kad bude kod kuće* nije uvjetovan kontekstom (ne reagira na *kad*). U prvome je dakle odgovoru, za razliku od drugoga, *kad bude kod kuće* u smisaonoj vezi sa *Ana će pisati molbu*. Eto, to je razlog zašto *kad bude kod kuće* u prvome odgovoru nećemo, a u drugome hoćemo odvojiti zarezom. Drugi ćemo odgovor ostvariti nakon dulje pauze i popratiti ga sredstvom tipa *dakako*: *Dakako, kad bude kod kuće*.

Takvi su nezališni iskazi (*Kad bude kod kuće*. i *Dakako, kad bude kod kuće*.) svojstveni dijaloškomu govoru. Stoga će uz njih biti navedene i neke druge specifičnosti obavijesnoga ustrojstva dijaloškoga govora, koje su i bile i jesu izvan domaćaja hrvatskih gramatika. Bit će navedeni i protumačeni iskazi poput *A da*. (tako je, sjetio sam se); *Ali kako!* (pratnja izvanredna postignuća); *Daj, molim te!* (koješta, nemoj tako); *Daj Bože!* (želja da se što dogodi); *Dobro.* (urađeno kako je zamišljeno); *Dosta!* (želja da se prestane raditi to što se radi); *Fantastično!* (čudesno, sjajno); *Idi mi, dodji mi.* (neorganizirano); *Što jest, jest.* (što je istina, istina je); *Kad bi bar.* (želja da se što ostvari); *E, baš lijepo!* (nije u redu to što je učinjeno); *Malo sutra!* (ne dolazi u obzir); *Pa što onda?* (nije važno što nešto nije u redu); *Bilo pa prošlo.* (nema smisla spominjati); *Ni slučajno!* (ni pod koju cijenu); *O tom po tom.* (o tome ne sada); *Tko zna?* (to je nesigurno); *Ni za živu glavu!* (nipošto) itd.

Već smo rekli da je složena rečenica isključivo binarna (dvočlana), da se sastoji (samo) od jedne osnovne surečenice i (samo) od jedne zavisne surečenice. Stoga nije u redu kad se govori o višečlanim rečenicama. Ustrojstvo se *Mislili smo da će se napokon smiriti, da nas neće više ometati i da će se stanje popraviti*. sastoji od triju osnovnih i od triju zavisnih surečenica: (1) *Mislili smo* (1) *da će se napokon smiriti*,

(2) *Mislili smo* (2) *da nas više neće ometati.* i (3) *Mislili smo* (3) *da će se stanje popraviti.* U njoj se dakle nalaze tri složene rečenice. (U drugoj je i trećoj složenoj rečenici osnovna surečenica *Mislili smo* izostavljena jer je zališna.)

Tako je i s “višestruko složenom rečenicom”. U “višestruko složenoj” rečenici *Tvrđi da su mu rekli kako će opet sve biti po starom.* postoje dvije osnovne i dve je zavisne surečenice: (1) (osnovna surečenica) *Tvrđi* (2) (zavisna surečenica) *da su mu rekli* i (2) (osnovna surečenica) *Rekli su mu* (2) (zavisna surečenica) *kako će opet sve biti po starom.*

Tako i “višečlanost” članova rečenice treba tumačiti kao problem obavijesnoga, a ne kao problem gramatičkoga ustrojstva rečenice. I u jednome su i u drugome ustrojstva (i u obavijesnome i u gramatičkome) članovi rečenice u međusobnoj binarnoj (dvočlanoj) opreci, kako to hoće Jakobson.

Pristupajući rečenicama tipa *Sniježi*. kao bezličnim (neličnim) ustrojstvima i postovajeći ih s besubjektnim (nesubjektnim) ustrojstvima, miješamo morfološke kategorije sa sintaktičkim kategorijama. Pritom dolazimo i u sukob sa sobom jer nam bezlična (nelična) rečenica *Sniježi*. postaje ličnom kad kažemo da je iskazana trećim licem jednine. One su (takve rečenice) nama lične, ali besubjektne. Njihovu ne-raščlanjenost mi međutim tumačimo unutar obavijesnoga, a ne unutar gramatičkoga ustrojstva. Takve su naime rečenice općeobavijesne. U njima je obavijesni subjekt opći obavijesni subjekt kao tema svega konteksta u kojem se nalaze.³

Eto, to bi bilo ono o čemu će se voditi računa kad se bude pripremalo buduće izdanje *Gramatike hrvatskoga jezika*.

LITERATURA

Josip Silić, Ivo Pranjković: *Gramatika hrvatskoga jezika (za gimnazije i visoka učilišta)*. Drugo izdanje. Školska knjiga, Zagreb, 2005.

Roman Jakobson: *O jeziku*. Prir. Linda R. Waugh i Monique Monville-Burston. Disput, Zagreb, 2008.

J. Silić: *Od rečenice do teksta*. SNL, Zagreb, 1984.

---

3 J. Silić: *Od rečenice do teksta*. SNL, Zagreb, 1984, str. 146.

**Ivo Pranjković's Syntax of the Croatian language in the
Grammar Book of the Croatian Language
by J. Silić and I. Pranjković**

The author discusses the *Syntax* in the *Grammar Book of the Croatian Language* that was written by Ivo Pranjković. The author believes that this is the most comprehensive and complete, and theoretically and methodologically most persuasive syntax of the Croatian language. It contains, as he states, a lot of things that cannot be found in other syntaxes of the Croatian language. Thanks to understanding the competencies of morphology and syntax Pranjković transferred the prepositions and conjuncts from morphology into syntax. It can be said that his syntax of prepositions is specific, even in worldwide terms. He paid special attention to the role of lexical words. He says (and proves) that they can function as independent syntactic elements. He also pays great attention to function words. At the same time he claims that particles should be sharply distinguished from adverbs and be given the role in syntax that they deserve. In his syntax he gives a prominent place to the syntax of cases. This is the most detailed syntax of cases in any of the Croatian language grammar books. He was the first among Croatian syntactitians to introduce conjuncts on the textual level next to the conjuncts on the syntactic level. Thus, with his syntax text is given its place in syntax. At the same time he, on the basis of sound arguments, excludes conclusive and exclusive clauses from the syntax of complex sentences and includes them as units of the textual level. Theoretical and methodological innovation in Pranjković's syntax is his distinction between the clause as a grammatical unit and clause as a communicative (informative) sentence. Such a theory and methodology enable Pranjković to give detailed descriptions of both coordinated and subordinated clauses. The author also discusses some problems present in Pranjković's syntax that will be further developed and dealt with in a special manner (in accordance with his theory and methodology) in the next edition of the *Grammar of the Croatian Language*.

Key words: syntax, sentence, grammatical structure of a sentence, communicative structure of a sentence, intonation, word order, semantic principle of punctuation, functional styles

Sintaktički opis u Silić–Pranjkovićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika*

U tekstu se prikazuje sintaktički opis u *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* Josipa Silića i Ive Pranjkovića. Pritom se slijedi opis četiriju jedinica – riječi, spojeva riječi, rečenica i teksta. Sintaktički opis proveden u *Gramatici hrvatskoga jezika* nastojalo se dovesti u vezu s Pranjkovićevim raspravama u kojima je, među ostalim, elaborirano razumijevanja sintakse kao četverorazinske gramatičke discipline, odnosno problematiziran odnos koordinacije i subordinacije (posebice tipovi koordiniranih rečenica i asindetske zavisnosložene rečenice).

Ključne riječi: sintaksa, spojevi riječi/sintagmemi/sintagme, rečenica, tekst, upravljanje, sročnost, pridruživanje, koordinacija, subordinacija.

U Silić–Pranjkovićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* (2005) sintaksa se određuje kao onaj dio gramatike u kojem se proučavaju: odnosi među riječima i njihovim oblicima, odnosi među spojevima riječi, odnosi među surečenicama/klauzama u složenoj rečenici te odnosi među rečenicama u tekstu. Sintaktički opis pritom je usredotočen na podroban opis prvih triju odnosa, tj. na tri tipa jedinica: opis riječi, sintagmema i rečenica. Dakle, poglavljia o riječima kao sintaktičkim jedinicama, o spojevima riječi ili sintagmemima te o rečenica nosivi su dio sintakse. U poglavljju “Ustrojstvo teksta” ukratko je opisana foričnost (anaforičnost i kataforičnost), linearna i paralelna tekstna veza kao tipovi veze među rečenicama u tekstu te konektori kao vezna sredstva na razini teksta.

Ovakvo određenje pojma i predmeta sintakse korespondira sa shvaćanjem sintakse kao četverorazinske gramatičke discipline, elaboriranim u Pranjkovićevoj knjizi *Hrvatska skladnja* (1993, ²2002). Autor u predgovoru objašnjava da se na prvoj razini kao jedinicama operira riječima odnosno tagmemima, na drugoj spojevima riječi ili sintagmemima, na trećoj razini rečenicama ili kontagmemima, a na četvrtoj tipovima tekstova ili supratagmemima. Slijedom toga može se govoriti o sintaksi riječi, sintaksi spojeva riječi, sintaksi rečenice i sintaksi teksta.

U vezi sa sintaksom riječi, tj. opisom riječi kao sintaktičkih jedinica, u *Gramatici hrvatskoga jezika* ključna je podjela riječi s obzirom na njihova sintaktička obilježja u dvije skupine: na samoznačne riječi/oblike i suznačne riječi/oblike. Suznačnim riječima/oblicima smatraju su one riječi/oblici koji ne mogu za sebe biti sastavnice spojeva riječi niti mogu funkcionirati kao članovi rečeničnoga ustrojstva. Među samoznačne riječi ubrajaju se glagoli, imenice, pridjevi, zamjenice, brojevi i prilozi,

a suznačne su riječi prijedlozi, veznici, čestice i uzvici (usp. p. 669, za zamjenice p. 1000). Kriterij je podjele isključivo sintaktički, pa tako samoznačne riječi mogu, a suznačne riječi ne mogu zauzimati poziciju ni samostalnih ni nesamostalnih rečeničnih članova. Rezultat ovakve podjela riječi kao sintaktičkih jedinica vrlo je sličan rezultatu morfološke podjele riječi – posve uobičajenoj u našima gramatikama – na promjenjive i nepromjenjive riječi, odnosno podjeli na leksičke/autosemantične i gramatičke/sinsemantične riječi provedenoj npr. u *Hrvatskoj gramatici* (Barić i dr.). Slično se i u morfološkom dijelu Silić–Pranjkovićeve *Gramatike* deset vrsta riječi dijeli u dvije skupine ovisno o tome imaju li riječi samostalno odnosno nesamostalno značenje, pa se razlikuju samoznačnice od suznačnica, u koje se ubrajaju zamjenice, prijedlozi, veznici, čestice i uzvici.

Dakle, sintaktički samoznačne riječi ujedno su i promjenjive ili djelomično promjenjive, a sintaktički suznačne riječi morfološki su nepromjenjive. Takvu paralelnost narušavaju jedino glagoli koji jesu promjenjiva vrsta riječi, ali kao sintaktičke jedinice mogu biti i samoznačni i suznačni. Suznačni su glagoli u gramatici definirani kao glagoli koji imaju nepotpuno značenje ili značenje kojim se modificira kakva radnja (proces), a ne značenje same radnje, pa traže kakvu glagolsku dopunu, najčešće u infinitivu drugoga, samoznačnog glagola. U suznačne se glagole ubrajaju i podrobno opisuju pomoćni, modalni, fazni i perifrazni glagoli. Vrlo su detaljno sintaktički opisani i imenski oblici, prije svega imenice, tj. sintaktičke službe i značenja padeža: glavnih/samostalnih i kosih/nesamostalnih, i to i besprijeđložnih kosih padeža i kosih padeža s prijedlozima. Znatno manje prostora dobili su pridjevi, zamjenice, brojevi i prilozi kao sintaktičke jedinice.

Hrvatski gramatički priručnici tradicijski već tzv. nepromjenjive vrste riječi obrađuju unutar morfologije. Autori *Gramatike hrvatskoga jezika* prekidaju s takvom tradicijom pa prijedloge, veznike, čestice i uzvike – objedinjene pod nazivom “suznačne riječi i oblici” – smještaju u sintaksu. Autori ne elaboriraju zbog čega se te vrste riječi (prilozi, prijedlozi, veznici, čestice i uzvici) uopće ne opisuju unutar morfologije, preciznije oblikotvorja, nego samo unutar sintakse. Jedan je od razloga, bar mi se tako čini, i taj što te riječi nemaju oblika poput promjenjivih riječi da bi se njima bavila isključivo morfologija. Pravi je izazov upravo njihov sintaktički opis. Od prebacivanja iz morfologije u sintaksu najviše su “profitirali” prijedlozi i čestice, čija su značenja i službe podrobno opisana, a najmanje prilozi. Opis značenja prijedloga u gramatici sažetak je triju sintaktičkih rasprava o prostornim, vremenskim i nedimenionalnim prijedlozima koje je Pranjković svojedobno objavio u periodici i u svojim knjigama *Hrvatska skladnja* i *Druga hrvatska skladnja* (2001).

Spojevi riječi ili sintagmemi jedinice su druge, više sintaktičke razine koje su u gramatici definirane kao jedinice koje se sastoje od najmanje dviju međusobno povezanih sastavnica (tagmema), tj. samoznačnih riječi/oblika, npr. *mirno more*, *graditi kuću*, *baviti se trgovinom* i sl. Sintagmemima se dakle ne smatraju prijedložno-padežni izrazi (npr. *na stol*, *u knjizi*, *pred nama*), ali ni pridjevi s česticama tipa *vrlo dobar*, *prilično sposoban* odnosno prilozi s česticama tipa *vrlo loše*, *prilično grubo*.

ne smatraju se sintagmemima, nego tagmemima – sastavnicama sintagmema.

Novost je hrvatskoj gramatičkoj terminologiji uvođenje distinkcije između termina sintagmem i sintagma. Sintagmem se smatra izvanrečeničnom jedinicom, a sintagma unutarrečeničnom. Kod promjenjivih sintagmema sintagmemom se u gramatici smatra samo ono ustrojstvo riječi u kojem se glavni tagmem javlja u svome polazišnom obliku, npr. imenica u nominativu jednine *veličina stana*. Uvršten takav sintagmem u jedinicu više razine postaje sintagma, npr. *Nismo bili zadovoljni veličinom stana*. Sintagmem se dakle smatra kanonskim ustrojem spoja riječi.

Tagmemi su udružuju u sintagmeme na osnovi zavisnosti te se u gramatici, u skladu s ruskom sintaktičkom tradicijom, razlikuju tri različita tipa gramatičke veze između glavnog/nadređenog/jezgrenog tagmema i zavisnog/podređenog tagmema: sročnost, pridruživanje i upravljanje, koje može biti jako i slabo. O jakom upravljanju u ovoj se gramatici govori kad je oblik zavisnoga tagmema predodređen leksičko-gramatičkim svojstvima glavnoga, a o slabom upravljanju kad je zavisni tagmem uvjetovan samo leksičkim značenjem glavnoga tagmema. Osim po naravi gramatičke veze među tagmemima spojevi riječi podijeljeni su i s obzirom na funkciju koju zavisni tagmem ima u odnosu spram glavnog, i to na tri tipa: odredbene, dopunske i okolnosne spojeve riječi. Odredbeni spojevi riječi mogu biti rezultat i sročnosti i upravljanja, dopunski spojevi rezultat su upravljanja, a okolnosni spojevi mogu biti rezultat i upravljanja i pridruživanja. Spojevi su riječi također podijeljeni na vezane i nevezane, zatim s obzirom na sastav na jednostavne, složene i obvezatnosložene te s obzirom na to koja vrsta riječi funkcionira kao glavni tagmem na imeničke, pridjevske, glagolske i priložne spojeve.

“Rečenica i iskaz”, “Gramatičko ustrojstvo rečenice”, “Rečenice po sastavu” cje-line su u kojima se razmatra rečenica kao sintaktička jedinica. Razlikovanje jezika i govora uporište je i za razlikovanje rečenice kao jezične i iskaza kao gorovne jedinice, razlikovanje rečenica kao jedinica koje karakterizira značenje i iskaza kao jedinica koje karakterizira smisao. Podrobno je raščlanjeno gramatičko ustrojstvo rečenice i odnosi među članovima rečeničnoga ustrojstva. Uobičajena podjela na glagolski i imenski predikat nalazi se i u ovoj gramatici, ali potpodjela je potpuno nova. Glagolski predikat dijeli se na jednostavni i složeni, a imenski, koji je uvijek složeni predikat, na kopulativni i semikopulativni predikat.

Opis i temeljna podjela vrsta složenih rečenica u gramatici napravljena je u skladu s rješenjima do kojih je Pranjković došao u svome magistarskome i doktorsko-me radu. Pritom mislim prije svega na problematiziranje odnosa koordinacija/subordinacije, na tipove koordiniranih rečenica u magistarskom radu, odnosno bavljenje sintaktičkom jukstapozicijom, tj. implicitnom koordinacijom i implicitnom subordinacijom u disertaciji. Konkretna rješenja primijenjena u gramatici mogu se sažeti ovako: prvo, složenim rečenicama može biti svojstven nezavisni odnos (parataksa) i zavisan odnos (hipotaksa), a ti odnosi mogu biti gramatički izraženi (eksplicitni) i gramatički neizraženi (implicitni). U skladu s time postoje eksplicitne i implicitne

nezavisnosložene rečenice odnosno eksplizitne, i što je osobito važnu za Pranjkovićevu sintaksu, implicitne (bezvezničke, asindetske) zavisnosložene rečenice; drugo, u nezavisnosložene rečenice ubrajaju se sastavne, rastavne, suprotne (zaključne i isključne rečenice ne smatraju se nezavisnosloženim rečenicama).

Na kraju bih htio nešto reći o sintaksi i njezinoj opisanoj/propisanoj normi. Autori su sami opisali svoju gramatiku kao gramatiku koja se prvenstveno bavi opisom lingvističkih (isključivo jezičnih), a ne prvenstveno opisom sociolingvističkih zakonitosti hrvatskoga jezika. S obzirom na to “ni u ovoj gramatici nema govora o nepravilnosti ni ma o čemu što protivi pravilnosti. U njoj nema dopustivoga i nedopustivoga, prihvatljivijega i neprihvatljivijega, boljega i lošijega.” (str. 375)

Autori se dakle izrijekom legitimiraju kao oni koji u gramatici ne proglašavaju jedno pravilnim, a drugo nepravilnim. No oni nisu indiferentni spram funkcionalne raslojenosti standardnog jezika, pa se tako nerijetko konstatira da se npr. krnji perfekt upotrebljava u publicističkom stilu, da se konstrukcija *od + genitiv* susreće uglavnom u tekstovima administrativnog i publicističkog stila ili da se prijedlog *kod* često, posebno u razgovornome stilu, upotrebljava i uz glagole kretanja. U vezi s pojedinim konstrukcijama navodi se da su “zastarjele”, “regionalne”, “stilski obilježene” ili da je njihova uporaba “rijetka”. U gramatici su prijedlozi *nasuprot (usuprot)*, *usprkos*, *unatoč* opisani uz genitiv, uz konstataciju da primarno dolaze s dativom, što je, kako se eksplicira “u skladu i s normativnim preporukama”. U gramatički opis uvršten je i genitiv s prijedlogom *ispred* u predstavljačkom značenju (*Ispred naše škole govorio je Marko*), ali je i rečeno da se prema normativnim preporukama umjesto prijedloga ispred u tome značenju treba upotrebljavati prijedlog *uime* (*Uime naše škole....*). Osjetljivost spram funkcionalne raslojenosti i osještavanje normativnog statusa pojedinih konstrukcija u svakom je slučaju od koristi i osobito zanimljiva zainteresirana za lektorskou pragmatiku i jezičnu praksu.

LITERATURA

- Pranjković, Ivo (1982), *Sintaktička jukstapozicija u hrvatskome književnom jeziku*, doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Pranjković, Ivo (1984), *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Pranjković, Ivo (1993, ²2002), *Hrvatska skladnja: Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Pranjković, Ivo (2001), *Druga hrvatska skladnja: Sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Silić, Josip – Ivo Pranjković (2005, ²2006), *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

Syntactic description in the Silić-Pranjković Grammar Book of the Croatian Language

The text gives an overview of the syntactic description in the *Grammar of the Croatian Language for High Schools and Universities* by Josip Silić and Ivo Pranjković. The paper focuses on the description of four units – words, syntagms, sentences and text. The syntactic description applied in the *Grammar of the Croatian Language* is brought in connection with Pranjković's papers in which he, among other things, elaborated understanding of syntax as a four-level grammatical discipline, that is, analysed the relationship between coordination and subordination (especially the types of coordinated sentences and asyndetic complex sentences).

Key words: syntax, syntagmems/syntagms, sentence, text, governance, congruence, joining, coordination, subordination

Sintaksa “malih riječi” Ive Pranjkovića

U radu se razmatraju odabrani radovi Ive Pranjkovića posvećeni sintaksičko-semantičkom opisu prijedloga, veznika i čestica. Pokazuje se u kojoj je mjeri ovaj gramatičar dao svoj doprinos osvjetljenju sintaksičko-semantičke naravi ovih vrsta riječi.

Ključne riječi: sinsemantične riječi, gramatikalizirane riječi, prijedlozi, veznici, čestice

U svome dugogodišnjem vrlo plodnom i vrlo uspješnom naučnoistraživačkom radu Ivo Pranjković se bez ikakve sumnje potvrdio jednim od najznačajnijih hrvatskih sintaksičara, ako ne i prvim među njima. O tome zorno svjedoči ne samo njegov obiman, raznovrstan i svakog poštovanja vrijedan naučni i stručni opus, nezaobilazan u imalo ozbilnjijem razmatranju bilo kojeg kompleksa sintaksičkih problema, nego i Pranjkovićeva “tematska orientacija”, koja ovog sintaksičara oslikava kao naučnika i istraživača koji se po pravilu bavio najneomiljenijim temama među sintaksičari-ma, a to uglavnom znači i najtežim. Dovoljno je, npr., prisjetiti se samo dviju njegovih vrlo značajanih studija – one posvećene koordinaciji u hrvatskome književnom jeziku (Pranjković 1984) te one posvećene jukstapoziciji (Pranjković 1989) – da se shvati kako iznesena konstatacija nipošto nije izrečena neodmjerenog. Rečeno jednako vrijedi i za Pranjkovićev omiljeni tematski krug koji se može nazvati “sintaksom malih riječi”, kojom se on uporno i dosljedno bavio kroz duži period svoga naučno-istraživačkog rada. Riječ je o sintaksi (i semanticu) nepunoznačnih (sinsemantičnih), gramatikaliziranih riječi. Ova vrsta riječi privukla je njegovu naročitu pažnju jer je, kako i sam kaže, riječ o riječima koje se vrlo šturo i slabo opisuju u opisnim rječnicima, i to zato što leksikografi taj zadatak prešutno ostavljaju gramatičarima vjerujući da su pravo mjesto za njihov detaljniji opis upravo gramatike. No, ni hrvatski gramatičari tome zadatku nisu odgovorili na pravi način, te neosporno stoji činjenica da su nepunoznačne riječi najslabije opisane kategorije riječi u hrvatskom jeziku (Pranjković 2001: 30). U ovom prilogu osvrnut će se na nekoliko Pranjkovićevih radova posvećenih prijedlozima, veznicima i česticama.

Prijedlozima se Pranjković podrobnije pozabavio u više navrata (Pranjković 1992¹; 1994²; 1996³), a rezultati njegovih istraživanja našli su svoj odgovarajući odraz i u *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, čiji je on jedan od dvojice

1 Rasprava je objavljena i u: Pranjković 1993: 22–26; 2001: 7–11.

2 Rasprava je objavljena i u: Pranjković 2001: 12–17.

3 Rasprava je objavljena i u: Pranjković 2001: 18–29.

suautora (Silić–Pranjković 2005). U svim tim radovima on polazi od sasvim osnovanog uvjerenja da nijedna kategorija riječi, pa tako ni prijedlozi, ne može biti lišena leksičkog značenja i svedena samo na gramatičku funkciju. Štaviše, upravo je suprotno uvjerenje većine gramatičara dovelo do toga da se i ono malo opisa prijedloga u gramatikama daje u sklopu opisa zavisnih padeža kao nosilaca širih kategorijalnih značenja. Prijedlozi i po Pranjkovićevu mišljenju služe preciziranju padežnih značenja, ali to nikako ne znači da se oni kao manje ili više oslabljena leksičkosemantička kategorija ne mogu promatrati i odvojeno od padeža.

U prvom od triju radova koji će ovdje biti razmotreni Pranjković (1992) se bavi prostornim prijedlozima. Preuzimajući od Balabana (1983) dihotomiju prijedloga na dimenzionalne i nedimenzionalne, Pranjković poseban značaj pridaje dimenzionalnim prijedlozima, i to prije svega prostornima, ističući: "Prvotna, osnovna i najčešćotnija značenja prijedloga jesu prostorna. Iz njih su se najprije razvila vremenska, a potom i nedimenzionalna, tj. 'pojmovna'" (Pranjković 1993: 22). Iako to nigdje izrijekom ne spominje, potpuno je jasno da je ovakav njegov zaključak utemeljen na postulatima lokalističke teorije padeža, koja svoju aktualnost nije izgubila ni do danas, kad je dobrim dijelom preuzeta i iskorištena od nekih savremenih lingvističkih teorija (npr. kognitivne semantike). Preostala dva Pranjkovićeva rada o prijedlozima o kojima će ovdje biti riječi već su najavljeni ovim prvim njegovim radom i predstavljaju najbolju potvrdu ispravnosti njegovih načelnih uvjerenja o primarnome mjestu prostora kao leksičkosemantičke odrednice prijedloga općenito.

Pojam prijedloga Pranjković uzima nešto šire od uobičajenoga i u tu kategoriju uključuje ne samo prave (morphološke) prijedloge nego i složene prijedložne izraze, koji se sa stajališta sintakse uopće ne razlikuju od pravih prijedloga.⁴ Operirajući pojmovima jednog predmeta u širem smislu "koji se može odrediti kao objekt lokalizacije... i drugog predmeta u relaciji s kojim se prvome određuje mjesto, tj. lokalizatora", Pranjković izdvaja pet osnovnih, općih suodnosa ovih dvaju predmeta, i to: 1) mjesto, položaj objekta lokalizacije u odnosu na lokalizator, 2) kretanje objekta lokalizacije u odnosu na lokalizator kao polazište, 3) kretanje objekta lokalizacije u odnosu na lokalizator kao dolazište, cilj, 4) kretanje objekta lokalizacije po lokalizatoru, 5) objekt lokalizacije i lokalizator nalaze se u prostornoj supoziciji, u lokalnoj koegzistenciji. Zavisni padeži raspodjeljuju se na ove odnose uglavnom kategorijalno, što znači da za sebe tipično biraju jedan od ovih odnosa ili više njih u cjelini. Na temelju dominantnog sema suodnosa objekta lokalizacije i lokalizatora unutar navedenih pet općih suodnosa Pranjković izdvaja čak dvadeset specifičnih, konkretnijih prostornih odnosa koji se mogu obilježiti prijedlozima, i to: prelokativ-

4 Iako je funkcionalna istovjetnost prijedloga i prijedložnih izraza vrlo uvjerljivo pokazana još prije više od četrdeset godina (Popović 1966), zanimljivo je da ona ni do danas u našim gramatikama nije usvojena. Izuzetak, srećom, čini upravo gramatika čiji je Pranjković suautor (v. Silić–Pranjković 2005: 242–244), u kojoj se navodi ukupno 187 prijedloga i prijedložnih izraza.

nost, postlokativnost, supralokativnost, sublokativnost, intralokativnost, ekstralokativnost, adlokativnost, ultralokativnost, lateralna lokativnost, ekstremalna lokativnost, prolokativnost, cirkumlokativnost, centrumlokativnost, translokativnost, ekylikativnost, interlokativnost, alterlokativnost, frontalna lokativnost, direktivna lokativnost i ablokativnost. Neki od navedenih prostornih odnosa dalje se razlažu na pododnose: interlokativnost na linearni interesiv i skupni interesiv, a direktivna lokativnost na opću direktivnost i direktivno-graničnu lokativnost.

Nema nikakve sumnje da je ovaj rad I. Pranjkovića krupan doprinos izučavanju ne samo prostornih prijedloga u hrvatskom (bosanskom, srpskom) jeziku nego, sa svim jasno, i prijedložnoga sistema u cjelini. Ako se s ovim njegovim radom usporede neka ranija također vrijedna istraživanja posvećena sličnoj temi (npr. Ivić 1983: 207–214), vidjet će se u kojoj su mjeri proširena saznanja o ovoj problematici.⁵ Izdvojeni tipovi prostornih odnosa koji se primarno obilježavaju prijedložima mogu također biti odlična osnova na kojoj se, po mome mišljenju, dade izvesti cjelovit opis prostora kao semantičke kategorije i svih sintaksičkih jedinica kojima se on obilježava, a koje uključuju slobodne padeže, priloge i zavisne klauze. K tome, ako se, kako je već istaknuto, ima na umu kakva je uloga prostora kao kategorije u formiranju drugih semantičkih kategorija, bit će potpuno jasno da Pranjkovićeve "prostorne potkategorije" imaju daleko širu primjenljivost.

Ta je primjenljivost sasvim očita u sljedećem njegovom radu posvećenom drugoj vrsti tzv. dimenzionalnih prijedloga, tj. vremenskim prijedložima (Pranjković 1994). To se vidi već u samom pristupu gdje se vremenski odnosi sagledavaju na isti način kao i prostorni, te se operira i analognim pojmovima: "događaj" (prema "objekt lokalizacije") i "vremenski lokalizator" (prema "lokalizator"). Tako od ukupno šesnaest izdvojenih tipova vremenskog značenja karakterističnih za hrvatski jezik čak devet njih izravno se izvodi iz prostora te imenuje i opisuje kao prostorna metafora (prot temporalnost, abtemporalnost, intertemporalnost, intratemporalnost, cirkumtemporalnost, direktivna temporalnost, centrumtemporalnost, ekstremalna temporalnost, altertemporalnost), a jedan od njih, vrlo složen, upravo se naziva "prostorna temporalnost" i definira kao "vrsta vremenskoga značenja u kojem je prisutna i nijansa prostornosti" (Pranjković 2001: 15), što je po mome mišljenju možda pomalo i neopravданo jer je, čini mi se, nesporno da je i ovdje riječ o čistom vremenskom značenju predstavljenom prostornom metaforom. Preostalih šest izdvojenih značenja obrazuju dvije potkategorije: prvu koju čine uglavnom izvorno vremenska značenja prijedloga (istovremenost, prijevremenost i poslijevremenost) i drugu u kojoj su vremenska značenja prijedlozi dobili transpozicijom značenja poređenja (poredbena temporalnost), socijativnosti (socijativna temporalnost) i uzroka ("uzročna temporalnost"). Ipak, ni

5 Ovdje naravno ne treba ni spominjati naše gramatike, u kojima se, i kad se navode različiti tipovi mjesnog značenja, u najboljem slučaju izdvajaju tri ili četiri (usp. Jahić–Halilović–Palić 2000: 385–387).

ovih šest tipova vremenskog značenja iskazivog prijedlozima nikako nisu bez veze s prostorom kao kategorijom, i to ne samo oni iz ovdje spomenute druge potkategorije (npr. socijativni prijedlog *s/a/* /+ *I/* ili poredbeni *preko, iznad, ispod*) nego i oni iz prve, primarno vremenske potkategorije (npr. prijedlozi *pred* /+ *A/*, *iza, po* /+ *L/*, *kroz, za* /+ *A/*). Time je potvrđeno potpuno ispravnim Pranjkovićevu uvjerenje: "Osobito je važno voditi računa o prostornome značenju jer je ono za veliku većinu prijedloga najstarije, pa onda i temeljno, polazišno. Stoga je vrlo važno adekvatno opisati to prvotno, primarno značenje jer će taj opis bitno pridonijeti boljem razumijevanju i svih ostalih, i dimenzionalnih i nedimenzionalnih značenja" (Pranjković 2001: 31).

Posljednji od tri rada u kojima se pozabavio leksičkosemantičkim opisom prijedloga, a na koje se u ovom prilogu osvrćem, Pranjković je posvetio tzv. nedimenzionalnim, tj. neprostornim i nevremenskim prijedlozima (Pranjković 1996). Riječ je o raspravi u kojoj je autor vrlo uspješno zaokružio problematiku otvorenu svojim prvim ovdje predstavljenim radom o prostornim prijedlozima. Nedimenzionalne prijedloge, za koje se kaže da su načelno izvedeni iz dimenzionalnih te da predstavljaju općenitije i kompleksnije logičke odnose, Pranjković razvrstava u semantičke skupine koje smatra svojevrsnim "prijedložnim padežima" ili "prijedložnim potpadežima" (str. 225) i stoga ih imenuje onako kako se obično imenuju padeži kao semantičke kategorije. Izdvojeno je ukupno dvadeset "prijedložnih potpadeža", i to: ablativ, relativ, modal, final, kauzativ, komparativ, posesiv, partitiv, adverzativ, permisiv, ekskluziv, socijativ, instrumenal (u užem smislu), kvalitativ, kondicional, eksplikativ, metronal, supstitutiv, similitativ i prezentativ. Po svojoj širini i dubini ovo je bez ikakve sumnje dosad najozbiljniji pokušaj da se popišu i opišu sva neprostorna i nevremenska značenja prijedloga u hrvatskom (bosanskom, srpskom) jeziku koja su od gramatičara uglavnom bila ignorirana ili do nedopustivih granica pojednostavljivana svođenjem na najviše četiri-pet kategorija (način, uzrok, namjeru, količinu, sredstvo ili sl.). Pa i ako se operiralo nekim od izdvojenih kategorija (npr. ablativom, relativom, partitivom, kvalitativom, instrumentalom, socijativom), to se uglavnom činilo u okviru širih kategorija, prije svega kategorija padeža, čak i bez posebnog isticanja uloge prijedloga, koja je tu na svaki način ključna. Pranjković, naprotiv, u opis prijedloga unosi red i "prijedložne potpadeže" predstavlja kao sistem koji je – takav kakav jest – izvanredno dobro strukturiran, ali isto tako i otvoren za moguće nove potkategorije. Taj njegov sistem "potpadeža", čini mi se, po prvi put na pravi način razrješuju vrlo složeno pitanje neprostornih i nevremenskih značenja prijedloga, ali njegov značaj nije samo u tome; on također nudi jednu novu perspektivu iz koje se mogu sagledavati i semantički odnosi u padežnom sistemu hrvatskoga (bosanskoga, srpskoga) jezika, što i te kako pomaže da se bolje uoče i opišu jezgrena i periferna značenja padeža.

Zaključno treba kazati – a to je, mislim, i iz onoga što je ovdje rečeno potpuno jasno – da su rezultati Pranjkovićeva istraživanja semantike prijedloga visoko nadmašili saznanja koja smo o tome ranije imali.

Od radova koje je Pranjković posvetio veznicima ovdje ću se ukratko osvrnuti ta-

kođer na tri (Pranjković 2001; Pranjković 2004; Pranjković 2008), koja, čini mi se, privlače posebnu pažnju.⁶

U prvom od tih radova Pranjković (2001) razmatra vrlo važno i zanimljivo pitanje suodnosnih (korelacijskih) veznih sredstava. Polazeći od činjenice da je riječ o problematici koja je veoma slabo proučena, on postavlja nekoliko načelnih pitanja koja još uvijek smatra otvorenima i pokušava ponuditi odgovore na njih. Prvo od tih pitanja tiče se samog određenja korelacije na sintaksičkoj razini. Pranjković smatra "da je riječ o uzajamnom, ponajprije kataforičko-anaforičkom odnosu između zamjenjivačko-upućivačkih riječi (npr. *tako*, *takav*, *onaj*, *ovoliko*, *onoliko* i sl.) i odgovarajućih odnosnih i/ili upitnih zamjeničkih riječi ili veznika (*kako*, *kakav*, *koji*, *koliko*, *da*, *što* i sl.)". Raščlanjujući dalje ovo načelno pitanje, Pranjković problematizira distaktnost i kontaktnost korelacijskih komponenata te iznosi stav da je u oba slučaja riječ o korelaciji, ali različitim vrsta. Tako se po njegovu mišljenju u slučaju distaktnog položaja komponenata (npr.: *Ona je to učinila tako dobro da smo svi zadovoljni*) ostvaruje jača korelacija, a u slučaju kontaktnoga (npr.: *Ona je to učinila tako da smo svi zadovoljni*) slabija, jer je u ovom drugom slučaju riječ o "svojevrsnom prijelazu od glavne do zavisne surečenice", koji se opravdano "u posljedičnim rečenicama shvaća i interpretira kao dio veznika (složenog vezničkog izraza)" (str. 38). Mislim da ovakav zaključak načelno stoji, iako mi se čini da bi zgodniji primjer za upotrebu složenoga posljedičnog vezničkog izraza *tako da* bio, recimo, *Ona je to učinila nenamjerno, tako da joj nismo mogli zamjeriti* ili sl., u kojem je uzročno-posljedična veza između osnovne i zavisne surečenice aktualizirana, verificirana priloga *nenamjerno*, čime je konstrukcija *tako da* jednoznačno određena kao veznik (a u Pranjkovićevu primjeru, čini mi se, još uvijek ostaje prostora za tumačenje po kojem bi se samo *da* imalo smatrati veznikom, tj.: *Ona je to učinila tako // da smo svi zadovoljni*, što podrazumijeva da je *tako* postponirani intenzifikator uz predikat, te prema tome i naglašeno). Unatoč tome, međutim, smatram da je uočavanje i isticanje razlike između korelacije distaktnoga i kontaktnoga tipa vrlo značajno. Pri tome mišljenju ostajem iako se također ne bih mogao u potpunosti složiti ni s Pranjkovićem stavom po kojem bi se isto pravilo koje vrijedi za složeni posljedični veznik *tako da* moglo prenijeti i na druge slične situacije, te prema tome govoriti o svojevrsnim odnosnim veznicima *onaj koji*, *tamo kamo* i sl. Smatram da, usprkos upadljivoj sličnosti među ovim konstrukcijama, postoji i očigledna razlika među njima, a ona leži u stupnju gramatikaliziranosti. *Tako da* potpuno je gramatikalizirano i stoga nerazdruživo (ne dolazi u obzir, npr.: *Tako je to uradila nenamjerno da joj nismo mogli zamjeriti), dok u slučaju konstrukcija *onaj koji*, *tamo kamo* i sl. nema takve gramatikalizacije, pa je načelno uвijek moguće njihovo razdruženje, rastavljanje (npr.: *Putuju tamo kamo su pošli* i *Tamo putuju kamo su pošli*). Činjenica da li je neka korelacijska

6 Pranjković se veznicima izravno bavio i u drugim radovima (npr. Pranjković 1991; Pranjković 1993: 91–97 i dr.), o kojima, unatoč tome što su također vrlo zanimljivi, ovdje zbog ograničenosti prostora nažalost neće biti govora.

konstrukcija potpuno gramatikalizirana ili nije svakako utječe i na opis složenih rečenica te na kategorizaciju njihovih sastavnica. No, kako rekoh, iako pojedine aspekte ovog problema sâm vidim ponešto drukčije, držim da je ovo načelno pitanje koje je postavio Pranjković (kao i odgovor koji je na njega dao) vrlo značajno. To jednako vrijedi i za sljedeće njegovo načelno pitanje: jesu li korelativna vezna sredstva samo subjunktori (tj. vezna sredstva zavisnih struktura) ili među njima ima i konektora (tj. veznih sredstava nezavisnih struktura). Ovo pitanje koje zadire u razgraničenje koordinacije i subordinacije uključuje, kako Pranjković ističe i pokazuje, niz vrlo važnih potpitanja vezanih za pojedine specifične slučajevе koji u kroatistici (bosnistici, srivistici) još uvijek nisu definitivno riješeni. Iznoseći načelan, po mome mišljenju potpuno prihvatlјiv stav da je korelacija tipično i uobičajeno vezana za subordinaciju, Pranjković nastoji i uspijeva okvirno razgraniciti korelačijske subordinirane strukture od onih koje su im slične i koje se katkad ubrajaju u korelačijske, a one to nisu.

Drugi Pranjkovićev rad s “vezničkom tematikom” nosi naslov “Konjunktori, subjunktori i konektori u hrvatskome standardnom jeziku” (Pranjković 2004). Rad se zapravo u osnovi bavi dvjema vrstama konjunktora: sastavnim (*i, pa, te, ni, niti*) i suprotnim (*a, ali, nego, već, no*). Riječ je o veznicima s vrlo visokim stupnjem gramatikalizacije koji su upravo zbog toga i u gramatičkoj i u široj sintaksičkoj literaturi uglavnom opisivani s gledišta svoje funkcije. Pranjković, međutim, pokazuje da se oni i te kako daju razmotriti i opisati i s gledišta svoga specifičnog značenja sastavnosti (kopulativnosti) ili suprotnosti (adverzativnosti) kojim je uostalom i uvjetovana njihova međusobna zamjenljivost/nezamjenljivost u kontekstu. U tom smislu on ukazuje na značenjske posebnosti svakog od izdvojenih deset veznika svrstavajući ih u odgovarajuće podskupine. Ponuđena semantička karakterizacija, kategorizacija i potkategorizacija razmatranih veznika ne ostavlja prostora nikakvim posebnim prigovorima, naprotiv. Šteta je možda jedino to što se Pranjković, kad je već bila prilika, nije pozabavio i prijepornim slučajevima upotrebe načelno sastavnih veznika u suprotnim rečenicama (*I ovdje je stanje užasno, pa se /opet/ niko ne buni i sl.*) te načelno suprotnih veznika u sastavnim rečenicama (*Malo sam doručkovao a /i/ malo ručao i sl.*), čime bi ponuđeni opis svakako bio potpuniji.

Napokon, posljednji od triju ovdje razmatranih Pranjkovićevih radova o veznicima posvećen je vezniku *da* (Pranjković 2008). Tačnije, spomenuti rad bavi se riječju *da*, koja može biti veznik, ali također može biti i čestica. Aktualizirajući Musićevu tvrdnju po kojoj se *da* od kopulativne čestice razvilo u subordinativnu (Musić 1900), Pranjković sasvim jasno ističe i uvjerljivo pokazuje da se *da* danas više ne upotrebljava kao konjunktör (nezavisni veznik), izuzev možda u rečenicima (tipizirane strukture) kakva je, npr.: *Puno je pričao, prijetio, da bi zatim naglo nestao*, gdje bi se mogao smatrati nekom vrstom prijelaza između konjunktora i subjunktora.⁷ Dakle, *da* je po njegovu mišljenju isključivo ili subjunktör (zavisni veznik) ili čestica. Razgra-

7 Rečenice ove vrste bile su predmetom zanimanja i drugih gramatičara. Popović (1977) ih, npr., slično određuje kao i Pranjković.

ničenje vezničke i čestične upotrebe riječi *da* Pranjković je, čini mi se, izveo posve dobro razrješujući na taj način, vrlo argumentirano, nedoumice koje su se često iznosile u pogledu relativno vrlo brojnih slučajeva upotrebe riječi *da*. To, npr., posebno vrijedi za čestično *da* u primjerima kakvi su: *Da gdje je onda?*, *Ko je da je?*, *Da si mu to odmah vratio!*, *Da vas Bog poživi!*, *Da mi je čokolade!* Kad je riječ o vezničkim službama riječi *da*, one su u ovoj raspravi ne samo pobrojane (*da* se javlja kao veznik kompletivnih kluza u širem smislu, zatim posljedičnih, namjernih, pogodbenih, uzročnih, vremenskih te odnosnih zavisnih kluza) nego i otvaranjem niza važnih i zanimljivih pitanja (uključujući čak i normativna) sintaksičko-semantički podrobno opisane. Stoga, iako bi se, dakle, možda dalo raspravljati o nekim Pranjkovićevim stavovima iznesenim u ovom radu (primjerice, onom da je u rečenicima tipa *Čemu da se čudimo?*, *S kim da se družimo?* i sl. riječ o upitnoj čestici, a ne o vezniku, ili u rečenicama tipa *Skoro da mi je dosta*, *Umalo da ih sretnete* – o hipotetičkoj čestici), njegov doprinos razjašnjenju prirode ove riječi s vrlo visokom frekvencijom i vrlo raznolikom upotrebotom u hrvatskom (bosanskom, srpskom) jeziku iznimno je velik.

Napokon, treći tematski krug Pranjkovićeve sintakse "malih riječi" čine čestice. On je pojedinim česticama posvetio posebne radove (Pranjković 2005; Pranjković 2008 i dr.), čestica se također često doticao i u svojim radovima u kojima se primarno bavio drugim pitanjima, ali je cijelovit pogled na čestice kao kategoriju riječi iznio u gramatici čiji je suautor (Silić–Pranjković 2005: 253–258). Riječ je, po mome dužbokom uvjerenju, o dosad najpotpunijem sintaksičko-semantičkom opisu čestica u gramatikama hrvatskoga (bosanskoga, srpskoga) jezika.

Pranjković čestice definira kao nepunoznačne i nepromjenljive "rijecici kojima se izražava stav govornika prema sadržaju cijelog iskaza ili prema njegovu dijelu, odnosno riječi koje na bilo koji drugi način modificiraju dijelove rečenice, rečenicu, odnosno iskaz ili sudjeluju u oblikovanju njihova gramatičkog ustrojstva" (str. 253). Ovakva definicija, s jedne strane, dovoljno je široka da obuhvati sve različite tipove čestica, a s druge, dovoljno uska da razgraniči čestice od drugih vrsta riječi s kojima se one često mijesaju, prije svih od priloga. Uzimajući sintaksički kriterij kao glavni, Pranjković čestice dijeli na samostalne i nesamostalne: prve su izrazito gramatički zirane i služe kao modifikatori značenja pojedinih riječi, spojeva riječi ili gramatačke strukture rečenice, a drugi su modifikatori sadržaja cijelih rečenica ili čak vezanih tekstova. Nesamostalne čestice tipološki su vrlo raznovrsne; Pranjković među njima razlikuje upitne, pojačajne (intenzifikatorske), usporedne (gradacijske), poticajne, jesno-niječne te čestice prezentative. Posebno je dobro, i po mome mišljenju potpuno opravdano, što se napokon u ovoj gramatici bez ikakva kolebanja u pojačajne čestice (tzv. intenzifikatore) ubrajaju riječi kakve su: i, ni (*Injemu su dali poklon*; *Nije se ni javila prijateljici*), pa (*Pa kako ste to izveli?*), samo (*Samo ti pričaj*), bar, barem, makar (*Reci bar sestri*, *Svima je dao barem po čokoladu*, *Razveseli se makar za blagdan*), čak (*Išao sam čak njegovoj kući*), sve (*Pratio ih je sve do kuće*), opet (*Pisali su pet puta u Sabor*, *pa opet ništa*), ipak (*Gubili su s tri gola razlike*, *pa su se ipak izvukli*); ovakve i slične riječi u gramatikama su se, potpuno neopravdano, redovno sma-

trale (i) prilozima. Pranjkovićevo određenje usporednih (gradacijskih) čestica već je mnogo manje sigurno; štaviše, on kaže: "Riječ je, zapravo, o posebnoj službi riječi, što se obično svrstavaju u priloge, koje dolaze uz pridjeve ili priloge i funkcionišu kao sredstva za svojevrsno opisno stupnjevanje tih riječi" (str. 255). Takve su, npr., riječi: *mnogo, puno, malo, vrlo, veoma, dosta, gotovo, jedva, nešto, osobito, neobično* itd. Čini mi se da je Pranjkovićeva bojažljivost pri određenju ovakvih riječi (ako sam je ja uopće dobro vido) i te kako potrebna jer je, po mom sudu bar, doista riječ o riječima za čije je jasnije određenje potrebno još ponešto kriterija koje u ovom trenutku još uvijek ne uspijevamo pronaći. (Uostalom, podjednaka inklinacija ovih riječi ka dvije ili više kategorija ne bi bila nikakva ni novost ni iznimka!) Poticajne i jesno-niječene čestice ni na koji način nisu problematične, i one zapravo spadaju u onu "kritičnu masu" čestica koju su gramatike redovito donosile. Slično se, međutim, ne bi moglo reći za tzv. prezentative *evo, eto, eno*, koje su gramatike, kao vrlo sporne, obično zaobilazile, a ovdje su oni pronašli svoje pravo mjesto. Tipologizacija čestica okončava se samostalnim (modalnim) česticama (*možda, vjerovatno, doista* i sl.), koje također ni po čemu nisu sporne.

Zaključno se može kazati da je Pranjkovićevo bavljenje tzv. malim riječima potučilo zaista izvanredne rezultate. U tom smislu on je, bez ikakve dvojbe, pred buduće istraživače postavio domete koje će teško biti nadmašiti.

LITERATURA

- Balaban 1983 – F. P. Balaban, *Funkcional'naja značimost' predloga*, Kišinev.
- Ivić 1983 – M. Ivić, *Lingvistički ogledi*, Beograd.
- Jahić–Halilović–Palić 2000 – Dž. Jahić, S. Halilović i I. Palić, *Gramatika bosansko-ga jezika*, Zenica.
- Musić 1900 – A. Musić, "Rečenice s konjunkcijom 'da' u hrvatskom jeziku", *Rad JAZU*, 142, Zagreb, 1–125.
- Popović 1966 – Lj. Popović, "Predloški izrazi u savremenom srpskohrvatskom jeziku", *Naš jezik, n.s.*, XV/3–4, Beograd, 195–220.
- Popović 1977 – Lj. Popović, "Namerne rečenice u funkciji naporednih", *Književnost i jezik*, 24/1, Beograd, 154–163.
- Pranjković 1984 – I. Pranjković, *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb.
- Pranjković 1989 – I. Pranjković, *Jukstapozicija*, Radovi Instituta za jezik i književnost, 14, Sarajevo, 191–216.
- Pranjković 1991 – I. Pranjković, "Strukture s konektivom *te* u hrvatskome književnom jeziku", *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, 26, Zagreb, 15–21.
- Pranjković 1992 – I. Pranjković, "Prostorna značenja prijedloga u hrvatskome standardnom jeziku", *Suvremena lingvistika*, 33, Zagreb, 21–26.

- Pranjković 1993 – I. Pranjković, *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskoga standardnog jezika*, Zagreb.
- Pranjković 1994 – I. Pranjković, "Vremenski prijedlozi u hrvatskome jeziku", *Fluminensis*, 6/1–2, Rijeka, 63–69.
- Pranjković 1996 – I. Pranjković, "Nedimenzionalna značenja prijedloga u hrvatskome jeziku", *Riječki filološki dani*, 1, Rijeka, 225–236.
- Pranjković 2001 – I. Pranjković, *Druga hrvatska skladnja. Sintaktičke rasprave*, Zagreb.
- Pranjković 2004 – I. Pranjković, "Konjunktori, subjunktori i konektori u hrvatskome standardnom jeziku", *Riječki filološki dani*, 5, Rijeka, 457–462.
- Pranjković 2005 – I. Pranjković, "Što je kao", *Pismo*, 3/I, Sarajevo, 55–61.
- Pranjković 2008 – I. Pranjković, "Vezničko i nevezničko da u hrvatskome jeziku", *Riječki filološki dani*, 7, Rijeka, 505–515.
- Silić–Pranjković 2005 – J. Silić i I. Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb.

Syntax of "the short words" by Ivo Pranjković

In this article I dealt with some works of Ivo Pranjković on syntax and semantics of the synsemantic (grammaticalized) words: prepositions, conjunctions and particles. I showed that his contribution to the description of these categories of words was immense.

Key words: synsemantic words, grammaticalized words, prepositions, conjunctions, particles

Pranjković kao sintaktičar (Neki aspekti Pranjkovićevo sintaktičkog opusa)

U radu se ukratko prikazuju neki aspekti bogata Pranjkovićevo sintaktičkog opusa, posebice oni koji su pridonijeli istančanijem opisu nekih segmenata sintaktičkoga opisa hrvatskoga standardnoga jezika. Vrijedan je njegov doprinos, između ostalog, razumijevanju nekih aspekata koordinacije i subordinacije te sintakse i raščlambe nepuno-značnih riječi, dотиčno prijedloga.

Ključne riječi: Ivo Pranjković, opus, sintaksa, opis

Što reći o opusu mojega kolege i prijatelja prof. dr. Ive Pranjkovića?

Prvo ћu samo kratko reći: puno plodova u samo 60 godina! Impozantna bibliografija!

To znači da je bio iznimno plodan autor, i ne samo to nego i vrlo svestran autor. Ne znam hoće li mu sadašnje funkcije šefa Katedre za hrvatski standardni jezik, te voditelja Poslijediplomskog studija kroatistike, voditelja jezične sekcije na Dubrovačkoj slavističkoj školi i druge funkcije ostaviti dovoljno vremena za mnoštvo novih radova.

Osvrnut ћu se, samo u naznakama, u ovome radu na jedan segment Pranjkovićeve rada – na moje strukovne i ljudske kontakte sa slavljenikom, a potom i na neka od njegovih sintaktičkih istraživanja.

Stjecajem okolnosti – jer je u hrvatskom jeziku relativno malo ljudi se bave sintaksom i koji hoće biti recenzenti drugim sintaktičarima – prof. Pranjković bio je 1991. recenzent *Hrvatske gramatike* u kojoj sam i ja jedan od suautora u njezinu sintaktičkom dijelu. On je uz to jedan od mojih najčešćih reczenzenata za radove koje objavljujem u časopisima, a bio mi je i član povjerenstva za obranu disertacije. Kad je pak on napisao srednjoškolski udžbenik iz sintakse za treći razred gimnazije (1995. i drugo izd. 1998.), ja sam bila njemu recenzent. Poslije sam bila recenzent i *Gramatike hrvatskoga jezika*, objavljene 2005., u kojoj je Ivo Pranjković suautor s Josipom Silićem. Pranjković je uz to jedan od mojih najpouzdanijih i najkooperativnijih suradnika u obradi ili u recenziranju jezične problematike u biblioteci *Pretisci* koju uređujem u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovje. Dakle, naša suradnja je odavna prokušana i potvrđena na djelu. Principijelna neslaganja, ako ih je bilo, proizlazila su iz različitosti modela kojima smo se u sintaktičkim opisima služili. No kritičnost nije utjecala na našu kooperativnost i na naše kolegijalne odnose. Pokušavali smo kritički promatrati rezultate istraživanja, sagledane iz modela koji je u opisu primijenjen i u okviru njega uočiti možebitne nedostatke. Prijateljske rasprave vodile su se u interesu stva-

ri o kojoj je riječ, a ne u smislu nadmudrivanja. Tu dolazi do izražaja slavljenikova ljudska i znanstvena širina. Očito je to i iz činjenice da mi je, u okviru svojih ovlasti, omogućio predavati modelski različitu sintaksu kao izborni kolegij na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Već prva knjiga prof. Pranjkovića *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku* (1984.) pokazuje da on slijedi hrvatsku sintaktičku tradiciju koja u sintaktičkim analizama polazi uglavnom od rečenice, za razliku od tradicije srpskih sintaktičara koji polaze od padeža (Daničićeva *Sintaksa počinje s nominativom*, Darinka Goran-Premk obradila je akuzativ, Tatjana Batistić, lokativ, Milka Ivić instrumental...).

Pranjković se hrabro uhvatio ukoštac s koordiniranim rečeničnim strukturama, s gradacijskim, habitualnim i kompletivnim rečenicama, s konjunktorima, subjunktorima, u hrvatskome standardnom jeziku...

Istražuje izražavanje dopusnosti, sintaksu i semantiku uzroka, glagolske kategorije prema imenskima, izražavanje dopusnosti, načine izražavanja određenosti, kategorijalna svojstva imenskih riječi, prijedloge s obzirom na izražavanje prostornih i vremenskih odnosa u hrvatskome jeziku...

Klasificira čestice u hrvatskome standardnome jeziku, modelira tipologiju nepunoznačnih glagola, istražuje sinsemantične riječi, rečenične priloge...

Dovodi u vezu funkcionalne stilove i sintaksu, te sintaksu i normu. Piše o sintaksi u suvremenoj nastavi... Prati sintaktičke inovacije u hrvatskom jeziku nakon 1945.

Već se iz tih nabrojenih naziva razabire da je riječ ili o posve novoj obradi neobrađenih tema ili o drugičnjem opisu od postojećega.

Istraživanje rečeničnih ustrojstava dovelo je I. Pranjkovića do jednoga od najznamenitijih hrvatskih sintaktičara – do Augusta Musića čije je radove studiozno prikazao u knjizi *August Musić* (1989.) i tako ga približio svima koje zanima sintaktička problematika. Od jednoga sintaktičara put ga je vodio u 19. stoljeće do Adolfa Vebera Tkalčevića o kojem je 1993. objavio studiju pod istim naslovom *Adolfo Veber Tkalčević*. Pranjković je jedan od rijetkih istraživača sintaktičke problematike (uz fonološku) u starijim gramatikama, posebice slavonskim, npr. onoj M. A. Relkovićevoj i I. A. Brlićevoj gramatici..., a sintaktička je problematika rijetko bila predmetom istraživanja. Obično se u opisima starijih gramatika ostajalo na morfološkoj razini, a sintaksu se preskakala... Pranjković nije zaboravio ni svoje prethodnike. Tako piše o *Sintaktičkoj problematici u Ivšićevim djelima*, utvrđuje *Jonkeove prinose hrvatskoj sintaksi...*

U međuvremenu je Pranjković objavio svoju *Hrvatsku skladnju* (1993., drugo izd. izšlo je 2002.), knjigu s nizom vrijednih sintaktičkih rasprava (o prijedlozima koje je potanko razložio i svrstao u više dobro opisanih skupina ovisno o tome imaju li dimenzionalna ili nedimenzionalana značenja, izriču li prostorne, vremenske ili kakve druge odnose, te rad o prijedlozima u jednojezičnim rječnicima). Godine 1993. objavljuje *Kroniku hrvatskoga jezikoslovja* u kojoj progovara o promjenama koje su se zbivale u hrvatskom jeziku nakon 1990. Ističe pozitivan učinak tih promjena – osviještenost o hrvatskom jeziku, objavljuvanje mnoštva novih djela, priručnika, ra-

sprava, pretisaka vrijednih starijih djela, ali moguće zamke ako se neracionalno reagira na prijašnje stanje, kako kaže sam autor. Pranjković se kritički osvrće na važnija djela objavljena od 1990.

Uz sintaksu predmet je njegova zanimanja i opća lingvistika (knjiga *Lingvistički komentari* 1997.). Pranjković je vješt polemičar, što je razvidno iz njegove knjige *Jezikoslovna sporenja* (1997.). On uz to prati i recentne radeve drugih jezikoslovnaca, pa i jezikoslovnaca iz drugih sredina i njihove radeve kritički elaborira jer su pojave opisivane u njihovim radovima bile zamjetne i u našoj sredini. Tako npr. iznosi rezultate Radovanovićevih istraživanja o dekompoziciji predikata u kojoj su obuhvaćeni primjeri tipa: *vršiti pregled – pregledavati, obavljati sjetu – sijati, provesti istraživanje – istraživati...*

Već 1995. (2. izd. 1998.), rečeno je, objavljuje srednjoškolski udžbenik *Sintaksa hrvatskoga jezika*, udžbenik za treći razred gimnazije, koji je i danas u uporabi. U taj je udžbenik ugradio niz novih spoznaja do kojih je došao vlastitim istraživanjima ili do kojih se došlo u hrvatskoj sintaksi. To samo pokazuje autorovu otvorenost i njegovo dobro poznavanje sintaktičkih rada u nas i u svijetu, posebice slavenskih. Slijedi niz rada koji se tiču drugih tema, ali Pranjković se vraća sintaksi u svojoj novoj knjizi *Druga hrvatska skladnja* (2001.).

Kako se kao recenzent i mentor "načitao" raznovrsnih gramatičkih opisa, tuđih sintaktičkih rasprava i djela, odlučio je, u suradnji s prof. Silićem, okušati se i u pisanju gramatike za srednje škole i visoka učilišta i ugraditi u nju nove spoznaje do kojih je došao. Tako je nastala funkcionalna gramatika koja se temelji na komunikaciji. Pranjković je autor sintaktičkoga dijela u njoj. Komunikacija je temeljno načelo u tom gramatičkom opisu. Jezik, pa i njegova sintaktička sastavnica promatraju se kao sredstvo komunikacije. Opisuju se izražajna sredstva kojima se ostvaruju različite komunikacijske funkcije. Tako se onda govori o gramatičkoj, tj. sintaktičkoj funkciji pojedinih morfoloških oblika, čime se na svojevrstan način povezuju tradicionalna sintaksa oblika sa suvremenim sintaktičkim modelima i funkcijom oblika. U tom se preglednom opisu donosi niz do sada neopisanih pojedinosti koje su dobro uočene i elaborirane te potkrijepljene suvremenim primjerima. Nije čudo da su osobito iscrpno opisane funkcije onih vrsta riječi kojima se Pranjković posebice bavio, npr. suznačnih riječi – prijedloga – u kojih otkriva njihova raznovrsna značenja, ovisno o riječi uz koju stoje i padežu koji pokazuju. Tako se tu kod dimenzionalnih značenja prijedloga govori o dvadeset prostornih i šesnaest vremenskih značenja (ekstralokativnost, intralokativnost, cirkumtemporalnost ... altertemporalnost itd.). I. Pranjković obradio je i nedimenzionalna značenja prijedloga. Već se iz ovo malo navoda vidi da je I. Pranjković obogatio hrvatski jezik mnoštvom novih jezikoslovnih naziva. U tom gramatičkom opisu, po autorovu priznanju, funkciju imenskih riječi morat će opisati malo opširnije jer ona u *Gramatici* dana ponešto šturo.

Uz obveze na dodiplomskoj i poslijediplomskoj nastavi na hrvatskim učilištima, prof. I. Pranjković je višekratno gostovao i na raznim učilištima u inozemstvu.

Uključivao se i u međunarodne projekte, tako i u projekt opisa slavenskih jezika, pa tako i hrvatskoga jezika, što je rezultiralo knjigom o hrvatskom jeziku pod naslovom *Hrvatski jezik*, objavljenom 1998. u Opolu u Poljskoj. U toj je knjizi I. Pranjović obradio Sintaktičko ustrojstvo – sintaktičke promjene u hrvatskom jeziku od 1945. do 1995., vrednujući te promjene, neke kao zastarjele, druge kao ruralne itd. Posebice prati promjene u nekim funkcionalnim stilovima, npr. razgovornom.

Ne može se zaobići ni njegov nastavni rad koji studenti iznimno cijene, te njegov mentorski rad s magistrandima i doktorandima koji su, pod njegovim vodstvom, obrađivali sintaktičke teme, a on pedantno iščitavao te rade i upozoravao na pogreške, metodološke ili činjenične naravi, o čemu sam se imala prilike uvjeriti na obranama tih radova.

Nezaobilazan je Pranjovićev rad kao urednika, suurednika, pripeđivača. Jedan je od urednika Aničeva *Rječnika hrvatskoga jezika*, Tkalčevićeve *Odarbrane proze u Hrvatskoj, Ikatice u hrvatskoj jezičnoj povijesti* Zlatka Vincea. Priredio je i uredio *Jezikoslovne rasprave i članke* F. Kurelca, B. Šuleka, A. Vebera, V. Pacela te niz knjiga s tematikom o bosanskim franjevcima i njihovim djelima. U velikom zborniku Matice hrvatske *Hrvatski jezik u 20. stoljeću* (objavljenom 2006.) Pranjović je također bio jedan od autora i urednika.

Da je samo ovo nabrojeno bilo predmetom znanstvenoga bavljenja Ive Pranjovića, bilo bi dosta za jedan radni vijek. Ali tu je još mnoštvo drugih radova i knjiga u kojima je sam istraživao tekstove bosanskih franjevaca i mnoge druge tekstove, stare gramatičare, o čemu će zacijelo više reći drugi.

I tako se iz dana u dan devera, kako to slavljenik kaže, i tako – deverajući – traje.

Slavljeniče, neka ti je sretan ovaj okrugli rođendan i svi idući, okrugli ili neokrugli!

LITERATURA

Pranjović, Ivo, *Adolfo Veber Tkalčević*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1993.

Pranjović, Ivo, *August Musić*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1989.

Pranjović, Ivo, *Druga hrvatska skladnja*, Sveučilišna naklada, Zagreb, 2001.

Pranjović, Ivo, Hrvatska jezična norma i sintaktičke inačice, u: *Jezična norma i varijeteti*, zbornik Hrvatskoga društva za primjenjenu lingvistiku, Zagreb–Rijeka, 1998., str. 447–456.

Pranjović, Ivo, *Hrvatska skladnja. Rasprave iz sintakse hrvatskog standardnog jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1993.

Pranjović, Ivo, Implicitna subordinacija, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, knj. 23., Zagreb, 1988., str. 1–34.

- Pranjković, Ivo, *Jezik i beletristica*, Disput, Zagreb, 2003.
- Pranjković, Ivo, *Jezikoslovna sporenja*, Konzor, Zagreb, 1997.
- Pranjković, Ivo, *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*, Znanstvena biblioteka HFD-a, knj. 13., Zagreb, 1984.
- Pranjković, Ivo, *Kronika hrvatskoga jezikoslovlja*, Matica hrvatska, Zagreb, 1993.
- Pranjković, Ivo, *Lingvistički komentari*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1997.
- Pranjković, Ivo, *Sintaksa hrvatskoga jezika*, Udžbenik za III. razred gimnazije, ŠK, Zagreb, 1995.
- Pranjković, Ivo, Sintaktička problematika u radovima Stjepana Ivšića, u: *Prvi hrvatski slavistički kongres*, zbornik radova, knj. II., Zagreb, 1997., str. 47–55.
- Silić, Josip, Pranjković, Ivo: *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, ŠK, Zagreb, 2005.

Pranjković as a syntactitian (Some aspects of Pranjković's syntactic opus)

The paper offers a short overview of some aspects of Pranjković's rich syntactic opus, especially those that have contributed to the more detailed description of some segments of the syntactic description of the Croatian standard language. His contribution to, among other things, the understanding of the aspects of coordination and subordination and syntax and analysis of function words, namely prepositions, is invaluable.

Key words: Ivo Pranjković, opus, syntax, description

Lada Badurina, Rijeka

Polemičnost i polemike Ive Pranjkovića

Na primjeru se polemičkih tekstova Ive Pranjkovića nastoje ustanoviti značajke *polemike* kao posebnoga *diskursnog tipa*. Posebna se pozornost posvećuje argumentacijskim postupcima u polemikama koje se vode o stručnim ili znanstvenim pitanjima, potom odnosima među supolemičarima, ali i stavu polemičara prema temi spora te načinima na koje se okončavaju polemički dueli. Razlikuje se nadalje (implicitna) polemičnost i (eksplicitna) polemika. Zaključno se razmatra status i uloga polemike u znanstvenome diskursu.

Ključne riječi: polemika, polemičnost, diskursni tip/žanr, argumentacija, znanstveni diskurs

Uvodno: prema određenju polemike kao diskursnoga tipa

Više je razloga da se ovdje pozabavimo *polemikom* te da joj pokušamo pristupiti kao po mnogo čemu specifičnome *diskursnom tipu*. U novijoj lingvistici i stilistici tek rubno spominjana, a u suvremenoj javnoj društvenoj komunikaciji slabo zastupljena ili loše predstavljena, čini se da je ona – bilo kao retorička vještina bilo kao predmet teorijskih promišljanja – doživjela nemilu sudbinu *klasičnoga predmeta*: podjednako kao što je vještina polemiziranja nisko pozicionirana na ljestvici društvenih (ili, i bolje: *komunikacijskih*) vrijednosti, tako se i polemika kao *žanr* ili *diskursni tip*¹ pokazala nepodatnom uobičajenim klasifikacijama, pa je – posljedično – ostala nezastupljena u “ozbiljnim”, znanstveno intoniranim prikazima i analizama. I ne želeći prikriti povod svoga *iznenadna* zanimanja za polemiku – jer bez imalo se lažne kurtoazije, mislim, može reći da je Ivo Pranjković jedan od rijetkih dobrih, vještih i uspješnih polemičara u hrvatskome jezikoslovju, polemičara kojemu je, štoviše, *polemičnost* jedno od najprepoznatljivijih “*inherentnih distiktivnih obilježja*” – pokušat ćemo (na njegovu primjeru) naći sveže poticaje za propitivanje polemičkoga diskursa.

No prije svega nešto o zauzetim polazištima!

1 Klasična će stilistika u polemici prepoznavati zaseban žanr koji se razvija u okviru publicističkoga stila, odnosno književno-publicističkoga podstila (usp. Katnić-Bakaršić, 2001: 181–185; također i Katnić-Bakaršić, 2007: 172–176), čak i onda kada propituje opravdanost žanrovskega tumačenja različitih pojavnih oblika polemike (usp. Bagić, 1999: 39–53). Pokušaj bi se pak diskursnoga određenja polemike (dakle onoga koje će u njoj vidjeti poseban i po mnogo čemu specifičan diskursni tip) trebao temeljiti na uočavanju komunikacijskih značajki polemike (u prvome redu intencija supolemičara, potom i recepcije šire javnosti), ali i njezine nemale društvene uloge.

(A) Nastojeći polemiku predstaviti kao diskursni tip, suzdržavamo se od njezina eventualnoga *tematskog određenja*. Razumije se, polemizirati se, načelno, može o mnogočemu: o pitanjima kulture, književnosti, zabave, obrazovanja, ekologije, sporta, o određenim pojавama u društvenom životu, o moralu i društvenim vrijednostima, o aktualnoj politici, ali i o značenju i važnosti pojedinih povijesnih događaja, o kvaliteti televizijskoga programa, pa dakako – i štoviše! – i o znanstvenim pitanjima.² Ukratko, sve o čemu se može komunicirati, a što pretpostavlja (ili barem omogućuje) zauzimanje više ili manje jasnih osobnih stavova, može biti dobra tema (i dobar povod!) za polemiku. (Pritom bi, jasno, trebalo uočiti dijelom različite *argumentacijske postupke* ili *tehnike*, ali takva bi istraživanja zasigurno višestruko nadrasla našu temu.)

(B) Svakako valja istaći i *javnost* polemike. Ona nije samo sučeljavanje mišljenja, ona je *javno sučeljavanje mišljenja*. Polemizira se stoga u javnim medijima, u novinama, na televiziji (u tom je smislu prihvatljivo svrstavanje polemike među publicističke žanrove), na okruglim stolovima, na tribinama itd. Premda, neupitno, polemičkih tonova može biti i u privatnim razgovorima, takve ćećemo prijepore biti skloniji nazivati nesuglasicama, svađama, razmimoilaženjima ili razilaženjima u mišljenjima i sl. Bitna je naime značajka polemike ta da se ona redovito vodi zbog neke javnosti (bilo one najšire bilo tek kojega njezina dijela: znanstvene, kulturne, školske, književne, sportske...), pa se i upravo iz tih razloga polemički tekstovi u pravilu javno plasiraju (objavljaju u javnim medijima ili javno izgovaraju).

(C) U (naizgled) suprotstavljenim stajalištima da je polemika dijaloška, odnosno monološka forma³ teško da ćećemo naći jačih poticaja za polemiku! Nasuprot, po svoj bi prilici trebalo redefinirati pojam dijaloga ili – još bolje! – definirati pojam *polemičkoga dijaloga*. U tom bi kontekstu trebalo posebno povesti računa o intencijama (su)polemičara te ustanoviti uspostavljaju li oni uopće – i, ako da, s kime? – dijalog! Drugim riječima, dok će dobar polemičar svakim svojim odgovorom vješto i efektno replicirati svome protivniku⁴, odgovarati na njegove izazove, pravo je pitanje kome je ta replika uopće upućena!? Je li prema tome realno očekivati da će u žaru pole-

---

2 Utoliko ne smatramo prihvatljivim reduciranje polemike isključivo na književnu polemiku, a što bi se na svojevrstan način moglo odčitati i u Katnić-Bakaršić, ako ni zbog čega drugoga, onda zbog klasifikacije – *književno-publicistički podstil* (2001: 181; 2007: 172), i u Bagić (1999).

3 O dijalogičnosti kao svojstvu imanentnome polemici usp. Kovačević–Badurina, 2001: 55. Također, Marina Katnić-Bakaršić za polemiku piše da *implicira dijalog* (usp. Katnić–Bakaršić, 2001: 181; također i Katnić–Bakaršić, 2007: 173). Krešimir Bagić pak smatra da je polemika svojevrsno *izigravanje dijaloga*, da je ona *dijalog dviju monoloških svijesti*, da *slijedi strukturu dijaloga, a poriče njegov smisao* (usp. Bagić, 1999: 20).

4 U tom se smislu može govoriti o *metatekstualnosti* polemike: ona nastaje kao *reakcija na neki tekst*, i to po principu negativnog odnosa (usp. Katnić–Bakaršić, 2001: 181; Katnić–Bakaršić, 2007: 172).

mike jedan supolemičar ustuknuti pred argumentima drugoga⁵, priznati svoju zabluđu, odustati od vlastitih stavova? Očekuje li tako što ijedna od u polemici sučeljenih strana? Vjerojatno bi takav *rasplet* bio najveće razočaranje i, napokon, *negacija* polemike. Intencija supolemičara, smatramo, nije međusobno razuvjeravanje, već, na protiv, uvjeravanje *javnosti* u neodrživost protivničkih stavova, pa potom i diskreditiranje protivnika (stoga replika i jest usmjerena toj javnosti, a tek u formalnome smislu – i uvjetno – osobi s kojom se polemizira).⁶ Pritom je jedino zamislivo i očekivano okončanje polemičkoga sukoba odustajanje jedne ili obju strana od dalnjega verbalnog nadmetanja. Takvi su ustuci u pravilu popraćeni obilnom dozom indignacije i prezira, recimo: *daljnji razgovor više i nema smisla*, ili *odbijam dalje polemizirati na taj način*, ili *cijenjeni je kolega pokazao da i nema više što reći o tom problemu*, ili *pitanja koja mi kolega u svom napisu postavlja nisu dostoјna mojih odgovora* i sl. Ukratko, polemika jest *dijalog*, ali dijalog samo započet među dvjema sukobljenim stranama, u koji se vješto (i potpuno svjesno!) uvlači šira javnost, pa u toj javnosti polemički dijalog nužno i završava. Replike se istom prividno usmjeravaju supolemičaru i odgovor su na njegove verbalne izazove⁷ – one su ustvari javno iskazani stavovi, a polemička je situacija u najboljem smislu riječi pogodovala za njihovo jasnije, efektnije i uspješnije *javno* prezentiranje. Upravo u tome prepoznajemo specifičnost polemike kao diskursnoga tipa!

Navedene bi nam ishodišne teze trebale ponuditi prikidan okvir za promišljanje ne samo polemičkih tekstova Ive Pranjkovića nego i uopće važnosti *polemike i polemičnosti* u znanosti (odnosno u znanstvenome diskursu).

Pranjković kao polemičar

Uzgred spomenuvši da se polemizirati može o koječemu – i o znanstvenim pitanjima, dapače! – njavili smo zanimljivu temu *statusa polemike u znanstvenome diskursu*. Pitanja koja se (eventualno) nameću proistječu u najvećoj mjeri iz stereo-

-
- 5 Krešimir Bagić ističe ono “protiv” kao temeljni stav svakog sudionika polemike prema svom suparniku, prema *Drugome* već i kao mogućnosti, naposljetu i prema *dijalogu*, pa je to “protiv” i *metonimija polemike* (usp. Bagić, 1999: 46).
  - 6 Tako gledano prihvatljiva je paralela polemike i *otvorenoga pisma* koje je također samo uvjetno upućeno onome na koga je izrijekom naslovljeno (usp. Katnić-Bakaršić, 2001: 181).
  - 7 Na primjeru bi se polemike zacijelo mogla provjeriti/ovjeriti Griceova konverzacijksa maksima *budi relevantan* (o teoriji *konverzacijskih/razgovornih implikatura i načelu suradnje*, a potom i o *kategoriji relacije* usp. H. P. Grice, *Logic and Conversation*, u: Jaworski-Coupland, 1999: 76–88, osobito str. 78–79). Što bi naime ta kategorija trebala značiti u polemičkom dijalogu? Što je uistinu relevantno u polemici i za polemiku/polemičare? Stoga se umjesto preporuke *budi relevantan* daleko praktičnijom – i primjenjivijom! – može pokazati ona *učini svoj doprinos relevantnim u postojećim tematskim okvirima* (usp. Usp. Brown-Yule, 1983: 84–85).

tipnih poimanja znanstvenoga teksta i dotiču se stavova o objektivnosti i/ili subjektivnosti te pisanosti i/ili govorenosti u znanosti (ili u znanstvenoj komunikaciji), odnosno naših očekivanja od znanstvenoga teksta.⁸

Pravo je međutim pitanje: *može li polemika pomoći znanstvenoj spoznaji?* Ili: *mogu li argumenti izneseni u polemičkome sučeljavanju biti znanstveno relevantni?*

Ni ne pokušavajući odgovoriti na pitanje kako to da je u našoj znanosti – poglavito u jezikoslovju – puno sporenja, a malo polemiziranja⁹, temu ćemo polemike u znanosti razmatrati na primjeru polemika Ive Pranjkovića.¹⁰ Naročito će nas zanimati argumentacijski postupci (ali i tehnike uvjeravanja te pridobivanja i zadržavanja čitateljske/slušateljske pozornosti), a potom i druge značajke njegovih polemičkih tekstova (odnos prema supolemičaru, odnos prema predmetu o kojem se polemizira ili u vezi s kojim se polemizira, naposljetku i načini na koje je polemike okončavao, na koje je iz njih izlazio).

Argumentacija. Zacijelo bi bilo pleonastično reći da u znanstvenome diskursu – pa i u polemici koja se vodi oko znanstvenih pitanja – argumentacija mora biti znan-

8 Usp. opise znanstvenoga funkcionalnog stila (Silić, 2006: 43–64; Silić–Pranjković, 2005: 376–378). Na takvima su određenjima izgrađivane i konvencije pisanja znanstvenih tekstova (npr. izbjegavanje osobnosti, pa onda i zamjenice 1. l. jd., često i bilo kakve ekspresivnosti u iskazu). Polemika se u tom smislu pozicionira upravo na suprotnome polu!

Uzgred, spomenimo, i u novijoj se funkcionalnoj stilistici zamjećuju i drukčija gledišta – *ekspressivnost* je poželjna i u znanstvenome tekstu, ali ne i *emocionalnost* (usp. Silić, 2006: 192; o tome usp. i u Badurina, 2007). Međutim i takva će *uzgrednost*, između ostalog, *napraviti prostora za prepoznavanje – i uvažavanje!* – svojstva *polemičnosti* i u znanstvenim tekstovima, pa onda i za teme poput ove naše.

9 Moglo bi se, dakako, postaviti i drugo pitanje: što manjka sporenjima da budu, ili postanu, polemike!? Po svoj prilici nedostatak je to, posvemašnje ignoriranje (utemeljene) argumentacije! Primjerice, neko se pravopisno rješenje sasvim paušalno može proglašiti *novo-sadskim*; tvrdoglavu, a krajnje “nemaštovito” ustrajanje na takvoj *etiketi* neće moći poslužiti ni kao dobar začetak polemike ako se ne ponudi kakva-takva, makar i sporna, oboriva argumentacija te ako se ne ostavi makar i prividan prostor za repliku one *druge strane*. Postojanje je naime *dviju strana*, sučeljenih i sukobljenih, te njihov *polemički dijalog* uvjet postanka i opstanka polemike.

10 Da je isticanje Pranjkovića kao dobra i vješta polemičara više od površna dojima, svjedoče i dvije njegove knjige polemika, od kojih je druga objavljena nakon kolokvija, a prije predaje ovog rukopisa za tisak (usp. Pranjković, 1997; Pranjković, 2008); obuhvaćajući pak tekstove nastajale u razdoblju između 1982. i 2007. godine, potvrda su one i *kontinuum* Pranjkovićeve polemičke aktivnosti. U tim su knjigama sakupljeni (i kontekstualizirani) mnogi njegovi polemički tekstovi, a u duele je ulazio s mnogim zanim – i manje zanim – hrvatskim – i ne samo hrvatskim – jezikoslovциma. Polemizirao je s njima o mnogim aktualnim pitanjima hrvatskoga jezika i njegovih normi.

I ne samo to! I u drugim će se Pranjkovićevim tekstovima – naime u tekstovima *ne-polemikama* – nerijetko prepoznavati svojstva polemičnosti, o čemu i u nastavku.

stveno utemeljena. No ono oko čega se može sporiti jest je li svaki u znanosti dobro fundiran argument u polemici uvijek podjednako poželjan. Po svoj prilici upravo zbog javnosti – uime koje se polemički dijalog vodi – u polemici će posebnu vrijednost imati (i) *efektni argumenti*.¹¹ Dakako, kad je riječ o znanstvenoj polemici, dopadljivost će argumenta svakako morati biti udružena s njegovom znanstvenom prihvatljivošću – *istinitošću* (štovиše, morat će biti *ukroćena* njome), morat će k tome sasvim jasno biti u službi zastupane teze, ali i nedvosmisleno (znači: razumljivo i bez uvijanja) odgovarati na neposredni polemički izazov.

Razmatrajući argumentacijske postupke i tehnike u Pranjkovićevim polemikama, moglo bi se reći da se oni – uz udovoljavanje *općim* zahtjevima koji se postavljaju pred dokazne postupke u polemikama – kreću u rasponu od vrlo ozbiljnih znanstveno utemeljenih razloga kojima bi – poželi li ih osporiti – supolemičar morao suprotstaviti podjednako uvjerljive znanstvene argumente (što, dakako, neće biti nimalo jednostavno!) do gotovo šaljivih dosjetki kojima polemičar naglašava besmislenost iskazanih stavova ili prijedloga svojih protivnika (nerijetko ih pritom karikirajući). Za kojim će tipom argumentacije Pranjković u kojem slučaju posegnuti ovisit će – najavimo – o njegovu stavu prema predmetu spora (o eventualnoj znanstvenoj relevantnosti protivnikove tvrdnje, ali i o načinu na koji je ona u polemici prezentirana) te o stavu prema svome supolemičaru (opet u rasponu od kolegijalnoga uvažavanja do očigledna nepriznavanja njegove stručne kompetencije, stoga i ignoriranja).

Iako se, dakako, radi o vrlo uvjetnim podjelama, doslovce o *klizanju* po zamisljenoj skali između netom ucertanih krajnjih vrijednosti – jer naime i sasvim *ozbiljni* dokazi mogu biti polemici primjereni i u njoj vješto plasirani, kao što, uostalom, i oni *rubni* u dobroj polemici neće izigrati ni zdrav razum ni logiku znanosti – potkušat ćemo pomoću nekoliko primjera oslikati dijelom različite Pranjkovićeve argumentacijske postupke.

Taksativno nabrajajući razloge protiv Brozovićeve dvoglasničke/diftonške interpretacije dugoga jata (/ie/) – ukupno njih *osam* – ponudio je Pranjković vrlo ozbiljnu, teorijsko-metodološki utemeljenu argumentaciju koja bi se, bez imalo krzmanja, mogla upotrijebiti u svakoj znanstvenoj studiji.¹² No i tome su prethodili neki izrazito polemički *okršaji*. Replicirajući naime na prigovore koje mu je Brozović prethodno uputio, Pranjković se neće susprezati proglašiti ih bilo *smješnima* bilo Brozovićevim

11 Naravno da je pojам *efektnosti* argumenta nedovoljno precizan, ali je u najvećoj mjeri reguliran *očekivanjima* i *ukusom* javnosti. Naime zbog javnosti će se (i one manje upućene u temu polemičkoga sučeljavanja), zbog medija, ali i zbog relativne brzine kojom se polemičke replike izmjenjuju u polemici pribjegavati posebnom tipu jake i dojmljive argumentacije, o čemu više u nastavku.

12 Riječ je o izrazito polemički intoniranu napisu *Je li dugi refleks jata fonem ili morfonem*, objavljenu u časopisu „Jezik“ (45/5, 1997, str. 192–195) kao reakcija na Brozovićev članak *O pravopisu i dvoglasniku pisanome ije* („Jezik“ 45/1, 1997, str. 37–40), a koji je pretisnut u drugoj knjizi Pranjkovićevih polemika (usp. Pranjković, 2008: 14–18).

polemičkim dosjetkama. Tako će na istoj stranici spremno zaskočiti Brozovića njegovim vlastitim riječima, ali i uzgred priznati nedovoljnu preciznost u vlastitome iskazu¹³:

“Među prigovorima koje mi upućuje Brozović ima i onih koji su naprosto smiješni. Tako npr. tvrdi da ‘Pranjković grijesi kad je naziva *produženim jatom*’. Od tog se prigovora neću ni braniti, nego ču podsetiti prof. Brozovića na to da je u XX. godištu časopisa *Jezik* napisao vrlo opširnu raspravu (objavljenu čak u tri nastavka) pod naslovom *O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženog iječavskog jata* (...), u kojoj, kao što se vidi, dugo je upravo on naziva produženim jatom, i to čak u naslovu!”

“Među Brozovićeve vješte polemičke dosjetke ide i ona u kojoj tvrdi da ja tobže govorim o nekakvome ‘dvosložnome slogu’ te da na takvo nešto nailazi ‘prvi put u svojoj prilično dugoj jezikoslovnoj karijeri’. Istina je samo to da se nisam najpreciznije izrazio (misli se naprosto na refleks dugoga jata koji se piše dvosložno), a do toga je došlo jednostavno zato što se dugi jat u kroatistici dugo nazivao dvosložnim. Osim toga uz jednosložni jat stvarno postoji i dvosložni, postoji naime i dvosložna realizacija dugoga jata. O njoj čak piše i, po Brozoviću nepogrešivi, Stjepan Babić (...)”

(usp. Pranjković, 2008: 15–16, isticanja autorova)

Vješto odbacujući još pokoji Brozovićev napad, Pranjković će međutim ubrzo nadmoćno odsjeći:

“Zato se neću osvrtati na Brozovićeve ‘argumente’ ovoga tipa, nego ču prijeći na bitno, a bitno je to da ja nikako ne smatram kako je ‘dvoglaznik ie’ poseban fonem (...)”

(usp. Pranjković, 2008: 16)

nakon čega će uslijediti već spomenuti (i dobro razrađen) *dokazni postupak!*

Ako uopće ima uvjeta za govorenje o dijelom drukčijim argumentima – onima ponešto karikiranim i/ili (efektno) predimenzioniranim, onda bi trebalo reći da i takvi – kad je o Pranjkovićevim polemikama riječ – imaju istu svrhu: snažno i upečatljivo upozoriti na neprihvatljivost protivnikova stava, odnosno na nelogičnost i/ili neutemeljenost neke tvrdnje, te i na taj način učvrstiti autorove pozicije, a ujedno privući i zadržati pozornost i naklonost javnosti zbog koje se, napokon, i polemizira.

13 Upravo takav će postupak – ne rijedak u polemikama! – i pisaniu polemiku približiti govornom diskursu, ali i potvrditi dijalošku formu kao okosnicu polemičkoga sučeljavanja. Naime u (relativnoj) brzini kojom se polemički tekstovi, napadi i protunapadi (utuci), izmjenjuju moguće su nedorečenosti i nepreciznosti (koje će pak suprotstavljena strana jedva dočekati i u pravilu spremno iskoristiti), pa onda, očekivano, slijede dopune i obrazloženja, baš kao što se događa u svakodnevnoj (spontanoj, govorenoj) komunikaciji.

U takve bi se argumente mogao uvrstiti “neozbiljan” Pranjkovićev prijedlog da, *ako bi se način pisanja dugoga jata mijenjao*, onda bi ga trebalo *izjednačiti s pisanjem tzv. produženog jata*, što bi značilo da bi se pisalo odjelo, djelovi, svjetao kao što se piše djelā (*genitiv množine od djelo*), sjēnā (*genitiv množine od sjena*), odjēljka (*genitiv jednine od odjeljak*) – a kojega će se odmah, u istoj rečenici, i odreći (*a boje bi po mom sudu bilo da se ne mijenja*)¹⁴, ali i brojni drugi primjeri neumoljiva logičkoga razglabanja pojedinih nezgrapnih, nekongruentnih (često i potpuno besmislenih) supolemičarovih iskaza.¹⁵

Osvrnimo se još kratko na *tehniku polemiziranja*, pa onda i na položaj i funkciju argumentacijskoga postupka u polemičkome tekstu. Moglo bi se reći da se – gotovo u pravilu – negdje pri početku polemičkoga teksta (ili polemikom načeta problema) nalaze jasno i nedvosmisleno iskazani autorovi stavovi (npr. “/.../ sustavno pisanje tipa *brjegovit* nije u skladu, nego je u suprotnosti s hrvatskom pravopisnom

¹⁴ Riječ je o tekstu *Odgovori na Brozovićeva pitanja*, a koji je nastao kao reakcija na dopis Jezičnoga povjerenstva Matice hrvatske s prijedlozima *načela za poboljšanje i usavršavanje hrvatskoga pravopisa* (objavljeno u Matičinu časopisu “Vijenac” te u Pranjković, 2008: 10–14, navedeno na str. 11).

¹⁵ I u takvim će slučajevima Pranjković uporno insistirati na *znanstvenoj istini*, a nerijetko i pokazati koliko mu je strana i neprihvatljiva ona “logika” koja vrijeda zdrav razum. Da-kako da će takvi istupi u najvećoj mjeri biti izazvani iskazima druge strane polemičkoga dvojca (pa će i biti zastupljeniji u polemikama s određenim protivnicima). Ovdje navodimo primjer iz polemike sa Stjepanom Babićem. Riječ je o sporu oko Babićeve formulacije u vezi s pisanjem toponima *Bihać*: “Zašto se onda taj završetak [-ać, nap. L. B.] uopće spominje u vezi s problematikom koja se tiče pisanja suglasnika č i ē i zašto se u rečenici ispred govori o sufiksima -ać, -dać i -bać. Ili, ako Babiću doista još uvijek nije jasno što bi tu moglo biti sporno, pokušat će pitanje (još) pojednostaviti: Ako znamo da imenice koje on navodi (*gluhać, golać, crvendać, srndać, zelembać* i sl.) imaju sufikse -ać, -dać i -bać i da se u tim sufiksima piše č, a ne ē, što onda uopće **može** značiti rečenica koja slijedi iza toga, a koja glasi: ‘Ako znamo da na -ać završava Bihać, lako ćemo razlikovati imenice sa -ać i -ać’. Po čemu ćemo ih to razlikovati?? Zna li Babić uopće što je napisao? Što uopće znači citirana formulacija i koji je razlog njezina uvrštavanja u Pravopis? Zar doista ne vidi da to što je napisao, ako -ać u Bihać ne smatra sufiksom, otprilike odgovara formulaciji: Ako znamo da se piše čelav, onda znamo da treba pisati čelija?! Zar doista ovakvim pitanjima **ja** pokazujem, kako sada tvrdi, ‘veliki stupanj stručnoga nerazumijevanja ili polemičkoga nepoštenja’??” (u tekstu *O bacacima boba, Hrvatskome pravopisu i Krivoj Palanci*; usp. u Pranjković, 2008: 22–28, navod sa str. 25, isticanja autorova).

Na drugome će mjestu u vezi s time Pranjković istaći i ovo: “U svemu tome posebno je zanimljivo konstatirati kako je konačni rezultat toga bjesomučnog pljuvanja po mojoj stručnosti i mome poštenju, vjerovali ili ne, činjenica da je u novom, petom izdanju *Hrvatskoga pravopisa* Babić cijelu rečenicu o *Bihaću* – naprsto izbacio! O čijoj stručnosti i poštenju ta činjenica govori, neka prosude čitatelji (ili čitaoci) ovih naših dopisivanja” – što, između ostaloga, predstavlja i eksplicitno p(r)oizvanje javnosti zbog koje se, uostalom, polemika i piše (u tekstu *Žalosna prenja naraštajnog prenjca*; usp. u Pranjković, 2008: 28–36, navod sa str. 33).

tradicijom. /.../ takvo pisanje nije u skladu, nego naprotiv u potpunom neskladu i s osnovnim fonološkim zakonitostima hrvatskoga jezika /.../”¹⁶), kojima se izravno oponira prethodnome protivnikovu mišljenju i/ili napadu. Međutim umjesto ekstenzivna će elaboriranja tako zauzete *startne pozicije* (i u polemici svakako nepoželjna akademskoga dociranja) uslijediti snažna, uvjerljiva argumentacija (usmjerena u prвome redu na pobijanje protivnikovih iskaza/stavova). Riječ je, zapravo, o manje ili više prikrivenoj manipulaciji *konzumenta polemike*, recipijenta *iz redova javnosti* (što je potpuno u skladu s intencijama polemičkoga nadmetanja), a kojom se vješto podupire njegov (ipak lažni) dojam da sam zaključuje, i to prije autorova završnoga poentiranja.¹⁷ Ukratko: takav će polemički *deduktivno-induktivni postupak* kod čitatelja/slušatelja polemičkoga sučeljavanja stvoriti ugodan i lagodan osjećaj vlastite važnosti, a krajnja će konsekvenca, dakako, biti njegovo svrstavanje *na pravu stranu* u konkretnoj polemičkoj prepirci.

Stav prema supolemičaru. Konvencijama se polemike kao žanra i/ili diskursnoga tipa svakako mogu pripisati mnogo po čemu specifični odnosi među sukobljenim stranama. Nastojanje da se priznaju i uvaže *dobre strane* protivnika svakako ide u bolje običaje polemiziranja, ali polemike ipak neće biti ako izostane i ono drugo: neprikriven i oštar napad, negiranje, nerijetko i omalovažavanje supolemičara. Primjera za to – i jedno i drugo – ima obilje u Pranjkovićevim polemikama. Neke će svoje protivnike on – načelno! – uvažavati (npr. Dalibora Brozovića, Radoslava Katičića), iako će se oštro suprotstavlјati pojedinim njihovim napisima i stavovima, i pritom ih neće nimalo štedjeti, druge djelomice, odnosno samo neke segmente njihove znanstvene/stručne djelatnosti (npr. Snježanu Kordić), a trećima jednostavno i neće moći naći dobrih strana (npr. Stjepanu Babiću, Nataši Bašić).¹⁸

16 Navod je to iz teksta *Podmetanje klipova i govor činjenica* iz polemičkoga sučeljavanja sa Stjepanom Babićem (usp. Pranjković, 2008: 38).

17 U polemičkome će tekstu na koji ovdje upućujemo Pranjković citirati Babićeve planove *pravopisnoga inženeringa* – što bi, po svoj prilici, trebalo izazvati osjećaje gnušanja i visoka stupnja nelagode – te sarkastično zaključiti: “ako je već Babićev cilj korisnicima pravopisa i cijeloj hrvatskoj javnosti nametnuti što je moguće više korijenskih rješenja, neka to barem ne čini ‘koračić po koračić’, nego neka čini odjednom, između ostalog i zato što svaki Babićev ‘koračić’ (tj. svako novo izdanje njegova pravopisa) korisnike toga pravopisa udara i po džepu” (usp. Pranjković, 2008: 39).

18 Spomenimo da je – pomalo neuobičajeno – Pranjković i sasvim eksplicitno progovorio (neposredno izazvan, doduše, Babićevim uvrštavanjem u *naraštajne pretince*) o svome stavu prema kolegama (usp. *Žalosna prenja naraštajnog prenjca*; Pranjković, 2008: 28–36, osobito str. 28–30).

Naposljetku – dosljedan samome sebi – Pranjković će u najnovijoj knjizi polemika ovako (upravo *polemički/polemizirano*) najaviti/predstaviti svoje polemike sa Stjepanom Babićem: “S akademikom Stjepanom Babićem uglavnom se nisam ni u čemu slagao, a ne slazem se dakako ni danas, pogotovo kad je riječ o pitanjima koja se tiču pojedinih normi hrvatskoga standardnog jezika” (usp. Pranjković, 2008: 21).

Nerijetko dakle polemički dijalog uključuje akademsku kurtoaziju: "Akademik Dalibor Brozović, osim svih drugih neospornih kvaliteta kojima se odavno potvrdio kao jedan od vodećih hrvatskih jezikoslovaca, uvijek je bio vješt polemičar"¹⁹ ili pak isticanje Radoslava Katičića kao jednog od "najdražih svojih učitelja"²⁰. Dakako – upravo kao protuteža – neizbjegno je i ono polemičko "ali": vješt polemičar onaj je koji "vrlo vješto navodi na svoj mlin sve što bi na taj mlin ikako moglo ići" i tuđe formulacije "prilično zločesto secira", a profesoru će Radoslavu Katičiću sarkastično zahvaliti "što je, unatoč svojim brojnim i važnim poslovima, našao vremena da **prilično pozorno** pročita **bar neke dijelove** moje [tj. njegove, Pranjkovićeve] knjige *Hrvatska skladnja* i da ih prikaže" (istakla L. B.).²¹

Istini za volju, valja reći da su neki su Pranjkovićevi suparnici prošli i znatno gore²², no i takav će svoj kritički stav on izvoditi iz odnosa prema struci (odnosno prema predmetu spora): u polemici će s Radoslavom Katičićem vrlo temeljito, po toč-

19 Tim će riječima Pranjković započeti svoj polemički zapis *Je li dugi refleks jata fonem ili morfonem* (usp. Pranjković, 2008: 14–18, navedeno na str. 14).

20 Tako završava inače vrlo oštro intoniran tekst *Prikaz ili odgovor na prikaz* u polemici s R. Katičićem (usp. Pranjković, 1997: 25–31, navedeno na str. 31).

21 Takva će *toplo-hladna tehniku* – prvo prividno/kurtoazno *povlađivanje*, potom izoštrena *kritičnost* – biti prepoznata kao bitno, upravo poželjno mjesto u polemičkome diskursu, možda i ponajviše kad je riječ o polemici u znanosti (moglo bi se, štoviše, o tome promišljati i kao o svojevrsnoj konvenciji u akademskoj konverzaciji). Ktome retorička je to taktika koju ćemo i inače nalaziti u Pranjkovićevim polemiziranjima. Manifestira se ona i u naoko pomirljivu tonu kojim će spremno započeti svoju dionicu u raspravi na okruglom stolu: *Ne namjeravam zaoštravati diskusiju. Naprotiv, trudit će se biti pomirljiv!* (usp. Samardžija, 1999: 338) – nakon čega će, u sasvim drugom tonu, uslijediti (rekli bismo, očekivano!) jasno i argumentirano suprotstavljanje pojedinim prethodno iznesenima stavovima drugih sudionika razgovora za okruglim stolom.

22 Primjerice, Natašu Bašić nazvat će Babićevom *glasnogovornicom za prljave poslove* (u tekstu *Podmetanje klipova i govor činjenica*; usp. Pranjković, 2008: 37), odnosno *komesaricom* (u tekstu *Pravo lice komesarice*; usp. Pranjković, 2008: 124–126), Stjepan Babić će biti *naraštajni prenjac* (u tekstu *Žalosna prenja naraštajnog prenjca*; usp. Pranjković, 2008: 28–36), o čijem *intelektualnom profilu, jezikoslovnom znanju* i, uopće, o *prisebnosti* svjedoči i novo izdanje *Hrvatskoga pravopisa* (iz 1994. godine), kojemu je on jedan od autora, a koje "vrlo ozbiljno konkurira za najlošiju normativnu knjigu u povijesti hrvatske ortografije" (u tekstu *O bacacima boba, Hrvatskome pravopisu i Krivoj Palanci*; usp. Pranjković, 2008: 27–28). Također će za Babića prezirivo utvrditi da se "mora baviti ili smanjivanjem ili povećavanjem razlika u odnosu na srpski standardni jezik", a da bi ga, što se *lukavosti* tiče (na koju se Babić poziva i kojom se opravdava), "svaki objektivan ocjenjivač, među njegovim naraštajnim kolegama, svrstaо na posljednje mjesto" (u tekstu *Žalosna prenja naraštajnog prenjca*; usp. Pranjković, 2008: 34) te će i ne baš suviše obazrivo podsjetiti na još poneke njegove *nečuvene jezikoslovne uzlete*, a "koji bi mogli konkurirati za svjetsku antologiju lingvističkih gluposti" (u istome tekstu; usp. Pranjković, 2008: 36), itd.

kama, razložiti razloge svoje navodne *alergije* spram profesora Babića, naglašavajući: "nije točno da sam alergičan na prof. Babića. Prema njemu sam, pogotovo prema njemu kao osobi, posve indiferentan. Nisam međutim indiferentan prema nekim nje-govim stavovima i postupcima jer smatram da ozbiljno štete struci kojom se obojica bavimo" (u tekstu *Znanstvena ocjena i dobri običaji*, usp. u: Pranjković, 1997: 34).

Napomenimo i ovo: ako je (verbalni) odnos među sudionicima polemike dobro – u predmetu spora! – utemeljen, ako ktome još donosi i nešto novo, nenadano, možda i lucidno i duhovito, zasigurno pridonosi dinamici, živosti polemičkoga dijaloga. Odgovor pak na pitanje koliko je *daleko* u tome pristojno i prilično otici neće biti nimalo lagan: u nj bi trebalo uključiti i konvencije žanra/diskursnoga tipa i u velikoj mjeri ipak subjektivan osjećaj mjere i dobra ukusa. Naposljetku, dodajmo, verbalni će okršaji uvelike privlačiti čitatelje tih tekstova! Upravo voajerski pratit će oni *rat riječima*, zauzimati strane, izgrađivati vlastite stavove i osuđivati tuđe, neskriveno likovati zbog *pobjeda* jednih ili zbog *poraza* drugih, pritom (vjerojatno) osjećajući nemalu dozu olakšanja što se sami ne nalaze u tako nezavidnim situacijama, što samo promatraju tuđi okršaj.

Stav prema temi. U rasponu će između *objektivnoga* i *subjektivnoga* – koji će se potvrđivati u svakom polemičkom tekstu – uvijek biti važno zadržati pravi odnos prema temi spora. Koliko god naime bio žestok sukob, koliko god on poprimao i osobne note, polemika će imati smisla tek ako se ni u jednome trenutku ne izgubi iz vida zašto se i oko čega supolemičari spore. U polemici će u znanosti to biti naročito bitno! Osobna će naime podmetanja i nadmudrivanja izgubiti svaki smisao, a polemički će žar splasnuti ako se sučeljene strane u pravome trenutku i na pravi (polemici primjer) način ne fokusiraju na samu bit razmirice. Značajka je Pranjkovićevih polemika često i nedvosmisleno podsjećanje na povode i predmete sporenja, na stavove koje sam zastupa ili brani te na čisto stručne/znanstvene razloge iz kojih to čini. Posebice onda kada se upušta u prepisku s protivnicima koji ne nastupaju sa sličnih pozicija, u stavu će prema pitanjima znanosti i svoje struke nalaziti isključive poticaje za polemičke prepirke, pa i za nastavak polemičkoga dijaloga.

Premda je insistiranje na pravoj temi verbalnoga sukoba immanentna značajka Pranjkovićevih polemiziranja, nekoliko bi primjera ovdje trebalo posvjedočiti o načinima na koje će se on nastojati izboriti za dignitet polemike o ozbiljnim (i manje ozbiljnim) pitanjima struke.

Odgovarajući – točku po točku – na Brozovićeva (sugestivna) pitanja u vezi s pisanjem tzv. dugoga *jata* (pri čemu je neskrivena intencija predлагаča bila da dosadašnje pisanje *ije* zamijeni pisanjem *ie*), Pranjković će uporišta svome stavu da hrvatsku pravopisnu normu ne treba mijenjati, pogotovo ne u predloženom smjeru, tražiti u samom meritumu stvari – *u jeziku*²³:

23 Riječ je o tekstu *Odgovori na Brozovićeva pitanja*, objavljenu u "Vijencu" (VII/136, 1999, str. 24; usp. i Pranjković, 2008: 10–14).

“Ima mišljenja da je uvođenje pisanja dugoga jata kao *ie* opravdano sa stručnoga stajališta, a da nije s praktičnoga (da nije npr. u skladu s geslom da je najbolji onaj pravopis koji se ne mijenja). Osobno uopće ne prihvatom takva stajališta, nego **mislim da nema nijednog dovoljno uvjerljiva stručnog argumenta koji bi išao u korist spomenutoga prijedloga.** Naprotiv, mislim da je fonološki opis koji bi pretpostavljaо da je dugi jat fonem, a to je jedan od ključnih stručnih razloga koji se u posljednje vrijeme navode, potpuno neodrživ (...), a argumente koji bi išli u smjeru fonetskog razlikovanja s jedne strane fonemskog slijeda *iјe* i produženog jata, a s druge dugoga jata nedavno je (...) uvjerljivo obesnažio Ivo Škarić, koji je eksperimentalno dokazao da nema razlike između izgovora tipa *dijete* i *dijeta* odnosno između *sijena* (genitiv jednine od *sijeno*) i *sjena* (genitiv množine od *sjena*).”

(usp. Pranjković, 2008: 12–13, istakla L. B.)

Ne hvatajući se – istaknimo! – i ne za sasvim tanku slamku (ipak) *demagoških* argumenata o nepoželjnosti pravopisnih promjena, ne kalkulirajući dakle s očekivanom i svakako opravdanom negativnom reakcijom javnosti i na samu pomisao na promjene pravopisne norme koje bi izazvale nelagodan osjećaj *nepismenosti* svih pišmenih članova zajednice (bez obzira na to što i takve činjenice svakako valja uvažiti i što idu u prilog njegovu gledištu), Pranjković će, nasuprot, raspravu *tvrdoglavu* usmjeravati na njezino pravo *popriše* – (mor)fonološki ustroj hrvatskoga jezika (vjerojatno pritom riskirajući da pokojem čitatelju iz redova tzv. *šire javnosti* ostane/postane nerazumljiv). S istih će pozicija *predanosti* pitanjima svoje struke on odlučno odbacivati svaki pokušaj njezina izigravanja bilo nedostojnim argumentima²⁴

24 Naposljetku, recimo, i nije neobično što će nas pitanja stava prema temi polemiziranja vratiti pitanjima znanstveno/stručno utemeljene argumentacije: primjerice, odgovor će Pranjković od točke do točke na napade Radoslava Katičića (predmet spora bila je Pranjkovićeva *Hrvatska skladnja*) prepustivši prethodno “stručnoj javnosti da prosudi jesu li ton i sadržaj moje [tj. njegove, Pranjkovićeve, nap. L. B.] reakcije zasluzile ove ‘počasti’ kojima me [tj. njega, Pranjkovića, nap. L. B.] obasipa prof. Katičić i sadrže li one ‘jezikoslovne razloge’ za koje njihov autor kaže da su toj javnosti jedino važni”, ali i ocijenivši da su Katičićeve “znanstvene ocjene” onaj “tip ‘argumenata’ za kojima se poseže kad su drugi na klimavim nogama” (u tekstu *Znanstvena ocjena i dobri običaji*; usp. Pranjković, 1997: 31–38, navodi sa str. 32); Daliboru Brozoviću će odrješito poručiti (u vezi s pitanjima *jata*) da ako “nema jačih argumenata od ovakvih [kakvima se poslužio, nap. L. B.], (...) bilo [bi] bolje da ni njih nije potezao” (u tekstu *Je li dugi refleks jata fonem ili morfonem*; usp. Pranjković, 2008: 14–18, navedeno na str. 16), a ponajmanje će štedjeti Stjepana Babića konstatiravši da, ako će i bez većih poteškoća *obračunati* s njim (tj. s Pranjkovićem), “malo [će] teže ići njegov obračun s činjenicama jer one znaju biti dosadne i tvrdoglove” – jer, drugim riječima, argumente se može osporiti samo protuargumentima (u tekstu *Podmetanje klipova i govor činjenica*; usp. Pranjković, 2008: 36–39, navedeno na str. 37, isticanje autorovo), itd.

bilo pak posvemašnjim i krajnje neumjesnim iskliznućima u lingvistici (ali i znanosti uopće!) posve neprimjeren politikantstvo²⁵:

“Moje je mišljenje da se moramo baviti svojim standardnim jezikom, a i svim drugim pojavnostima hrvatskoga jezika i hrvatskih narječja, bez obzira na bilo koji drugi jezik, da smo u tom poslu svi zajedno dosada postigli sasvim skromne rezultate te da i nas i buduće naraštaje čeka još puno neobavljenog posla. Kad je riječ o odnosu hrvatskoga i srpskoga standardnog jezika, mislim da je sasvim dovoljno konstatirati što je različito, a što nije jer sve drugo vodi politikantstvu i jezičnim inženjerinzima posljedice kojih ustalom i danas osjećamo u svim tim *spasiteljima, misliteljima, ličiteljima, govoriteljima* itd., a da i ne spominjem *glavnjake, mamutnjake, zamjenjivce, limumike, predočnike, suosnike* itd. Umjetno povećavanje hrvatsko-srpskih jezičnih razlika posve je isti tip politikantskoga i nadrastročnoga posla kao i uklanjanje tih razlika, samo sa suprotnim predznakom. Ne bude li se naša struka oslobođila takva politikantstva, sigurno joj se ne piše dobro.”

(Žalosna prenja naraštajnog prenja;
usp. Pranjković, 2008: 35–36, istakla L. B.)

Kraj polemike. Ako je polemika rat – *rat riječima* ili *rat perom*²⁶ – važno je, upravo strateško pitanje kada uopće ući u polemiku, a kada se i kako iz nje povući. Ovisit će to, dakako, o razlozima i motivima sukobljavanja, ali i o procjeni vlastitih i tuđih izgleda te naklonosti publike. Pitanje *pobjednika* – ma koliko se može činiti relativnim – u polemici uopće nije nevažno!

No znamo li da je svaka polemika *dijalog* koji se vodi zbog neke javnosti, i u njezinu ime, svemu je potrebno dodati još jednu perspektivu – onu *dramsku*. Dobar će *dramski dijalog* pretpostavljati dobar *osjećaj za mjeru* – u svemu, pa i u pitanjima *količine* vlastite prisutnosti u medijima. Riječju, i po tome će se – osjećaju za mjeru – između ostaloga, razlikovati dobri polemičari od loših!

25 Činjenica je da će se posebno neka pitanja standardnoga jezika češće naći na sklisku, upravo *rubnom* području između struke/znanosti i *jeftine* politike. Ta će pitanja, po naravi stvari, više zanimati javnost i biti češća, ako ne i jedina tema polemika (u hrvatskome slučaju to su, znamo, u prvome redu pitanja leksičke i pravopisne norme, ali i ona koja se tiču odnosa hrvatskoga i srpskoga standardnog jezika). Međutim u polemikama se nažalost prečesto prijeđe naznačeni *rub* (i to i u načinu pristupa temi, i u argumentaciji, i u sveopćoj intonaciji).

Na sasvim neprihvatljivo i u konačnici štetno reduciranje hrvatskoga jezikoslovљa na odmjeravanja sa srpskim standardnim jezikom upozorava Pranjković i u tekstu *Žalosna prenja naraštajnog prenja* (usp. Pranjković, 2008: 28–36), na koji se ovdje i osvrćemo.

26 Pri kraju o etimologiji: potekavši od grčke riječi *pólemos*, što znači ‘rat’, odnosno *polemikós* – ‘ratni’, *polemika* u sebi petrificira i (konceptualnu) metaforu rata. Stoga se u vezi s polemikom i polemiziranjem spominju *sukobi, okršaji, strategije, borbe, protivnici/sukobljene strane, pobjednici, poraženi* itd.

Polemike koje *prelaze u žanr sapunice*, polemiziranje koje samo sebi postaje svrhom i koje stoga jednostavno gubi svoju publiku ne može ništa pridonijeti ni predmetu spora, dakle ni pitanjima struke! Vješt će i dobar polemičar stoga zazirati od *dosade* (podjednako vlastite kao i dosade, odnosno *zamora* publike), pa će pitanje pravovremena (i svakako efektna!) povlačenja biti – samo naizgled paradoksalno – ključno mjesto (dobre) polemike. Drugim riječima, prije pisanja svakog *utuka* polemičar se nalazi pred temeljnom dvojbom: *reagirati ili ne, zapodijevati li (ili nastavljati) polemički dijalog ili je u konkretnom slučaju ipak mudrije odšutjeti*. Pranjković će gdjekad o tome i eksplicitno progovoriti:

“Ima već dugo da je na moj tekst ‘Prevaziđeni srpskohrvatski Snježane Kordić’ (*Književna republika*, 1–2, 2004, str. 183–191) kolegica Kordić uzvratila napisom pod naslovom ‘Autizam hrvatske filologije’ (*Književna republika*, 7–8, 2004, str. 254–280). Taj je njezin uzvrat međutim tako dug, toliko agresivan, toliko pun očiglednih i grubih podmetanja te tako o svemu i svačemu ‘raspričan’ da sam se odmah kad sam ga pročitao upitao **ima li uopće smisla na nj odgovarati (...).** **Bio sam odlučio da joj uopće ne odgovaram (...).** Pa ipak, kad sam nakon dužeg vremena spomenuti napis ponovno pročitao, **učinilo mi se razložnim, pa i potrebnim odgovoriti na nj – svemu tomu unatoč.**”

(*Autizam hrvatske filologije i paranoja Snježane Kordić*; usp. Pranjković, 2008: 141, istakla L. B.)

U različitim situacijama – čini se – motivi su Pranjkovićeva polemiziranja isti: *obrana digniteta struke*.²⁷ Utoliko će procjena izgleda da polemikom pridonese tom općem cilju i (p)ostati glavni *motor* njegovih polemika.

27 Pridodajmo: interesi struke mogu biti razlogom zbog kojih se Pranjković upušta u polemičke duele, čak i kada mu se samome čini da to i nema pretjerana smisla; uvidi li pak da je polemički dijalog nepovratno otiašao u krvom smjeru, nerijetko i izrijekom obznanjuje svoje povlačenje. Primjerice, uključit će se on u polemički dijalog u kojem Snježana Kordić raspravlja o “znanstvenosti ili neznanstvenosti naziva *srpskohrvatski jezik*” jer se osjeća “prozvanim (posebno zato što je kolegica Kordić bila jedno vrijeme član Katedre za hrvatski standardni jezik na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, koje sam i ja [tj. Pranjković, nap. L. B.] član, te zato što sam joj bio mentor i za magisterij i za doktorat, pa se eventualno može pomisliti da sam njezin istomišljenik i u standardološkim pitanjima)” (*Prevaziđeni srpskohrvatski Snježane Kordić*; usp. Pranjković, 2008: 130). I s Mariom Grčevićem ne bi raspravljao da on u svome napisu “po svom običaju, nadugo i naširoko” ne piše “o svemu i svačemu, dobrim dijelom neutemeljeno, pa i posve dilematiski”. Činjenica će da se Grčević kritički osvrće i na Pranjkovićev članak *Normativne i paranormativne inovacije u hrvatskom jeziku* Pranjkoviću biti presudna: “Stoga se na taj napis [spomenuti Grčevićev, nap. L. B.] ne bih ni osvrtao da ne sadrži i nekih novih politikantskih podmetanja te, u najmanju ruku, subjektivnih interpretacija nekih mojih stavova i formulacija” (*Još o podmetanjima nadobudnog jezikoslovca i njegovim kompetencijama*; usp. Pranjković, 2008: 106–107).

Zaključno: polemika u znanosti

Koliko god da se, napokon, pitanje osnovanosti i opstojnosti polemike u znanosti može činiti prije retoričkim negoli pravim izazovom za nove *dokazne postupke*, neće biti naodmet dometnuti još nekoliko promišljanja. Neovisno o tome je li riječ o eksplizitnoj polemici, javnome sučeljavanju mišljenja s neistomišljenikom ili neistomišljenicima, ili pak o implicitnoj polemičnosti – koja će se očitovati u (trajno) *kriticke* odnosu spram pojedinih učenja i/ili teorija²⁸, u stalnom propitivanju zaузetih stavova, pa i onih vlastitih – potreba će obrazlaganja i dokazivanja ispravnosti jednih gledišta, a neprihvatljivosti drugih – popraćena, dakako, dobro utemeljenom argumentacijom – uvelike pridonositi ovjeravanju zastupanih (i branjenih) gledišta, te, u konačnici, na ponajbolji način poticati i promicati kritičko mišljenje i znanstveno spoznavanje. U tom će se smislu polemičnost (i njoj svojstvena dijalogičnost, eksplizitna ili implicitna) prepoznati kao imanentna znanosti/znanstvenome pristupu. Polemike Ive Pranjkovića – nastojali smo to pokazati – mogu biti dobar poticaj za *rehabilitaciju* polemike u znanstvenome diskursu.

LITERATURA

- Badurina, Lada, 2007, *Jezično raslojavanje i tipovi diskursa*, zbornik radova 35. seminara Zagrebačke slavističke škole *Jezik književnosti i književni ideologemi*, ur. Krešimir Bagić, Zagrebačka slavistička škola, Zagreb, str. 11–20.
- Bagić, Krešimir, 1999, *Umijeće osporavanja: Polemički stilovi A. G. Matoša i M. Krleže*, Naklada MD, Zagreb.

U mnogim će prilikama efektno *bučna* biti Pranjkovićeva okončanja polemičkih sučeljava! Stjepanu Babiću će za *rastanak* sarkastično zahvaliti na *komplimentu* kojim ga je počastio proglašivši ga *jednim od ponajboljih naših srednjih kroatista* (!?) te mu velikodušno uzvratiti prepuštajući mu (Babiću) da “njegova (riječ) u ovoj [toj, nap. L. B.] polemici bude posljednja” (*Prof. Babiću za rastanak*; usp. Pranjković, 1997: 175–176). Svoje je pak kratkotrajno, a *burno* polemiziranje s Natašom Bašić ovako zaključio: “Naiime, s osobom takvih stručnih kvaliteta i takvih moralnih osebujnosti kakve su došle do izražaja u dosadašnjem našem dopisivanju ne želim ubuduće imati nikakva posla” (*Pravo lice komesariće*; usp. Pranjković, 2008: 126).

28 Pojedini se (nepolemički) znanstveni članci mogu – bilo zbog svoje imanentne polemičnosti bilo zbog zastupanih teza – ubrzo naći u polemičkome vrtlogu i, *vice versa*, polemičko sučeljavanje može rezultirati stručnim ili znanstvenim tekstom. Primjera za to ima kod Pranjkovića, pa su i u njegovu knjigu polemika uvršteni i neki prilozi *ne-polemike* koji su, s druge strane, polemike potaknuli ili su pak njima bili potaknuti (usp. *Hrvatska pravopisna norma u zadnjem desetljeću 20. stoljeća, Hrvatski standardni jezik i srpski standardni jezik, Normativne i paranormativne inovacije u hrvatskome jeziku*; Pranjković, 2008: 39–51, 56–67, 84–93).

- Brown, Gillian – Yule, George, 1983, *Discourse Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge, UK – New York, USA – Melbourne, Australia.
- Jaworski, Adam – Coupland, Nikolas, (ur.), 1999, *The Discourse Reader*, Routledge, London, UK – New York, USA.
- Katnić-Bakarić, Marina, ¹2001, ²2007, *Stilistika*, Naučna i univerzitetska knjiga, Ljiljan, Sarajevo.
- Kovačević, Marina – Badurina, Lada, 2001, *Raslojavanje jezične stvarnosti*, Izdavački centar Rijeka, Rijeka.
- Pranjković, Ivo, 1997, *Jezikoslovna sporenja*, Konzor, Zagreb.
- Pranjković, Ivo, 2008, *Sučeljavanja: Polemički dueli oko hrvatskoga jezika i pravopisa*, Disput, Zagreb.
- Samardžija, Marko (ur.), 1999, *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Silić, Josip – Pranjković, Ivo, 2005, *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Silić, Josip, 2006, *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Disput, Zagreb.

Controversies and polemics of Ivo Pranjković

We try to determine the characteristics of *polemics* as a special *discourse type* on the example of Ivo Pranjković's polemic texts. Special attention is paid to argumentation procedures in polemics on expert or scientific issues, relations between co-polemicists, but also to the attitude of polemicists towards the topic of controversy and the way in which polemic duels are resolved. We further differentiate (implicit) controversy and (explicit) polemics. In the conclusion the focus is placed on the status and role of polemics in scientific discourse.

Key words: polemics, controversy, discourse type/genre, argumentation, scientific discourse

Marina Katnić-Bakaršić, Vesna Požgaj Hadži, Sarajevo – Ljubljana

Zapis o Ivi Pranjkoviću kao stilističaru

Na primjeru (lingvo)stilističkih tekstova Ive Pranjkovića objavljenih u monografiji *Jezik i beletristika* (2005) u radu se predstavljaju Pranjkovićevi pogledi na odnos jezika i književnosti, odnosno na stilistiku općenito. Posebna se pozornost posvećuje tri-ma temama: odnosu stilistike i normativistike, *jezičnoj raščlambi* tekstova odabranih književnika i stavovima književnika prema jeziku. U općeteorijskome tekstu o odnosu stilistike i normativistike autor uspostavlja precizne granice između tih dviju disciplina, ali ih istovremeno povezuje s njihovom zastupljeničeu u različitim diskursima i žanrovima. U nizu rasprava posvećenih opusu pojedinih pjesnika i prozaista autor pristupa *jezičnoj raščlambi* njihovih tekstova s pozicije lingvistike kako bi se govorilo stilistički, a pitanja interpretacije prepušta drugima. Iz rasprava o stavovima književnika prema jeziku iščitava se Pranjkovićeva "opsesija" ne samo jezikom književnoga djela već i jezikom općenito.

Ključne riječi: stilistika, lingvostilistika, normativistika, jezik književnoga djela

Riječi su u svemu sadržane
Riječi su dakle sve ali i kao ograničenost su svega dane
(Mak Dizdar)

Na kolokviju u čast Ive Pranjkovića odjednom kao da prirodno progovara stih Maka Dizdara: "Dobar dan dobri dane dobrom danu još uvijek dobrimo". A kako bi se drugačije i moglo govoriti o našem slavljeniku, bez dobrina što ga krase kao znanstvenika i kao čovjeka? Stoga i ovaj pomalo lirski Zapis u naslovu nije tek igra riječi već dolazi kao intertekstualno podsjećanje na Pranjkovićev članak o Maku Dizdaru, a istovremeno je tu da i naš tekst predstavi kao odstupanje od znanstvene suhoparnosti i strogoće.

Knjiga *Jezik i beletristika* (Pranjković, 2005) otkriva nam jednog *Drugog i Dručnjeg* Ivi Pranjkovića, Pranjkovića – stilističara. I mada su radovi sabrani u toj knjizi nastajali u različitim prigodama i u razdoblju od 30-ak godina, tek ovako objedinjeni pokazuju kontinuitet njegova zanimanja za odnos jezika i književnosti, odnosno za stilistiku uopće.

Što je zajedničko tim tekstovima i u čemu je prepoznatljivost Pranjkovićeva rukopisa u njima? Prije svega, oni ponovo svjedoče da je Pranjković strukturalist, i to u najboljem smislu riječi. Ako u njegovim radovima nema ni natruha poststrukturalizma, to je rezultat autorova izbora metode koja mu se čini najprihvatljivijom.

Istovremeno, i iz stilističkih se tekstova iščitava da je on prije svega lingvist, gramatičar, koji onda iz tog gledišta pristupa pitanjima stila, što mu omogućava drugčiji uvid i svojevrsnu začudnu poziciju u odnosu na one koji se primarno bave stylistikom (dovoljno je samo podsjetiti se tekstova o Dizdaru, Šimiću, zatim teorijski utemeljenih članaka *Stilistika i normativistica te Frazeologizam i aforizam* itd.).

O odnosu stilistike i normativistike

U svim tekstovima nalazimo prepoznatljiv pristup i stil: smirenost rečenice, logičnost povezanosti rečenica u tekst, argumentiranost, jasno definiran predmet proučavanja i cilj, sistematičnost. I ovde se vidi još jedno svojstvo Pranjkovićevih znanstvenih radova: odsutnost isključivosti, ali i odlučnost u izražavanju vlastitoga mišljenja. Pranjković nekad tako uspješno “posloži” činjenice i argumente da se i ono što smo latentno možda mogli znati i prije, ali nas je donekle zbunjivalo, odjednom ukaže jasnim i jednostavnim. Pokažimo to na primjeru teksta *Stilistika i normativistica: Prilog raspravi o naravi stilogenosti*, gdje autor uspostavlja precizne granice između tih dviju disciplina, istovremeno to povezujući s njihovom zastupljenošću u različitim funkcionalnim stilovima i vrstama tekstova. Suprotnost između stilistike i normativistike, kaže Pranjković, očituje se, prije svega, u pristupu inačicama. Dok se u normativistici teži dokidanju varijantnosti ili tome da se jednoj inačici, prema određenim kriterijima, da prednost – obično je to ona inačica koja je češća, neutralnija, po čemu pravilnija ili običnija – u stilistici je upravo obrnuto. Prednost se daje onim jezičnim pojavnostima koje su rjeđe, manje obične, manje automatizirane, po nečemu obilježene i/ili čak “nepravilne”, dakle stilogene. U tom smislu stilistika bi se mogla odrediti kao svojevrsno proučavanje onih inačica koje svojom rijetkošću, neobičnošću, novošću i sl. zaokupljaju pozornost sudionika komunikacije odnosno stilističara. Zato bi trebalo tumačiti “učenje o stilistici kao ‘otklonu od norme’, ne toliko (a pogotovo ne samo) kao otklonu od normativno preporučljivoga, pravilnoga, nego otklonu od običnoga, uobičajenoga, svakodnevnoga, automatiziranoga.” (12)¹ Prema tome otklon nije samo “zastranjivanje” od pravila nego i realizacija kakve potencije i/ili kakve “neuobičajenosti”. S lingvističkog stajališta (za razliku od književnoteorijskog stajališta) “otklonjivost” ima značajnu i relativno jasnu odredljivu funkciju. Kada govori o sukobu između lingvista i književnih teoretičara (više o tome v. u Bagić 2004), naročito dolazi do izražaja Pranjkovićeva odlučnost u izražavanju mišljenja. Odgovarajući na pitanje zašto se lingvisti bave literarnim tekstrom, konkretnije pjesništvom, Pranjković kaže:

“To se pitanje naime nerijetko postavlja s izravnom ili neizravnom namjerom da se lingvisti diskreditiraju jer da oni ne mogu riješiti bitna književnoteorijska pitanja. Zanimljivo je da, koliko ja znam, nije bivalo obrnuto:

---

1 Brojevi u zagradama označavaju stranice iz drugog, proširenog izdanja *Jezika i beletristike* (Pranjković, 2005).

lingvisti nisu postavljali književnim teoretičarima zahtjeve da rješavaju njihova bitna pitanja. Lingvisti imaju i pravo i dužnost da se bave pjesništvom bez obzira na to hoće li njihove rezultati biti moguće iskoristiti u teoriji književnosti.” (141)

Osim pristupa inačicama odnos između stilistike i normativistike relevantan je i u odnosu prema pojedinim funkcionalnim stilovima/diskursima kao i različitim vrstama tekstova jer, kako kaže Pranjković, svaki je tekst (dodajmo i svaki funkcionalni stil, odnosno diskurs) “načelno i u ingerenciji normativistike i u ingerenciji stilistike” (12–13). Tako su npr. u beletrističkome stilu ingerencije stilistike maksimalne i zato on s pravom privlači najviše pozornosti proučavatelja stila jer su u njemu “inačice najčešće i funkcionalno najopterećenije” (12). Upravo zbog specifičnoga odnosa između tih dviju disciplina i u stilistici i u normativistici može se govoriti i o problematičnosti stilogenosti, kao i o problematičnosti normativne preskripcije ili preferencije pojedinih inačica te o njihovim izravnim sukobima na koje su upozoravali brojni autori (npr. Pranjić, Kalenić i dr.).

“Opsesija” jezikom književnoga djela i književnika

Mada je sam autor rasprave u knjizi svrstan u tri dijela (općeteorijske i/ili opće-metodološke naravi, rasprave posvećene pjesništvu, i to hrvatskom 60-ih i 70-ih godina prošloga stoljeća ili opusu pojedinih pjesnika te rasprave koje se odnose na djela prozni pisaca i prozaista), gotovo neprimjetno izdvaja se još jedan dio: rasprave o stavovima književnika prema jeziku (tekstovi Šimićeva jezična praksa, *Pisac kao gospodar jeziku*, *Andrićevi susreti s rijećima* te *Vladan Desnica i hrvatski standarni jezik*). Naročito u tim raspravama, ali i u drugima iščitava se Pranjkovićeva “opsesija” ne samo jezikom književnoga djela već i jezikom općenito. Njega izuzetno zanima kako prozni pisci i pjesnici razmišljaju o rijećima, jeziku, osobito o standarnom jeziku; gotovo se osjeća kako se ispod površinski zatamnjeno autorskog *ja* krije Pranjkovićev subjektivni, emocionalni snažni angažman. Tako npr. saznajemo da je Šimića prije svega “zanimao jezik kao materijal za pjesmu i kao nešto što je u pjesništvu i uopće u književnosti smatrao izuzetno važnim” (29), dok je kod Pešorde jezik “ne samo kao materijal za pjesmu nego i kao svojevrsni metajezik, kao jezik kojim se i u pjesmi vrlo često govoriti o jeziku” (125). Ima međutim i pjesnika koji se ne opterećuju standardom (uostalom i ne moraju kao pjesnici) – tako npr. Alić “ne posvećuje osobitu brigu jeziku niti vodi posebnoga računa o pravopisnoj i drugim normama standardnoga jezika” (92). A ima i pjesnika (npr. Matoš) koji ne vode samo brigu o svom odnosu prema jeziku općenito i hrvatskome jeziku posebno već i o odnosu prema jeziku drugih pisaca i djela. Pranjkovićeva opsesija jezikom ne završava samo na odnosu književnik/knjjiževnici – jezik, već se proširuje i na odnos književno djelo – jezik. U tom su smislu osobito zanimljivi Desničini pogledi o odnosu književne umjetnine i standardnoga jezika u kojima se zagovara autonomnost književne umjetnine i upozorava na specifičnosti beletrističkoga stila hrvatskoga standardnog

jezika.² I u *Kamenom spavaču* “presudnu ulogu ima jezik. Uz njegovu pomoć pjesnik se pokušava spustiti u dubine neiskazanog i neiskazivog” (93).

Jezične raščlambe

Tekstovi u knjizi rijetko su imenovani kao stilistički ili lingvostilistički – zbog toga i oprezan naslov knjige! – ali su svi oni relevantni i za stilistiku – neki tako što daju teorijske smjernice za rješavanje pojedinih pitanja, drugi pak tako što pružaju građu za daljnje stilističke i/ili književnokritičke interpretacije (tako npr. inventarizacija neologističkih postupaka Jozе Laušića u romanu *Samostan* može poslužiti kao materijal za potanje analize /autorskih/ neologizama u hrvatskome jeziku). U tom smislu Pranjković se najčešće čvrsto drži sidra lingvistike, ne želeći se prepustiti “opasnim vodama” znanosti o književnosti. On stoga eksplisitno piše na jednom mjestu:

“Jezična raščlamba Šimićevih pjesama (prije svega sintaktička i leksička) koja je ponuđena u ovom prilogu nema drugih pretenzija nego da nam to prebogato pjesništvo još jedanput približi otkrivajući u njemu ponešto što je u dosadašnjim čitanjima možda ostalo nezapaženo.” (61)

Ivo Pranjković zapravo ponajprije i pristupa *jezičnoj raščlambi*, dok pitanja interpretacije, kao i suodnos autor/-ica – tekst – čitatelj/-ica prepušta drugima, što i eksplisitno naglašava u raspravi o Kajanovu pjesništvu: “Budući međutim da sam ja jezikoslovac, a ne književni ocjenitelj ni presuditelj, neću se upuštati u općenite raščlambe i prosudbe Kajanova pjesništva, nego ću pokušati nešto ukratko reći o jezičnim njegovim svojstvima.” (119) Većina Pranjkovićevih rasprava najčešće i započinje objektivnom ocjenom autora. Jedna je od takvih npr. o Aliću kao pjesniku i njegovu pjesništvu koja glasi “ipak mislim da Salih Alić nikako nije ni tako minoran pjesnik da danas bude gotovo posve zaboravljen...” (83), “Istina, Alićevo pjesništvo nikako nije bez mana.” (85) Nadalje za jezik Eugena Kumičića: “Ne bi se baš moglo reći da je jezik Eugena Kumičića jezikoslovcu ili proučavatelju stila osobito atraktiv.” (163); Muradbegovićev pak jezik “ne obiluje nekim posebnim začudnostima niti krajnostima” (209), a Andrićev je jezik “...prilično nezahvalan za proučavatelje jezika i stila, pogotovo za one koji su skloni tzv. teoriji ‘otklona od norme’...” (181). U Pranjkovićevim analizama pjesničkih tekstova naći ćemo traganje za tipičnim sintagmama kod nekog autora (npr. kod Dizdara, Šimića...), funkcijom tematskih i ključnih riječi (npr. riječ *tijela* kod Šimića) te karakterističnim stilogenim postupcima (kumulacija ili asindetske konstrukcije kod Šimića, raz-slovljavanje kod Dizdara, resemantizacije glagola kod Slamniga, infinitiziranje u suvremenom hrvatskom pjesništvu i sl.). Mnoga od tih pitanja prvi put su i uočena, a kamoli smještena u kontekst poetskog jezika nekog autora. Ako bismo željele definirati dominantu ovih tekstova, onda je to činjenica da Ivo Pranjković kao da kreće s pozicije lingvistike kako bi govorio stilistički, i na taj

---

2 O različitim tumačenjima toga odnosa v. npr. kod Silić (2006) i Bagić (2004).

način stvara takvu lingvostilističku raščlambu književnoumjetničkih tekstova u kojoj akcent možda jest na prvom dijelu složenice (*lingvo*), ali uvjek relevantnim ostaje i drugi dio (*stilistički*).

Prizvuk esejističnosti i sveprisutna skromnost

Tekstovi u knjizi *Jezik i beletristica* uvjek su pisani u ključu znanstvenoga stila; u njima nema mnogo impresionističkoga. Izuzetak je donekle prvi autorov lingvostilistički tekst, zapravo prvi njegov objavljeni tekst uopće, posvećen analizi pjesme Dobriše Cesarića *Željeznicom*, kao i tekst *Jezik u pjesmama Ibrahima Kajana*, gdje nalazimo liričnost svojstvenu eseju, što nam također otkriva novoga Pranjkovića. Vrijedi navesti primjer takve esejističke slikovitosti:

“U nekim od Kajanovih stihova susrećemo, nadalje, kamene bregove ši-mičevske Hercegovine i vrelinu Lorkina juga, da bi već u sljedećim sjetno odzvanjali pokajnički uzdasi Davidovih psalama pokornih. Iza toga se spuštamo u tajanstveni podzemni svijet džinova koji ‘čine da se otvori zemlja’, ali se usput zaustavljamo kraj slovenskih, protuslovnih i slovenskih stećaka Radimlje da poslušamo što nam poručuju dobri krstjani iz *Kamenog spavača* rahmetli Mehmedalije Maka Dizdara. U Kajanovim stihovima nalaze također odjeka mudrost sufista, ritam gazela istočnačkih i uopće drevni svijet Arabije, Perzije i Anadolije. U njima se osjeća utjecaj senzualističkih rubaia Omara Hajjama, ali i mitoloških romansi iz Firdusi-jeve *Knjige kraljeva*. Kajana se posebno dojmila poema o Medžnunu i Leili, kojom je inspirirano nekoliko pjesama (ona svojim sadržajem neodoljivo podsjeća na Shakespeareove Romeoa i Juliju).” (117–118)

Ovaj odlomak teško bismo pripisali Pranjkoviću kakvog smo dosada poznnavali. Ipak, rijetka je kod njega emocionalnost, ekspresivnost iskaza: u većini rasprava tek ponegdje neka rečenica u zaključku nosi prizvuk esejističnosti, uz uvjek prisutnu *skromnost*, koja kod Pranjkovića nikada nije topos afektirane skromnosti, već izraz njegova bića i stila. Tako će on već u *Proslolu* reći da vjeruje da će knjiga *Jezik i beletristica* naći krug svojih čitatelja unatoč tome što su neke rasprave pisane “s teorijskih i metodoloških polazišta koja se danas eventualno mogu smatrati i prevladanim ili zastarjelim” (5). Pišući o jeziku Ahmeda Muradbegovića kaže da daje “uglavnom nepretenciozan pogled na jezik književnika” (209) koji nije “ni akribijski pisan ni filološki osobito utemeljen prinos proučavanju Muratbegovićeva (...) opusa. On je doista samo osvrт relativno pomnjava i lingvistički radoznala čitatelja...” (215). Na drugome mjestu, nakon utemeljene analize Makovog jezika, autor se skromno stavlja u poziciju tumača, tj. onoga tko treba približiti specifičan pjesnikov stil čitateljima:

“Provjedena analiza nekih jezičnih i stilskih postupaka Maka Dizdara što ih nalazimo u pjesmama iz zbirke *Kameni spavač*, za koju sam uvjeren da pripada onim umjetničkim tvorenima koje će trajno odolijevati zaboravu, imala je za cilj da nam još

jedanput približi tajanstveni svijet tih pjesama te nam pomogne da se tom svijetu još malo približimo i da ga bar za nijansu bolje upoznamo. Ako ona ljubiteljima pjesničke riječi u tom smislu bude i od kakve pomoći, posve će ispuniti svoju svrhu.” (108)

Knjiga *Jezik i beletristika* učinila je očitim ono što smo u nizu sjajnih jezikoslovnih, osobito sintaktičkih i drugih studija i knjiga pomalo previđali: Ivo Pranjković zaslužuje da govorimo o njemu (i) kao stilističaru koji je trajno inspiriran intrigantnim odnosom između jezika i književne umjetnine. Neka i ovaj prilog bude jedna od “onih sitnica iz kojih se zapravo i sastoji život” (72), kao što je naš slavljenik rekao u svojem prvom stručnom prinosu uopće objavljenom 1973. godine.

LITERATURA

- Bagić, Krešimir (2004). *Treba li pisati kako dobri pisci pišu*. Zagreb: Disput.
- Pranjković, Ivo (2005). *Jezik i beletristika*. Drugo, prošireno izdanje. Zagreb: Disput.
- Silić, Josip (2006). *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.

A note on Ivo Pranjković as an expert in stylistics

Pranjković's views on the relationship between language and literature, that is on stylistics in general, are presented on the example of his (linguo)stylistic texts published in the monograph *Jezik i beletristika (Language and Literature)* (2005). Special attention is paid to three topics: relationship between stylistics and normativism, *linguistic analysis* of texts by chosen authors, and attitudes of authors towards language. In the general theoretical text on the relationship between stylistics and normativism the author establishes precise boarders between these two disciplines, but at the same time also connects them with their presence in different types of discourse and genres. In a series of papers dedicated to the work of individual poets and novelists the author conducts linguistic analyses of their texts from the viewpoint of linguistics, that is stylistics, and the issues of interpretation he leaves to others. On the basis of his papers on attitudes of authors towards language it can be seen/concluded that Pranjković is ‘obsessed’ not just with the language of a literary work but with language in general.

Key words: stylistics, linguostylistics, normativism, language of a literary work

II.

Kojeg su tipa rečenice *Otputovao je u Francusku da bi tamo umro*

U ovome će radu biti riječi o rečenicama tipa *Otputovao je u Francusku da bi tamo umro*, ili još bolje, kako bi se izbjegla svaka mogućnost namjerne interpretacije, *Otputovao je na ljetovanje da bi tamo poginuo*. Riječ je o rečenicama koje se nalaze u dvostrukome procjepu: semantičko-sintaktičkome procjepu između zavisno i nezavisno-složenih rečenica te normativnome procjepu u kojem se zbog nemogućnosti da se svrstaju u određeni semantičko-sintaktički rečenični tip obično proglašuju pogrješnima u hrvatskome standardnom jeziku.

Ključne riječi: sintaksa, namjerne rečenice, veznik *da* + kondicional

1. Normativni status tih rečenica

O rečenicama spomenutoga tipa u jezikoslovnoj se literaturi ne može pronaći gotovo ništa. Normativni ih priručnici diskvalificiraju. Savjetuju da se, zbog toga što se tim rečenicama ne izriče namjera, umjesto njih upotrebljavaju, ovisno o njihovu značenju, sastavne ili suprotne rečenice, dakle u našemu primjeru: *Otputovao je na ljetovanje i tamo poginuo* ili *Otputovao je na ljetovanje, a tamo je poginuo*.

Savjet da takve rečenice treba izbjegavati (jer imaju namjerni veznik i sintaktičko ustrojstvo namjerne rečenice, a njima se ne izriče namjera) podrazumijeva da savjetodavac ima u vidu zatvoreni sustav u koji se rečenica mora, ovako ili onako, uklopiti. Njegova je logika ova: ako nema sustava u kojem je moguće sastavni ili suprotni odnos izraziti veznikom zavisno-složenih rečenica *da* uz koji je obvezatan kondicional u zavisnoj surečenici, takve rečenice ne pripadaju hrvatskomu standardnom jeziku.

U *Jezičnome savjetniku s gramatikom* ur. S. Pavešića (1971: 58) uz natuknicu *da* daje se ovaj savjet: "Ne valja umjesto sastavne i suprotne rečenice uzimati namjernu s veznikom *da* (Ležao je u bolnici mjesec dana da bi nakon kratkog vremena umro). Treba reći: 'Ležao je u bolnici mjesec dana, ali je nakon...' " Tu se prvo moramo upitati što znači "uzimati namjernu rečenicu"? Namjerna je rečenica namjerna po tome što se uvrštava na mjesto priložne označke namjere glavne surečenice. U ovome slučaju zavisnom se surečenicom ne izriče namjera, te se ona ne može preoblikovati u priložnu označku glavne surečenice, ona ima veznik *da* i obvezatan kondicional kao namjerna rečenica, ali osim toga nema ni sintaktičko (nije uvrštena na mjesto priložne označke namjere) ni semantičko (njome se ne izriče namjera) ustrojstvo namjerne rečenice. Ona dakle nije namjerna.

Zanimljivo je da se nitko ne pita nije li možda u razredbi rečenica potrebno otvoriti mjesto takvim rečenicama. U prilog takvu razmišljanju govori i činjenica da se uvidom u korpus hrvatskog jezika koji je dostupan na mrežnim stranicama Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje pokazuje da su te rečenice iznimno česte te da rješavanje njihova statusa u standardnome jeziku normativnom diskvalifikacijom nije dobro rješenje.

2. Jesu li te rečenice pseudonecesitativno-finalne rečenice?

Iako smo već kazali da te rečenice nisu namjerne, pa tako nisu ni koja podvrsta namjernih rečenica, komentirat ćemo ukratko što M. Kovačević piše o rečenicama koje naziva pseudonecesitativno-finalnim rečenicama.

Pišući o necesitativno-finalnim i pesudonecesitativno-finalnim rečenicama Miloš Kovačević spominje na prvi pogled sličan rečenični tip. U radu je uglavnom riječ o hipotetičnim rečenicama tipa *Da bi istraživač krenuo naprijed, mora mu biti jasan cilj istraživanja*, u kojima je posve neupitno riječ o zavisnosloženim rečenicama. Drugi je problem o kakvim je tu rečenicama riječ, tj. jesu li to uopće namjerne rečenice. Smatramo da je riječ o posljedičnim rečenicama potrebnog uzroka (usp. Vukojević 2005: 284–400).

Nehipotetične rečenice tipa *Da bi postao general u tridesetdevetoj godini ... morao je karijeru početi u ranoj mladosti* Kovačević naziva pseudonecesitativno-finalnim rečenicama, ali time ne razrješuje njihov sintaktičko-semantički status. Njihovu pseudonecesitativnost, tj. prividnu necesitativnost pokazuje preoblika takve rečenice u posljedičnu *tako da* rečenicu u kojoj se gubi necesitativnost (izostavlja glagol morati): *Karijeru je počeo u ranoj mladosti, tako da je postao general u trideset devetoj godini*, a pitanje je i koliko se necesitativnim glagolom u polazišnoj rečenici zaista izriče necesitativnost, a koliko je njegovo značenje značenje bezličnoga ‘mora da’, ‘sigurno je’: *Mora da je karijeru započeo..., Sigurno je karijeru započeo ...* Namjerne međutim te rečenice također nisu ni po kriteriju uvrštavanja na mjesto priložne oznake ni po značajskome kriteriju.

Od toga se Kovačevićeva primjera rečenice o kojima je danas riječ razlikuju po tome što u njima nije moguće premetanje surečenica: **Da bi tamo poginuo, otisao je na ljetovanje*. U rečenicama o kojima je ovde riječ nema necesitativnog elementa. Zavisnu surečenicu u tim rečenicama nadalje nije moguće preoblikovati u priložnu označku namjere u glavnoj surečenici. Te rečenice ne mogu imati ni posljedičnu preobliku.

3. Sintaktičko-sintaktička iščašenja u odnosu koordinacija – subordinacija

Te su rečenice dobar pokazatelj sintaktičko-semantičkih iščašenja u odnosu koordinacija – subordinacija. Takvih je iščašenja mnogo. Spomenut ćemo samo neka:

1. Često se događalo da su isti tip ustrojstava, ovisno o razredbenome kriteriju (formalni, semantički ili sintaktički), jedni sintaktičari smatrali nezavisnosloženima,

a drugi zavisnosloženima.¹ Npr. u radu *Semantička subordinacija unatoč sintaktičkoj koordinaciji* P. W. Culicover i R. Jackendoff (1997.) pokazuju da se u nekim odnosima, uključujući vezanje i kvantifikaciju, lijevi konjunkt u lijevo subordiniranim *i*-konstrukcijama (npr. *Popij još jedno pivo i ja odlazim*) ponaša kao subordinirana rečenica. Takva, lijevo subordinirana *i*-konstrukcija primjer je bitnog nesklada između sintaktičkog ustrojstva i semantičkoga prikaza.

2. Korelativne posljedične rečenice s veznikom *te* također pokazuju da su povremene sumnje u opravdanost i održivost dihotomije koordinacija/subordinacija bar donekle utemeljene, ali je ipak, zbog bitno subordinacijskih ustrojstvenih obilježja tih rečenica, posve ne dokidaju. U različitim gramatikama i sintaktičkim studijama sintaktički status veznika *te* različito se tumači. Jedni ga smatraju samo koordinatorom (sastavnim), a drugi dvokategorijalnim (posljedičnim i sastavnim) veznikom, i koordinatorom i subordinatorom. Veznik *te* ima dvostruku sintaktičku narav, dakle može ulaziti i u nezavisnosložena i u zavisnosložena sintaktička ustrojstva. Moguće je međutim definirati sintaktičke uvjete u kojima se on pojavljuje kao subordinator (v. L. Vuković 1993. i 2005.); njegovo pojavljivanje u nezavisnosloženim (sastavnim) ustrojstvima nije ničim ograničeno. Veznik *te* u korelativnim posljedičnim ustrojstvima ne dovodi nužno u pitanje kategorijalnost i distinkтивnost dihotomije koordinacija/subordinacija.
3. Pitanje na koje različiti sintaktičari različito odgovaraju pitanje je može li bezvezničko povezivanje biti i nezavisnosloženo i zavisnosloženo, u kojoj dakle mjeri formalna prisutnost ili odsutnost veznika odlučuje o tome je li rečenica nezavisnosložena ili zavisnosložena. Mislimo da je nužno govoriti i o bezvezničkoj koordinaciji i o bezvezničkoj subordinaciji (kako bismo drukčije tumačili tzv. parataktičke rečenice tipa *Učini mu se da nigdje nema nikoga, takva je bila tišina.* ili *Tri dana nitko iz kuće nije mogao izaći, toliki je snijeg bio.*). (v. Vuković 2007.). Zanimljivo je da odsutnost gornjega korelatora nije problemom kad je riječ o posljedičnoj rečenici koja nije u inverziji, nego se posve normalno govorи o izostavljanju gornjega korelatora.
4. Neriješen je i status veznika i konektora, pa se tek u novoj gramatici J. Silića i I. Pranjkovića vezna sredstva koja su naše gramatike oduvijek uzimale kao veznike nezavisnosloženih (isključnih i zaključnih) rečenica smatraju konektorima. Kao veznici nezavisnosloženih (isključnih) rečenica u gramatikama se u pravilu spominju *i jedino što i samo što*, koji nisu veznici nezavisnosloženih nego zavisnosloženih eksceptivnih rečenica.

---

1 Mišljenje o nedistinktivnosti dihotomije koordinacija/subordinacija u našoj je sredini najuspornije zastupao P. Guberina (1952.). Proučavanje rečeničnih struktura prema tome je mišljenju u kompetenciji stilistike (i govora). Proučavanje različitih ustrojstvenih organizacija, različitih sintaktičkih tipova veze u složenim rečenicama nema smisla jer se koordinirane rečenice lako mogu preoblikovati u subordinirane i obrnuto, a da se značenje ne promijeni. Jedne i druge mogu se preoblikovati u jednostavne rečenice s imeničnim izrazom. Opseg i mogućnosti takvih preoblika nisu ipak tako veliki kao što misli Guberina.

3. Jesu li te rečenice zavisnosložene ili nezavisnosložene?

Rečenice tipa *Otputovao je na ljetovanje da bi tamo poginuo* još nam jednom potvrđuju krhkost razlikovne snage koordinacije i subordinacije kao tipova sintaktičke veze.

Rečenica *Otputovao je na ljetovanje da bi tamo poginuo* može se preoblikovati u sastavnu ili suprotnu rečenicu: *Otputovao je na ljetovanje i tamo poginuo*, *Otputovao je na ljetovanje, a tamo je poginuo*.

Što nam međutim govori ta činjenica? Je li ona dosta na da o tim rečenicama možemo razmišljati kao o nezavisnosloženim rečenicama? Je li mogućnost preoblike asimetrične konjunkcije tipa *Popij još jedno pivo i ja odlazim* dovoljna da se o tim rečenicama govori kao o subordiniranim? Može li se ustrojstvo povezano subordinatorom ili koordinatorom koje se može parafrazirati u obrnuto nezavisno ili zavisnosloženo ustrojstvo smatrati takvim ustrojstvom bez obzira na prisutnost subordinatora/koordinatora?

Slučaj je naših rečenica dijelom usporediv sa slučajem posljedičnih *tako da* rečenica. Te se rečenice mogu bez ikakve promjene značenja i sintaktičkog ustrojstva (samo zamjenom subordinatora koordinatorom) preoblikovati u rečenice posljedične semantike s veznicima *i*, *pa* ili *te*, tj. u nezavisnosložene rečenice u kojima se surečenice nalaze u uzročno-posljedičnom odnosu.

Ako kažemo (a kažemo, tj. tako tvrde sve naše gramatike) da su rečenice s *tako da* složenim veznikom zavisnosložene posljedične rečenice, a iste rečenice s veznicima *i*, *pa* ili *te* nezavisnosložene, kao kriterij po kojem razlikujemo koordinaciju i subordinaciju priznajemo posve formalni, i to isključivo veznički kriterij. Po tomu kriteriju *tako da* složeni je veznik zavisnosloženih rečenica, a *i*, *pa* i *te* veznici su nezavisnosloženih rečenica. Po tomu je kriteriju rečenica *Zaboravila sam ponijeti kišobran*, *tako da sam pokisnula* zavisnosložena posljedična rečenica, a rečenica *Zaboravila sam ponijeti kišobran, pa sam pokisnula* nezavisnosložena rečenica. Sva se razlikovna obilježja koordinacije i subordinacije (osim razlikovanja s pomoću veznika) u tim primjerima poništavaju: u njima je jednaka smisalna zavisnost surečenica, logički odnos među surečenicama, jednak red surečenica (i jednako obvezatan, tj. surečenice ni u nezavisnosloženoj rečenici ne mogu mijenjati svoja mjesto) te isto zatvoreno dvočlano ustrojstvo. Pokušamo li zavisnosloženu *tako da* rečenicu preoblikovati u jednostavnu proširenu rečenicu s priložnom oznakom posljedice, nećeemo u tome uspjeti stoga što ona nije nastala uvrštavanjem, nego priključivanjem, stoga što je ona raščlanjena, tj. stoga što je ona posljedična po svojemu semantičkomu, a ne po svojemu sintaktičkomu (mjesto uvrštavanja) ustrojstvu. Ipak će je sve gramatike navoditi kao priložnu zavisnosloženu rečenicu, dakle kao rečenicu u kojoj se na mjesto priložne oznake posljedice glavne surečenice uvrštava zavisna posljedična surečenica. Ona međutim nije priložna. Ona je posljedična ne po tomu što se uvrštava na mjesto priložne oznake posljedice, ona je posljedična po tomu što surečenice stoje u odnosu uzrok – posljedica.

Zbog svih je navedenih razloga moguće postaviti pitanje jesu li raščlanjene posljedične rečenice prema sintaktičkomu tipu veze nezavisnosložene ili zavisnosložene rečenice?

Pitanje se može postaviti i drugčije: ako smo suglasni da su posljedične rečenice s *tako da* veznikom zavisnosložene, zašto istovjetne rečenice s veznikom *pa* to nisu? Posljednji objavljeni hrvatski pravopis (pravopis MH) ima pravilo da se ispred veznika *i, pa i te* u rečenicama kojima se izriče uzročno-posljedični odnos piše zarez. Tu onda više ne može biti riječi o sastavnosti.

To se pitanje naravno odnosi i na druge tipove raščlanjenih rečenica.

Vratimo se našemu pokušaju da ipak odgovorimo na pitanje kojega su semantičko-sintaktičkoga tipa rečenice poput *Otputovao je na ljetovanje da bi tamo poginuo*.

Na primjeru *tako da* rečenica pokazali smo da postoje odgovarajuće nezavisnosložene rečenice s veznikom *i, pa, te* i da se promjenom veznika ne mijenja ni značenje ni ustrojstvo rečenice.

Svaki odnos koji se izriče nezavisnosloženom rečenicom može se izraziti i zavisnosloženom rečenicom.

U ostalim slučajevima izricanjem istoga značenja nezavisnosloženom/zavisnosloženom rečenicom dolazi do preobliku sintaktičkoga ustrojstva. Tako npr:

- **sastavno** *On nije lažljivac, pa mu vjerujemo; On nije lažljivac i vjerujemo mu ima posljedičnu* preobliku: *On nije lažljivac pa da mu ne vjerujemo.*
- **sastavno** *Kucaj i otvorit će ti se ima pogodbenu* preobliku *Ako kucaš/kucaš li, otvorit će ti se.*
- **suprotno** *Dobar je, ali malo lijep; Obećavao nam je brda i doline, ali/a/no nije nam dao ništa ima dopusnu* preobliku: *Dobar je, ali malo lijep; Premda nam je obećavao brda i doline, nije nam dao ništa.*
- **rastavno:** *Ili ču to učiniti sama ili će mi netko pomoći; Učiniti ču to sama ili će mi netko pomoći ima pogodbene* preoblike: *Ako to ne učinim sama, netko će mi pomoći.*
- zavisnosložena je preoblika **zaključnih** rečenica **uzročna** ili **posljedična, isključnih eksceptivna**.

U tipu rečenica o kojemu ovdje govorimo na sintaktičkome se planu preoblikom u rečenicu sa sastavnim ili rastavnim veznikom u drugoj surečenici događa i zamjena glagolskih vremena, tj. zamjena kondicionala (koji je obvezatan uz veznik *da*) perfektom ili prezantom.

Argument da je veznik *da* veznik zavisnosloženih rečenica i kondisional u drugoj surečenici govore u prilog tomu da je riječ o sintaktičkoj subordinaciji, barem takođe kakva se razumijeva u klasičnom smislu u kojemu je čini se vrhovni kriterij za odlučivanje je li riječ o koordinaciji ili subordinaciji prisutnost koordinatora ili subordinatora u rečenici. Riječ je o raščlanjenoj rečenici, rečenici nastaloj priključivanjem, a na uvrštavanjem. Zavisna se surečenica ne uvrštava na mjesto rečeničnoga dijela glavne (obvezatno prve) surečenice?

Ta se rečenica dakle ne uvrštava na mjesto priložne oznake namjerne rečenice. Tom se rečenicom ne izriče namjera. O kakvoj je dakle zavisnosloženoj rečenici riječ?

Sve govori u prilog tomu da je nužno za taj rečenični tip uspostaviti novu vrstu zavisnosloženih raščlanjenih rečenica, suprotnih po svojemu sadržaju a zavisnosloženih po svojemu vezniku i obvezatnome kondicionalu.

U ustrojstvu tih rečenica razvidno je da je u drugoj (zavisnoj) surečenici obvezatan ili ograničivač (mjesni, vremenski, načinski):

Jedan od najpoznatijih britanskih kriminalaca često se u životu laćao nasilja, da bi na kraju i nasilno umro.; Oduzimaju mu sve titule i diplome, da bi mu napokon oduzeli i soyjetsko državljanstvo.

ili antoniman odnos sadržaja:

Na prvim višestračkim izborima glasao sam za HDZ, da bi mi taj isti HDZ na radiju gdje sam bio urednik dao otkaz; Vjerovala sam mu, da bi me prevario.

Najjednostavnije ih je nazvati suprotnim zavisnosloženim rečenicama.

Ovaj je rad samo otvorio pitanje sintaktičkoga statusa svih rečenica koje nisu nastale uvrštavanjem. Takvih je mnogo i među priložnim rečenicama, jer postojanje određene priložne označke (npr. dopuštanja, pogodbe, posljedice) ne znači da se svaka dopusna ili pogodbena ili posljedična rečenica može preoblikovati u jednostavnu proširenu rečenicu s tom priložnom oznakom (pokazali smo da to nije moguće kad je riječ o raščlanjenim posljedičnim rečenicama, a ipak se i one svrstavaju u priložne rečenice).

LITERATURA

- Culicover, P. W., Jackendoff, R. (1997) *Semantic Subordination despite Syntactic Co-ordination*, Linguistic Inquiry 2/28, str. 195–217.
- Jezični savjetnik s gramatikom (ur. Slavko Pavešić) (1971.), Matica hrvatska, Zagreb.
- Kovačević, M. (1991.) *Necesitativno-finalne zavisnosložene rečenice u srpskohrvatskom jeziku*, Književnost i jezik, XXXVIII/3, Beograd, str. 285–296.
- Guberina, P. (1952) *Povezanost jezičnih elemenata*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Silić, J. i I. Pranjković (2005.) *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb.
- Vukojević, L. (1993) *Korelativne posljedične strukture s veznikom te*, Rasprave Zavoda za hrvatski jezik 19, Zagreb, str. 417–442.
- Vukojević, L. (2005.) *Izricanje posljedičnih odnosa u hrvatskome jeziku*. Disertacija u rukopisu.
- Vukojević, L. (2007.) *Nekoliko sintaktičkih naziva*, Suvremena lingvistika 64, str. 191–206.

To which type do sentences *Otputovao je u Francusku da bi tamo umro belong?*

In their paper the authors analyze sentences of the type *Otputovao je u Francusku da bi tamo umro* (*He left for France and died there/in order to die there*). These sentences are in the semantic and syntactic gap between independent and dependant clauses as we are unable to classify them in one of the sentence types. Thus, they are often declared as ungrammatical sentences in Standard Croatian. The authors try to argument that it is necessary to establish a new class of dependent clauses for these sentences, which would include sentences contrary according to their content and dependent according to their conjunction and obligatory use of the conditional. They could be called contrary dependent clauses.

Key words: syntax, final clauses, conjunction *da* + conditional

Dvojčane podjele vrsta riječi: samozačnost i promjenljivost

Nakon rasprave o kategoriji same riječi i podjele riječi na vrste koja pokazuje da su to prototipno ustrojene kategorije, u ovome se radu navode načela dviju dvojčanih podjela vrsta riječi u hrvatskome: promjenljivost prema morfološkim obilježjima i samozačnost prema semantičkim obilježjima. Upozoravajući na teškoće u svrstavanju pojedinih vrsta riječi u njih, pokazuje se kako su i same vrste riječi, te obje podjele prototipno ustrojene kategorije. Radom se želi jasno odrediti prema pojmu samozačnih i susznačnih riječi iz teorijskih i primijenjenih potreba, te njihovim različitim sinonimnim nazivima, potvrđujući uspješnosti naziva *samozačne* i *suznačne riječi* i njihova inačnoga, kraćega naziva: *samozačnice* i *suznačnice*. Postojeće i moguće podjele na dvije skupine riječi prema njihovu značenju mogu imati teorijsko uporište i opravdanje. No ako se u teorijski pristup upgrade dokazi kognitivne lingvistike kao interdisciplinarnoga područja, zajedno s njezinim različitim granama, posebno psiholingvistike i neurolingvistike, pokazuje se da je pripadnost jednoj od dvije značenjske kategorije jasnija.

Ključne riječi: samozačnice, susznačnice, gramatičke kategorije, prorotpna teorija

1. UVOD

Riječ je jedan od najvažnijih jezikoslovnih pojmova, i teorijski i praktično. Iako je intuitivno visokopreznatljiva u govornome (poznatome), a posebno u pisanome jeziku, nije ju jednostavno odrediti (npr. Težak i Babić 2007: 284). Govori se o pravopisnim ili ortografskim riječima, fonološkim ili govornim riječima, te leksemu, koji u sebi objedinjuje različite oblike iste riječi, ali i dvije riječi koje zajedno imaju jedno značenje nepredvidljivo iz njihova spoja, poput *majčina dušica* ili *Adamo-va jabučica*. Ni pojam *leksem* kao nadomjestak za riječ nije dovoljan da olakša određivanje, k tomu se različito određuje pa je i on više značan (npr. neki autori u njega uključuju samo samozačnice). Iako se čini da je semantički kriterij u određivanju riječi najjednostavniji, ipak nije prikladan, jer je određivanje riječi kao značenjske jedinice i preširoko i preusko. Značenjske su jedinice i najmanje takve jedinice – morfemi poput *-lac* ili *-telj* kao vršitelji radnje, čovjek koji nešto čini, ali i višečlani izrazi poput *dati košaricu* ili *dati nogu*. Da su i dijelovi riječi i dvije riječi doista nesumnjivo značenjske jedinice, pokazuju činjenice da *snimatelj* može biti zamijenjeno riječima *čovjek koji snima*, izraz *dati košaricu* riječu *odbiti*, a izraz *dati nogu* riječima *ostaviti*, *napustiti*, *odbaciti*, ili u istome registru *nogirati*.

Stoga neki lingvisti sintaktičko načelo smatraju najprikladnjim za identifikaciju riječi. Vjerojatno je najpoznatija odrednica Bloomfieldov (1933) *minimalni slobodni*

izraz. Ona upućuje na dva bitna obilježja riječi: mogućnost da riječ bude sama, što se očituje kao praznina u njihovu pisanu obliku i njihova cijelovitost – pomiče se ili cijela ili se ne pomiče ni jedan njezini dio. Ako riječ i dijelimo na odsječke, poput *dobr-o-namjer-an*, ne možemo ništa umetnuti u njih. Načelo minimalnoga slobodnoga izraza dovoljno je za identifikaciju prototipnih riječi, ali ne i potpuno objašnjenje jer nedostaje upravo spomenuta značenjska sastavnica. Navedenom odrednicom, koja zapravo riječ pokazuje kao sintaktičko-fonološku jedinicu, još nisu riješene sve teškoće određivanja riječi. To pokazuju primjeri poput *vidjet ću, ne želim, nemam, nada me* ili *poda nj*, gdje se pojedine male riječi pojavljuju čvrsto privezane uz imenice ili glagole, posebno nenaglasnice koje mogu dobiti čak i njihov naglasak i nisu na jednak način slobodne kao riječi određenijega sadržaja. Najočitiji je pokazatelj nejasne granice među riječima primjer niječnih futura kao *neću* i *ne ću* o kojemu se u novije vrijeme vode rasprave. Stoga neki pristupi riječi kao treće bitno svojstvo osim sadržaja i izraza pridaju sintaktički okvir.

U hrvatskome je očito da je pojam *riječi* jedinica u stjecištu fonologije (rijeci imaju glasovni i pravopisni oblik, uključujući prozodijski), morfologije (njihove se vrste određuju i prema morfološkim obilježjima), semantike (većina je riječi sastavljena od manjih značenjskih dijelova) i sintakse (oblik riječi odražava njihovu sintaktičku ulogu). Očito je i sam pojam *riječ* prototipna kategorija u kojoj se može govoriti o prototipnjima, rubnjim i rubnim članovima, što se navodilo i prije teoretičara koji se bave prototipnošću (npr. Robins 1964: 194/5). Unutar same kategorije riječi neki su članovi prototipne riječi (npr. imenice), a druge manje prototipne (npr. pridjevi), neke rubnije (npr. veznici), a neke rubne (npr. nenaglasnice). Taylor (2003: 209) pokazuje različitu stupnjevitost unutar kategorije riječi oprimjerujući obilježja riječi, klitika (nenaglasnica) i afikasa: mogućnost da stoje sami, mogućnost razdvajanja stankom, mogućnost naglašavanja, mogućnost premještanja i ispuštanja (mogući odgovori *da, ne, katkad, n/a*), fonološka samostalnost i ograničenje u izboru susjednih jedinica (mogući odgovori *visoka, niska, jako visoka, jako niska, prilično niska*).

1.1. Podjela riječi na vrste

Budući da postoje različite riječi s vrlo različitim svojstvima, većina gramatičara dijeli riječi na skupine, nazvane vrstama. Prve vrste potječu još od antike. Starije su ih gramatike nazivale dijelovima govora: imenice, glagoli, pridjevi, zamjenice, veznici itd. I danas se često tako nazivaju, posebno u literaturi na engleskome. Vrste riječi omogućuju sastavljanje rečenica, važne su u usvajanju jezika jer ograničuju mogućnost pojavnosti pojedinih riječi. Neke su vrste riječi univerzalne, poput imenica i glagola – imaju ih svi jezici na svijetu, druge nisu, poput pridjeva i priloga.

1.1.1. Značenjska određenja vrsta riječi

Kategorija vrsta riječi u literaturi je redovito (djelomično) značenjski određena: imenice znače bića, stvari i pojave; glagoli radnju; pridjevi svojstva bića, stvari i po-

java; prilozi okolnosti radnje. Tradicionalno u hrvatskome ima deset vrsta riječi, kao u (1). No po svome značenju pojedini bi članovi mogli pripadati i u više od jedne vrste riječi – nisu svi glagoli radnja (npr. *biti, imati*), niti imenice bića ili stvari (npr. *ubojstvo*). Razlika između glagola *trčati* i imenice *trk* i sličnih poput *koračati* i *korak*, *kričati* i *krik* nije u samome značenju, ili bar nije jedino u njemu. Isto tako ni pridjevi, često određeni kao riječi koje označavaju odlike ili svojstva imenica ili zamjenica (što se često pojavljuje i u hrvatskoj i u stranoj literaturi) ili pak riječi koje pobliže označuju imenice. Pridjevi ne daju odlike imenicama, nego njihovim referentima, a prema navedenim odrednicama među pridjeve ne bi pripadala riječ *pokojni* ili *bivša* uz muž ili žena jer *pokojni* nije odlika muža, niti *bivša* žene (Taylor 2003: 210).

1.1.2. Gramatička određenja vrsta riječi

Stoga su očiti pokazatelji vrste riječi i morfološko ponašanje (sprezanje, sklanjanje – jednom riječju fleksija) i sintaktičko ponašanje (smještaj riječi u rečenici, gdje se riječi slažu u veće cjeline prema pripadnosti kategorijama), u nekim slučajevima i fonološko (npr. u engleskome naglasak koji razlikuje imenicu od pridjeva: ‘*insult* vs. *in'sult*, u hrvatskome pridjeve poput *idući* sustavna završna dužina razlikuje od glagolskih priloga od kojih su nastali).

Taylor (2003: 200) u gramatičke kategorije uključuje leksičke poput govornih dijelova (tj. vrsta riječi) i sintaktičke kategorije poput imenskih grupa (NP), sintagma, surečenica itd. Njegov se naziv kategorije kojoj pripadaju vrste riječi razlikuje od naziva Silića i Pranjkovića (2005: 37–39), oni ju smatraju morfološkom. „Morfološke se kategorije riječi vezuju uza sve riječi. Takve se morfološke kategorije zovu vrste riječi.“

U cijelome jednome poglavlju Taylor (2003: 200–222) raspravlja o gramatičkim kategorijama. Najprije pokazuje da nije moguće odrediti vrste riječi samo po značenjskim obilježjima pa navodi zajednička rečenična obilježja svrstavanja riječi u različite vrste, nazivajući ih zajedničkim sintaktičkim svojstvima (engl. *common syntactic propereties*). Prvo je fonološko – povezanost gramatičke kategorije s razlikovnim obilježjem, npr. engleske složenice poput *blackboard* prema slijedu pridjeva i imenice *black board* od kojih oba imaju naglasak. Drugo je morfološko – samo pripadnici jedne kategorije mogu dobivati morfeme koji ju označuju, npr. engleski (i hrvatski) glagoli mogu imati vrijeme, a samo pridjevi i prilozi stupanj. Treće je raspodjeljeno (distribucijsko) – neka mjesta u rečeničnim strukturama pripadaju samo pojedinoj vrsti riječi, npr. pridjevi se mogu pojavljivati između određivača i imenice poput *taj mamlaz*. Autor raspravlja i o četvrtome, preobličnome (transformacijskome) koje je proizašlo iz generativne teorije, pokazujući da su gramatičke kategorije, kao i u sama kategoriji riječi, stupnjevite kategorije. U njima se nalaze središnji članovi koji zadovoljavaju najveći broj kriterija za pripadnost pojedinoj kategoriji i rubni, granični članovi (npr. Crystal 1967), što je navelo neke lingviste da upozoravaju na sličnost gramatičke kategorije vrsta riječi s biološkim vrstama.

1.1.3. (Apstraktna) semantička određenja vrsta riječi

Taylor (2003: 217) pokazuje kako su za pojmovno (konceptualno) određivanje vrsta riječi bitni i semantički kriteriji. Čak i univerzalne kategorije imenica i glagola dijele semantička obilježja, vrlo apstraktna. Langacker (1987) navodi da svi članovi pojedinih gramatičkih kategorija imaju zajednička semantička obilježja. Pokazuje da su imenice jezične jedinice koje profiliraju '*stvar*', pri čemu je ona određena kao područje u nekoj domeni (na hrvatskome npr. Geld 2006: 207/8). Glagoli profiliraju '*vremenske odnose*', tj. '*relacije*' (engl. *relations*), dok su pridjevi, prilozi i prijedlozi profilirani kao '*nevremenski odnosi*' (engl. *atemporal relations*). Langackerev pristup omogućuje razlikovanje glagolskih imenica poput *dolazak* (engl. *arrival*) ili *skakanje* (engl. *jumping*). Prema istraživanjima preobličavanja NP (Ross 1973) Taylor zaključuje da najbolji, središnji primjer imenica nije konkretni trodimenzionalni predmet, nego ljudsko biće te da je član bliži semantički određenome prototipu po mnogočemu skloniji biti bliži isključivo sintaktički određenom prototipu.

1.2. Vrste riječi kao prototipno ustrojene kategorije

Dakle, prototipnost se može primijeniti i na vrste riječi kao i na druge gramatičke kategorije – sve su one prototipno ustrojene kategorije. Njihovi središnji članovi dijele mnoga sintaktička i semantička obilježja, iako nedostatak nekoga od njih sam po sebi ne isključuje pojedine članove. Kao i u samoj kategoriji riječi, u pojedinim vrstama riječi njihovi članovi nisu u jednakome stupnju pripadnici kategorije. Tako su npr. u odnosu na odrednicu o bićima i stvarima, neke imenice prototipne (npr. *brat*), druge vrlo blizu prototipnima (npr. *kamen*), treće manje prototipne (npr. *nebo*), četvrte rubnije (npr. *plavo, godina, radost*), pete posve rubne (npr. *skok, skakanje, dolazak*).

Prema prototipnoj teoriji ljudi razumiju značenje riječi na temelju tipičnoga primjera, a značenje rubnijih prema sličnosti koju ima s prototipnim. Što je neka riječ bliže prototipu, brže se prepoznaje i lakše određuje kao član iste kategorije. To je i razlog što se u poučavanju treba polaziti od prototipnih primjera (npr. Jelaska 2007.a, 2008), pa je tradicionalna podjela na vrste riječi uglavnom primjerena u školama.

1.3. Podjele vrsta riječi

Jezikoslovci hrvatske vrste riječi dijele uglavnom na dva načina. U ovome će se radu navesti načela obiju podjela, upozoriti na teškoće u svrstavanju pojedinih vrsta riječi u njih. Jedna je podjela morfološka, prema promjenjivosti izraza riječi u rečenicu. Druga je podjela prema značenju, na samoznačne i suznačne. Postoji još i nekoliko drugih podjela različitih naziva koji su sinonimi samoznačnosti i suznačnosti, oni će se prikazati. Tek su neke istoznačnice, mnoge bliskoznačnice, a neke i raznoznačnice. Ne će se prikazati drugačije podjele, poput podjele na prave i nepravе riječi koje se dalje granaju (Pavešić, Težak i Babić 1991: 473–477). Radom se želi jasno odrediti prema pojmu samoznačnosti iz teorijskih i primjenjenih potreba te potvrditi uspjehnosti naziva *samoznačne riječi* ili *samozačnice* i *suznačne riječi* ili *su-*

značnice, koje su uveli Silić (2004) te Silić i Pranjković (2005). Unutar raznolikih postojećih i načelno mogućih svrstavanje pojedinih vrsta riječi na dvije skupine riječi prema njihovu značenju i ulozi (koje sve mogu imati teorijsko uporište i opravdanje) žele se pokazati jednoznačniji kriteriji za pripadnost jednoj ili drugoj skupini (kako se ne bi neke suznačne vrste smatrala samoznačnim i obratno). Utemeljeni su na usmjerenoći prema značenju i dokazima koje pruža kognitivna lingvistika zajedno sa svojim različitim granama, odnosno cijelim interdisciplinarnim područjem.

2. PROMJENJIVE I NEPROMJENJIVE VRSTE RIJEČI

U hrvatskome se vrste riječi najčešće dijele na dvije skupine: promjenjive i nepromjenjive riječi. Ta je podjela napravljena po morfološkim obilježjima, što je bitno obilježje hrvatskoga jezika. Utemeljena je na gramatičkim kategorijama: rod, broj, padež, osoba ili lice, vrijeme, određenost, stupanj, način, stanje.

Sam naziv promjenjive riječi odnosi se na promjenjivost oblika u rečenicama – različitim morfološkim kategorijama kojima se uspostavljaju veze među riječima. Naziv nepromjenjive pokazuje da neke riječi nemaju različite oblike, dakle morfološke kategorije kojima se uspostavljaju veze među riječima, nego samo jedan. No drugi naziv negativno je određen, čime narušava važno nazivoslovno načelo. Naime, negativno određenje uvijek počinje od pozitivnoga, dok pozitivno počiva na samome pojmu. Tako naziv *nepromjenjive* određuje te riječi kao one koje nisu poput promjenjivih.

Promjenjive se riječi dijele na sklonjive (deklinacijske, padežne, imenske, tj. imenice, pridjevi, zamjenice, pridjevi i brojevi) i sprezive (konjugacijske, glagolske, tj. glagoli). Imenice, pridjevi i zamjenice imaju rod, broj i padež, pri čemu zamjenice imaju još i lice, a pridjevi još i određenost te stupanj. Glagoli sa sklonjivim riječima dijele kategoriju broja i roda, sa zamjenicama osobu ili lice, dok su ostale kategorije svojstvene samo njima: vrijeme, način, vid i stanje. Silić i Pranjković (2005: 38) navode i kategoriju riječi kao posebnu (prvu) gramatičku kategoriju, uz kategorije broja, padeža, roda, vida, stanja, lica, vremena i načina.

(1) Vrste riječi

		rod	broj	padež	lice	stupanj	vrijeme	način	vid	stanje	određenost
Promjenjive	imenice	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-
	pridjevi	+	+	+	-	+	-	-	-	-	+
	zamjenice	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-
	glagoli	+	+	-	+	-	+	+	+	+	-
	brojevi	(+)	(+)	(+)	-	-	-	-	-	-	
Nepromjenjive	(prilozi)	-	-	-	-	(+)	-	-	-	-	-
	prijedlozi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	veznici	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	uzvici	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	čestice	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Podjela prema gramatičkim kategorijama široko je prihvaćena. Kao što se vidi iz (1), postoji nekoliko teškoća i s navođenjem morfoloških kategorija.

2.1. Promjenjivost priloga

Prva je teškoća činjenica da određena skupina priloga, koji su načelno nepromjenjive riječi, može imati gramatičku kategoriju stupnja (pozitiv, komparativ, superlativ), npr. *Povjeravao se lako, lakše nego ja*. To bi značilo da oni nisu (samo) nepromjenjive riječi, nego pripadaju (i) promjenjivima.

Nekoliko je mogućih rješenja: da se za ulazak u kategoriju promjenjivosti očekuje da svi članovi imaju bar jednu kategoriju, da članovi imaju bar dvije morfološke kategorije, da se prilozi nastali od pridjeva smatraju posebnom vrstom riječi ili da se smatra kako su njihovi stupnjevi nastali od odgovarajućih pridjevskih (tako postupaju npr. Težak i Babić 2007: 292).

2.2. Glagoli i gramatičke kategorije

Druga je teškoća to što glagoli imaju rod samo u nekim oblicima, pa se rod kada ne smatra glagolskom kategorijom. Među jednostavnim oblicima glagoli imaju rod u svojim glagolskim pridjevima (koji su rubna kategorija samih glagola, posebno pridjev trpni) te glagolski oblici složeni od glagolskih pridjeva: perfekt, pluskvam-perfekt, kondicionalni i pasiv.

No tako je i s nekim drugim kategorijama, i samo glagolskima. Kategoriju broja glagoli imaju u većini oblika, ali ju nemaju u infinitivu i glagolskim prilozima. Kategoriju osobe ili lica imaju u većini oblika, ali ju nemaju u infinitivu, glagolskim prilozima i glagolskim pridjevima. Očito je kriterij morfoloških kategorija da glagol ima određenu kategoriju bilo u kojem obliku. To se ipak razlikuje od priloga jer se samo neki od njih stupnjuju, ne svi. Svi pak glagoli imaju neke oblike s pojedinim kategorijama.

Stoga bi uz hrvatske glagole trebalo redovito navoditi rod, kao u Pavešić, Težak i Babić (1991) i Silić i Pranjković (2005), što ne čine sve hrvatske gramatike. Može

biti razumljivo da se kategorija roda ne ističe na početku predstavljanja glagola u gramatikama za osnovno obrazovanje kao što su Težak–Babić (npr. 1992) ili S. Ham (2002) jer se rod među jednostavnim glagolskim oblicima pojavljuje tek u spomenutim rubnim kategorijama glagolskih pridjeva, no ne u znanstvenim gramatikama (kao Barić i sur. 2005).

2.3. Broj kao vrsta riječi

Treća je poteškoća s kategorijom broja kao vrste riječi, za razliku od broja kao gramatičke kategorije. U hrvatskome su brojevi određeni kao riječi kojima se izriče koliko točno čega ima ili koje je što po redu. Prvo se izriče glavnim brojevima, drugo rednim. Svi su redni brojevi doista promjenljivi, ponašaju se kao pridjevi sa značenjem rednoga broja, osim što se neki od složenih pišu odvojeno.

Međutim, među glavnima je promjenjiv tek vrlo mali postotak: brojevi *jedan* i *dva*, zatim *tri* i *četiri* (znatno rjeđe u uporabi), svi kojima oni završavaju, *stotina*, *tisuća*, *milijarda*, *bilijarda*, *milijun*, *bilijun*, *trilijun* (i ostali višekratnici milijuna). Ostali se ne mijenjaju. Redni se brojevi i broj *jedan*, *jedna*, *jedno* ponašaju (i mijenjaju) kao pridjevi, *dva*, *tri* i *četiri* imaju vlastitu promjenu, a ostali navedeni promjenjivi brojevi ponašaju se kao imenice. Neobično je da su u vrsti riječi brojevi njegozini važni članovi imenice, a ona je sama s imenicama u heteronimnome odnosu, prema njemačko-m semantičaru Loebneru (2002) ili odnosu taksonomijskih sestara, prema irskome semantičaru Saeedu (1997). U svakome slučaju, brojevi su prilično sporna kategorija u podjeli riječi na promjenjive jer gotovo polovica članova nisu promjenjivi. Ako se uzme u obzir spomenuto odvojeno pisanje i činjenica da je u višečlanih brojeva (npr. devetsto dvadeset i šesti) redni broj samo posljednji član, onda ih je više od polovice nepromjenjivo. I u ovome slučaju pomaže prototipna teorija koja bi brojeve smatrala vrlo rubnom kategorijom promjenjivih vrsta riječi.

Trebalo bi razmisleti koliko je nužno ovu kategoriju zadržati kao vrstu riječi. Moglo bi ju se izostaviti, kako misli npr. B. Tafra (1989), pa bi ostala samo značenjska skupina riječi. To čine stručnjaci u nekim drugim jezicima, npr. Leech i Svartvik (2002) u komunikacijskoj gramatici ili Thompson (1996) u funkcionalnoj, gdje su brojevi uvršteni u kategoriju *određivač* (engl. *determiner*). Određivači su vrste riječi koje se nalaze ispred imenice, odnosno imeničke skupine, npr. *ta ptica*, *sva moja djeca*, *pet (jako pametnih) djevojaka*, različiti od pridjeva. Podvrste su članovi (engl. *articles*), posvojnici (engl. *possessives*) i količnici (engl. *quantifiers*), navedene su u (2). Brojevi bi pripadali u *količnike* (engl. i *numeratives*, Thompson 1996), riječi kojima se određuje količina. U količnike bi, kao što se vidi iz primjera u (2), pripadale i riječi dosad svrstane u priloge, pridjeve, zamjenice.

(2) Vrste riječi

- članovi: *der*, *die*, *das* u njemačkome ili *a*, *an*, *the* u engleskome
- posvojnici: *moj*, *prijateljev*, *Durđićin*
- količnici: *mnogo*, *malo*, *nešto*, *dovoljno*, *sve*, *svaki*, *ostali*

2.4. Promjenjivost kao kategorija

Iako je glavnina vrsta riječi jasno promjenjiva ili nepromjenjiva, čini se da i sama ta podjela nema sasvim jasnou granicu. Osim spomenutih priloga čiji dio ima stupnjevanje i brojeva od kojih je (pre)velik broj promjenljiv, postoji još nekoliko sitnijih teškoča. Jedna su imenice koje nisu promjenljive, poput *doba* ili *Ines, Karmen*. Druga su inačni oblici nepromjenjivih riječi poput *kad / kada, sad / sada, dosad / dosada, k / ka, s / sa, niz / niza* koji nastaju glasovnom promjenom naveska. Doslovno gledano, to su promjenjeni oblici istih riječi. Intuitivno ne bi bilo jednostavno prihvatišto da se kaže kako su to druge riječi, a ne inačice ili inačni oblici istih. Očito je da se pod pojmom promjenjivosti krije zajednički naziv za sklonidbu i sprezanje, dok su ostale kategorije navedene u (1) zalihosne. Pitanje je samo kako stoji sa stupnjevanjem. Ako se promjenjivošću smatra ukupna promjenjivost oblika uslijed promjene gramatičke uloge, onda bi stupnjevani prilozi bili promjenjiva vrsta.

I na kategoriju promjenjivost može se primijeniti prototipni pristup. Prototipni bi nepromjenjivi članovi bili veznici poput *i, ni*. Inačni veznici i prijedlozi manje su prototipna, a prilozi su rubna kategorija nepromjenjivih riječi jer uključuju stupnjevite članove (npr. *lako, lakše, najlakše*), kao i inačne. Brojevi bi pak bili rubna promjenjiva vrsta riječi.

3. SAMOZNAČNE I SUZNAČNE VRSTE RIJEČI

Druga se podjela vrsta riječi temelji (poglavito) na značenju, odnosno po stupnju određenosti svoga značenja. I ona riječi dijeli na dvije skupine: samoznačne i suznačne riječi. Ova je podjela znatno mlađa od prve, a nazivi tih dviju skupina još se nisu ustalili u literaturi. U ovome se radu nazivi samoznačne i suznačne riječi, te njihove kraće inačice: samoznačnice i suznačnice, smatra vrlo uspjelima.

Čini se da se prečesto podjela vrsta riječi po značenju posve nesvesno zamjenjuje s poznatijom koja riječi dijeli prema promjenjivosti. Promjenjive se riječi smatra leksičkim, a nepromjenjive gramatičkim (Trask, Perak 2005: 389). Možda je tomu uzrok činjenica da je semantika tek nedavno postala prilično redovita razina u hrvatskome jezikoslovju (iako je negdje i dalje zamijenjena leksikologijom) pa nisu svi upoznati s njezinim postavkama. Vrlo se često u primijenjenoj lingvistici (npr. u nastavi, udžbenicima) promjenjive vrste riječi i prilozi određuju značenjski (npr. imenice su riječi koje određuju bića, stvari i pojave), iako je promjenjivost morfološka odrednica, što dovodi do teškoča sa shvaćanjem ove podjele vrsta riječi po samoznačnosti koje je doista poglavito značenjsko. Nastavak teksta trebao bi potanko objasnit bitne razlike, što je važno i zato što su pojmovi samoznačnice i suznačnice dio novoga programa za osnovne škole (od pojave Hnosa).

3.1. Samoznačnice

Prva se skupina riječi naziva samoznačnim rijećima ili samoznačnicama. U ovome su radu samoznačnice određene samo značenjski kao riječi koje uspostavljaju sadržajni odnos s izvanjezičnom stvarnosti. Samoznačnice su riječi koje imaju (bar) je-

dan leksički morfem (Cruse 2000: 88), npr. *MILost, proCIJENiti*. Imaju značenje i kad su izdvojene, neovisno o kontekstu – imaju leksičko i gramatičko značenje i ne ovise o sintaktičkim vezama (u njima sudjeluju bez suoznačnica ili s njima). Njima se označavaju bića, stvari, radnje, procesi, svojstva, obilježja, zamisli i drugo, npr. *dijete, milosrđe, skakati, opor i plav*.

Samoznačnice su imenice i glagoli kao jedine dvije univerzalne vrste riječi. Pridjevi su treća nesumnjivo samoznačna vrsta po redu, ali nisu univerzalna. Naime, različiti jezici mogu isti pojam iskazivati različitim gramatičkim vrstama (klasama). Tako u akanskome, glavnome jeziku Gane, ima samo nekoliko pridjeva (Fromkin, Rodman i Hymes 2003: 73). Većina pojmove koja se u hrvatskome iskazuje pridjevima u akanskome se iskazuje glagolima. Npr. umjesto da se kaže *Danas je sunce jako*, na akanskome bi se reklo otprilike *Sunce danas jači*.

Svi se autori slažu da su *imenice i glagoli* samoznačne riječi, one su glavni nositelji značenja u rečenici (Loebner 2002: 4). I *pridjeve* svi autori smatraju samoznačnicama. U ovome se radu smatra da su *samoznačnice* još i brojevi, prilozi, uzvici. S ovim se vrstama riječi ne bi svi složili, a jednu bi drugu skupinu dodali, pa će se o tome govoriti u posebnome poglavlju.

Silić i Pranjković (2005: 39) navode da su samoznačnice riječi koje imaju samostalno značenje i mogu stajati samostalno, bez dodira s drugim vrstama riječi. Sama je odrednica semantička (samostalno značenje), a objašnjenje sintaktičko (mogu stajati samostalno). Na drugome mjestu (str. 184) autori navode da samoznačne riječi mogu zauzimati položaj rečeničnih članova: samostalnih (predikat, subjekt, objekt, priložna oznaka) ili nesamostalnih (atribut i apozicija).

3.2. Suznačnice

Druga se skupina riječi naziva suznačnim riječima ili suznačnicama. Suznačnice nemaju leksičkoga morfema, tzv. korijena. Prototipne suznačnice ne mogu dobiti afikse jer im je uloga slična kao u afikasa. One izriču odnose između onoga što znače samoznačne riječi, tj. služe za uspostavljanje sintaktičkih i semantičkih odnosa među samoznačnicama. Zbog toga se i nazivaju odnošajnim riječima.

Nazivaju se i gramatičkim, služnim ili funkcionalnim riječima jer imaju poglavito gramatičku ulogu (funkciju).

Iako mnogi navode da suznačnice imaju samo gramatičko, a ne i leksičko značenje, o tome bi se moglo raspravljati. Naime, prijedlozi poput *u* ili *na* imaju donekle i leksičko značenje: *u* općenito značenje nekoga unutrašnjega prostora, a *na* mesta iznad površine. Prijedlog *od* iskazuje vlasništvo kao *Knjiga od moga djeda*, ali označava i mnoge druge vrste odnosa. Moglo bi se reći da se tek u odnosu sa samoznačnicama ili leksičkim riječima značenje očituje – otuda naziv suznačnice. One nemaju posve jasno leksičko značenje ili jasan pojam s njima povezan.

Suznačnice su veznici (npr. *i, ili, ali*), prijedlozi (npr. *u* ili *od*), zamjenice (npr. *on* ili *ono*), čestice (npr. *li*), pomoćni glagoli (npr. *bih, čemo, je*), u drugim jezicima i članovi (npr. *the, a/an*).

Silić i Pranjković (2005: 184) daju izrazito sintaktičko određenje suznačnicama, iako su značenjski motivirane: navode da suznačne riječi same ne mogu zauzimati položaj rečeničnih članova, ni samostalnih (predikat, subjekt, objekt, priložna oznaka), ni nesamostalnih (atribut i apozicija).

4. OSTALI NAZIVI I PODJELE

Postoji još nekoliko naziva koje su sinonimi nazivima samoznačnice i suznačnice, ali nisu im svi (uvijek) istoznačnice. Prva se skupina naziva, kao u (3.i), *punoznačne, autosemantične, leksičke, sadržajne, otvorene* vrste riječi, riječi *sa samostalnim značenjem*. Druga se, kao u (3.ii), naziva *nepunoznačne, sinsemantične, zatvorene, gramatičke, funkcionalne* ili *funkcijske, služne, pomoćne, odnošajne* riječi, riječi *s nesamostalnim značenjem*.

(3) Vrste riječi

i	ii
<i>leksičke</i>	<i>gramatičke</i>
<i>sadržajne</i>	<i>funkcionalne / funkcijske</i>
	<i>odnošajne</i>
	<i>služne</i>
	<i>pomoćne</i>
<i>punoznačne</i>	<i>nepunoznačne</i>
<i>autosemantične</i>	<i>sinsemantične</i>
<i>otvorene</i>	<i>zatvorene</i>
<i>glavne</i>	<i>sporedne</i>
<i>velike</i>	<i>male</i>
<i>veće</i>	<i>manje</i>
<i>brojnije</i>	
<i>sa samostalnim značenjem</i>	<i>s nesamostalnim značenjem</i>

Dosad je možda najčešći hrvatski naziv bio *punoznačnice* i *nepunoznačnice*. U hrvatskome je najčešći naziv stranoga podrijetla bio leksičke i gramatičke riječi, dok su se nazivi *leksičke* i *funkcionalne* rijetko pojavljivali, nazivi *autosemantične* i *sinsemantične* još rjeđe.

4.1. Leksičke i gramatičke riječi

Jedan pristup dijeli riječi na leksičke i gramatičke vrste. Leksičke vrste (engl. *lexical*) određuju se kao one koje imaju značenje izvan konteksta u kojemu se rabe: imenice, leksički glagoli, pridjevi i prilozi (Finch 2005: 135).

Za razliku od njih, gramatičke vrste (engl. *grammatical*) prema različitim autorima imaju samo gramatičko, a ne i leksičko značenje. No moglo bi se reći da imaju poglavito gramatičko značenje koje se očituje tek u odnosu sa samoznačnicama ili leksičkim riječima. Takvo poimanje čini ih istoznačnim nazivu suznačnica.

No često se gramatičke vrste ili riječi određuju sintaktički, npr. gramatičke su vrste smislene samo kao dio sintaktičkoga okvira (Finch 2000: 135). U takvome određenju gramatičke (vrste) riječi nisu istoznačnice nazivu suznačnice.

4.2. Sadržajne i odnošajne riječi

Drugi je naziv dviju skupina sadržajne riječi (engl. *content words*) i odnošajne, služne riječi (engl. *function words*). Na hrvatskome se pojavljuju i tuđice funkcionalne ili funkcione riječi.

Sadržajne riječi označavaju pojmove kao predmeti, radnje, pridjevi i zamisli kao *djeca, ljubičasto*, to su imenice, glagoli, pridjevi i prilozi (Fromkin, Rodman, Hyams 2003: 73).

Poole (1999) označava sadržajne riječi kao nešto što ima puno leksičko značenje, npr. *strjelica, otići, beznadno*, za razliku od odnošajnih koje pokazuju gramatički odnos među članovima izreke, npr. *i, od*. Aitchinson (2003) za sadržajne riječi kaže da su to riječi s vlastitim, nutarnjim (engl. *intrinsic*) značenjem.

Služne riječi nemaju jasno leksičko značenje ili koncept s kojim su povezane, poput veznika *i, ili, ali*, prijedloga kao *u, od*, zamjenica *to, on*. One su nazvane služnim ili funkcionalnim jer imaju gramatičku ulogu. Aitchinson (2003: 70) za služne (funkcionalne) riječi kaže da označuju odnose među dijelovima rečenice. Navodi da postoje razlike u stavovima koje su to funkcionalne riječi u engleskom. Smatra da dio problema proizlazi iz toga što nekoliko engleskih riječi može biti i služno i sadržajno. Npr. *'to'*, koje je u (4.i) služna, a u (4.ii) sadržajna riječi, koja znači *prema, sve do 'towards', 'as far as'*. Navodi da razlika nije uvijek jasna (str. 89) jer postoje i granični slučajevi, u kojima *'to'* ne pristaje dobro ni u jednu kategoriju, kao u (5).

(4) Vrste riječi

- i. Paul wants *to go home*
- ii. Peter went *to the river*.

(5) Vrste riječi

- i. Andrew's suit was made *to order*.
- ii. It seems *to me* a good idea.

4.3. Punoznačne i nepunoznačne riječi

Nazivi *punoznačnice* i *nepunoznačnice* dosad su navođeni hrvatski nazivi koji sadržajno odgovaraju samoznačnicama i suznačnicima. Vjerovatno su nastali pod utjecajem odrednica u kojima se govori o potpunome ili punome značenju (engl. *meaningful*) kad su izdvojene, neovisno o kontekstu, dok su nepunoznačnice riječi koje značenje dobivaju, tj. koje imaju puno značenje samo u društvu ostalih riječi.

Kao nazivi punoznačnica i nepunoznačnica manje su uspjeli od samoznačnica i suznačnica. Upućuju na puno značenje i nepuno (prazno?) značenje. S drugim je čla-

nom, *nepunoznačnice*, teškoća što narušava jedno od najvažnijih nazivoslovnih načela: nazivi ne bi trebali biti negativno određeni, a *nepunoznačnice* to jesu. Iako se to ne može uvijek lako provesti (npr. spomenuti nevremenski odnosi, nepromjenjive riječi), kad je moguće, treba izbjegavati negativne nazive. Stoga su samoznačnice i suznačnice uspjeli hrvatski naziv za navedene nazive stranoga podrijetla pa će se vjerojatno proširiti umjesto punoznačnica i nepunoznačnica, posebno što se nalaze u osnovnoškolskom programu.

4.4. Autosemantične i sinsemantične riječi

Naziv *autosemantične riječi* (npr. Silić 2004) međunarodnica je istoznačna hrvatskome nazivu samoznačnice (engl. *autosemantic*), one nose značenje (engl. *meaning-bearing words*). Sinsemantične riječi međunarodnica je istoznačna hrvatskome nazivu suznačnice (engl. *non-autosemantic*).

4.5. Riječi sa samostalnim i nesamostalnim značenjem

Silić i Pranjković (2005) navode da jedne vrste imaju samostalno značenje, a druge nesamostalno. Samostalne određuju kao vrste koje mogu stajati samostalno, bez dodira s drugim vrstama riječi, dok vrste riječi s nesamostalnim značenjem ne mogu stajati samostalno pa su pridružene samostalnim vrstama riječi. Autori potom daju sadržaje pojedinima od deset vrsta riječi.

4.6. Otvorene i zatvorene vrste riječi

Leksičke ili sadržajne riječi nazivaju se i otvorene vrste riječi, tj. otvoreni razredi ili popisi. Nazivaju se otvorenim riječima (engl. *open class words*) jer se u njih redovito dodaju novi članovi. Nove se riječi dodaju najrazličitijim načinima kojima se jezik služi (tvorba, preuzimanje iz drugih jezika, proširivanje značenja). Nove su riječi npr. *bit*, *e-pošta*, *steganografija* (skrivanje obavijesti na elektroničkom testu). Dokaz proširivanja ove kategorije pružaju i činjenice da se u nekim jezicima izdaju rječnici novih riječi, popisi novotvorenica, daju se nagrade za najbolje nove riječi i slično.

Suznačne, gramatičke ili služne vrste zatvorene su vrste riječi (engl. *closed class words*): veznici, zamjenice, prijedlozi, određivači. U njih neki svrstavaju i neke druge riječi, poput modalnih glagola (npr. Nunan 2007: 55). Teško bi bilo zamisliti stvaranje novih veznika, prijedloga ili zamjenica. Ako se koji i dogodi, uglavnom je riječ o oživljenici (poput hrvatske *glede* na početku devedesetih). Pokušaj američkoga psihologa (D. MacKay, UCLA) da se u engleski uvede zamjenica *e* za generičku zamjenicu 3.l. jednine nije naišao na širok prijam jer već postoje neutralne uporabe *they* i *their* kao u (6), to je standard npr. na BBC-u za jedninu i množinu.

(6) Vrste riječi

Anyone can do it if they try hard enough.

'Svatko to može učiniti ako se (oni) dovoljno potruде.'

Treba napomenuti da otvorene i zatvorene vrste nisu uvijek istoznačnice sa samoznačnim i suznačnim. Spomenuto je kako pridjevi, nesumnjivo samoznačna vrsta, nisu univerzalni pa nisu uvijek ni otvorena vrsta – budući da u spomenutome akanskome ima samo nekoliko pridjeva, u njemu su pridjevi vjerojatno zatvorena vrsta riječi.

4.7. Velike i male vrste riječi

Katkad se riječi dijele na velike vrste (engl. *major*) i male vrste (engl. *minor*). Ta se podjela pojavljuje na engleskome (npr. Aitchison 1999, 2003). Male se vrste očito slikovito tako nazivaju jer se često stavljuju u zagrade i imenuju običnjim sinonimom, domaćega podrijetla, npr. ‘*little*’.

Engleski naziv *major classes* mogao bi se prevesti na hrvatski i kao *glavne, veće, brojnije vrste*, a *minor classes* kao *sporedne, sporednije* ili *manje vrste*.

Finch (2000: 135) leksičke riječi naziva otvorenima pa prema tome glavnima ili velikima jer se u njima redovito pojavljuju novi članovi, a gramatičke vrste riječi malima zato što su zatvorene, tj. što se u njima ne pojavljuju novi članovi. U nekim su jezicima, npr. spomenutome akanskome, pridjevi očito mala vrsta riječi. Činjenica da se bez poznавanja akanskoga ne može točno utvrditi jesu li oni zatvorena vrsta, ali se samo na temelju činjenice da ih je malo može utvrditi da su mala vrsta, pokazuje da nazivi veliki i mali te nazivi otvoreni i zatvoreni nisu istoznačnice.

J. Aitchison (2003: 67-70) kaže da su velike vrste riječi poznate kao leksičke kategorije, koje pak sadrže sadržajne riječi, s vlastitim, nutarnjim značenjem, dok služne (funkcionalne) kategorije uključuju ‘male riječi’ čije je značenje često teško izraziti, koje su važne u ljepljenju dijelova rečenice u dulje sintaktičke uzorke.

5. SPORNA PRIPADNOST SAMOZNAČNICAMA I SUZNAČNICAMA

Oko nekih vrsta riječi slažu se svi jezikoslovci koji su se njima bavili, i hrvatski i strani: imenice, glagoli, pridjevi, kao samoznačne, te veznici i čestice kao suznačne. Oko sljedećih vrsta riječi postoje razilaženja: zamjenice, prilozi, uzvici, te prijedlozi, a možda i brojevi. Treba napomenuti da su unutar glagola nalaze i tzv. pomoćni glagoli, koji pripadaju suznačnicama. U engleskome se npr. oni i ne nazivaju glagolima, nego pomoćnim (rijecima), tj. *auxiliaries*.

5.1. Prilozi

Većina autora smatra da među samoznačnice ulaze i *prilozi* (u ovisnosti o tome što se sve smatra prilozima). Pranjković (1992) u svome možda najpoznatijemu članku, barem naslovom, „Prilozi kao ‘rijeci sviju vrsta’“, navodi da su najraznorodnija vrsta riječi i da su mnogi od njih gramatikalizirane ili sinsemantične naravi i zbog toga „što su izrazito polifunkcionalni (nerijetko su to i riječi koje promjenom funkcije mijenjaju i priпадnost vrsti riječi – prilozi naime na taj način često prelaze u kategoriju veznika, prijedloga ili partikula“ (str. 244).

U tu bi skupinu pripadali zamjenički prilozi poput *ovdje*, *tu*, *ondje*. Poznati su također i „*prilozi-prijedlozi*“, tj. skupina formalno istih riječi koje uz glagolske oblike funkcioniraju kao pravi prilozi, a uz padežne oblike kao prijedlozi. Autorovi su primjeri takvih priloga s donekle proširenim rečenicama navedeni u (7).

(7) Vrste riječi

i. niže:	<i>Spustio se niže.</i>	/ <i>Niže sela teče rijeka.</i>
ii. poslije:	<i>Doći će poslije.</i>	/ <i>Doći će poslije ručka.</i>
iii. blizu:	<i>Prišao je blizu.</i>	/ <i>Stanujem blizu središta grada.</i>
iv. protiv:	<i>Nije imao ništa protiv.</i>	/ <i>Učinio je to protiv volje.</i>
v. okolo:	<i>Švrlja okolo.</i>	/ <i>Okolo podneva svi nestaju.</i>

Pranjković navodi da takve riječi uz imenske oblike, tj. kao prijedlozi, konkretiziraju padežna značenja, a uz glagolske oblike, tj. kao prilozi, na neki način „impliciraju i značenje nekakvoga uopćenoga ili neodređenoga imenskoga oblika“, kao npr. u (8).

(8) Vrste riječi

i.	<i>Ide preko mosta.</i>
ii.	<i>Ide pr(ij)eko.</i>

U odnosu na druge priloge, koje sam autor naziva *prilozima-imenicama* ili *imenicama-prilozima*, odnosno sličnim spojem s glagolima i brojevima nema poteškoća jer su sve te vrste riječi samoznačene.

5.2. Uzvici

Uzvici su sporni kao vrsta riječi. Čak im je i naziv dvojan: osim uzviciima nazivaju se i *usklicima* (npr. Pavešić, Težak i Babić 1991, Težak i Babić 2007, Ham 2002). Hrvatski ih autori smještaju u suznačnice, a strani autori uglavnom ne spominju kao vrstu riječi, iako ih znaju stavljati i među suznačne, smatrajući ih izrazom s minimalnim konceptualnim sadržajem bez sintaktičkoga okvira. Npr. na mrežnim stranicama anglistike Sveučilišta u Olomoucu svrstani se u male i zatvorene vrste riječi. No to, kao što je rečeno, ne mora nužno značiti da su suznačnice, jer suznačnost i malenost, odnosno zatvorenost nisu uvijek istoznačnice, katkad čak ni bliskoznačnice, već im je važno upravo raznозnačje (npr. Jelaska 2007.b). Za razliku od navedenoga, Težak i Babić (2007: 578) smatraju uzvike otvorenim skupom riječi „jer se mogu tvoriti novi, i neprestano se tvore, ali tvorbeno na sasvim osebujan način“. Dokaz otvorenosti ove vrste riječi pokazuje i noviji nepoželjan uvoz američkih uzvika u hrvatski i druge jezike poput *wow*, hrvatski *vau* (time izjednačen sa zvukom lajanja).

Kako su Silić i Pranjković (2005: 39, 184) odredili samoznačnost sa značenjskoga i sitnaktičnoga načela, u samoznačnice nisu uvršteni uzvici, nego su smješteni među suznačne riječi. Izrijekom navode da suznačne riječi (prijedlozi, veznici, čestice i uzvici) ne mogu same zauzimati mjesta rečeničnih članova, a za uzvike se kaže da su pridruženi rečenici. Uzvike (ili interjekcije) Silić i Pranjković određuju kao riječi ili skupove riječi kojima se poglavito izražava subjektivna modalnost, tj. odnos govor-

nika prema sadržaju iskaza, u pravilu emocionalne naravi. Razlikuju se od svih drugih vrsta riječi time što „uglavnom nisu djeljive na manje značenjske jedinice (morfeme), a ni kao riječi nemaju određena značenja, nego služe kao svojevrsni signali (a ne znakovi) govornikova raspoloženja ili njegova odnosa prema sadržaju iskaza. Značenje je tih riječi stoga izrazito sinsemantično (suznačno), uvjetovano kontekstom ili situacijom u kojima se takve riječi upotrebljavaju“ (Silić i Pranjković 2005: 258–259). Uzvike dijele na tri skupine, uzvike u užem smislu (govornikova stanja), zapovjedne uzvike (usmjerenost sugovornicima) i onomatopeje (oponašanje zvukova), koje katkada mogu zauzimati i položaje unutar rečeničnoga ustrojstva, kao u (9).

(9) Vrste riječi

A on onda *pljas* u vodu.

Napravi *krc* i gotovo.

Pranjković (1992: 247) uvjetno govorio o *priložnim uzvicima* ili *uzvičnim priložima* poput uzvika *evo*, *eto*, *eno*, vrlo sličnima zamjeničkim prilozima po svojoj upućivačkoj ulozi, tj. deiktičnosti i tročlanosti mikrosustava za obilježavanje kategorije lica, kao u (10). Oni mogu biti i drugačija vrsta riječi, upravo deiktici, jer su očito različiti od uzvika poput *jao*, *joj*, *ah*, *mjau*.

(10) Vrste riječi

1. evo ja ovako
2. eto ti tako
3. eno on onako

Zbog toga što su uzvici svojevrsne diskursne jedinice, neki autori smatraju da ih nije potrebno gurati u tradicionalne gramatičke kategorije (npr. Stenström 1995: 299). Međutim, ako se uzvici odrede kao riječi koje upućuju na izvanjezičnu stvarnost, što se očituje npr. i iz odrednice da im je sadržaj ‘*osjećaj*’ (Silić i Pranjković 2005: 40), zapovijed, zvuk, onda su nesumnjivo samoznačnice. Jasno je da je pojam glasanja ili kakvoga drugoga zvuka poput *mjau* ili *fiju* drugačija riječ od *mjaukati*, *mjauk* ili *mjaukanje*, *fijk* ili *fijukati*, ali im je korijenski morfem isti. Nije jasno zašto bi nepromjenjive riječi s jednakim izvanjezičnim sadržajem bile suznačne, a promjenjive samoznačne.

Dokaz da su uzvici samoznačnice može se naći i u frazeologiji. Frazemi se određuju kao riječi koje moraju biti u postojanoj vezi koja se sastoji od najmanje dviju samoznačnica (npr. Samardžija 2003: 94, gdje se navodi naziv punoznačnica). Kad uzvici ne bi bili samoznačnice, onda frazem u (11) ne bi bio frazem – ne samo da ne bi imao dvije samoznačnice, nego ni jednu samoznačnu riječ. Pitanje je što bi uopće bila veza *ni u ni bu* – niz suznačnica? Dakle, s poglavito značenjskoga pristupa uzvici su samoznačnice, no rubniji članovi te kategorije.

(11) Vrste riječi

Nije rekao ni *u ni bu*.

5.3. Prijedlozi

Prijedlozi su sporni u stranoj literaturi. U Hrvatskoj ih svi svrstavaju u suznačne (odnosno nepunoznačne).

J. Aitchison (2003: 67–70) u engleskome svrstava prijedloge među četiri velike vrste riječi, primjer njezine rečenice naveden je u (12). Navodi da je riječima koje pripadaju u male ili funkcionalne kategorije značenje često teško izraziti, poput određivača (determinatora, engl. *determiner*) *the*, *a* ili dopunača (komplementator, engl. *complementizer*, kraticom COMP) kao *da*.

(12) Vrste riječi

Big	frogs	swim	under	water.
prid.	imen.	gl.	prijed.	imen.
Velike	žabe	plivaju	ispod	vode.

Ne čini se da je bilo u engleskome bilo u hrvatskome jednostavno izraziti značenje navedenoga ili većine drugih prijedloga, niti da bi oni imali svojstveno značenje kao imenice. No čini se isto tako da imaju viši stupanj određenosti značenja nego navedeni određivači. Svakako s njima postoji određenih teškoća u svrstavanju, odnosno razlikovanju prijedloga i priloga, što se vidi i iz primjera u (7) i (8).

Za razliku od navedene autorice i još nekih (npr. Radford i sur. 1999: 151), drugi autori na engleskome govornome području u četiri velike vrste riječi svrstavaju imenice (kao najveće), glagole, pridjeve i priloge (npr. Akmajian i sur. 2001: 22, 483 Nunan, D. 2007: 55). U četiri manje skupine, za koje navode da im je glavna uloga povezati članove velikih vrsta, svrstavaju zamjenice, određivače, prijedloge i veznike (npr. Jakson 2002: 7).

5.4. Zamjenice

„Zamjenice su riječi koje zamjenjuju imenice, odnosno riječi koje upućuju na ono što znače imenice, tj. osobu, predmet, misao, svojstvo ili pojavu. Budući da se njihovo značenje utvrđuje govornom situacijom“, nazivaju se situacijske riječi (Silić i Pranjković 2005: 117). Zamjenice su očito riječi koje su u odnosu s drugim riječima. Neke ih doslovno zamjenjuju, npr. *ona* umjesto *sestra*. Druge su u drugačijemu odnosu. Tako se osobna zamjenica *ja* uvijek odnosi na onoga koji govori, referent je uvijek govornik. Pranjković (1992) navodi da je zamjenicama svojstvena deiktičnost (upućivački karakter) i supstitutivnost (mogućnost da zamjenjuju druge riječi).

Zamjenice su sporne u odnosu na pripadnost suznačnosti samo u stručnoj hrvatskoj literaturi poput udžbenika (npr. Samardžija 2003: 4; Dujmović-Markusi 2005: 9), gdje su do novoga programa za osnovne škole, tj. Hnosa redovito svrstavane u punoznačnice. Znanstveno se čini nespornim da su suznačnice.

5.5. Brojevi

Od hrvatskih tradicionalnih vrsta riječi *brojevi* bi mogli biti sporni zato što možda i nisu posebna kategorija riječi. Oni svakako nisu suznačnice, nego samoznačnice. U ovome su se poglavljju našli zato što ih mnoge podjele i ne spominju. U jednoj su pak svrstani u male riječi, ne i suznačnice (spomenute mrežne stranice anglistike Sveučilišta u Olomoucu). Budući da je to tek donekle točno jer su matematički brojevi neizmjerni, možda je uzrok stavu da su male riječi malena raznolikost brojeva.

5.6. Ostale vrste riječi

U ovome se radu ne će navoditi ostale vrste riječi koje se pojavljuju u pojedinim radovima, ali u kroatistici nisu široko prihvaćene ili poznate. One bi zahtijevale drugačije (pod)podjele riječi na vrste ili drugačija svrstavanja pojedinih riječi u vrste, što izlazi izvan okvira ovoga rada, čak i kad je samo riječ o funkcionalnim kategorijama poput spomenutoga određivača ili determinatora, dopunača ili komplementatora, pojačivača ili intenzifikatora i drugima. Među ostalim i zato što bi trebalo raspraviti mogu li se nazivi novih kategorija ipak zamijeniti hrvatskim nazivima, ili su doista moguće samo rijetke pojedinačne zamjene, kao što navodi Vukojević (2007: 192), koji smatra da naziv *odrednik* za specifikator (npr. Mihaljević 1992) „stvara nevolje jer bi se istim hrvatskim nazivom moralo zamijeniti i naziv *determinator*“.

6. DOKAZI O PRIPADNOSTI SAMOZNAČNICAMA I SUZNAČNICAMA

U cijelome se ovome radu provlače tvrdnje o prorotpnoj ustrojenosti kategorija, pa se to odnosi i na podjelu na samoznačnice ili leksičke riječi i suznačnice ili gramatičke riječi.

I dijelovi jedne riječi, morfemi, mogu se podijeliti na otvorene i zatvorene skupine. Tako prototipne samoznačnice imaju jedan morfem iz otvorene kategorije, obično nazvan korijenom ili korijenskim morfemom i jedan ili nekoliko morfema iz zatvorenije skupine afikasa. No čvrsti rez nije uvijek moguć jer značenja dvaju vrsta elemenata, tj. morfema djeluju jedni na druge na različite načine (Cruse 2000: 90).

U odnosu na svrstavanje pojedinih (vrsta) riječi i samu podjelu na samoznačne i suznačne riječi može se poslužiti spoznajama kognitivne znanosti, te njezinih sastavnica. U odnosu na različite moguće teorije, psiholingvistički su i neurolingvistički odgovori jednoznačniji. Mozak se drugačije odnosi prema samoznačnim i suznačnim riječima, a danas je jednostavnije gledati što se događa u mozgu tijekom jezične obrade i proizvodnje (npr. magnetskom rezonancijom, tomografijom umjesto autopsije ili kirurških zahvata).

6.1. Uočavanje i brojanje riječi

U psiholingvističkim je istraživanjima primijećeno da se ljudi spontano drugačije odnose prema samoznačnim i suznačnim riječima. Ako ih se pita da nabrajaju riječi, svi će od početka nabrajati imenice, većina će tek nakon duljega vremena uni-

jeti novu vrstu riječi, glagol ili pridjev. Mnogi ne će navoditi suznačnice bez obzira kako dugo nabrajali.

Isto tako ljudi često u brojanju glasova (govorni jezik) ili slova (pisani jezik) broje samo slova u samoznačnim riječima. Kao primjer naveden je novinski naslov u (13).

(13) Vrste riječi

DJELOMIČNA ISPLATA
ŠTEĐAMA OD POČETKA
IDUĆE GODINE
I DALJE POD UPITNIKOM

Upitani koliko u (13) ima riječi, mnogi će ljudi odgovoriti osam, a ne jedanaest, posebno ako su takav primjer čuli.

6.2. Jezični propusti

U jezičnim se propustima samoznačnice i suznačnice drugačije ponašaju (engl. *slip of the tongue*). Na primjer, nehotično se zamjenjuju samoznačnice kao u (14), čak i njihove dijelove, kao u (15). Nije primjećeno da se tako zamjenjuju suznačne riječi.

(14) Vrste riječi

Baci smeće u hranu!
umj. *Baci hranu u smeće!*

(15) Vrste riječi

Ona se crkvila u krsti.
umj. *Ona se krstila u crkvi.*

6.3. Sporazumijevanje različitim sredstvima

U prijašnja su se vremena hitne poruke slale telegramima, u kojima je svaka riječ stajala određenu količinu novca. Umjesto točke pisalo se STOP, što je također stajalo. Stoga su pošiljatelji najčešće štedjeli krateći rečenice. Što su ispuštali, osim rečeničnih znakova koji nisu bili nužni za razumijevanje? Suznačnice.

Danas se također zbog ograničenja, prostornoga i novčanoga, štedi na riječima u mobilnim porukama. Kada je poruka duga, a pošiljatelji ne žele da se šalje kao dvije stranice, često također izbacuju suznačnice, iako ima i drugih sredstava, kao što su emotikoni, aoristi i imperfekti umjesto perfekta, grafički znakovi, kratice itd.

Dobri zapisivači u svojim bilješkama s različitim predavanja i izlaganja zapisuju redovito samoznačnice (ne predvidljive), a ispuštaju suznačnice (katkad neke zamjenjuju znakovima).

6.4. Jezični razvoj

Tijekom jezičnoga razvoja djeca najprije proizvode samoznačnice. Najprije govoraju riječima kao u (16), gdje su dani podatci iz skupine prvih riječi djeteta N.

J. Među njima su samoznačnice. Slične se riječi pojavljuju i u drugim jezicima. Iako neke engleske riječi stručnjaci nazivaju modifikatorima (npr. *all gone*, *more*, *bye-bye*), to su riječi koji pokazuju radnju ili zahtjeve. U toj je fazi vrlo malo suznačnih riječi (Amaiyan i sur. 2001: 482).

(16) Vrste riječi

- i. papaj, beba, tata,
- ii. (h)ej
- iii. ne, nema, voda
- iv. kojeto, toto
- v. goje, doje (gore, dolje)

Suznačnice se pojavljuju samo u sklopu neraščlanjenih izraza, kao u (16.iv) za *Tko je to?* ili *Što je to?* Njih dijete doživljava kao cjelinu, kao jednu riječ.

Kad se pojave prve rečenice, kao u (17), u njima se također ne pojavljuju suznačnice.

(17) Vrste riječi

- i. bok, mama
- ii. allgone sock

Rani se djitetov jezik proširuje na veći broj riječi krajem druge godine djetetova života, kada naziva telegrafskim govorom jer djeca ispuštaju suznačnice, odnosno služe se s vrlo malo morfoloških i sintakasnih oznaka. Primjeri su navedeni u (18) gdje su ispuštene suznačnice *je*, *na* (18.i) i *se*, *s* (18.ii).

(18) Vrste riječi

- i. kuć toica   *Ključ je na stolici.*
- ii. maca iga miš   *Maca se igra s mišem.*

Tijekom daljega razvoja djeca postupno usvajaju prototipnije članove među suznačnicama, među prijedlozima se prvo usvajaju *u* i *na* jer imaju jasnije konceptualno značenje.

Zamjenice su im posebno teške (više npr. Josipović 2007: 44–47). Na početku ne razumiju dobro odnos zamjenica i govornih uloga, tako da često zamjenicu za govornika doživljavaju kao oznaku za majku, a zamjenicu za sugovornika kao oznaku za sebe. Rečenice poput (19.i) ponavljaju doslovno, umjesto da ju u proizvodnji promijene u (19.ii). Jednako tako ne razumiju ulogu zamjenica kao *on* ili *ona*, koje izvan situacije i bez jezičnoga konteksta ostali ne mogu razumjeti. Doživljavaju ju kao imenice. Zato za rečenice kao u (20) odrasli moraju pitati *Tko je on?*, a dijete zna ponavljati: *Pa on, ON!*

(19) Vrste riječi

- i. Ti ideš van.
- ii. Ja idem van.

- (20) Vrste riječi
On me je lupio.

6.5. Jezična oštećenja

Različite povjede ili bolesti koje oštećuju pojedine organe važne za jezičnu proizvodnju i primanje, odnosno obradu, očituju se na različite načine. U literaturi su navedene bar tri vrste afazija s različitim posljedicama na jezik i njegove djelatnosti. Ovdje se navode njihova obilježja radi dokazivanja razlike između samoznačnih i suznačnih riječi, iako se prema nekim istraživanjima najčešće pojavljuje opća afazija.

6.5.1. Brokina afazija

Neki ljudi uslijed bolesti ili povjede imaju *Brokinu afaziju*. Oni teško izgovaraju, traže riječi, poremećen im je red riječi, imaju teškoće sa suznačnicama (tj. članovima, prijedlozima i pomoćnim glagolima), a tako i gramatičkim morfemima. Tzv. agramatizam je jedno od najizraženijih obilježja, pa nastaje telegrafski govor, npr. 'Ići...ja...kući...sutra'. No, iako govore malo, pacijenti s Brokinom afazijom prenose smislene ideje. I gluhi pacijenti sporo znakuju, negramatično, dok su im nejezične sposobnosti neoštećene.

Jednostavnije rečenice mogu razumjeti, ali teže razumiju složene i dvoznačne rečenice. Razumijevanje pročitanoga poremećeno im uglavnom zbog nemogućnosti razumijevanja gramatički važnih riječi. Teško shvaćaju rečenice kao (21.i), tko je koga lovio, a lako rečenice kao (21.ii) jer je u njima jasno izvanjezično značenje.

- (21) Vrste riječi

- i. Mačku je lovio pas.
- ii. Loptu je lovio pas.

To što ljudi s Brokinom afazijom teže rabe ili razumiju (govore ili čitaju) služne riječi nego samoznačne, pokazuje da su samoznačnice i suznačnice spremljene u različitim dijelovima mozga. Imo zanimljivih dokaza o tome u engleskome (Fromkin, Rodman i Hymes 2003: 47). Neki ljudi s tom tzv. gramatičkom afazijom ne mogu pročitati suznačne nizove riječi kao u (22.i), ali mogu samoznačne kao u (22.ii) *in which*, ali da *inn witch*. Hrvatskim bi primjer bili kao u (23).

- (22) Vrste riječi

- i. *in which* ‘u kojem’
- ii. *inn witch* ‘gostionica vještica’

- (23) Vrste riječi

- i. u čiju li je
- ii. uči Julije

U literaturi je naveden slučaj pacijenta sa stečenom afazijom G. R. (Newcombe i Marshal 1984 prema Fromkin i sur. 2003) koji bi u ispitivanju suznačnica poput *been*

ili *would* odgovarao: *Ne!* ili *Mrzim te male rijeći!*, dok bi na njihove samoznačne homonime (istozvučnice) poput *bean* ili *wood* davao odgovore, kao u (24). Hrvatski su prijevodi, posebno suznačnica, samo jedna od mogućnosti.

(24) Vrste riječi

Izgovor	Poticaj	Odgovor	Poticaj	Odgovor
bi:n	bean ‘grah’	soup ‘juha’	been ‘bio’	No! ‘Ne!’
ai	eye ‘oko’	eyes ‘oči’	I ‘ja’	No!
aur	hour ‘sat’	time ‘vrijeme’	our ‘naš’	No!
him	hymn ‘himna’	Bible ‘Biblija’	him ‘njemu’	No!
wič	witch ‘vještica’	witch ‘vještica’	which ‘koji’	No!
wud	‘wood ‘šuma’	wood ‘šuma’	would ‘bi’	No!

6.5.2. Wernikeova afazija

Kod Wernikeove afazije ljudi glatko govore, imaju dobru intonaciju i izgovor, ali čine brojne leksičke pogreške (zamjene riječi), rabe žargonske i besmislene riječi. Katkad su zamjene jednostavnije, razumljivije jer su riječi značenjski povezane, što se rjeđe zna dogoditi i zdravim ljudima, kao u (25).

(25) Vrste riječi

- i. *stol*   umj. *stolica*
- ii. *dječak*   umj. *djevojčica*,
- iii. *njegova kći*   umj. *njegov sin*

U težim su slučajevima složenije ili posve besmislene, kao u (26). Ljudi s takvim afazijama teže razumiju govor i teško pristupaju riječima. *Anomija* se naziva redovita pojava kada uslijed afazije ljudi ne mogu naći riječ koju žele. To se katkad događa i kod ljudi bez oštećenja, poznato je kao osjećaj da je čovjeku riječ navrh jezika (engl. *tip of the tongue phenomenon*).

Razumijevanje izgovorenoga u ovoj je afaziji obično nešto bolje nego pročitana-
ga, ali neki bolesnici s Wernickeovom afazijom imaju većih teškoća u slušanju rije-
či u govoru, drugi u čitanju.

(26) Vrste riječi

- i. *fork* ‘viljuška’   *a need for a scedule* ‘potreba za rasporedom’

6.5.3. Žargonska afazija

Žargonska afazija (engl. *jargon*) uzrokuje zamjenu glasova, npr. *fasnije* umj. *ja-snije*. Česta je u pacijenata s Wernikeovom afazijom. Činjenica da takvi pacijenti s visokim stupnjem takvoga poremećaja izgovaraju duge rečenice koje zvuče kao prirodne rečenice, ali su besmislene, što pokazuje da se fonološka razina može odvojiti od značenjske. To ujedno dokazuje da se one obrađuju u različitim područjima ili različitim živčanim prijenosnicima.

U čitanju neki od pacijenata koji su postali disleksični nakon oštećenja mozga čine zamjene kao u (27).

(27) Vrste riječi

<i>rijec na kartici</i>	<i>zamjena 1</i>	<i>zamjena 2</i>
<i>i.</i> jug	zapad	istok
<i>ii.</i> primjer	odgovor	zbroj

7. ZAKLJUČAK

Samoznačnice i suznačnice vrlo su uspješni nazivi za podjelu vrsta riječi prema značenju. Prva skupina poglavito označava izvanjezičnu stvarnost, a druga izriče odnose između onoga što znaće samoznačne riječi. I one su, kao i gramatičke kategorije koje se odnose na riječi i vrste riječi, prototipno ustrojene pa su jednoj prototipni članovi imenice i glagoli, a drugoj veznici. U samoznačnice pripadaju od hrvatskih riječi još i pridjevi, prilozi i uzvici, a u suznačnice zamjenice, čestice, prijedlozi i brojevi. Ove su vrste riječi pripisane pojedinoj kategoriji prema psiholingvističkim i neurolingvističkim spoznajama, koje ih jednoznačnije određuju nego teorijska razmatranja, koja mogu uključivati i druga obilježja u odrednicu samoznačnosti, poglavito sintaktička. Za uporabu u školi trebalo bi zadržati značenjske odrednice i uvođenje samo prototipnijih članova. Znanstveno se može raspravljati i o drugim načelima podjele riječi na vrste. To se odnosi i na druge nazive. Samoznačnice i suznačnice imaju različita obilježja, na temelju kojih su se pojavili i sinonimni nazivi poput otvorene i zatvorene riječi, velike i male vrste, ali oni nisu uvijek istoznačnice, nego blisko-značnice ili čak raznoznačnice.

LITERATURA

- Aitchison, J. (1999) *Linguistics, Teach yourself* (V. izd., VI. izd. 2003), London: Hodder Stoughton.
- Akmajian, A. i sur. (2001) *Linguistics, an introduction to language and communication*, Cambridge: MIT Press.
- Barić, E. i sur. (1997) *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Bloomfield, L. (2003) *Language*, London.
- Cruse, A. (2000) *Meaning in Language: An introduction to Semantics and Pragmatics*, Oxford: Oxford University Press.
- Crystal, D. (1967) „English“, u *Word Classes, Lingua* 17: 24–56.
- Dujmović-Markusi, D. (2005) *Fon-Fon 4*, udžbenik hrvatskoga jezika za četvrti razred gimnazije, Zagreb: Profil.
- Finch, G. (2000) *Linguistic Terms and Concepts*, London: Palgrave.

- Fromkin, V., Rodman, R., Hyams, N. (2003) *An introduction to language* (7. izd.), Boston: Hynle.
- Geld, R. (2006) „Konceptualizacija i vidovi konstruiranja značenja: temeljne kognitivnolingvističke postavke i pojmovi“, *Suvremena lingvistika* 62, 183–212.
- Ham, S. (2002) *Školska gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Jackson, H. (2002) *Lexicography: An introduction*, London i New York: Routledge.
- Jelaska, Z. (2007.a) „Teorijski okviri jezikoslovnemu znanju u novim školskim programima hrvatskoga jezika“, u Česi, M. i Barbaroša-Šikić, M. (ur.) *Komunikacija u nastavi hrvatskoga jezika: Suvremeni pristupi poučavanju u osnovnim i srednjim školama*, Jastrebarsko: Slap i Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 9–33.
- Jelaska, Z. (2007.b) „Načela određivanja sinonima“, u J. Mojceva-Guševa i sur. (ur.) *Filološke studije* 5, vol. 2, Skopje–Perm–Ljubljana–Zagreb: Sveučilište Sv. Ćirila i Metoda, Skoplje, 209–220.
- Jelaska, Z. (2008) „Jezikoslovna utemeljenost novina u području hrvatskoga jezika“, u Popović, S. *Hrvatsko školstvo: sadašnje stanje i vizija razvoja*, HAZU, 39–51.
- Josipović, V. (2007) „Razvoj blizanačkoga govora“, *Lahor* 3, 37–52.
- Kearns, K. (2000) *Semantics*, London: Macmillan.
- Langacker, R. W. (1987) *Foundations of Cognitive Grammar; Vol. I: Theoretical Prerequisites*, Stanford: Stanford University Press.
- Leech, G., Svartvik, J. (2002) *A Communicative Grammar of English*, Edinburgh: Longman: Pearson education limited.
- Leech, G. (1981) *Semantics*, London: Penguin
- Loebner, S. (2002) *Understanding Semantics*, London: Arnold.
- Mihaljević, M. (1992) „Kako kada biše Adam plod driva jil ne biše bolan ni se starše?“, *Suvremena lingvistika* 34, 215–228.
- Nunan, D. (2007) *What is this thing called language*, London: Palgrave.
- Pavešić, S. i suautori (1971) *Jezični savjetnik s gramatikom*, Zagreb.
- Pavešić, S., Težak, S., Babić, S. (1991) *Oblici hrvatskoga književnog jezika (morphologija)*, u Babić i sur. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, HAZU i Globus nakladni zavod, 453–741.
- Poole, S. C. (1999) *An Introduction to Linguistics*, London: Macmillan Press.
- Pranjković, I. (1992) „Prilozi kao ‘riječi sviju vrsta’“, *Suvremena lingvistika* 34, 243–239.
- Pranjković, I. (2004) „Suznacne riječi i njihove vrste“, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole* 2004, 19–29.
- Radford, A. i sur. (1999) *Linguistics: an introduction*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Robins, R. H. (1964) *General Linguistics: An Introductory Survey*, London: Longmans.
- Ross, J. R. (1973) „A fake NP squish“, u Bailey, u G.-J.N; Shuy, R.W. (ur.) *New Ways of Analysing Variation in English*, Washington: Georgetown University Press: 96–140.
- Saeed, J. I. (1997) *Semantics*, Blackwell Publishers.
- Samardžija, M. (2003) *Hrvatski jezik 4*, udžbenik (4. izd.), Zagreb: Školska knjiga.
- Silić, J. (2004) „Suznačne (sinsemantrične) i samoznačne (autosemanične) riječi“, *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2004*, 13–19.
- Silić, J., Pranjković, I. (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika: za srednje škole i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Stenström, A. B. (1995) „Some remarks on comment clauses“, u Aarts, B., Meyer, C. F. (ur.) *The Verb in Contemporary English. Theory and Description*, Cambridge: Cambridge University Press: 290–301.
- Tafra, B. (1989) „Što su brojevi?“, *Rasprave Zavoda za jezik IFF 15*, Zagreb: 219–237.
- Taylor, J. R. (2003) *Linguistic Categorisation* (3. izdanje), Oxford: Oxford University Press.
- Težak, S. i Babić, S. (1992) *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Težak, S., Babić, S. (2007) „Morfologija: oblici riječi u hrvatskome književnome jeziku“, u Babić, S. i sur. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb: Globus.
- Thompson, G. (1996) *Introducing Functional Grammar*, London: Arnold.
- Trask, R. L. (2005) *Temeljni lingvistički pojmovi*, Zagreb: Školska knjiga (preveo B. Perak).
- Vukojević, L. (2007) „Nekoliko sintaktičkih naziva“, *Suvremena lingvistika 64*, 191–206.

Dividing parts of speech in two: semantic and morphological criteria

This paper first shows, in agreement with cognitive linguistics (e.g. Taylor), that categories of words and word types, e.g. parts of speech are best represented as prototypical categories. By discussing the division of word types according to the morphological criteria which is important for Croatian, as morphologically complex Slavic language, it overviews different terms for lexical or autosemantic and grammatical, functional or sinsemanitic words. By warning that the later are very often confused with the former, it proves that those are again organized around prototypes with less prototypical, more marginal and marginal members.

As two Croatian terms were recently introduced *samozačne* (literary *self-meaning*) and *suznačne* (lit. *co-meaning*) words, it uses findings of psychological and neurological research to distinguish between parts of speech which are not always regarded as belonging to one or the other category. Examples from listing examples of words, counting words, slips of tongue, L1 development, aphasias, telegrams and SMSs are used to decide that prepositions are a functional, rather than a lexical category. It is also argued that interjections semantically belong to lexical words as their meaning refers to extra-linguistic knowledge.

Key words: lexical words, functional words, grammatical categories, prototype theory

Kvalitativni genitiv u hrvatskome jeziku

Kategoriju kvalitativnoga genitiva odlikuju jasna sintaktička i semantička obilježja koje ga čine bitno drugačijim od ostalih genitivnih atributa. U sintaktičkom pogledu obilježen je čvrstim ustrojstvom koji čini obvezna odredba, u semantičkom – izdvajanje izvjesne osobine, svojstva dijela ili cjeline određenog referenta. U članku se raspravlja o obvezatnosti odredbe kvalitativnoga genitiva i njezinoj morfološkoj naravi, a također i o gramatičkim opisima koji se odnose na uporabu te konkurentnost s drugim sredstvima za izražavanje kategorije kvalitete.

Ključne riječi: kategorije, kvalitativni genitiv, semantički padež, pridjevne složenice, instrumental karakteristične pojedinosti

1. Uvod – o kategorijaciji

Iskustva i impresije koje prije negoli postanu spoznajom, prema Kantu, “moraju se nekako organizirati ili ujediniti putem djelatnosti razuma”, što je uvjet njihova prenošenja (Russel 2005: 240). Univerzalni način organiziranja spomenutih činjenica jest kategorizacija. Pristupi u kategorizaciji jesu ona ključna točka u jezikoslovju oko koje se pojedine teorije razilaze. Klasični pristup, naslanjajući se na Aristotela, podrazumijeva dovoljnu količinu zajedničkih svojstava članova svake kategorije između kojih postoje jasne, diskretne i čvrste granice. Suvremenici, kognitivno usmjereni pristupi tumače da među kategorijama postoje sličnosti koje se u određenom dijelu međusobno prožimaju. Prema Lakoffu (1987) svaka se kategorija odlikuje unutrašnjom organizacijom u čijem se središtu nalaze reprezentativni članovi s prototipičnim obilježjima, a na njezinu se periferiju nalaze manje reprezentativni članovi koji sadržavaju u različitim omjerima obilježja susjednih kategorija. Međutim, pojam prototipa ne veže se uz pojavu kognitivnog jezikoslovlja jer se njime operira već dulje vrijeme još od praškoga kružoka, a nastao je kako bi se razriješilo razgraničenje, odnosno stupnjevitosti među sintaktičkim i semantičkim kategorijama.¹

Stvarnost, u koju smo uronjeni, raznolika je i dinamična. Komunikacija bi izazivala veliki napor, nadilazila bi ili pojačano trošila naše kognitivne sposobnosti i mogućnosti ukoliko bi se svaki segment izvanjezične stvarnosti označavao posebnim imenom.

1 Tako je Roman Jakobson pomoću obilježja: [$\pm$ rubni] (*periferijnyj*); [$\pm$ obuhvatnost] (*объемность*) i [$\pm$ upravljeni] (*направленный*) primijenio teoriju prototipa u kategorizaciji ruskoga padežnog sustava (Franks 1995: 42-3).

Svako navođenje pojavnog obilježja prema kojem se neki referent izdvaja od ostalih naziva se aktualizacija (Crystal 1988: 21), a drugi autori njome označuju proces u kojem jezične jedinice iz leksika određenog jezika, koje označuju koncepte izvanjezične zbilje, poprimaju značenja konkretnih fenomena u jeziku. Izdvajanje imenice prema nekom svojstvu, veličini, boji, pripadnosti i sl. navođenjem kakve odredbe naziva se *kvalifikacija*, za razliku od kvantifikacije koja podrazumijeva izdvajanje imenici po brojivoj ili nebrojivoj količini. Jedna od bitnih uloga kvalifikacije jest sužavanje kruga mogućih denotata. Vrlo je srodnna kategorija i način koji je prema Paliću (2007: 17) u semantičkom smislu samo svojevrsna potkategorija kvalitete. Pranjković (2007: 191) tvrdi kako se u sintaktičkom smislu kvaliteta proteže i na predmete (označene imenicama) i na radnje (označene glagolima), no tada se govori o načinu vršenja glagolske radnje koja se izražava adverbijalima (priložnim oznakama). Tako Veber (1859: 33-4) odvaja genitiv kojim se “naznačuje svojstvo koje osobe ili stvari”, a koji se pojavljuje s glagolom *biti*:² “Puškin je bio kundrave cèrnjušaste kose, široka nosa, sivih očiju,” od genitiva načina koji vežu svi drugi glagoli: “Naša slava proći će praznih ruku” ili “*draga sèrca* priznajem”.

Ponekad nije jasno i razlučivo je li kvalitativni izraz određuje referenta ili radnju, posebice ako se nalazi u izravnom dodiru s imenicom:

- (1) a. Čovjek *pognute* glave izlazi iz prostorije.
b. Čovjek izlazi iz prostorije *pognute* glave.

Međutim, u oba prethodna primjera riječ je o adverbijalima: kao prvo, dio referenta izdvojen je na temelju povezanosti s poimeničenom glagolskom riječi. Svi takvi primjeri imaju particip (pridjev trpni) kao odredbu imenske riječi.³ No glagolski način mogu izricati i genitivni izrazi kojima je odredbeni pridjev neglagolskog podrijetla.

Prema Pranjkoviću (2007) kakvoću predmeta primarno označuju kvalitativni pridjevi (odnosno kvalitativni atributi), no to vrijedi samo ako se misli na kakvoću cijelog referenta: *plavi automobil*, *žuta kuća*, *pametna misao*, *strog profesor*. Kada je riječ o kakvoći koja se odnosi na stvarni ili mišljeni dio određenog referenta, tada se ona izriče nizom sintaktičkih načina: kvalitativnim genitivom, složenim pridjevima, prijedložnim izrazom, imeničnim skupinama ili relativnim rečenicama. U tom slučaju riječ je isključivo o priimeničnoj (adnominalnoj) ulozi takvih izraza:

1. a. djevojka *crne* kose
b. *crnokosa* djevojka

---

2 Veber je takvim stavom zapravo blizak preobličnoj gramatici (Katičić, Znika) jer nastanak atributa dovodi u vezu s preobličenim imenskim predikatom.

3 I. Palić (2007: 64) u tim slučajevima govori o distinkciji između načinskoga i popratno-kolnosnog značenja. Načinsko se značenje “padežnog izraza aktualizira samo onda kada se odredbom... …obilježava neka osobina koja je relevantna za sudjelovanje onog što je njime obilježeno u ostvarivanju glagolske radnje.”

- c. djevojka s *crnom kosom*⁴
- d. djevojka *kose poput ugljena* (*kao ugljen*)
- e. djevojka *koja ima crnu kosu*.
- f. djevojka *kojoj je kosa crna*.

2. Gramatičke odredbe i teorijski pristupi

U tradiciji hrvatske gramatike na tu se kategoriju odnose sljedeći nazivi koji su podudarni ili su rezultat dodatne diobe: genitiv svojstva (Veber, Katičić, Silić/Pranjković), genitiv reda i gradiva (Veber); genitiv oznake (Maretić) te genitiv dobi (Silić/Pranjković).

Kvalitativni genitiv odlikuje se postojanim sintaktičkim i semantičkim obilježjima koji ga čine jasno prepoznatljivim u odnosu na druge atributne kategorije. Ta je kategorija poslijemenični modifikator, koji uključuje svezu najmanje dviju imenskih riječi, od kojih je najmanje jedna imenica. Ta je sveza riječi sintaktički zavisna o imenicu, a semantička joj je uloga izricati kakvo svojstvo, osobinu, determinanta, glavne imenice, jezgre nominalne skupine, ili regensa, kako se u različitim teorijama nazi va kvalificirani član. Izdvajanje nekog entiteta kvalitativnim genitivom može biti trenutačno, vezano za određenu situaciju: *čovjek ozbiljna lica*; djevojka *mokre kose* ili izdvajanje kakva trajnog obilježja: *mladić snažne građe*; *računalo snažne memorije*. Česta poraba kvalitativnoga genitiva da se objasniti paradigmatskom ekonomijom, odnosno izbjegavanjem stvaranja nove jedinice u sustavu tako što se kombinacijom postojećih i aktualizacijom pojavnog obilježja izdvaja određeni referent (*žena crne kose*) između mnoštva istovrsnih entiteta. Kada se izdvojeni referent često spominje, tada kombinacija više jezičnih jedinica postaje neekonomična te nastupa sintagmatska ekonomija, odnosno tvorba riječi koja će u svojoj strukturi sadržavati i spomenuto svojstvo *crnka* ili *garavuša*.

U hrvatskom je jeziku kvalitativni genitiv iznimno česta atributna vrsta, nije ograničen na pojedine funkcionalne stilove, iako je nešto rijedi u razgovornom stilu. Može se govoriti o uzvišenosti i zastarjelosti pojedinih sintagmi u kojima se nalazi kvalitativni genitiv, poput *čovjek staroga kova*, ali sintaktički obrazac prema kojem takve sintagme nastaju nikako nije arhaičan, već je iznimno produktivan i živ. U usporedbi s drugim slavenskim jezicima u kojima se u genitivnom obliku pojavljuje imenice samo općega značenja: boja, vrsta ili oblik, K. Feleszko (1995: 43-5) uočava znatno veću rasprostranjenost takvoga genitiva u hrvatskom jeziku, a što objašnjava činjenicom da genitivno označene sastavnice mogu biti i imenice općeg, ali i veoma uskog značenja, kojih je u jeziku znatno više, te je stoga broj kombinacija s određenom imenicom znatno veći. S druge pak strane u njemačkom su jeziku konstrukcije s kvalitativnim genitivom neplodne i danas teško prihvatljive (Engel 1991: 612) jer u najmanju ruku vrijede kao zastarjele, iako su nekada bile veoma plodne, a danas

4 Nestandardni oblik u hrvatskome jeziku.

se upotrebljavaju kao idiosinkratički izrazi ili listemi: *ein Jüngling edlen Wuchses* – ‘mladić plemenita podrijetla’; *Leute beliebigen Alters* – ‘ljudi različite dobi’.⁵

2.1. O obvezatnosti (pridjevne) odredbe

Kao glavna strukturno obilježje u svim gramatičkim opisima te kategorije navodi se činjenica kako se imenica u tom obliku ne pojavljuje samostalno, već mora biti “zdržana s kojom pokretnom riječi”,⁶ odnosno uz nju je “obvezatno uvršten atribut”.⁷ D. Stolac (1992: 171) daje i restriktivnije određenje o pojavnosti te navodi kako kvalitativni genitiv uvijek dolazi s obveznom pridjevnom odredbom – determinantom. Međutim, takvo određenje nije potpuno, odnosno vrijedi u najvećem broju slučajeva, ali ne i u svim, budući da postoje skloovi gdje taj atribut može biti i imenica u genitivu:

- (2) a. Noći *boje borovnice*.⁸
- b. ? Noći *borovničine boje*.
- c. Noći *boje kao borovnica*.
- (3) a. Posjetili smo i Regensburg, *grad veličine Osijeka*.
- b. ? Obišli smo i Regensburg, *grad osječke veličine*.
- c. Obišli smo i Regensburg, *grad veličine kao Osijek*.

Genitive u primjerima (2a i 3a) bilo bi sporno zamijeniti relacijskim pridjevima koji bi bili izvedeni od imenica jer bi tada oni nametali prvo posvojni odnos (2b i 3b). U tim je izrazima u prvom planu izricanju vrste boje očiju i veličine grada na temelju usporedbe s referentima koji su poznati sugovorniku ili primatelju poruke, zato je i moguće načiniti atribut s vezničkim *kao*-izrazom u (2c i 3c). Takvi primjeri dokaz su srodnosti kategorije kvalitativnosti s kategorijom poredbenosti (komparativnosti), ali isto tako da se i danas u takvim konstrukcijama imenica u genitivu i pridjev nalaze u konkurentnom odnosu kao i u dopovjesnim jezičnim stanjima. M. Ivić (1983: 191) razloge obvezatnosti atributa (*determinatora*) objašnjava činjenicom da zavisna imenica, kojom je označen (sastavni) dio onoga što imenuje glavna imenica, može biti u determinativnoj ulozi pod uvjetom “da se i sama ostvari u konstrukciji s determinatom”, jer isticati da se nešto sastoji od poznatog dijela ili sadržava opću osobinu **oči boje* značilo bi lišiti jezik njegove glavne uloge – obavješćivanja – i ukloniti semantičke regulatore koji upravljaju sintaktičkim odnosima. Postojanje

5 Ulrich Engel (1991) u sklopu svog teorijskog pristupa gramatike zavisnosti ne govori posebno o toj genitivnoj atributnoj vrsti svjestan kako potreba za izražavanjem značenja kvalitete koji je on nekada predstavljao, nije nestala iz jezika već samo može imati različite ostvaraje, stoga govori o kvalitativnom dodatku (Qualitativangabe). U Dudenovoj (1995: 645) se *Gramatici* samo napominje kako se u današnjem njemačkom “Genitivus qualitatis” uglavnom zamjenjuje prepozicionalnim izrazima s *von* ili *aus*. Tako se kazuje: *Ein Mann von mittlerem Alter*, ali i *ein Mann mitleren Alters* – ‘čovjek srednjih godina’.

6 Maretić 1963: 572-3.

7 Katičić 1991: 435.

8 Ime filma.

pridjevne odredbe uz genitiv ipak nije svojstveno samo za kvalitativni genitiv, odnosno to ne može biti jedini kriterij, jer svaki atributni genitiv može imati odredbu:

- (4) a. znak *dobre volje*
b. znak *volje*
c. znak je (dobre) volje
- (5) a. čovjek *dobre volje*
b. *čovjek *volje*
c. čovjek je *dobre volje*

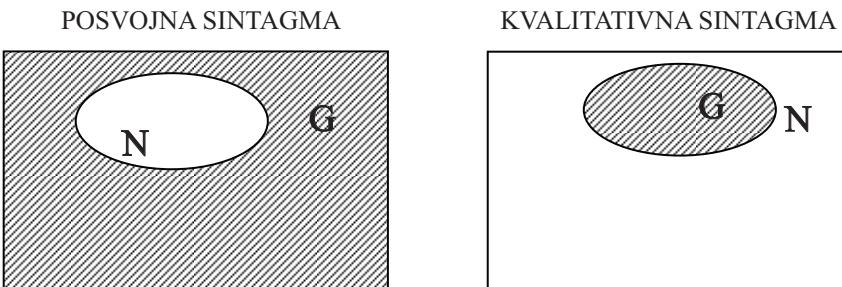
Silić–Pranjković (2005: 202) izraz u (4a) određuju kao objasnidbeni (ekplikativni) genitiv, a kriterij za takvu kategorizaciju jest mogućnost ispuštanja pridjeva bez utjecaja na gramatičnost dobivenog izraza (4b). Suprotno je s primjerom u (5a), postojanje ili nepostojanje *volje* dijelom je čovjekova integriteta, stoga izostanak odredbe uz nju čini izraz besmislenim (5b). Osim semantičke sličnosti s objasnidbenim genitivom te dvije kategorije pokazuju određenu podudarnosti i u sintaktičkom poнаšanju. Naime, između glavne i atributne imenice moguće je načiniti preobliku (4c i 5c), uspostaviti predikatni odnos s pomoćnim glagolom *biti*, pri čemu atribut postaje predikatno ime. Razlika je u tome što su izrazi, u kojima je kvalitativni genitiv dijelom imenskog predikata, sasvim uobičajeni u upotrebi te ne postoje samo kao dio teorijskog morfosintaktičkog modela.

2. 2. O sličnosti s posvojnim genitivom

Kvalitativni genitiv dijeli određenu konceptualnu sličnost s onim vrstama posvojnoga genitiva u temelju kojih je odnos između **dijela** i **cjeline** (dijelovi tijela i predmeti).⁹ Taj se odnos u Langackerovu (1993: 2-4) kognitivnom pristupu uvrštava u jedno od predožbenih shema kao bazičnih kognitivnih sposobnosti urođenih svakomu čovjeku koje imaju mogućnost apstraktnoga proširenja pri tjelesnom iskustvu spoznavanja svijeta koji nas okružuje. Predodžbena se schema podjednako odnosi na konkretnе i apstraktne pojmove, a osim dijela i cjeline Langacker navodi i odnose: kontejner – sadržaj; izvor – staza (put) – cilj; središte – periferija i sl. Odnos između dijela i cjeline prepoznatljiv je ne samo kada je riječ o izricanju posvojnosti i kvalitativnosti (osim genitiva to su i druga kvalitativna sredstva: *crnokosa žena; automobil s pretincima*) već i drugih značenja kao što je odnos između vršitelja i predmeta radnje: *Ona pere kosu* ili u značenju dijelnosti: *većina prozora, neki od studenata*.

Na semantičkom je planu uloga kvalitativnoga genitiva (čiji se leksički sadržaj odnosi na dio ili kakvo imanentno svojstvo) da služi kao mentalna adresa, identifikacijsko obilježje za entitet koji predstavlja njegovu cjelinu. Kada je riječ o sličnosti između dviju atributnih kategorija, može se reći kako je sintagma s kvalitativnim genitivom zrcalna strukturna projekcija posvojne sintagme:

9 U taj odnos ne ulazi prototipična značenja posvojnosti kao što su vlasništvo i rodbinski odnosi.

U posvojnoj sintagmi dio označen imenicom u nominativu glava je skupine, a aktualizira ju imenica u genitivu koja označuje cjelinu. U kvalitativnoj je sintagmi obrnuto, cjelina kao semantička i sintaktička jezgra (glava) obilježena je imenicom u nominativu, a aktualizira ju imenica u genitivu s odredbom kojom se imenuje dio. Tako je u sljedećim primjerima:

- (6) a. spretne noge *nogometaša*
b. *nogometaševe* spretne noge
c. *njegove* noge
- (7) a. nogometničar *spretnih nogu*
b. *njihov nogometničar.

U oba slučaja riječ je izdvajajući dijela u odnosu na svoju cjelinu, pri čemu je posvojnim genitivom označena cjelina (6a) kojoj pripada dio koji imenuje glava imenične skupine. Dio označen kvalitativnim genitivom (7a) pisan je kao svojstvo celine. Činjenica je kako se oba izraza mogu podvesti pod oznaku izricanja neotudive posvojnosti (Fillmore 1968: 61-3). No, kvalitativni je genitiv (7b) sa svojom jezgrenom imenicom u posebnom tematskom odnosu jer ne može biti zamijenjen posvojnim oblicima: pridjevom ili zamjenicom kao posvojni (6b i 6c) ili subjektni i objektni genitiv, iako je tematski označen. U slučaju te kategorije postoji zapreka u NP-pomicanju jer se pomicati može samo slobodna leksička glava, a on bez odrednika ne može biti gramatičan. Ali ako se kvalitativnom genitivu dodjeljuje tematska uloga, postavlja se pitanje zašto ne mogu biti zamijenjeni posvojnim zamjenicama. U skladu s teorijom upravljanja i teorijom tematskih uloga uzroci sintaktičko-semantičkom neskladu mogli bi se protumačiti činjenicom što je kvalitativni genitiv **semantički** (inherentni) padež. On jest tematski označen, ali ne zauzima A-položaj, dakle nije pravi argument, tada on i ne može biti pomican jer pomicanje imenične skupine podrazumijeva pomicanje s jednog A-položaja na drugi (Mihaljević 1998: 200), a subjekt NP, kamo bi atributni genitiv trebao biti pomaknut, jest A-položaj (argument glave). Uzrok takvom položaju kvalitativnoga genitiva leži u semantičkim relacijama među imenicama. Dakle, može se reći da je kvalitativna sintagma zrcalna strukturna projekcija posvojne sintagme, samo bez A-položaja.

3. Konkurentnost s drugim sredstvima

3.1. Pridjevi

Uporaba se kvalitativnoga genitiva veoma često isprepliće s pridjevima, to je stoga što je pridjevima "obilježavanje svojstva" (Pranjković 1993: 50) značenjski primarno. No, ne može se govoriti o ekvivalentno vrijednim izrazima jer postoje leksičko-semantička i tvorbena ograničenja pri uporabi pojedinog oblika koji nose različite sintaktičke i pragmatičke obavijesti. Naime, kvalitativni je genitiv jedini atributni pa-dežni izraz koji može alternirati s pravim (nemotiviranim) te izvedenim pridjevima. Tako dijelni genitivu opće ne alternira s pridjevima *čaša mljeka* - *mlječna čaša, a takozvani tematski genitivi (posvojni, subjektni i objektni) alterniraju u odnosu slobodnih i kombinatoričnih varijanata s motiviranim pridjevima: načelnik *općine* – *općinski* načelnik; knjiga *moga brata* – *bratova* knjiga.

Promatrajući upotrebu različitih sintaktičkih oblika za izricanje kvalifikacije, daju se otkriti sljedeće zakonomjernosti:

1. Ako je riječ o isticanju kakve osobine koja je sastavnim, neodvojivim dijelom kvalificiranog referenta i koja ga prožima u **cijelosti**, tada je kvalificirajuća imenica zališna, odnosno može biti ispuštena, a sročni pridjev može biti suprotstavljen nesročnom kvalitativnom genitivu. Ideja odvojivosti, dijelnosti te osobine nije zamisliva u konceptualizaciji određenog referenta, budući da se podrazumijeva kako svaki (konkretan) predmet ima *boju*, *građu*, *okus*, *visinu*, moguće je samo istaknuti obilježje tog svojstva. Stoga supostoji:

brod *bijele boje* i *bijeli* brod; igrač *snažne građe* - *snažan* igrač; čokolada *gorka okusa* – *gorka* čokolada; vino *slatka okusa* – *slatko* vino; dječak *visoka rasta* – *visok* dječak

U tim primjerima ne može se govoriti o potpunoj istoznačnosti jer je kvalificirana sintagma s pridjevom znatno šireg značenja, tako pridjev u izrazu *snažan igrač* može označivati i tjelesnu i psihološku snagu; stoga je izraz s kvalitativnim genitivom jasniji, određeniji jer ima specificirajući element – *građu*. *Vino slatka okusa* nije jakošću ili stupnjem osobine u tolikoj mjeri prevladavajuće kao u izrazu *slatko vino* koje je zbog (pragmatičkog) isticanja, odnosno topikalizacije (stavljanjem u prvi plan) svoje kakvoće, oznakom vrste vina.

2. Pridjevne složenice (složeno-sufiksalne tvorbe) javljaju se u onom slučaju kada je riječ o izdvajaju trajnog ili trenutačnog svojstva **dijela** referenta, a čija obilježja nisu razlikovna, tipična za predodžbu nekog referenta, dakle ne podrazumijevaju se, stoga trebaju biti i spomenuta. Svojstva dijelova nekog referenta izraženo sredstvima kvalifikacije odražava njegovu promjenjivost u stvarnom svijetu i nisu značenjski ključna za shematsku predodžbu njegova tipičnog uzorka koji čini središte određene kategorije ili prototipa (Taylor 1989: 59). Ideja je odvojivosti dijela referenta naglašenija:

mačka *kratke dlake* – *kratkodlaka* mačka; pas *dugih ušiju* – *dugouhi* pas; svinja *kratka vrata* – *kratkovrata* svinja; korovi *široka lista* – *širokolistni* korovi; žena *duge kose* – *dugokosa* žena; dječak *brzih nogu* – *brzonog* dječak...

Pridjevna složenica može se odnositi i na svojstva koja se odnose na cijeli kvalificirani predmet, ali njegova obilježja također nisu značenjski relevantna za određenje nekog entiteta

uređaji *niska napona* – *niskonaponski* uređaji; mlijeko *kratka trajanja* – *kratko-trajno* mlijeko; kulen *visoke kvalitete* – *visokokvalitetni* kulen; djevojka *tamne puti* – *tamnoputa* djevojka; mladić *bistra uma* – *bistrounni* mladić...

Da bi se pridjevna složenica mogla načiniti, pridjev mora biti dvosložan, u najčešćem broju slučajeva, to su nemotivirani pridjevi. Ako je pridjev trosložan, tvorba pridjevne složenice nije moguća:

- (8) a. čovjek *dobrih namjera* – *dobronamjeran* čovjek
b. čovjek *nečasnih namjera* – *nečasnonamjeran čovjek
c. stranka *opasnih namjera* - **opasnonamjerna stranka*.

Drugi razlog nemogućnosti zamjene kvalitativnoga genitiva može biti zauzetost značenja koju već ima pridjevna složenica, poput *karta prvog razreda* – *prvoredna karta.¹⁰

3. Konkurentan izraz može biti i pridjev izведен od imenice kvalitativnoga genitiva koji je modificiran popriloženim pridjevom kao njegovom odredbom. U pravilu je riječ o unutarnjim značajkama karaktera, inteligencije ili tjelesne grade:

učenik *natprosječne inteligencije* – *natprosječno inteligentni* učenik; profesor *solidne elokvencije* – *solidno elokventni* profesor; atletičar *izrazite brzine* – *izrazito brz* atletičar; planinar *zadivljujuće snage* – *zadivljujuće snažan* planinar...

Takva se ustrojstva ne mogu uspostaviti ako se izriče osobina dijela entiteta: boksač *smirenih živaca* - *smireno živčan boksač.

3.3. Instrumental karakteristične pojedinosti

Odnos tih dvaju sredstava za izražavanje kakvoće čestim je mjestom normativnih uputa u gramatikama i jezičnosavjetničkoj literaturi. Tako Brabec–Hraste–Živković (1970: 223) tvrde kako ne valja upotrebljavati instrumental s prijedlogom s umjesto kvalitativnoga genitiva. Jonke (1964: 128) također spominje kako kvalitativnomu genitivu treba uvijek dati prednost: "Instrumental s prijedlogom može se podnijeti samo u rijetkim slučajevima koji su uvjetovani stilskim potrebama." U "Hrvatskom jezičnom savjetniku" ističe se da je kvalitativni genitiv odlika biranjeg stila tamo gdje su zamjenjivi te da on ima prednost kada označuje dio živoga bića (*djevojka plavih oči*

10 *Prvorazredan* u hrvatskom označuje da je nešto 'najbolje', 'izvanredno'. Tako se i u nje mačkom kvalitativni genitiv, koji se sačuvao u idiosinkratičkom izrazu *Eine Fahrkarte erster Klasse*, ne može zamjeniti složenim pridjevom **erstklassige Fahrkarte*.

ju) ili kada se njome kvalificira cijela osoba (*čovjek visoka rasta*). Tamo gdje su oba sredstva zamjenjiva “genitivom se izriče tješnja veza, a instrumentalom manje tješnja veza” (Barić 1999: 254). Na izbor određenih jezičnih sredstava odlučuju ne samo pravila koja su strukturno uvjetovana, već i brojni semantički i pragmatički razlozi. I najmanja promjena na planu izraza izaziva promjenu na semantičkom planu, a ona je opet rezultat promjene perspektive iz koje se promatra situacija. Gramatički opis ako isključi kontekstualnu ovisnost postaje necelovit i manjkav. Jezik je složen, ali ujedno i ekonomičan sustav te je stoga svaka takozvana sintaktička sinonimija upitna. Brojni semantički, situacijski pa i formalnologički odnosi utječu na način kvalifikacije:

- (9) *Kopf mit dem struppigen weißen Haar*
- (10) a. Glava s čupavom bijelom kosom
  - b. *Glava čupave bijele kose
- (11) Starac čupave bijele kose.

Njemačka rečenica iz Kafkina djela na hrvatski jezik može biti prevedena samo prijedložnim instrumentalom (10a) jer je riječ o kvalifikaciji **dijela** ljudskog tijela (glave) svojstvima njegova manjeg dijela (čupava, bijela kosa), a ne cijele osobe ili njezina duhovnog bića. Kvalitativni genitiv uporabit će se kada se njime označuje svojstvo dijela osobe (11).

Kada je riječ o izdvajanju bolesti ili tjelesnog nedostatka živog bića kao njegova obilježja, tada ne može biti upotrijebljen genitiv, dakle: *dječak s upalom pluća*, ali ne i **dječak upale pluća*; bolesnik *s jednom nogom*, a ne **bolesnik jedne noge*. Isto vrijedi i za nadomjestke ili zamjene čovjekovih dijelova tijela ili organa: i u tom slučaju prijedložni instrumental jedino je moguć: pacijentica *s umjetnim kukom* a ne *pacijentica *umjetnoga kuka*; osoba *s umjetnim zubalom*, a ne *osoba *umjetnog zubala*.

Tvrđnja kako se instrumental karakteristične pojedinosti s atributom može upotrebjavati u svim slučajevima, a kvalitativni genitiv samo kad on označuje dio živog bića (Barić 1999: 253 i M. Ivić 1954: 204) ne odgovara današnjem stanju. U tom bi slučaju i naziv atributne vrste – *instrumental karakteristične pojedinosti* – odstupao od tog pravila jer je *instrumental*, imenica koja označuje nešto neživo okvalificirana genitivnim izrazom *karakteristične pojedinosti*. Dakle, i imenice koje imaju oznaku neživog mogu biti određene genitivnim dopunama, potvrda su tomu nazivi iz naše svakodnevice:

automobili *luksuzne klase*; kuća *visoke mode*; košulje *kratkih rukava*; ruž *visokog sjaja*; regenerator *nove generacije*; sprej *neodoljiva mirisa*; maslac *prve klase*; knjiga *gorke istine*; proizvodi *jednostavne izrade*; motor *izvrsnih performansi* ...

4. Zaključak

Kvalitativni je genitiv atribut koji označuje kakvo svojstvo ili sastavni dio imenice koju određuje. Osim atributne uloge može biti u rečenici i dio imenskog predikata (*Majka je uvjek bila nasmijana lica*), a nju opet valja lučiti od priložne (način-

ske) uloge. U gramatičkim se opisima ističe kako imenica u kvalitativnom genitivu nikada ne dolazi samostalno, već mora imati sročnu pridjevnu odredbu, to vrijedi u najvećem dijelu primjera, ali odredba može biti i imenica u genitivu (oči *boje Dunava*, grad *veličine Osijeka*). Kvalitativni je genitiv, unutar modela generativne gramičke, semantički (inherentni) padež koji je tematski obilježen (od glavne imenice dobiva padež i s njom je u odnosu zavisnosti) te je stoga na neki način srođan s tematskim genitivima (posvojni, subjektni, objektni). Ali za razliku od njih, kvalitativni genitiv ne predstavlja argument te stoga ne može biti zamijenjen s posesivima: *dolazak starog prijatelja – njegov dolazak*, ali ne i *čovjek vedre naravi – *njegov čovjek*. Strukturno se ponaša jednako kao i dijelni i objasnidbeni genitivi koji također ne zauzimaju položaj argumenta (A-položaj). S određenim vrstama posvojnoga genitiva u temelju kojih je odnos između **dijela i cjeline** dijeli konceptualnu sličnost, a usporedbom skupina u kojima se ti genitivni atributu pojavljuju, može se reći kako se nalaze u odnosu zrcalne strukturne projekcije – glava posvojne sintagme jest zavisni dio (atribut) kvalitativne sintagme: nasmijano lice *manekenke* – manekenka *nasmijana lica*. U izražavanju kvalitativnosti može biti zamijenjen pravim pridjevima, pridjevnim složenicama ili pridjevima s priložnim modifikatorima, ovisno o leksičko-semantičkim obilježjima, tj. odnosi li se svojstvo na cjelinu ili dio te koliko su obilježja tih svojstava značenjski relevantna ili prototipična za poimanje određenog entiteta. Također, ta kategorija alternira i s (prijeđložnim) instrumentalom karakteristične pojedinosti, ali primjeri pokazuju kako je područje njihove uporabe također ograničeno situacijskim okvirom i semantičkim značajkama izdvojenog referenta.

Budući da se odnosi na imenice općeg, ali i veoma uskoga značenjskog polja, u hrvatskome jeziku kvalitativni genitiv veoma proširen i plodan način izricanja kvalitete ili kakvoće, pogodan za uzvišenu, stilski obilježenu, ali i kolokvijalnu uporabu. Sredstvo je to *opće i posebne namjene*.

LITERATURA

- Barić, E./Hudeček, L./Koharević, N./Lončarić, M./Lukenda, M./Mamić, M./Mihaljević, M./Šarić, Lj./Švaćko, V./Vukojević, L./Zečević, V./Žagar, M. 1999. *Hrvatski jezični sayjetnik*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Pergamena, Školske novine: Zagreb.
- Brabec, Ivan/Hraste, Mate/Živković, Sreten ⁹1970. *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Školska knjiga: Zagreb.
- Crystal, David 1988. *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Nolit: Beograd.
- Drosdowski, Günther (ur.) ⁵1995. *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, Band 4, Dudenverlag.
- Engel, Ulrich ²1991. *Deutsche Grammatik*, Julius Groos Verlag: Heidelberg.

- Feleszko, Kazimierz 1970. *Składnia genetywu i wyrażen przyimkowych z genetywem w języku serbsko-chorwackim /prijevod Značenja i sintaksa srpskohrvatskog genitiva*, Beograd 1995/.
- Fillmore, Charles J. 1968. "The Case for Case", u: *Universals in Linguistic Theory* (ur. Beach E. i Harms R.) New York.
- Franks, Steven 1995. *Parameters of Slavic Morphosyntax*, Oxford University Press: Oxford – New York.
- Helbig, Gerhard/Buscha, Joakim ¹⁶1994. *Deutsche Grammatik (Ein Handbuch für den Ausländerunterricht)*, Verlag Enzyklopädie: Leipzig.
- Ivić, Milka 1954. *Značenja srpskohrvatskog instrumentalala i njihov razvoj*, Naučna knjiga: Beograd.
- Ivić, Milka 1983. *Lingvistički ogledi*, Prosveta: Beograd.
- Katičić, Radoslav ²1991. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Globus: Zagreb.
- Lakoff, George 1987. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. The University of Chicago press: Chicago.
- Langacker, Ronald 1993. "Reference-point constructions", *Cognitive Linguistics*, 4–1, str. 1–38.
- Maretić, Tomo ³1963. *Gramatika Hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Matica hrvatska: Zagreb.
- Mihaljević, Milan 1998. *Generativna sintaksa i semantika*, Hrvatsko filološko društvo: Zagreb.
- Palić, Ismail 2007. *Sintaksa i semantika načina*, Bookline: Sarajevo.
- Pranjković, Ivo 1993. *Prva hrvatska skladnja*, Hrvatska sveučilišna naklada: Zagreb.
- Pranjković, Ivo 2001. *Druga hrvatska skladnja*, Hrvatska sveučilišna naklada: Zagreb.
- Pranjković, Ivo 2007. "Načini izražavanja načina", *Sintaktičke kategorije* (zbornik znanstvenoga skupa I. hrvatski sintaktički dani, ur. B. Kuna), Filozofski fakultet: Osijek, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje: Zagreb.
- Russell, Bertrand 2005. *Mudrost zapada*, Marjan tisak: Split.
- Taylor, John R. 1989. *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*, Clarendon Press: Oxford.
- Silić, Josip/Pranjković, Ivo 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga: Zagreb.
- Stolac, Diana 1992. "Sintaktičke funkcije genitiva u jeziku Tituša Brezovačkog", *Raspisce Zavoda za hrvatski jezik*, sv. 18., Zagreb, str. 165–176.
- Znika, Marija 1988. *Odnos atribucije i predikacije*, Hrvatsko filološko društvo: Zagreb.

Weber (Veber), Adolfo 1859. *Skladnja ilirskoga jezika za niže gimnazije*, Beč /pretisak Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje: Zagreb, 2005/.

Qualitative genitive in the Croatian language

The category of qualitative genitive is characterised by clear syntactic and semantic characteristics that make it significantly different from other types of genitive attributes. In the syntactic sense it is characterised by firm structure that consists of an obligatory determination, in the semantic – singling out of a certain quality, quality of a part or a whole of the determined referent. The paper discusses the obligatory determination of the qualitative genitive and its morphological nature, but also grammatical descriptions that pertain to the use and competitiveness with other means of expressing the category of quality.

Key words: categories, qualitative genitive, semantic case, adverbial compounds, instrumental of specific characteristics

Shematično i specifično u opisu značenja prefigiranih glagola – primjer hrvatskoga glagolskoga prefiksa *nad-*

Kritizirajući tradicijski pristup po kojemu glagoli tvoreni istim prefiksom čine skup homonimnih odnosa, autor u članku uvodi pojam shematičnoga značenja zajedničkoga svim glagolima tvorenim istim prefiksom, a kako bi se uspostavila razlika prema raznorodnim pojedinačnim specifičnim značenjima. U slučaju hrvatskoga glagolskog prefiksa *nad-* i njegovih alomorfa *nat-* i *nada-* to se shematično značenjsko obilježje može definirati kao supershema supralokativnosti.. Semantički raspon toga shematičnoga značenjskog obilježja kreće se od prototipnih do rubnih slučajeva, ovisno o konceptualnom statusu i odnosima između agentivnoga trajektoria, trajektoria i orijentira kao konceptualnih podstruktura koji ga uvjetuju svojim međusobnim odnosom i konceptualnom vrijednošću. U tom smislu kognitivni model preko konceptualnih mreža kategoriju glagola tvorenih prefiksom *nad-* određuje kao kategoriju ustrojenu na temelju efekta prototipa, uspostavljajući preko shematičnoga značenja motivacijsku nit koja povezuje različita specifična značenja i oblikujući tako neku vrstu semantičko-ga jedinstva u različitosti.

Ključne riječi: glagolski prefiks *nad-*, shematično značenje, specifično značenje, agentivni trajektor, trajektor, orijentir, supershema, supralokativnost, homonimija, polisemija

1. Uvod

1. 1

Pojmovi *sheme i varijante te shematičnosti i specifičnosti* u kognitivnoj su lingvistici bez sumnje ključni pojmovi za razumijevanje naravi kategorija svih vrsta, a posebno za razumijevanje odnosa među pojedinim članovima kategorije. Budući da su oni u kontekstu analize značenja glagola tvorenih istim prefiksom ujedno i središnji pojmovi ovoga rada, a istovremeno kroatističkoj i široj javnosti uglavnom nepoznati, neophodno je o njima reći nešto više kako bi se olakšalo razumijevanje daljnje rasprave.

Kognitivna gramatika (Langacker 1982, 1987, 1988a, 1988b, 1988c, 1988d, 1991, 2000; Lakoff 1987; Taylor 2002) razlikuje tri tipa jezičnih jedinica – *semantičke, fonološke i simbolične* koje su spoj fonoloških i semantičkih, i sve su ustrojene na temelju odnosa sheme i varijante odnosno na temelju vertikalnih odnosa koji vladaju između superordiniranih **shematičnih** jedinica i **specifičnijih** subordiniranih jedinica kao njihovih varijanti. Shematične i specifične jezične jedinice načelno odgova-

raju tradicijskim pojmovima hiperonima i hiponima, no nekoliko je bitnih razloga zbog kojih su ti pojmovi kognitivnoj gramatici neprihvatljivi ili, blaže rečeno, nisu kompatibilni s njezinim temeljnim postavkama. Prvo, pojmovi shematičnoga i specifičnoga izvrsno se uklapaju i zapravo proizlaze iz kognitivnolingvističkoga **konceptualnoga** pristupa semantici koji otvara put i središnjoj tezi kognitivne gramatike prema kojoj gramatika i leksikon nisu odvojene razine jezičnoga opisa, nego čine kontinuum. Gramatika, dakle, nije neovisna o semantici, nije autonomna, već upravo suprotno, gramatičke su strukture rezultat semantičkih odnosa i u funkciji su strukturiranja konceptualnoga sadržaja. Gramatika također tvori inventar simboličnih jedinica, spojeva forme i značenja, odnosno prema Langackeru (1987: 76) fono-loškoga i semantičkoga pola, i svaka je gramatička struktura opisiva upravo preko te simboličnosti, a kontinuum forme i značenja i uvjetovanost prvoga drugime omogućuje da se pojmovi shematičnoga i specifičnoga, prošire i primijene i na fonološke i na simbolične jedinice, za razliku od hiperonima i hiponima koji su reducirani samo na semantičke odnose. Isto tako sami su termini shematično i specifično puno više u skladu s konceptualnim pristupom značenju nego tradicijski termini hiperonim i hiponom. Ukoliko se malo razmisli o izvanlingvističkim kontekstima u kojima se upotrebljava riječ shema i što ona znači, vrlo lako će se doći do atributa kojima se ona može okarakterizirati. Tako se za shemu može npr. reći da ona apstrahiria detalje, da je opće naravi, da je to mutna ili nejasna slika nečega što tek treba detaljnije osmisliti itd. Budući da je vizualizacija odnosno predočavanje situacija konkretniziranih jezičnim izrazima središnje obilježe konceptualizacije, pojmovi shematičnoga i specifičnoga koji asocijativno potenciraju predočavanje najbolje odgovaraju konceptualnom pristupu semantici. Evo kako odnose između sheme i specifičnih varijanti definiraju R. Langacker i J. Taylor:

“A schema... is an abstract characterization that is fully compatible with all the members of the category it defines...; it is an integrated structure that embodies the commonality of its members; which are conceptions of greater specificity and detail that elaborate the schema in contrasting ways.” (Langacker 1987: 371)

“An instance **inherits** the specifications of the schema, but fleshes out the schema in more detail. Different instances flesh out the schema in contrasting ways. Alternatively, we can say that the schema **abstracts** what is common to its instances.” (Taylor 2002: 124).

U ovome članku provjerit ćemo kako ti pojmovi funkcioniraju u kontekstu značenjske analize prefigiranih glagola, i to na primjeru hrvatskoga glagolskog prefiksa *nad-*.

1.2

Još od ranih osamdesetih godina prošloga stoljeća jezični elementi koji označavaju i modificiraju prostorne odnose jedno su od središnjih područja kognitivne lin-

gvistike, što je potpuno razumljivo budući da je prostor jedna od temeljnih kognitivnih domena¹ prisutna eksplizitno ili implicitno, doslovno ili metaforički, gotovo u svakom jezičnom izričaju. Kada je riječ o jezičnom kodiranju prostornih odnosa, kognitivna gramatika posebnu pozornost pridaje prostornim prijedlozima, česticama i prefiksima (vidi npr. Brugman 1981; Lindner 1981; Rudzka-Ostyn 1985; Janda 1985, 1986, 1988; Lakoff 1987; Taylor 1995; Šarić 2003, 2006a, 2006b). Kognitivni pristup tim determinatorima prostornih odnosa pojavio se kao reakcija na tradicijski, predstrukturalistički, i strukturalistički pristup. Konkretno, što se tiče glagolskih prefiksa, dostrukturalistička² je lingvistika promatrala iste prefikske aktivne u tvorbi različitih glagola kao skupinu **homonimnih** odnosa (npr. Bogusławski 1963), uviđajući na taj način isključivo semantičke razlike i gubeći iz vida zajednička značenja svih glagola tvorenih istim prefiksom.³ Reakcija na takav pristup javila se ponajprije u okvirima strukturalističke semantike. Jezikoslovci toga usmjerena (npr. Van Schooneveld 1958, 1978; Flier 1975, 1984; Gallant 1979) prvi su uvidjeli ključnu pogrešku tradicijskoga pristupa značenju prefigiranih glagola, ali su s obzirom na metodološki aparat kojim su raspolagali, a koji je uključivao komponencijalnu analizu i jednoznačno utvrđivanje prisutnosti odnosno odstupnosti pojedinih značenjskih obilježja, svojim opisom na određeni način odlazili u drugu krajnost, pa su se prikazom značenja uz pomoć binarnih obilježja usredotočili samo na ona značenjska obilježja koja su svim glagolima određene prefiksne skupine zajednička, ispuštajući pritom iz vida njihove semantičke razlike. Može se stoga reći da je dostrukturalistički opis ostajao slijep za jedinstvo unutar postojećih različitosti, dok je strukturalizam pak previđao postojeće razlike unutar jedinstvenih značenjskih okvira koje je primarno opisivao. Nasuprot tradicijskom i strukturalističkom pristupu, središnja struja koja se u kognitivnoj gramatici već godinama usredotočava na proučavanje determinatora prostornih odnosa (npr. Jan-

1 O temeljnim i apstraktnim kognitivnim domenama vidi više u Langacker (1987: 147-150).

2 Kada se kaže dostrukturalistička lingvistika, ne misli se samo na pristupe koji su vremenski prethodili strukturalizmu nego i na one kasnije koji su naslijedovali tradicijski, predstrukturalistički, pristup.

3 Takav je pristup značenju prefigiranih glagola nasljedovan i u hrvatskim gramatikama. Tako npr. S. Babić (1991: 498-499) govoreći o prefiksu *nad-* i njegovim alomorfima navodi samo dva značenja, i to a) da je radnja osnovnoga glagola dospjela, proširila se nad što (*nadnijeti*, *nadviti se*, *natkriti*, *nadletjeti* itd.) i b) da se radnja izvršila u jačem stupnju, da se njome što nadmašuje, često u natjecanju (*natpiti*, *nadživjeti*, *nadvisiti*, *nadjaćati*, *nadvikati* itd.). *Hrvatska gramatika* (Barić i dr. 1995: 381) također navodi samo dva značenja, no nešto ih drukčije definira. Oni navode značenje a. dospjeti ili staviti nešto nad što drugo (*nadarstrijeti*, *nadletjeti*, *nadviti* (se) itd.) te b. majorativno značenje (*nadigrati*, *nadlajati*, *natpjevati* itd.). Uzimajući u obzir značenja svih glagolskih prefiksa o čemu se ovdje, naravno, ne može detaljnije govoriti, od hrvatskih gramatika koje zastupaju ovakav tradicijski pristup po mom sudu najbolji je opis do sada ponuđen u Silić-Pranjovićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika* (2005).

da 1985, 1986, 1988) glagolima tvorenima istim prefiksom pristupa preko polisemnih konceptualnosemantičkih mreža organiziranih oko prototipnih značenja. To znači da uvijek postoji određena značenska veza među članovima kategorije koja se najčešće uspostavlja preko tzv. *značenskih lanaca*. Pri tome ne postoji jedno ili više prototipnih obilježja zajedničkih svim članovima kategorije (u slučaju glagolskih prefiksa svim glagolima koji se tvore istim prefiksom), nego značenje jednoga člana proizlazi iz značenja drugoga i tako redom, a rezultat je polisemna mreža ulančavanjem neizravno povezanih značenja.

”Meaning A is related to meaning B in virtue of some shared attribute(s), or other kind of similarity. Meaning B in turn becomes the source for a further extension to meaning C, which is likewise chained to meanings D and E, and so on. The process may be illustrated as follows: A → B → C → D etc.”
(Taylor 1995: 108).

Nešto drukčiji pristup determinatorima prostornih odnosa ponudila je Susan J. Lindner (1981) u svojoj disertaciji koja se bavi leksičkosemantičkom analizom engleskih glagolskih čestica *up* i *out*, i ta je rasprava u kognitivnoj lingvistici, bez sumnje, jedna od najzapaženijih i najcitatiranjih studija, barem što se tiče proučavanja odnosa jezika i prostora. Analizirajući konstrukcije s česticom *out* S. Lindner uspostavlja jednu supershemu, jedno supershematično obilježje zajedničko svim značenjima čestice *out*⁴, ali isto tako tu supershemu smatra preapstraktnom da bi glagolske konstrukcije “opskrbila” bilo kakvim relevantnim značenjem, pa uspostavlja tri temeljne, specifičnije, podsheme koje naziva *najvišom relevantnom razinom apstrakcije* i preko kojih potom dalje izvodi još specifičnija značenja.

Ključnu metodološku novinu u odnosu na dosadašnje spoznaje o determinatorima prostornih odnosa u kognitivnoj lingvistici u ovom će radu predstavljati svojevrstan “skok” najviše relevantne razine apstrakcije za jednu stepenicu na ljestvici shematičnosti, tj. njezino preklapanje s razinom jedinstvene supersheme koja, nasuprot navedenim tvrdnjama, apstrahira obilježja specifičnijih značenskih skupina (elaboracija) i sve ih opskrbljuje relevantnim i jedinstvenim značenjem.⁵ S druge strane, značenski lanci i semantičke mreže koje se njima ustrojavaju imaju jedino funkciju uspostavljanja čvršćih poveznica među pojedinim elaboracijama supersheme, pa stoga ideja konceptualnosemantičkih mreža nije nužno i jedini način analize. Drugim riječima na primjeru hrvatskoga glagolskog prefiksa *nad-* pokazat će se da se značenjsko jedinstvo među glagolima tvorenim istim prefiksom ne mora temeljiti na neizravnim značenskim vezama proizašlima iz značenskih lanaca, već se može uspostaviti jedna puno čvršća, izravna značenska veza preko jednoga, supershematičnoga, obi-

4 S druge strane, kada se govori o konstrukcijama s česticom *up*, ne uspostavlja se zajednička supershema.

5 Naznake ovakvoga pristupa značenju prefigiranih glagola već su dane u Belaj (2004, 2005).

lježja zajedničkoga svim glagolima. To ćemo supershematično obilježje nazvati shematičnim obilježjem **supralokativnosti**⁶, a supershemu zajedničku svim specifičnim elaboracijama **supershemom supralokativnosti**.

2. Rasprava

2.1

Prefiks *nad-* slabo je plodan prefiks. Javlja se u trima alomorfima, *nad-*, *nat-* i *nada-*, a supershemu supralokativnosti (sl. (i)) elaborira u devet skupina. Budući da je riječ o slabo plodnom prefiksu, neke će od skupina tvoriti i pojedinačni glagoli. No prije nego što se prijeđe na samu analizu shematičnih značenja prefiksa *nad-*, potrebno je dati nekoliko uvodnih napomena kako bi se olakšalo razumijevanje temeljne problematike.

1) Ključni koncepti svake analize prostornih odnosa u kognitivnoj gramatici svakako su pojmovi trajektoria i orijentira. Trajektor i orijentir (engl. *landmark*) Langackerovi su nazivi koji se, kada je o prostornim odnosima riječ⁷, u kognitivnoj gramatici upotrebljavaju kako bi se potencirala relativna istaknutost jednoga sudionika scenarija (jedne podstrukture) – trajektora – u odnosu na drugoga sudionika (drugu podstrukturu) – orijentir – koji je konceptualno potisnut u drugi plan i koji ima ulogu referencijske točke prema kojoj se vrednuje položaj, kretanje, veličina ili koje drugo svojstvo trajektora. Pojmovi trajektor i orijentir odgovaraju nazivima *Figure* (lik prvoga plana) i *Ground* (lik drugoga plana⁸) koje u istom značenju upotrebljava L. Talmy (2001: 184) definirajući ih na sljedeći način:

---

6 Među ostalim značenjima, o značenju supralokativnosti prijedloga *nad* govorи I. Pranjković (1992, 1993) u svojoj analizi temeljnih značenja prostornih prijedloga.

7 Pojmovi trajektoria i orijentira u kognitivnoj se gramatici preslikavaju i na gramatičke relacije subjekta i izravnog objekta. O tome vidi više u Langacker (1991), a u jezikoslovnoj kroatistici u Belaj (2003, 2007).

8 *Lik prvoga i lik drugoga plana* prijevodi su koje za *trajektor* i *landmark* upotrebljavaju Barbara Kryžan Stanojević i Mateusz–Milan Stanojević u svom prijevodu (2005) knjige Elżbiete Tabakowske (1995). Od sada pa nadalje upotrebljavat će se nazivi *trajektor* i *orientir*, u prvom redu zato što su jezično ekonomičniji. Također, što se *trajektora* tiče, koriđen riječi uobičajan je u hrvatskom jeziku – usp. trajekt, trajektna luka itd. – a opravdanost upotrebe naziva *trajektor* tim je veća što u matematici i fizici postoji termin *trajektorija* čije je jedno značenje ‘krivulja u prostoru koju čine točke kretanja čestice ili tijela u gibanju’, a drugo je ‘putanja kretanja nekoga tijela u prostoru’ (vidi Anić–Goldstein 1999: 1307), pa nema nikakvoga razloga da se isto tako *trajektor* ne prihvati kao lingvistički termin. Što se *orientir*tiče, osim što je jezično ekonomičniji, osobno taj prijevod smatram boljim od *lika drugoga plana* s obzirom na njegovu definiciju kao referencijske orijentacijske točke.

Opća konceptualna obilježja lika prvoga plana i lika drugoga plana

Lik prvoga plana (engl. Figure) entitet je koji se kreće ili konceptualno pomican entitet čije se mjesto, putanja ili orijentacija poima kao varijabla čija je vrijednost zapravo u pitanju.

Lik drugoga plana (engl. Ground) referencijski je entitet odnosno stabilan i ne-pokretan entitet u odnosu na referencijski okvir prema kojemu se određuje mjesto, putanja ili opća orijentacija prvoga plana⁹.

Budući da trajektor svojom istaknutošću odnosno profiliranošću u scenariju na konceptualnoj razini ima primat u odnosu na orijentir, L. Talmy (2001: 183) te daje temeljne podstrukture naziva još i primarnim i sekundarnim objektom te paralelno navodi neke opće odrednice svakoga od njih:

Primarni objekt

- nepoznata prostorna (ili vremenska) svojstva koja treba odrediti
- manji je
- geometrijski jednostavniji
- kraće je prisutan u svijesti
- od veće je važnosti u scenariju
- na početku slabije primjetan
- kada se primijeti, istaknutiji je u scenariju
- konceptualno je zavisniji

Sekundarni objekt

- referencijski entitet poznatih svojstava koja pomažu pri karakteriziranju primarnoga objekta veća pokretljivost manja pokretljivost (prostorna stabilnost)
- veći je
- geometrijski složeniji
- otprije je prisutan u svijesti
- manje je važan u scenariju
- na početku vidljiviji
- postaje dijelom pozadine scenarija
- kada primarni objekt postane vidljiv
- konceptualno je nezavisniji

2) Skupine glagola kao različite elaboracije supersheme bit će poredane od prototipnijih prema rubnjima, pa je na ovom mjestu potrebno reći nešto i o temeljnim kriterijima vrednovanja prototipnosti. Prototipniji će biti oni glagoli kod kojih su u konceptualnoj konstelaciji shematičnoga značenja u većoj mjeri prisutna sljedeća obilježja:

- glagoli čiji su trajektori i orijentiri više rangirani na ljestvici konkretnosti (određenosti) [ŽIVO *ljudi* > životinje ŽIVO] > [NEŽIVO *fizički objekti*] > apstraktni entiteti NEŽIVO] (usp. Langacker (1991: 322)). Konkretniji su trajektori, kao i

9 “The Figure is a moving or conceptually movable entity whose site, path, or orientation is conceived as a variable the particular value of which is the relevant issue.

The Ground is a reference entity, one that has a stationary setting relative to a reference frame, with respect to which the Figure’s site, path, or orientation is characterized.” (Talmy 2001: 184)

konkretniji orientirni, automatski i perceptivno dostupniji, a stupanj će konkretnosti trajektora također biti proporcionalan i svijesti o njegovom prototipnom prostornom položaju ili kretanju

- glagoli kod kojih interpretacija elaboracije shematičnoga značenja ne podliježe metaforizaciji

3) U većini skupina najčešće će biti navedena po tri glagola kao tipološki primjer. Ukoliko je navedeno manje glagola, to znači da ih upravo toliko i ima, barem prema mom uvidu u korpus.¹⁰ Budući da korpus kojim raspolažem, kao uostalom niti jedan drugi, ne može biti konačan, i u slučajevima takvih skupina glagola stavljaju se tri točkice čime se sugerira moguća (i to vrlo vjerojatna s obzirom na plodnost glagolskih prefiksa) otvorenost skupine. Dakle popis glagolskih skupina nije i ne može biti konačan, ali je bitno istaknuti da svaki glagol koji se eventualno ne bi uklapao niti u jednu od ponuđenih skupina (a prema opsegu obrađenoga korpusa takvih glagola sigurno nema puno) kao zasebna, nova skupina mora predstavljati novu elaboraciju supershematičnoga značenja.

4) Svi se glagoli navode u svršenom vidu jer kategorija glagolskoga vida nije toliko relevantna za tematiku ove rasprave odnosno promjena glagolskoga vida gotovo nikada ne rezultira promjenom naravi shematičnoga značenja.

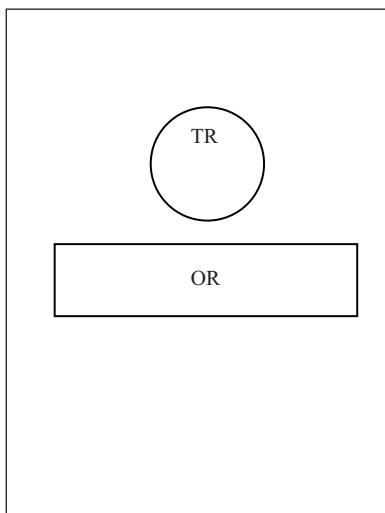
5) U skladu s metodološkim okvirima kognitivne gramatike trajektor se prikazuje krugom, no u jednom manjem broju slučajeva doći će i do odstupanja od toga pravila ukoliko to bude utjecalo na jasnoću prikaza konceptualnih odnosa u scenariju, pa će se trajektor označavati nekom drugom notacijom, npr. pravokutnikom. Istaknut će (podebljan) također biti onaj dio događajne strukture kojim se prikazuje ostvaraj shematičnoga značenja zajedničkoga svim skupinama glagola, a sadržanoga u supershemama. O drugim notacijama u konceptualnim prikazima bit će riječi prilikom analize pojedinih skupina.

Supershema supralokativnosti prikazana je na sl. (i), a u nastavku ćemo opisati i prikazati njezinih devet specifičnijih¹¹ elaboracija.

---

10 Kao korpus za ovaj rad poslužio je Veliki rječnik hrvatskoga jezika V. Anića (2004).

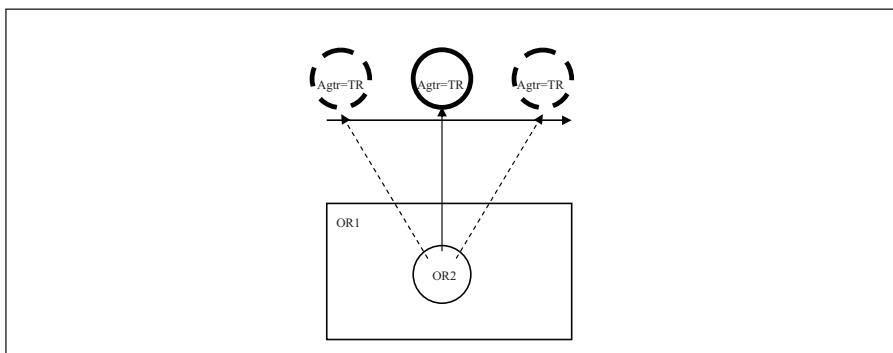
11 Vrlo je važno istaknuti da su i elaboracije supersheme, iako su specifične u odnosu na nju, shematične u odnosu na pojedinačna rječnička značenja glagola koja se u taksonomijskom modelu ustrojenom na temelju odnosa shematičnosti i specifičnosti kao najspecifičnija značenja nalaze na samom dnu.

sl. (i)
Supershema supralokativnosti

1. nadletjeti

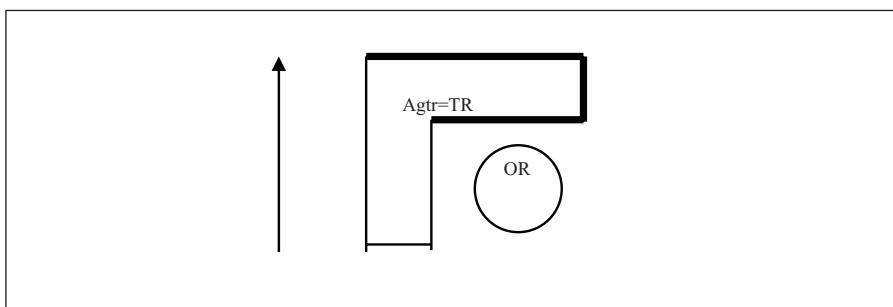
Kod glagola *nadletjeti* agentivni trajektor odgovara trajektoru, a shematično značenje supralokativnosti profilira prolazak trajektora iznad nekoga orijentira. Trajektor ovoga glagola može biti ljudski, i tada je riječ o ostvarivanju supralokativnosti nekim sredstvom što se najčešće konkretizira metonimijom SREDSTVO ZA KORISNIKA (npr. *Avion je nadlijetao grad cijelo poslije podne*), a može biti i životinjski (npr. *Jastreb nadlijeće polje u potrazi za hranom*). Na sl. 1 kao fokusirana etapa radnje punim je krugom označen trenutak kada je trajektor supralociran točno po sredini orijentira jer to je profiliran trenutak iz očiju promatrača odnosno onoga koji upotrebljava taj glagol (puna nasuprot isprekidanim strelicama). Drugim riječima kada se npr. kaže *Pogledaj onu jedrilicu; već sat vremena nadlijeće grad*, jače je profilirana etapa trajektorova kretanja kada se nađe točno iznad promatrača budući da je taj trenutak promatraču vizualno najdostupniji. Upravo se zbog toga u ovakvim scenarijima može govoriti o dvama orijentirima – prvom (OR1) neživom i konkretnom koji je predmet nadljetanja (grad, most i sl.) i drugom koji se nalazi u domeni prvo-ga (OR2), a predstavlja perspektivu ljudskoga promatrača kada je, a vrlo često jest, uključen u kontekste s tim glagolom.

sl. 1

2. nadviti se, nadnijeti se, natkriliti...

U drugoj su skupini živi (ljudski) agentivni trajektor i trajektor također isti entitet, a razlika je prema prvoj skupini u tome što je ovdje riječ o djelomičnoj supralokativnosti trajektora odnosno o supralociranju gornjega dijela agentivnoga trajektor-a u odnosu na neki, najčešće isto tako ljudski orijentir (npr. *nadnijeti se nad nekoga, nadviti*¹² *se nad nekoga*). Zbog toga se može reći da funkciju trajektora ima samo gornji dio tijela agentivnoga trajektor-a, što rezultira i puno manjom udaljenosću supralociranog trajektor-a od orijentira.

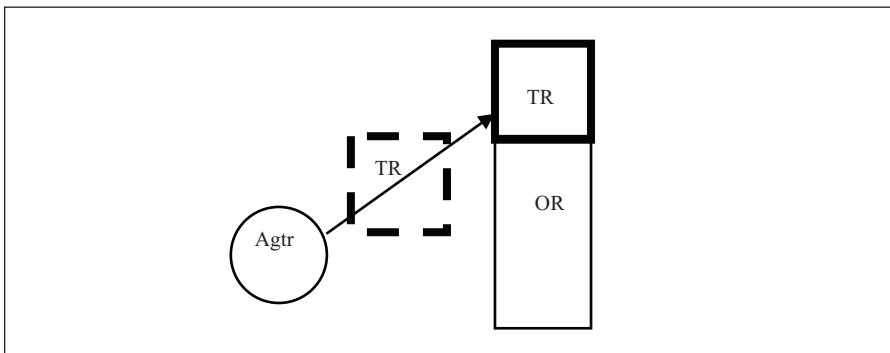

sl. 2

3. natkoviti, nadgraditi, natkriti...

Fizičkom aktivnošću agentivnoga trajektor-a u trećoj skupini glagola riječ je o supralociranju neživoga trajektor-a (najčešće sastavnoga dijela nekoga građevinskog objekta) koji se postavlja iznad (na vrh) nekoga orijentira s kojim po završetku radnje tvori manje ili više kompaktnu cjelinu.

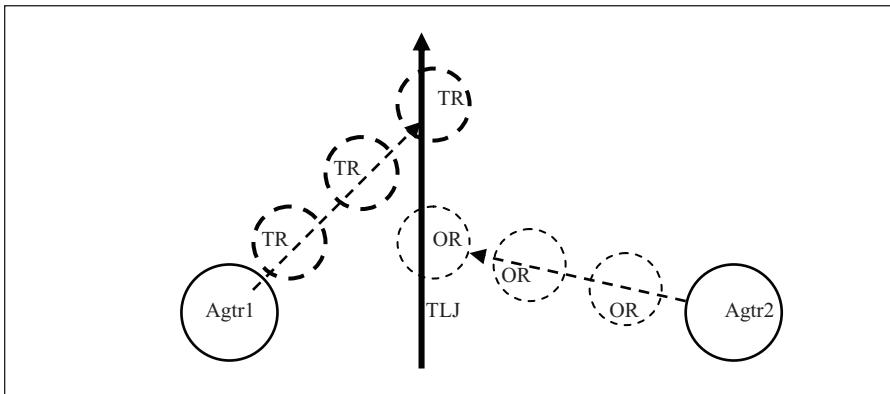
12 Glagol *nadviti se* kao trajektor može imati i nežive entitete (npr. *Oblaci su se nadvili nad grad*), i u tom bi se slučaju radilo o potpunoj supralokativnosti trajektora u odnosu na orijentir.

sl. 3

4. nadglasati, nadvikati, natpjevati...

Shematično značenje četvrte skupine glagola obilježava supralociranje zvuka (glaša) kao apstraktnijega trajektorija koji se, krećući se od izvirne domene agentivnoga trajektorija, postavlja "iznad" zvuka (glasa) drugoga agentivnog trajektorija kao orijentira (*nadglasati nekoga, nadvikati nekoga*). Kada se kaže "iznad", riječ je zapravo o odnosu supralokativnosti jednoga zvuka kao trajektorija i sublokativnosti drugoga zvuka kao orientirira u domeni tonske ljestvice odnosno o odnosu viših ili glasnijih tonova, trajektorija, prema nižima ili tišima u funkciji orijentira. Glagol *nadvikati* najčešće se upotrebljava u uzajamnopovratnom značenju (*nadvikivati se*) i tada je u pitanju naizmjениčno supralociranje dvaju zvukova koje kao posljedicu ima i izmjenjivanje uloga trajektorija i orientira, a to će značenje, kao i još neka, biti opisano u sedmoj skupini. Na sl. 4 deblja strelica prikazuje tonsku ljestvicu, a kako je riječ o zvuku kao apstraktnijem entitetu, krugovi koji označavaju trajektor i orientir prikazani su isprekidanim linijama – profilirani trajektor debljima, a orientir tanjima.

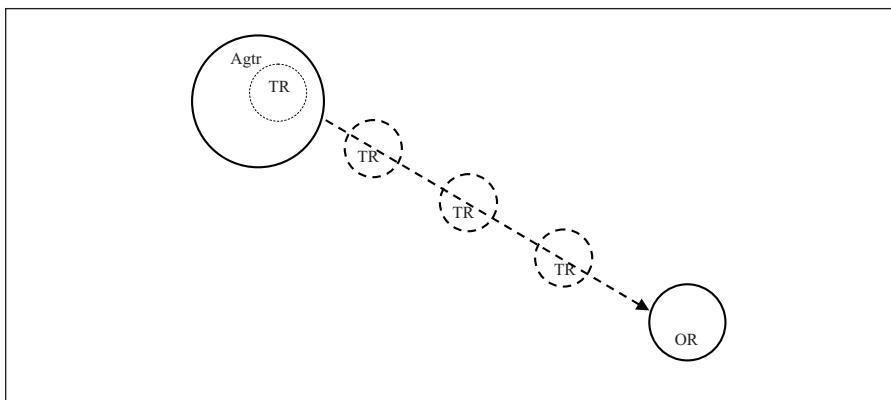
sl. 4

5. nadgledati, nadzirati...

Peta skupina ima dosta zajedničkih obilježja s prethodnom, no nešto je rubnija jer je u funkciji trajektoria pogled kao apstraktniji, niže rangirani entitet na ljestvici određenosti. Iako je u leksičkom značenju ovih glagola sadržan pogled kao trajektor koji se nalazi iznad nečega ili nekoga kao orijentira, u biti se radi o apstraktnoj i metaforičko-metonomijskoj supralokativnosti agentivnoga trajektoria kao cjeline preko osjetila vida kao primarnoga perceptivnoga sredstva. Drugim riječima shematično značenje supralokativnosti ove skupine glagola s jedne strane proizlazi iz suodnosa elementarnih orijentacijskih konceptualnih metafora DOBRO JE GORE i LOŠE JE DOLJE i općega metonomijskog tipa DIO ZA CJELINU. Kako se metaforom DOBRO JE GORE¹³ sve što je dobro ili bolje u najširem smislu te riječi konceptualizira i razumijeva kao nešto što je u prostoru orijentirano prema gore, tako i bilo kakav bolji položaj u društvenim odnosima, kao što je u bilješci 11 već istaknuto, konceptualizira se kao nešto što je gore i više od onoga što je lošije preko konceptualne podmetafore VIŠI (BOLJI) DRUŠTVENI POLOŽAJ JE GORE. Tako je i u slučaju glagola *nadgledati* i *nadzirati* gdje je onaj koji nešto ili nekoga *nadgleda* ili *nadzire* automatski u danom kontekstu i više rangiran bez obzira radi li se npr. o nadgle-

13 Tako su recimo među fenomenima koji su DOBRI i koji se onda konceptualiziraju kao nešto što je orijentirano prema GORE i sreća, zdravlje i život, visok društveni i socijalni položaj, vještina te racionalno nasuprot LOŠEMU koje se konceptualizira orijentacijom prema DOLJE, a to su s druge strane tuga, bolest i smrt, nizak društveni i socijalni položaj, neuobičajnost i neznanje te emocije (usp. *Poskočio je od sreće, On je u sedmom nebu / Snuždio se, Sav se objesio od tuge; Ustao je iz kreveta nakon dugih mjeseci* (u značenju *Ozdravio je*) / *Pao je u krevet* (u značenju *Razbolio se*); *Brzo se penje na društvenoj ljestvici / Pao je na niske grane; Nadmašio ga je u svemu / Podbacio je; Posvetio se visokoumnom radu / Izdignimo se iznad emocija* itd.). Uz silu, putanju, identitet, bitak, jedinstvenost i mnogostrukost te omedenost sa svim svojim varijacijama prostorni su odnosi na kojima se temelje orijentacijske metafore jedna su od osnovnih **predodžbenih shema** (engl. *image schemas*) – shematičnih inačica najrazličitijih predodžaba o našem najširem iskustvu koje se konceptualizira kroz različite kognitivne domene (vidi Lakoff 1987; Johnson 1987; Lakoff i Turner 1989; Johnson 1987; Clausner i Croft 1999, Croft i Cruse 2004). O orijentacijskim metaforama opširno raspravljaju Lakoff i Johnson (1980: 14-25), a za potrebe ove rasprave dovoljna je i sama njihova definicija koja se daje u navedenom djelu: “...there is another kind of metaphorical concept, one that does not structure one concept in terms of another but instead organizes a whole system of concepts with respect to one another. We will call these *orientational metaphors*, since most of them have to do with spatial orientation: up-down, in-out, front-back, on-off, deep-shallow, central-peripheral. These spatial orientations arise from the fact that we have bodies of the sort we have and that they function as they do in our physical environment.” (Lakoff i Johnson 1980: 14). Treba još napomenuti da se preslikavanje prostornih odnosa GORE / DOLJE ne mora uvijek odvijati na relaciji DOBRO / LOŠE, iako to u većini slučajeva jest tako. Prilikom analize shematičnoga značenja sublokativnosti prefiksa *pod-* vidjet ćemo da je sublokativna shema u nekoliko skupina glagola motivirana konceptualnom orijentacijskom metaforom MALO (MANJE) JE DOLJE, a mala količina nečega najčešće ne prepostavlja nešto loše.

danju u poslu, pri čemu je riječ o višem (i boljem) poslovnom statusu, ili se pak radi o situaciji u kojoj roditelji nadgledaju djecu pa je riječ o odnosu nadređenosti i podređenosti unutar obitelji. Iz te općenitije, a automatski i shematičnije, orientacijske metafore proizlazi njezina specifičnija inačica NADZIRATI NEKOGA ILI NEŠTO JE GORE (Lakoff i Johnson 1980: 15) koja izravno sudjeluje u interpretaciji shematičnoga značenja glagola ove skupine. Kao što je već spomenuto, uz te orientacijske metafore razumijevanju shematičnoga značenja supralokativnosti kod ovih glagola pridonosi i metonimijski tip DIO ZA CJELINU tako što se preko vida kao najistaknutijega oblika percepcije poimaju i sva ostala osjetila, a i ljudsko djelovanje uopće, budući da nadgledanje i nadziranje ne prepostavlja samo gledanje nego i različite druge reakcije (verbalne i motoričke) agentivnoga trajektoria. Pogled je još apstraktniji trajektor od zvuka iz prethodne skupine, pa je u skladu s tim označen još tanjim isprekidanim linijama.

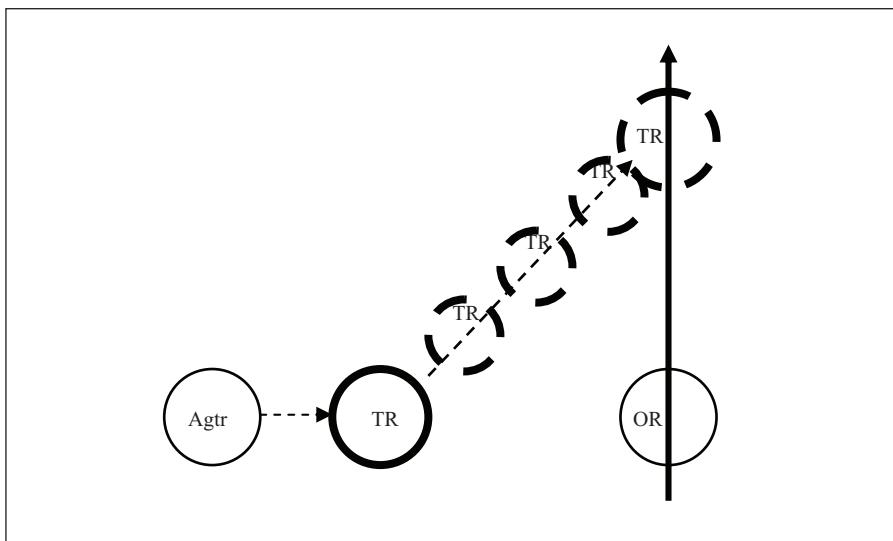

sl. 5

6. nadrediti

I kod ovoga je glagola u pitanju orientacijska metafora DOBRO JE GORE te kao i u petoj skupini podmetafore VIŠI (BOLJI) DRUŠTVENI I SOCIJALNI POLOŽAJ JE GORE i NADZIRATI NEKOGA ILI NEŠTO JE GORE. No za razliku od pete skupine, metaforičko je preslikavanje ovdje puno prozirnije jer, prvo, u tumačenju supralokativnosti ne sudjeluje metonimija i, drugo, riječ je gotovo isključivo o supralociranju u poslu (prisjetimo se da kod glagola pete skupine tipa *nadgledati* i *nadzirati* ne mora biti u pitanju samo posao) čime se osigurava i viši društveni i socijalni status. Razlika je prema petoj skupini i u tome što su agentivni trajektor i trajektor dva odvojena aktanta, pa se djelovanjem agentivnoga trajektoria neki ljudski trajektor postavlja u viši položaj u odnosu na drugoga ljudskog aktanta u ulozi orientira (*nadrediti nekoga nekomu*). Ono što ovu skupinu čini rubnjicom elaboracijom shematičnoga značenja supralokativnosti u odnosu na petu činjenica je da supralo-

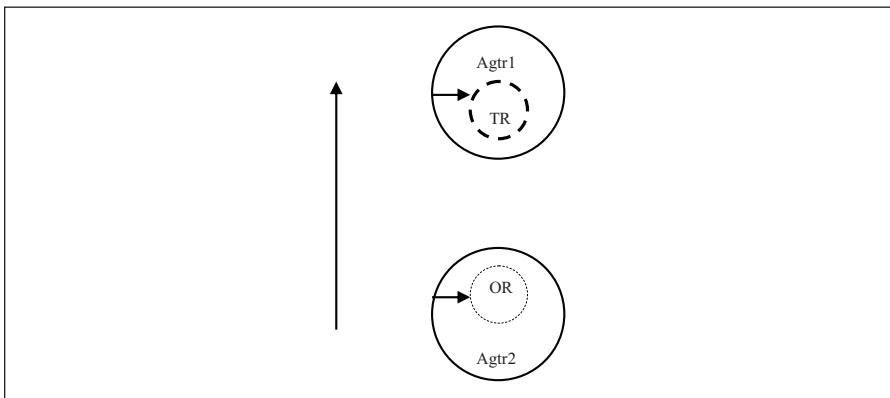
kativni završni položaj trajektoria nije rezultat fizičke aktivnosti agentivnoga trajektoria, ili je to barem u manjoj mjeri, što je na slici 8 prikazano isprekidanom strelicom usmjerenom od agentivnoga trajektoria prema trajektoru, a metaforička narav supralokativnosti prikazana je isprekidanim linijama kruga koji predstavlja trajektor.

sl. 6

7. nadmašiti, nadmudriti, nadigrati...

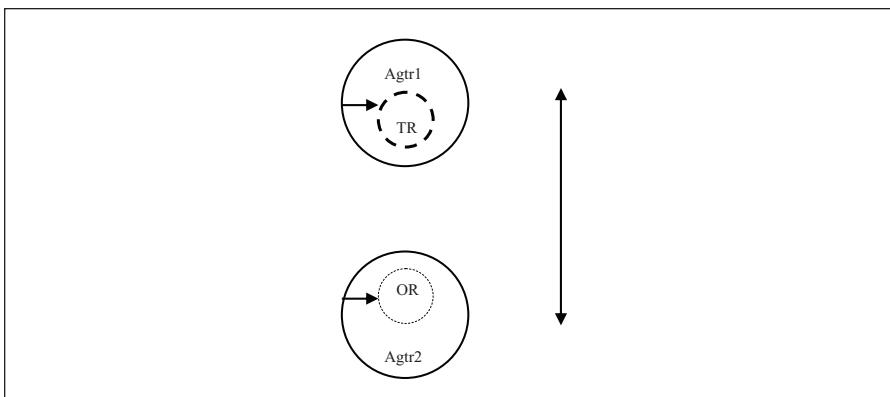
Sedma je skupina najbrojnija skupina glagola tvorenih prefiksom *nad-* jer se u nju svrstavaju svi glagoli koji signaliziraju supralociranje u različitim sposobnostima i vještinama. Trajektor je ovdje sastavni dio agentivnoga trajektoria, a shematično je značenje supralokativnosti također apstraktne i metaforičke naravi. Ono se i kod ovih glagola razumijeva preko temeljne konceptualne orientacijske metafore DOBRO JE GORE odnosno, da budemo precizni, BOLJE JE GORE i njegine podmetafore VJEŠTINA JE GORE budući da ti glagoli redom označavaju veću vještinu (trajektor) agentivnoga trajektoria, najčešće u odnosu na neki ljudski orientir. Tako npr. *nadmudriti nekoga* znači biti mudriji od nekoga u određenoj situaciji, *nadigrati nekoga* bolje odigrati itd. Na sl. 7 manji krugovi unutar većih agentivnih trajektora prikazuju vještinu kao trajektor jednoga agentivnog trajektoria koja se supralocira u odnosu na vještinu kao orientir drugoga. Vještine i sposobnosti apstraktne su entiteti pa su označeni isprekidanim linijama, a krug trajektoria podebljan je kako bi se naznačila njegova profilacija kao supralociranoga entiteta. Isto tako, vještina je kao trajektor prikazana unutar agentivnoga trajektoria jer ju je nemoguće konceptualizirati kao od njega odvojeni entitet.

sl. 7

8. nadmetati se, nadigravati se...

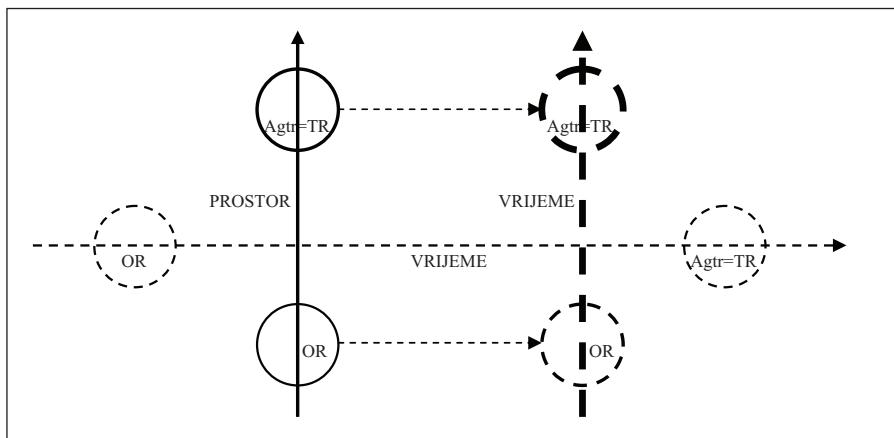
Kod ovih glagola agentivni trajektori odgovaraju trajektoru, ali ujedno, budući da je riječ o uzajamnopovratnim glagolima, izmenjujući se u konfiguraciji prvoga i drugoga plana naizmjenično preuzimaju i ulogu orientirja. Scenarij supralokativnosti ovih glagola specifičan je po tome što nije riječ o shemi u kojoj se trajektor trajno supralocira u odnosu na neki orientir, već je riječ o naizmjeničnim pokušajima dvaju trajektora da svoje sposobnosti različite naravi, a opet preko metafore DOBRO (BO-LJE) JE GORE odnosno podmetafore VRILINE I SPOSOBNOSTI SU GORE, doveđu u apstraktni supralokativni položaj u odnosu na orientir / drugi trajektor. Ti naizmjenični pokušaji supralociranja mogu biti i ostvareni, ali ne trajno već vrlo kratko jer ulogu trajektora brzo preuzima drugi agentivni trajektor tako da je zapravo u scenariju prisutno izmjenjivanje aktanata u supralokativnom i sublokativnom položaju.

sl. 8

9. nadživjeti

Kao i kod većine glagola tvorenih prefiksom *nad-*, i ovdje agentivni trajektor odgovara trajektoru, a supralokativnost se očituje u većem, na brojčanoj ljestvici više rangiranom, dostignutom broju godina trajektoru u odnosu na neki drugi ljudski orijentir. Na taj se način trajanje, duljina života odnosno životna horizontala konceptualizira kroz vertikalne prostorne odnose, a opet preko orientacijskih konceptualnih metafora DOBRO JE GORE i LOŠE JE DOLJE (u ovom slučaju ŽIVOT JE GORE – SMRT JE DOLJE). Na sl. 9 prikazan je scenarij gdje se odnosi trajektora i orijentira na defokusiranoj konkretnijoj (tanje, ali pune linije) vertikalnoj prostornoj domeni preslikavaju na odnose nadređenosti i podređenosti na fokusiranoj, ali apstraktnijoj (deblje, ali isprekidane linije) vertikalnoj vremenskoj domeni. Na taj se način inače horizontalni vremenski odnosi konceptualiziraju vertikalno preko prostorne vertikale. To je fokusirani scenarij, a tanjim su isprekidanim linijama prikazani odnosi na vremenskoj horizontali u izvanjezičnom svijetu (objektivni i stvarni vremenski odnosi) koji su prisutni u svijesti govornika, ali ne pripadaju organizaciji prvoga plana, već čine pozadinsku bazu scenarija.

sl. 9

3. Zaključak

Ponuđena semantička analiza glagola tvorenih prefiksom *nad-* i njegovim alemorfima pokazala je da se pristup značenju glagolskih prefiksa preko jednoga shematičnog obilježja zajedničkoga svim glagolima, a ujedno i same srži njihova semantičkoga opisa, čini opravdanim i mogućim. Koliko je i u kojoj mjeri takva analiza primjenjiva i na druge prefikse u hrvatskom, ali i u drugim jezicima, te koja je funkcija shematičnosti u komunikacijskom procesu, tj. koliko su govornici u svakodnevnoj komunikaciji svjesni postojanja jednoga zajedničkog shematičnoga značenjskog obilježja, trebala bi pokazati daljnja, u prvom redu psiholingvistička istraživanja.

LITERATURA

- Anić, V. (2004). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Novi Liber, Zagreb.
- Babić, S. (1991). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Drugo izdanje, Globus, Zagreb.
- Barić, E. i dr. (1995). *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga, Zagreb.
- Belaj, B. (2003). "On some peripheral types of accusative direct object in Croatian: A cognitive analysis". *Jezikoslovje*, 4, 2, Osijek, 263–278.
- Belaj, B. (2004). "Značenjska analiza hrvatskoga glagolskog prefiksa *raz-* i njegovih alomorfa *ras-, raš-, raza-, ra-*". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje*, 30, Zagreb, 1–17.
- Belaj, B. (2005). "Shematic meaning of the Croatian verbal prefix *iz-*, meaning chains and syntactic implications", izlaganje održano na međunarodnom znanstvenom skupu *Converging and Diverging Tendencies in Cognitive Linguistics*, Dubrovnik, 18. i 19. listopada.
- Belaj, B. (2007). "Konceptualnosemantički aspekti prototipnih struktura s bezličnim i obezličenim glagolima i njihove sintaktičke implikacije". *Zbornik radova Sintaktičke kategorije* s 1. međunarodnog znanstvenog skupa Hrvatski sintaktički dani, Osijek, 21–51.
- Bogusławski, A. (1963). *Prefiksacja czasownika we współczesnym języku rosyjskim*. Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Brugman, Claudia M. (1981). *Story of OVER*. Master's thesis, Trier: LAUT University of California, Berkely.
- Flier, M., S. (1975). "Remarks on Russian Verbal Prefixation". *Slavic and East European Journal*, 19, 218–229.
- Flier, M., S. (1984). "Syntagmatic Constraints on the Russian Prefix *pere-*". *Issues in Russian Morphosyntax*, ed. Michael S. Flier and Richard D. Brecht, *UCLA Slavic Studies 10*, Columbus, 138–154.
- Gallant, J. (1979). *Russian Verbal Prefixation and Semantic Features: An Analysis of the Prefix VZ-*. *Slavistische Beiträge Band 135*, Münich.
- Janda, L. (1985). "The Meaning of Russian Verbal Prefixes: Semantics and Grammar". *The Scope of Slavic Aspect*. *UCLA Slavic Studies 12*, Columbus, Ohio: Slavica, 26–40.
- Janda, L. (1986). *A semantic Analysis of the Russian Verbal Prefixes ZA-, PERE-, DO-, and OT-*. *Slavistische Beiträge*, Band 192, Munich: Sagner.
- Janda, L. (1988). "The Mapping of Elements of Cognitive Space onto Grammatical Relations: An Example from Russian Verbal Prefixation". *Topics in Cognitive Lin-*

- guistics*. Ed. by Brygida Rudzka-Ostyn, John Benjamins: Amsterdam/Philadelphia, 327–344.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press, Chicago – London.
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things, What Categories Reveal about the Mind*. Chicago University Press, Chicago.
- Langacker, R. (1982). “Space Grammar, Analysability, and the English Passive”. *Language*, 58, 1, 22–80.
- Langacker, R., W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar*. vol. 1, Stanford University Press, Stanford, California.
- Langacker, R., W. (1988a). “An Overview of Cognitive Grammar”. *Topics in Cognitive Linguistics*. Ed. by Brygida Rudzka-Ostyn, John Benjamins: Amsterdam/Philadelphia, 3–49.
- Langacker, R., W. (1988b). “A View of Linguistic Semantics”. *Topics in Cognitive Linguistics*. Ed. by Brygida Rudzka-Ostyn, John Benjamins: Amsterdam/Philadelphia, 49–91.
- Langacker, R., W. (1988c). “The Nature of Grammatical Valence”. *Topics in Cognitive Linguistics*. Ed. by Brygida Rudzka-Ostyn, John Benjamins: Amsterdam/Philadelphia, 91–127.
- Langacker, R., W. (1988d). “A Usage – Based Model”. *Topics in Cognitive Linguistics*. Ed. by Brygida Rudzka-Ostyn, John Benjamins: Amsterdam/Philadelphia, 127–165.
- Langacker, R., W. (1991). *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 2, Stanford University Press, Stanford, California.
- Langacker, R., W. (2000). “A dynamic usage-based model”. Barlow, Michael, Suzanne Kemmer, izd. *Usage-based models of language*. Stanford: CSLI Publications, 1–63.
- Lindner, S., J. (1981). *A Lexico-Semantic Analysis of English Verb-Particle Constructions with UP and OUT*. Doctoral dissertation, Trier: LAUT., University of California, San Diego.
- Pranjković, I. (1992). “Prostorna značenja prijedloga u hrvatskome standardnom jeziku”. *Suvremena lingvistika*, 33, Zagreb, 21–26.
- Pranjković, I. (1993). *Hrvatska skladnja*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Rudzka - Ostyn, B. (1985). “Metaphoric Processes in Word Formation. The Case of Prefixed Verbs”. *The Ubiquity of Metaphor*. Ed. by Wolf Paprotte & Rene Dirven, Amsterdam: Benjamins, 209–241.
- Rudzka-Ostyn, B. (1988). “Semantic Extensions into the Domain of Verbal Communication”. *Topics in Cognitive Linguistics*. Ed. by Brygida Rudzka-Ostyn, John Benjamins: Amsterdam/Philadelphia, 507–555.

- Silić, J., Pranjković, I. (2005). *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga, Zagreb.
- Šarić, Lj. (2003). “Prepositional categories and prototypes: Contrasting some Russian, Slovenian, Croatian, and Polish examples”. *Jezikoslovlje*, 4/2, Osijek, 187–204.
- Šarić, Lj. (2006a). “A preliminary semantic analysis of the Croatian preposition *u* and its Slavic equivalents”. *Jezikoslovlje*, 7/1–2, Osijek, 1–43.
- Šarić, Lj. (2006b). “On the meaning and prototype of the preposition *pri* and the locative case: A comparative study of Slavic usage with emphasis on Croatian”. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, 225–248.
- Tabakowska, E. (1995). *Gramatyka i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*. Polska Akademia Nauk, Oddział w Krakowie, Krakow.
- Tabakowska, E. (2005). *Gramatika i predočavanje. Uvod u kognitivnu lingvistiku*. Hrvatski prijevod Barbare Križan-Stanojević i Mateusza-Milana Stanojevića, FF press, Zagreb.
- Talmy, L. (2001). *Toward a Cognitive Semantics. Typology and Process in Concept Structuring*. Vol 1. Cambridge, Massachusetts – London, England: The MIT Press.
- Taylor, J. R. (1995). *Linguistic Categorization, Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford University Press, Second Edition, New York.
- Taylor, J. R. (2002). *Cognitive Grammar*. Oxford University Press, New York.
- Van Schooneveld, C. H. (1958). “The So-called ‘préverbes vides’ and Neutralization”. *Dutch Contributions to the Fourth International Congress of Slavists*. The Hague, 159–161.
- Van Schooneveld, C. H. (1978). *Semantic transmutations: Prolegomena to a Calculus of Meaning. Volume 1. The Cardinal Semantic Structure of Prepositions, Cases, and Paratactic Conjunctions in Contemporary Standard Russian*. Bloomington.

Schematic and specific in the description of meaning of prefixed verbs – example of the Croatian verb prefix *nad-*

By criticising the traditional approach according to which verbs that have the same prefix constitute a cluster of homonymous relations, the author introduces the concept of schematic meaning that is common to all the verbs that have the same prefix, in order to establish the difference between various individual specific meanings. In the case of the Croatian verb prefix *nad-* and its allomorphs *nat-* and *nada-* this schematic characteristic of meaning can be defined as a superschema of supralocativity. The semantic span of this schematic characteristic of meaning goes from prototypical to borderline cases depending on the conceptual status and relations between the agentive trajector, trajector and landmark as conceptual substructures that determine it by their interrelationship and conceptual value. In this sense, the cognitive model, via conceptual networks, determines the category of verbs that have the prefix *nad-* as a category based on the effect of prototypes, thus establishing through the schematic meaning the motivational line that connects the different specific meanings and shaping some sort of semantic unity in diversity.

Key words: verb prefix *nad-*, schematic meaning, specific meaning, agentive trajector, trajector, landmark, superschema, supralocativity, homonymy, polysemy

Stjepan Damjanović, Zagreb

Jezik glagoljične Regule svetoga Benedikta

U arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti čuva se glagoljicom pisan prijevod benediktinske regule iz 14. st., pripremljen za benediktinsku opatiju Rogovo, koja se 1129. godine premjestila s kopna (Biograd na Moru) u Tkon na otoku Pašmanu. Očito je pritom riječ o prijepisu jednoga starijeg predloška. Istraživači su primijetili neobičan jezik te regule u kojem se pojavljuju osobine staroslavenskoga zajedno s tada vrlo mladim osobinama hrvatskog jezika.

Autor ovoga članka pokušava pomoći precizne jezične analize pokazati kakav je jezik prevodilac (neki stari hrvatski glagoljaš) držao primjerenim za tu knjigu. Pokazuje se da je on uspostavio određeni poredek tako što je kod nekih jezičnih kategorija dosljedno primjenjivao staroslavenske oblike, a kod drugih hrvatske. Kako bi postigao posebne stilске efekte, u dijelu je kategorija naizmjence primjenjivao jezične osobine staroslavenskoga i starohrvatskoga jezika.

Ključne riječi: hrvatsko glagoljaštvo, benediktinska regula, jezično miješanje, staroslavenski, starohrvatski

Utemeljitelj zapadnoeuropskoga redovništva Sveti Benedikt (480–547) za svoju je prvu benediktinsku zajednicu na Monte Cassinu sastavio regulu ili pravilo za redovnike u koju je ugradio načelo molitve i načelo rada (*Ora et labora*) te zajedničkoga života i posjedovanja. Benediktinci su se rano proširili i po hrvatskim, južnim i sjevernim, krajevima, pa se računa da je u XIII. st. u našim krajevima bilo oko 100 samostana. Neki su među njima njegovali glagoljičnu pismenost.

U arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti čuva se (pod signaturom I a 74 Kuk. Cod. Glag.X) kodeks od 60 pergamenских folija (17,2 x 12,8 cm), koji sadrži prijevod Regule svetoga Benedikta pisan glagoljicom. Po zapisima na kraju kodeksa zaključuje se da je regula pisana za Rogovsku opatiju, tj. za onu koja se 1129. s kopna (kraj Biograda na Moru) preselila u Tkon na otoku Pašmanu, uz crkvu svetih Kuzme i Damjana.¹ Po paleografskim i jezičnim osobitostima zaključuje se da je prijepis koji je do nas došao s kraja XIV. stoljeća, a da bi predložak s kojega je prepisan mogao biti i iz vremena prije XII. stoljeća. Istraživači su uočavali „jezično šarenilo“ i konstatirali da supostoje novi i vrlo stari jezični oblici te su to pripisivali ne

1 Vjekoslav Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II dio, Zagreb 1970, str. 85–90; u prilogu o primanju novaka govor se kako novak u svojoj pismenoj molbi za prijem daje obećanje *prēd'b(ogo)m̄b ... i b(la)ž(e)nih'm(u)č(e)n(i)k̄b kuzmi i dom'ēna. kih̄ moći sadē imaju v vomb molst(i)ri.*

ustaljenoj književnojezičnoj tradiciji koja je takvo supostojanje dopuštala, posebice u neliturgijskim tekstovima.

Mada se nerijetko navode primjeri za jezičnu starinu ili za jezično osvježavanje, preciznijih istraživanja o jeziku Regule još nemamo. Štefanić je napisao da je „... jezik Regule mješavina crkvenoslavenskog i narodnog jezika čakavsko-ikavskog (ekavskog) narječja. Ta eklektičnost je vrlo napadna jer se križaju jezične crte od vrlo arhaičnih do vrlo mlađih, sve jedna pored druge.“² Mjestimično veliko majstorstvo prevoditelja privuklo je i povjesničare književnosti, pa je Hercigonja u njezinu trodijelnoj kompoziciji video srednjovjekovno poimanje brojeva i proanaliziravši topiku naglasio da „stilska faktura, izbor jezičnih sredstava u ovom spisu odaju pisca s izrazitim osjećajem za oblikovanje izraza“ te da su posebice zanimljivi „pokušaji da se karakterističnim srednjovjekovnim sklopovima dugih retoričkih nabrajanja izvrši određena prozodijska organizacija teksta, oblikuju ritmičke strukturne cjeline čija se ritmičnost temelji na tonskoj izokoliji, ali je i dodatno signalizirana, uvođenjem i osobitim rasporedom ritmotvornih elemenata, markirana redom riječi, paralelizmima, anaforama, asonancama, homoteleutima i svojevrsnim nagomilanim srokovima, jednakoglasjem na granicama kola“.³ Budući da je riječ o tekstu koji je na svaki način jedan od najvažnijih u glagoljičnoj sastavnici tropismene srednjovjekovne književnosti, odlučio sam obaviti dio toga posla. Želio sam utvrditi kakav su jezik autori toga teksta smatrali podobnim za knjigu koja neće stajati na oltaru, ali će se unutar redovničke zajednice često upotrebljavati. Za ovu sam priliku, tj. za zbornik u čast dugogodišnjega kolege i prijatelja profesora Ive Pranjkovića, objedinio svoja starija i posve nova (neobjavljenja) istraživanja.

Neka čita onaj koji umije lijepo čitati

Svi istraživači su, kao i već spomenuti Štefanić, primijetili supostojanje hrvatskocrkvenoslavenskih i hrvatskih jezičnih osobina u Reguli, npr. A. Pavić,⁴ I. Milčetić,⁵ i I. Ostojić.⁶ No prije no što se posvetimo jezičnim osobinama Regule na različitim jezičnim razinama, htio bih upozoriti na neke zanimljive misli o čitanju u benediktinskoj zajednici, koje se nalaze na obje stranice 25. folije.⁷

2 Isto kao 1, str. 86.

3 Eduard Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*, Povijest hrvatske književnosti 2, Liber – Mladost, Zagreb 1975, str. 126–130.

4 Armin Pavić, *Regule sv. Benedikta*, Starine VII, Zagreb 1875, str. 57–129. Pavić donosi usporedo ciriličnu transliteraciju Regule i njezin latinski tekst te u uvodu opisuje paleografske i jezične osobitosti hrvatskoga teksta.

5 Ivan Milčetić, *Hrvatska glagolska bibliografija*, Zagreb 1911, str. 381.

6 Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, III. svezak, Split 1965, str. 361–534. Autor je opisao Regulu, donio latiničnu transkripciju i faksimile čitavoga teksta.

7 Navodim prema *Rogovskoga samostana sv. Benedikta Regula (saec. XIV)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1985.

Stolъ br(a)t' e kadi jide brez lekcie nikadare ne budi. ni paki kto ljubo popad' kvarternu ne smijъ čisti ondē. da komu čtiti estъ. čreza vsu nedilju.

Pravilo dakle zahtijeva da se nikada za stolom ne jede, a da se nije nešto pročitalo i da ne smije čitati tko bilo, nego onaj koji je za čitanje u tom tjednu određen. Autor Regule (dakle Sveti Benedikt) upozorava da se čitač mora moliti Bogu i zamoliti braću da za njega mole jer čitanje je zahtjevan posao koji obavljaju samo povlašteni, pa postoji opasnost da se čitač uzoholi. Stari hrvatski prevoditelj kaže da se treba čitač moliti da ga

Bog izbavitъ duha gizde

i nastavlja:

Usilno mlčanje budi na stoli. ni ednoga šapta ili slova. tak'mo onoga ki čte slišano budi.

Tišina dakle mora biti potpuna i smije se čuti samo onoga koji čita, a ako li tko što ustreba, mora se obratiti svome drugu, i to ne riječju, nego samo *gl(a)somъ ot(b)* rukē.

Kako zanimljivo imenuje stari glagoljaš neverbalnu komunikaciju! Značenja riječi *glas* i riječi *znak* preplela su se u njegovoј svijesti jer se glasom posreduje znak.

Tekst koji se čita za stolom važan je i smije se samo iznimno komentirati:

... ni edinъ ne smijъ on 'dē ot(b) lekcie čto ljubo besedovati... takmo ako priurъ ēme čto hotiti kratko reći ot(b) potribe...

Čitat će kroz godinu samo odabrani, a ne svi: jedini kriterij je umijeće čitanja
...a bratiē redomъ ne čtite. da ki lipo umiju čisti ti čtite.

Zanimljivo je također da se u tom pravilu o čitanju izmjenjuju oblici starih glagola *čtiti* i *čisti*. Drugi će se sve češće pojavljivati u značenju 'brojiti' i podsjećati nas da čitati znači brojiti (zbrajati) slova.

Umjetnost riječi

Prije trideset godina napisao je Eduard Hercigonja da „stilska faktura, izbor jezičnih sredstava u ovom spisu (Reguli, S. D.) odaju pisca s izrazitim osjećajem za oblikovanje izraza“⁸. Hercigonja je naveo duga retorička nabranja kojima se prozodijski organizira tekst i oblikuju ritmičke cjeline. U ovoj će prilici dodati samo dva postupka u organiziranju teksta kojim se pisac nastoji udaljiti od stilski neutralnoga govorenja. Prvi je uporaba istokorijenskih riječi u istoj rečenici: **umlknuhь i ukrotih se i umlčahь** (12a); **g(ospod)i, ustnê moe otvrzaeši i usta moê vzvest(e)tъ hv(a)lu tvoju** (25a); **slišasmo zapovid' zapovidat(e)la** (3a). Nema sumnje da takva uporaba pomaže uspostavi svečanoga ritma u tekstu. Zanimljivo je, međutim, da kada bi morao u rečenici upotrijebiti dvaput istu riječ, nastoji to izbjegići: **ne smijъ koludarъ drugoga mniha izbavlati vola nega hudobu pokrivati**

8 Isto kao 3.

(48a). Izraz «koludar drugoga koludra» svaki bi čitatelj prihvatio kao korektn, ali našem se autoru činilo da nije dobro u velikoj blizini upotrijebiti istu riječ.

Ti postupci pokazuju da je riječ o autoru koji razmišlja o jeziku, no s obzirom na to da se tekst prepisivao, moguće je pretpostaviti da je poneki manje pažljiv prepisivač i uklonio koji od ovakvih stilski potentnih izraza. Ipak, sačuvao nam se tekst čitak i privlačan, tekst koji pravom ljubitelju riječi ima što reći i nakon tolikih stoljeća.

O glasovima

Prepošt

Na str. 45b i 46a nalazi se ovakav tekst: *ere kada e opatъ protivъ pripoшту a pripučъ protivъ opatu ... k'opatu i se k'pripučtu* (45b), *i pripučъ ako bude ... ot časti pripučtva iz'vrzi se* (46a).

Ta dva retka govore o mukama koje su stari hrvatski pisci imali s prilagođavanjem tuđica, pa istu riječ pišu na četiri načina alternirajući samoglasnike *o i u*, a posebice se mučeći kako da zapisu skupinu *št* **ѠѠѠ** - **Ѡ** - **ѠѠѠ**. No nije riječ samo o različitim načinima bilježenja, nego i o dvojnom izgovoru : št i šć.

Jat umjesto jeryja

U tekstu se mogu naći ovakvi primjeri: *početakъ regulê* (1a), *z'lobê v srci ne držati* (9b), *gizzê bižati ... karbê ne ljubiti* (10b). Štefanić je dobro uočio da se u ovim i sličnim primjerima jat nalazi na mjestu gdje je u kanonskom staroslavenskom bio *jery*. Njegovu tvrdnju da se jat nalazi na tim mjestima jer u hrvatskoj glagoljici nema *jeryja*⁹ valjalo bi ipak precizirati jer ovako izrečena nije prihvatljiva. Naime, glagoljaš bi, da je riječ samo o nedostatku grafema *jery*, tražio rješenja u okvirima i-znaka. Znajući, međutim, da se govori *regule, gizde, zlobe* (nepatalne osnove primile su nastavak palatalnih, tj. ovo je *-e* nastalo od prednjega nosnoga samoglasnika koji je u praslavenskom i staroslavenskom bio gramatički morfem za palatalne osnove), a da je kod tvrdih osnova tu bio *jery*, glagoljaš kao da hoće nekadašnju opoziciju *y : e* zamijeniti opozicijom *ě : e*. U prilog toj tvrdnji idu i primjeri za akuzativ množine s jatom na mjestu staroga *jery* (*kaži učenikê* svoe, 7b). Ne smijemo zaboraviti na primjere kao što su *tvoe pravdi ne zataihb* (5b) ili *prije ičite c(ě)s(a)rstviě b(o)žiě i pravdi ego* (8a), u kojima se na mjestu *jeryja* nalazi očekivano *i*. Ako nam se čini da tvrdnjom o bilježenju podrijetla gramatičkoga morfema *-e* pripisujemo glagoljašima zahvate o kojima oni nisu razmišljali, ostaje nam jednostavnije tumačenje: u hrvatskoglagoljskoj tradiciji nije rijetko da se jatom piše samoglasnik *e*. Takvim se primjerima nerijetko dokazivalo da su jat glagoljaši doživljavali kao glas e-tipa.

---

9 Isto kao 1, str. 86.

O deklinaciji imenica

Promatrajući pažljivije lokativni gramatički morfem glavnih deklinacija u jednini, uočit ćemo da se *-u* javlja posve rijetko (*v razumu opatovu budi* 27a) i da se smjenjuju *-ē* i *-i*: v životē (3b), v telē (3b), na korē (4a), o glasē (11a), po bozē (42b), v gorē (2a); v bozi (2b), v molstiri (4a, 5a, 6a), v' ēzici (12a, 12b, 13b), va sni (13a), v mēsti (13b), v skuli (3b) itd. Brojimo li morfeme, uočit ćemo da je *-i* dvostruko češći od *-ē*. To može poslužiti kao argument za mišljenje da se prepisivanjem teksta Regule postupno smanjivao udio staroga (staroslavenskoga), a uvećavao udio novoga (hrvatskoga) morfema. Kao što je poznato, u množini su u lokativu o-promjene imenice na tvrdi suglasnik dobivale *-ēh*, a one na palatal *-ih*. Imenice glavne ženske promjene dobivale su *-ah*. Takav raspored gramatičkih morfema uglavnom poštuje i naša Regula, s tim da *jat* kadšto prelazi u *i* (*va mēstih* – 12b). Primjer kao što je *hodeće v zapovēdēh* (11b) pokazuje kako se gramatički morfem iz glavne selio u druge promjene (u ovom slučaju u žensku i-promjenu), a primjeri kao što su *vb ustēh* (12a) ili *va vratēh* (14b) pokazuju da pluralia tantum dobivaju gramatički morfem iz o-deklinacije, a ne, kao što bismo očekivali, iz glavne ženske (*vratah*, *ustah*).

U lokativu jednine glavnih deklinacija druga je palatalizacija uvijek provedena (*na kamici*, 3a; *v muci*, 4a), ali to nije učinjeno u akuzativu množine o-deklinacije (*svoe grēhi* – 13 b, *dl'gi naše* – 21a, *boki n(a)še* – 2a). To je unekoliko očekivana situacija. Lokativni oblici provodili su palatalizaciju i u staroslavenskom, a akuzativi su u tom jeziku imali gramatički morfem *-y* pa uvjetoza palatalizaciju nije bilo. Hrvatski gramatički morfemi *-i* i *-e* stvorili su uvjete za palatalizaciju, ali ta promjena više nije bila živa. Kao zanimljivu pojedinost navodim i ove primjere: *rukovъ swoev' napiši* (38a); *ki s hudovъ volevъ posluša* (11b). To instrumentalno *-ov/-ev* dolazi u mnogim neliturgijskim hrvatskoglagoljskim tekstovima, posebno u *Ivančićevu zborniku*¹⁰ i u *Traktatu o sedam smrtnih grijeha iz Kolunićeva zbornika*.¹¹ Postanak tih nastavaka objašnjava se ovako: *-ojq/-ejq > -o(j)u/-e(j)u > -ou/-eu > -ov/-ev*. Oblici konsonantskih deklinacija posve su rijetki. Od imenica nekadašnjih *s*-osnova češće se javljaju imenice *tēlo*, *nebo* i *slово*. Imenica *nebo* ponaša se gotovo uvijek kao imenica *s*-promjene: *b(og)ъ s n(e)b(e)sъ* (13b), *g(ospod)ъ s n(e)b(e)sъ* (14 b). Druge dvije imenice dolaze i s nastavcima *s*-promjene i s nastavcima glavne promjene: *ugotovaitē tēlesa vaša* (3a), *buimi telesi* (6b), *i ihze telesa počivajutъ* (50b), *i otvrže s(love)sa moē* (6a), *z(a)lih' slovesъ* (10a), *svoemu tēlu* (33a), *v tēlē esmo* (3b), *glavomъ ili telomъ* (34 b), *slavom' pripovidaite* (6a), *slavom' pokarai* (7a) itd. Imenica *tēlo* javlja se i u svom ikavskom liku, i tada redovito ima nastavke glavne promjene: *tilo mučiti* (9a), *tila tako blizu* (14a), *starъ tilumъ* (!) (43a) i sl. Za *t*-pro-

10 Ivan Milčetić, *Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika, I. Ivančićev zbornik*, Starine 23. Zagreb 1892, str. 58.

11 Stjepan Damjanović, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Znanstvena biblioteka HFD, knj. 15, Zagreb 1984, str. 104.

mjenu premalo je primjera da bi se išta određenije reklo, ali vrlo je zanimljivo da se imenica *dite* višeput javlja u dativnom obliku *t*-promjene: *ob'vijte diteti ruci* (40a), *onomu diteti* (40a). Zanimljiv je i izraz *samoilь* i *danielь diteti* (43a): riječ je o dvojinskom nominativu (u staroslavenskom je u tom padežu bio gramatički morfem -ē).

Među imenicama *n*-deklinacije muškoga roda najčešća dolazi *dъnъ/danъ*.¹² Osim nominativnoga u jednini su dobro posvjedočeni genitivni i akuzativni oblici i svi su u skladu sa staroslavenskom gramatičkom normom: *ot togo d(ъ)ne* (38b), *v drugi hipъ d(ъ)nъ* (43a), *v'prvi časъ d(ъ)ne* (43a), *na vsaki d(ъ)nъ* (10a, 10b), *sedam'kratъ na d(ъ)nъ* (21b). U instrumentalu javlja se oblik *d'nemъ*: *sedam'krat' d'nemъ slavu vzdahъ* (21b). Zanimljiv je izraz *kъ oboma dnevi* (21a): ta je imenica *n*-promjene prihvatala dativni gramatički morfem *u*-osnova. Od imenica *n*-promjene muškoga roda našao sam *na kamené* (3a), *korene* (Gjd.) (7a), *v korené* (22a). Genitivni je nastavak u skladu sa staroslavenskom normom, a u lokativu vidimo -ē umjesto očekivanoga -e, što opet možemo tumačiti kao širenje morfema iz glavne promjene (nepalatalne), ali i kao miješanje dvaju po izgovoru bliskih samoglasnika. Od imenica *n*-promjene srednjega roda najčešće se javlja *ime*: *komu bi ime elii* (7a), *ne nambъ na imeni svoemu* (22b), *pomoćь naša v'ime(!) g(ospod)ne* (50b), *pravimъ imenemъ* (43a). Javljuju se još imenice *pleme* i *breme*: *plemena mniš'ska* (4a), *ako i plemene brata si esta* (48a), *bremenemъ otežčenъ* (52a). Imenice *n*-promjene najčešće čuvaju svoje stare nastavke i samo rijetko (*po imenu*) prihvacaјu nastavke glavne nepalatalne sklonidbe. Najčešća od svih je imenica *vriime*. Uvijek dolazi u ikavskom liku: *v/na vriime* (18a, 21 b, 26b, 32b, 44b itd.), *v(a)/na vrimena* (21a, 27a, 31a, 32a, 35a itd.), *ot'tihъ vrimenъ* (21b), *ne ostavite vrimenъ* (33b), *ta .b. vrimeni* (31a).

O pridjevima

Nastavci -ago/-ego/-ogo/-oga/-ega

U hrvatskoglagoljskim neliturgijskim tekstovima uobičajena je pojava da u genitivu (akuzativu) jednine pridjeva supostoje staroslavenski i hrvatski gramatički morfemi, tj. *-ago/-ego* prema *-oga/-ega*, a da se javlja, kod tvrdih osnova, „prijezni“ morfem *-ogo*. U našoj Reguli taj „prijezni“ morfem izostaje, a za pridjeve na meki suglasnik primjeri su rijetki (*sudnego* – 9b, komparativ *staršega* – 12b). Za pridjeve s osnovom na tvrdi suglasnik primjera je dosta i prilično precizno brojanje na polovici korpusa pokazuje da se staroslavenski nastavak javlja dvostruko češće od hrvatskoga: *d(u)šnago* (33a), *novago* (49b, 53b), *věthago* (49b, 53a), *prav(a)dnago* (49b), *bl(a)ž(e)nago* (54a), *zloga* (37a), *popovskoga* (40a), *čistoga* (49a), *inoga* (41b) itd. I u ovom su tekstu staroslavenski oblici pretežito vezani uz biblijski kontekst, a hrvatski uz upute o svagda-

12 U tekstu je riječ uvijek kraćena, ne samo u nominativu, nego i u kosim padežima, pa bismo u korijenu mogli prepostaviti **i a i b.**

njem životu. Kod brojeva posve prevladavaju hrvatski oblici, a staroslavenski i „prijelazni“ prava su iznimka: *edinago s lahkostiju, drugago porečeniemъ, tretago prošeniemъ* (7b), *stoǐtъ do četvrtago d(ь)ne* (38a), *ednoga* (37a), *drugoga* (38a, 48a), *četvrtoga* (38b), *petoga* (38a), *šestoga* (38b).

Komparativ

Opreka između komparativa i superlativa izražava se u hrvatskoglagoljskim tektovima različito, a nije rijetkost da isti pridjev ima više oblika za komparativ. U Reguli nalazimo ove načine:

1. $\emptyset : i\check{s}$ (star- $\emptyset$ -i : star-i $\check{s}$ -i): starišego (11a, 12b), starišemu (15a, 43b, 48b), starišimъ (43b)
2. $\emptyset : \hat{e}\check{i}\check{s}$ (star- $\emptyset$ -i : star- $\hat{e}\check{i}\check{s}$ -i): starēiši (43a - 2x); prazdnēišimъ (35b) mudrēiše (43b)
3. $\emptyset : ei\check{s}$ (star- $\emptyset$ -i: star-ei $\check{s}$ -i) : stareišago (47b), stareiše (43a)
4. $\emptyset : \check{s}$ (star- $\emptyset$ -i : star- $\check{s}$ -i) : mlad'ši (43a); mlad'ša (48a)
5. $\emptyset : l$ (lip- $\emptyset$ -i : lip-l-i): liple (42a)
6. $\emptyset : \hat{j}$ (star- $\emptyset$ -i : star- $\hat{j}$ -i) : star'jì (42b, 43b).

I fonološkim alternacijama unutar leksema može se ostvariti opreka između komparativa i superlativa (*mla-d-i* : *mla-j-i*): *mlaži* (44a). Taj isti pridjev ima i drukčije komparative: *mlaž'ši* (43b- 2x), *mlad'ši* (43a) i sl.

Jedan od načina izražavanja opreke između pozitiva i komparativa koji nalazimo u Reguli jest i leksičko oponiranje, tj. supletivizam: od pridjeva *mal* nalazimo komparativne oblike *mani* (16b), *man'še* (30a), *man'šei* (24a), od pridjeva *velik* nalazimo oblike *veči* (23a, 33a), *veče* (33a), *vek'šimъ* (30b, 41b), *več'še* (42a, 47b).

O zamjenicama

Promatrati ćemo ih s obzirom na pripadnost staro(crkveno)slavenskom ili starohrvatskom sustavu, pa odmah treba reći da često tako analiziramo srednjovjekovne tekstove te navodimo potvrde za miješanje spomenutih sustava. Važno je međutim naglasiti da posredujemo krivu sliku ako ne spominjemo primjere koji su dosljedno ostvareni po jednoj matrici jer ispada da se miješa sve, a to može sugerirati nered. Stoga ću na početku razmatranja o zamjenicama pobrojati ono što je stabilno, što se ostvaruje (gotovo) uvijek jednako, a tek onda govoriti o miješanju.

Stabilni oblici

1. U **genitivu množine** redovit je nastavak **-ih**, grafijski ostvaren kao *iħb* ili *iħ'* ili *iħ*: *svoiħb* (1a, 2b, 17b), *našiħ'* (3a, 3b), *ot v(a)siħ'* (21a), *siħb* (4b), *ot'tiħb* (21b) *ot nih* (4b, 8a), *vsiħb* (5a, 8a), *oniħb* (15b) itd. Uočava se da više nema opozicije nepalatalno (*ēħb*) : palatalno (*iħb*).

2. U **dativu jednine** čuva se razlika između tvrdih i mekih osnova (**-omu/-emu** za muški i srednji te **-oj/-ej** za ženski rod): *komu* (7b, 8b), *k_b onomu* (21a), *inomu* (9a), *vsakomu* (22a), *semu* (4b), *twoemu* (2b), *svoemu* (2b, 15a), *n(a)šemu* (14b, 2b), *emu* (2a, 5b), *h koi* (2a), *k toi* (13a), *k_b onoi* (17b). Kroatiziranje se vidi u obliku *k nemu* (1a, 3a, 6a) i enklitičkome *mu* (5a, 8b, 16a).
3. U **dativu množine** beziznimno je **-im**: *inimъ* (6a), *svoimъ* (5b), *timъ* (13b), *imъ* (5a, 22b).
4. U **akuzativu jednine** staroslavenskih (i praslavenskih) zamjenica ženskoga roda beziznimni je nastavak bio stražnji nazal (q), pa je posve očekivano da je u našem tekstu **-u**: *našu* (1a), *vsaku* (9a), *tvoju* (5b), *moju* (6a), *svoju* (12b), *ku* (11a), *tu* (12a), *onu* (13a). U srednjem rodu nastavci su **-o/-e**: *to* (3a), *ono* (15a), *vse* (8b), *moe* (6a), *tvoe* (5b), *svoe* (21b), *naše* (18a). U muškom rodu u prvom slavenskom književnom jeziku nastavak je **-b** koje se naslanja na **j** (završetak osnove), pa se to onda piše kao **i** (moj^š = moi). Isto tako je napisano i u našem tekstu (*moi* – 6a, *svoi* – 2a), ali prepostavljamo nulti gramatički morfem, a ne *jer*. Tu spada i akuzativno **i** (= **jb**) 2a, ali ono je samo rijetko rješenje, pa ćemo ga spominjati u onom dijelu rada u kojem ćemo govoriti o miješanju različitih oblika za isti gramatički sadržaj. Stalno u tekstu dolazi i akuzativno *vsaki* (3a, 10a, 17b), dakle čakavski oblik (staroslavenski je *vѣsjакъ*).
5. U **akuzativu množine** posve su stabilni **-e** za ženski rod (*vse* – 16a, *vsake* – 21b), **-a** za srednji (*moē* – 6a, *vaša* – 3a, *naša* – 13b, *ka* – 21a, *vsā* – 8b, *siē* – 3a), a u muškom se rodu čuva razlika između nepalatalne i palatalne zamjeničke deklinacije jer nalazimo i puno oblika na **-e** (*svoe* – 9b, *tvoe* – 16a, *se* – 5a, *vse* – 11b, *te* – 21b, *vsake* – 21b), ali i onih na **-i** (*naši* – 1b, *si* – 2b), ali nema dvojbi unutar iste zamjenice.
6. U **lokativu jednine** muški i srednji rod završavaju na **-om/-em** (*v komъ* – 3b, *o vsakomъ* – 10a, *v' tom* – 13a, *v moemъ* – 5b, *v twoemъ* – 2a, *v svoemъ* – 14a, *po vašemъ* – 14b), a u ženskom rodu **-oj/-ej** (*v toi* – 21a, *v koi* – 22a, *v tvoei* – 2a, *v našei* – 14a, *v svoei* – 13b).
7. U **lokativu množine** jedini je nastavak **-ih** (koji se gotovo beziznimno piše s *jerom*), što znači da je prevladala meka sklonidba: *v vsakihъ* (12b), *na našihъ* (15b), *po tihъ* (19a), *v svoihъ* (10a).
8. U **instrumentalu jednine** u muškom rodu nastavak je stalno **-im** (koje se piše najčešće s *jerom*, rijetko s apostrofom): *s_b svoimъ* (8b), *svoim'* (8a), *vašimъ* (9a), *vsimъ* (9a), *kimъ* (21a). Kod anaforičke zamjenice nakon prijedloga dolazi kroatizirani oblik: *prēd' nim'* (14a). U ženskom rodu nastavak je **-eju** (*s' vseju* – 5a - 2x), ali kadšto dolazi do stezanja, pa umjesto očekivanoga *svoe-ju* nalazimo *svoju* (2a).
9. U **instrumentalu množine** uvijek dolazi nastavak **-imi**: *twoimi* (6a), *svoimi* (6a), *n(a)šimi* (13a), *s_b vsimi* (19a).

Posve sam se ukratko osvrnuo na one zamjeničke oblike koji su vrlo stabilni, a sada ću se posvetiti supostojanju staroslavenskih i starohrvatskih zamjeničkih oblika

u Reguli. Pritom će primjere navoditi u kontekstu i komentirati ih.

Čto i ča

--- čto slajše n(a)mь ot sego gl(a)sa (2a)	--- da slišitъ ča d(u)hъ govorit' (1b)
--- esamъ č'to es(a)mь (2b)	--- ča se ne zgodi nikadare (10a)
--- čto su oružiē dobrih' dělъ (9a)	--- namъ prêpovida ča pravi pismo (14a)
--- i prvo onъ povijъ čto e potriba (8a)	--- uslišimo načь nasъ ...uči (1b)
--- ničtože ino tak'mo h(rst)a ljubiti (9b)	--- začь ti vzvêcaeši prav'du (5a)
--- ot vrha izvede v nič'tože (2b)	--- a ča samъ tvori (10a)

I *čto* i *ča* dolaze u Reguli vrlo često, *ča* ipak češće. Očekivanje, koje se temelji na stanju u mnogim hrvatskoglagolskim tekstovima, da ćemo *čto* češće naći u biblijskim kontekstima, nije ispunjeno. Prevoditelj(i) i prepisivači Regule upotrijebi ga uz hrvatski komparativ (*čto slajše*) ili uz hrvatski imperativ (*povijъ čto*), kao što i zamjenicu *ča* upotrijebi uz staroslavenski prezent (*slišitъ ča, začь vzvêcaeši*), pa su te kombinacije (staroslavensko – starohrvatsko) česte gotovo kao one u kojima je postignuta harmonija elemenata, tj. u kojima su elementi iz istoga sustava. Posebno su zanimljivi primjeri u kojima se u istom kontekstu ili blizu jedna drugoj upotrebljavaju staroslavenska i starohrvatska zamjenica:

- nam' se ot b(og)a ta naêm v'zda **ča** e b(og)ъ obećalъ **čto** e oko ne vidilo (10b)
- vijъ **ča** bude dalъ ili **č'to** prime (22a)
- razumijъ samъ **čto** vidi potribnie . to čini **začь** cićь zapovidь ... (8a)
- **ničtare** ne imijъ tvoriti **ča** mu opatъ ne zapovi (42a)

Navedeni primjeri pokazuju ne samo da prevoditelj(i) upotrebljava(ju) staroslavensku i starohrvatsku zamjenicu jednu uz drugu očito nastojeći izbjegći monotoniju nego da obje te zamjenice drže ravnopravnim elementima svoga pisanoga jezika koji je pod snažnim utjecajem i govornoga jezika i (svagdanje) lektire. No sklad rečenica koje dobivamo kazuje nam da te dvije sastavnice ne nastupaju spontano, nego po prevoditeljevoj (prepisivačevoj) volji i njegovu planu.

Iže i ki

- **iže** hodit' bes poroka delae pr(a)vdu (2b)
- v sr(dъ)ci ...**iže** ne ulastitъ êzikom' svoim' (2b)
- vsa ubo **êže** kažetъ učenikomъ svoimъ (6a)
- g(ospod)nu zapovidь pl'ne **iže** govoritъ (11b)
- ot sego gl(a)sa g(ospod)na **ki** n(a)s' t(a)ko vzivaet' (2a)
- **ki koli** otvržet se svoe vole (1a)
- **ki** se zovu jerovaši (4b)
- kantike ot pr(o)r(o)kъ **ke** op(a)tъ naredi (19b)

Iako je zamjenica *i(ž)e*, *e(ž)e*, *ê(ž)e* primjetljivo zastupljena u tekstu Regule, znatno je brojem premašuje zamjenica *ki*, *ko*, *ka*. Kadšto se obje javljaju jedna blizu druge:

- **ki** v'znosêt se v bozi. **êže** g(ospod)ъ...reče (2b/3a)
- **ka** ljubostь **êže** budet v č(lovê)ci (17b)
- i **ki** posluhъ **ki** se starišemu vzda **iže** pravi b(og)ъ **ki** v(a)sъ poslušajut' mene poslušajutъ (11b)

Uočljivo je da je zamjenica *i(že)* vezana uz biblijske kontekste, a zamjenica *ki* u pravilu dolazi kada prevoditelj prevodi (pisar prepisuje) upute koje uređuju redovničku svagdašnjicu. U tom je smislu vrlo karakterističan posljednji primjer u kome se triput upotrebljava zamjenica *ki*, ali kada se javlja imenica Bog i kada On k tome još i govori, prevoditelj upotrebljava zamjenicu *iže* na koju je u takvim kontekstima nailazio izvanredno često čitajući glagoljične liturgijske knjige.

Osobne zamjenice

Prave osobne zamjenice (*azъ – ja, ty – ti*) jako su česte u Reguli osim nominativa jednine. Kosi padeži posve su uređeni, tj. zanemarivo je malo iznimaka od pravila. To znači da u genitivu jednine imamo *mene, tebe* (i povratno-posvojno *sebe*), a u akuzativu uz *te* oblike dolaze i enklitički *me, te i se*. Svi su obilno potvrđeni pa nema potrebe navoditi primjere. To je posve očekivano stanje i zapravo bi tvrdnja o njemu spadala u one koje sam navodio kao stabilne dijelove sustava. Tako je i u drugim padežima, s tim što naglašavam da u instrumentalu uredno dolaze hrvatskostaroslavenski oblici *toboj i soboj* (nisam naišao na *mnoju*, ali ni na druge oblike za instrumental jednine zamjenice za prvu osobu). I množina je očekivana i beziznimna: *vas, nas, vam, nam* (sva četiri oblika različito pisana), *vami, nami*. Posve su rijetki ovakvi primjeri:

- zovu protivu **m(ъ)nê** (16a)   --- **tebê** podoba(etc) (20b)

Oba su primjera iz psalama, drugi se javlja kao „naslov“ psalma koji treba čitati (to znači kao prvi stih). Preuzeti su doslovno iz liturgijskoga štiva.

Premalo je primjera za nominativ jednine zamjenice za prvu osobu:

- reku se **az'** esmъ (2a)   --- se stvoriste a ê mlčah' (14b)
- nisamъ dostoēnъ **a'** grišnikъ (17b)   --- **a'** es(a)mъ (1b/2a)

Dva posljednja primjera pokazuju uobičajeni način kraćenja u Reguli, tj. u oba je riječ o hrvatskostaroslavenskoj zamjenici *azъ*. Svi su primjeri u biblijskom kontekstu pa je premoć staroslavenske zamjenice (u hrvatskoj inačici) očekivana, ali primjera je premalo za sigurnije zaključke.

Nastavci -ago/-ego : -oga/-ega

--- togo radi užasnuv se (3b)	--- ot toga se e usilno varovati (19b/20a)
--- varuimo se togo (14b)	--- i potomъ toga vsi r'cite (18b)
--- ot togo pravi ap(osto)lb (15a)	--- začь toga cić (8b)
--- ot kogo nauka (4a)	--- v koga cêsara polači (2a)
--- ot nauka svoego (5a)	--- ot hotinъê svoga sr(ъd)ca (2b)

--- dêlo svoego žitka (10a)	--- sr(ьd)ca svoga vole ne pasi (8b)
--- segó svita v životê (3b)	--- ot sega svita (9a/b)
--- vr'hu vsego togo (8a)	--- vsega z'loga želeniê (14b)

Navedeni primjeri pokazuju supostojanje staroslavenskih i starohrvatskih oblika i ne nazire se da bi uporaba jednih ili drugih bila uvjetovana ovakvim ili onakvim kontekstom. Supostojanje, razumije se, ne znači i jednaku čestotnost, pa je važno znati da u slučaju zamjenice *svoi* znatno prevladavaju staroslavenski oblici, a da se hrvatski oblik *toga* javlja češće nego staroslavenski *togo*. U cjelini na pregledanim stranicama prevladavaju staroslavenski oblici jer neke zamjenice ne dolaze u hrvatskom obliku: griha **moego** (16a), sr(ьd)ca **moego** (16a), čaениê **moego** (53a), tada se obaruimo **onogo** (14a), dari do **onogo** mesta (21a), ot reda **našego** (50b) i sl.

Na stranicama 41a–45b tražio sam genitivne posvojne oblike i ustanovio da se *ego* javlja triput češće nego *nega*: **ego** obrazomъ (41b), **ego** gizda (42b), **ego** slavu (43b) itd., uz **nega** hudobu (41a), lista **nega** opata (41b). Na tim se stranicama ne javlja oblik *nego*, ali on dolazi drugdje i ne izražava posvojnost: prie ot **nego** (1a), i upvai se v **nego** (16a), hoće ot **nego** (7b) (uz: **nega** ki me posla, 11b) itd. Akuzativno *ego* također dolazi često: spodoblju **ego** mužu mudru (2a), ki **ego** ...ne žalueši (9a), ali i hrvatski enklitički oblik *ga*: inomu **ga** ne učini (9a), dostoino **ga** postavite (44a) i sl. Staro akuzativno **i** posve je rijetko: vzići mira i postigni **i** (2a).

Nastavci -ee : -e

--- ne ot svoee sili (2b)	--- otvržet se svoe vole (1a)
--- ot svoee d(uš)e (8a)	--- ot svoe duše (8a)
--- ot nee že izbavi nasъ (5b)	--- ne pridohъ činiti moe vole (11b)
--- ne imijъ ot nee (8b)	--- brez' vse muke (17b)
--- ot vsakoe skvrni (13b)	--- tvoe pravdi ne zataihъ (5b)

Pojedinačno gledano, samo zamjenica *svoē* ima dvostrukе oblike, ali oni nisu čestotno ravnopravni (staroslavenski oblik dolazi posve rijetko). Zanimljivo je također da uz subjekt u prvom licu dolazi redovito zamjenica *moi*, a ne *svoi*: nisamъ prišala tvoriti **moe** vole (15a).

O glagolima

Prezent

Oblika za **1. lice jednine** nema mnogo u tekstu, ali ih je dovoljno da utvrdimo da posve prevladava gramatički morfem **-u**: *reku* se azъ *esmъ* (2a), *spodoblju* ego mužu mudru (3a), ne *hoću* sm(e)rti (3a), amenъ *govoru* vamъ (45a), strahu g(ospod)nu *na-uču* vasъ (2b) itd. Posve su iznimni primjeri kao što je azъ bratъ *obitamъ* (52b). Važno je još napomenuti da prvo lice trenutnoga prezenta pomoćnoga glagola *biti* uvek glasi *budu*, a da 1. lice trajnoga prezenta gotovo uvijek glasi *esamъ*: po slovesi

tvemъ živъ budу (39a), esamъ čto es(a)mb.

U 2. licu jednine posve prevladava gramatički morfem -ši i oblici sa -š prava su rijetkost (mogli bismo reći da ne čine ni 5% svih prezentskih oblika za 2. lice jednine i svi se javljaju u onom dijelu teksta gdje se daju upute redovnicima, ali ne bi trebalo misliti da se oblici sa -ši javljaju samo u biblijskim navodima: oni se javljaju i u njima i izvan njih): oružje *priemlesi* (1a), ne *vidiši* li (3a, 6a – 2x); ne *žalueši* (9a), ne *ubižiši* griha (12a), ako ti uslišavъ *otgovorišb* (1b), da ga ne *izlomišb* (44b) itd. Trajni prezent pomoćnoga glagola *biti* javlja se samo pri tvorbi perfekta i, kao što ćemo vidjeti, posve prevladava oblik *esi* nad oblikom *si*.

U 3. licu jednine susrećem se s pravim miješanjem oblika koji pripadaju različitim sustavima. Precizno brojenje na dvadeset stranica pokazuje da se oblici koji pripadaju hrvatskostaroslavenskom jeziku (hrvatskoj redakciji staroslavenskoga jezika) pojavljuju u 55% a hrvatski oblici u 45% slučajeva. Kod hrvatskostaroslavenskih oblika javlja se poznato grafičko trojstvo, tj. na kraju kadšto dolazi štapić, kadšto apostrof, kadšto nema ni jednoga ni drugoga: iže ne *ulastitb* ézikom' (2b); i misal' č(lovê)ča *ispovist* se tebi (14a), k'to obitati *v'čnet*' (2a), na inimъ *prodikue* (6a), da bole se *radue* (8a) itd. Kadšto u istoj rečenici dolaze oblik s -t i oblik bez njega: vsaki ki se *vznaša smérit se*, a smérai *vznotis se* (12b).

Prvo lice množine posve je rijetku u skladu s normom hrvatskostaroslavenskoga jezika te redovito dolazi hrvatski morfem -mo: ako *želimo* biti (2a), dondeže *imamo* (3b) itd. Primjeri s hrvatskostaroslavenskim morfemom, kao što smo rekli, posve su rijetki: tebe b(ož)e *hvalimъ* (19b), pokazati se *možemъ* (52a). I pri tvorbi perfekta posve prevladava oblik *smo*, a uz njega se kadšto javlja i *esmo*. Izvan te uporabe jednom se javlja i oblik *esamъ* (obětni *esamъ* – 52a).

Drugo lice množine nije zanimljivo jer svi slavenski sustavi imaju -te (ače *uslišite*, lb).

U trećem licu množine stanje je slično kao u trećem licu jednine, tj. izmjenuju se morfemi iz dvaju sustava, ali udio jednih i drugih još je ujednačeniji nego u jednini (na stranicama 25a–34b nabrojao sam 24 oblika s -t i 21 oblik bez njega): i *pridutb* rike i *vzvijut'* vêtri (3a), da *moletb* b(og)a (29b), prieli *sutb* (54a), ki su v kletvi (29b), ot tih' ki *sgrišaju* (30a), i čto ljubo *dêlaju* (27a) itd.

Ako bismo sada rezimirali stanje u prezentu, rekli bismo da u dva lica posve prevladavaju hrvatskostaroslavenski morfemi (1. i 2. lice jednine), u jednom hrvatski (prvo lice množine), a u dva se miješaju (oba treća lica), dok za jedno takvo promatranje nije relevantno (drugo lice množine). Važno je, međutim, uočiti da je u četiri od šest lica posve uspostavljen red i da stanje u njima ne može biti plod slučajnosti, nego svjesne odluke. To znači da su se i prepisivači Regule svjesno odnosili spram jezika. Netko od njih je u jednom trenutku odlučio promijeniti stanje u prvom licu množine jer je i ono u starijim prijepisima bilo u skladu s hrvatskostaroslavenskom normom. U dva treća lica, međutim, supostojanje oblika pokazuje da se autori nisu odlučili za jedan ili drugi morfem, tj.

ostavili su dvojstvo upravo u licima koja dolaze najčešće u tekstu. Je li riječ o tome da je njihova pažnja bila dostatna da ujednačeno postupaju u licima koja dolaze rjeđe, ali ne i u licima koja dolaze češće ili su hotimice dopustili naizmjeničnost u trećim licima, teško je reći. Htio bih ipak skrenuti pažnju na primjere u kojima je upotrijebljen hrvatski morfem, a onda se apostrofom, možda, upozorava da oblik nije potpun. Tako npr. na str. 31a nalazimo primjer: po muci svoju(!) ruku *živu'*, a na str. 44a primjer: velik način *primu'*, skozi boga *tvo-re'*. Bilo da je riječ o apostrofu ili skraćenom znaku za kraćenje, na mjestu na kojem dolaze iznenađuju i čini mi se najbližim istini da zapravo predstavljaju korektorski zahvat koji kazuje da su navedeni prezentski primjeri nepotpuni, što znači da njihov autor drži da su na tim i drugim sličnim mjestima trebali biti hrvatskostarslavenski oblici.

Aorist i imperfekt

Primjeri koje će navesti pokazat će da su autori Regule aorist tvorili vrlo uredno: tvoe pravdi ne *zataihъ* (5b), ne *pridohъ* činiti moe vole (11b), *ukrotih se* (12a), *rekoхъ* obaravati puti moe (12a), ti že *vznenavidě* nakazanie moe i *otvrže* s(love)sa moē (6a), ki *sbzda domъ* (3a), ki me *posla* (11b), *priehomъ* b(ož)e m(i) lostv tvoju (35a), osinenie sinovleniē *pogubihomъ* (52a); nemočanъ bihъ *pohodiste* me (24a), čto *učiniste* brati moei meni *učiniste* (24a), v koi se emu *pokazaše* anj(e)li (13a) itd.

Posebno je zanimljiv primjer: da čto aće ne smērih se n *vznesъ* dušu moju (12b), koji su istraživači uvijek navodili kao osobit znak starine. Taj asigmatski aorist iznimka je i arhaizam u tekstu Regule, a primjer: ki *bihomo* sinove gniva (51b) pokazuje kako se čakavština probija u jezik knjige. Zanimljivo je da se taj čakavski aorist nalazi u tekstu opatova nagovora novim redovnicima, tj. u tekstu koji je ispunjen biblijskim tonovima. No ne smijemo zaboraviti da su oba ta primjera (i arhaični knjiški asigmatski aorist i „narodni“ čakavski aorist) statistički zanemarive pojave te da je u Reguli mnoštvo sigmatskih aorista i da ni jedan ne odstupa od norme hrvatskostarslavenskoga jezika.

Primjera imperfekta nema mnogo u tekstu Regule: polunoći *vstaěhъ* ispov(i) dati se (21b), za nih otъca vse d(ъ)ni *molaše* (52a), p(a)v(a)lъ ... sebe ne *veličaše* (2b), i oni mene ... ne poslušahu (5b), ostavivše svoē děla ka *dělahu* mejju rukama i *iměhu* (11a). Svi su u skladu s normom hrvatskostarslavenskoga jezika.

Perfekt i pluskvamperfekt

Kod perfekta je najveća zanimljivost potpuna premoć hrvatskoga oblika u 1. licu množine trajnoga prezenta: kako *smo* prie *pokazali* (19a), ča *smo* často *vidili* (40a), kako *smo* *rekli* (43a) itd. Oblik perfekta s *esmъ* u prvom licu množine ne javlja se nikad, a oblik s *esmo* posve rijetko: *esmo učinili* (47a), *pisali esmo* (49b). Rijetki oblici za 3. lice množine imaju različite oblike prezenta pomoćnoga glagola: kako *su se obratili* (43a), *postavili esu* (45b), *prieli sutb* (54a). U drugom licu jednine uvjerljiv-

vo prevladavaju oblici s *esi*, ali ima i nešto primjera sa *si*: *razumilъ esi* (14a), *iskusilъ nasъ esi* (15b), *stvorilъ esi* (54a), da li *si d(u)še priѣlъ* (8a), kada *si prišalъ* (40b) itd. U 3. licu jednina također prevladavaju oblici s punim oblikom trajnoga prezenta pomoćnoga glagola *biti*: ki nasъ *estъ obljubilъ* (15b), *naredilъ estъ* (13b) itd. Taj oblik pomoćnoga glagola vrlo često je kraćen: ki nasъ *e(stъ) želilъ* (1a), ki n(a)sъ *e(stъ) v zvalъ* (2a). Rijetki su slučajevi kada *e* stoji bez oznake za kraćenje: dobro se *e mo gal* (41a), v ko e *vlizalъ* (42a).

Uočio sam samo jedan primjer pluskvamperfekta: *biše otbigalъ* (la), ali nisam ih posebno tražio pa nije isključeno da ima još koji.

Za staroslavenske tekstove, kao što je poznato, karakteristična je vrlo česta uporaba aorisnih, pa i imperfekatskih oblika, te oni u pravilu brojem znatno nadmašuju oblike perfekta i pluskvamperfekta. U suvremenom hrvatskom standardu perfekt je ostalim oblicima za prošlost ostavio uglavnom sferu stilogenoga. U Reguli jednostavnih oblici za izricanje prošlosti prevladavaju nad složenima, ali ta prednost nije tako izrazita kao u staroslavenskim tekstovima.

Futur I. i futur II.

Zasvjedočeni su samo oblici za treća lica futura II. i pomoćni je glagol u njima u hrvatskom obliku: ča *bude dalъ* (22a), ča *bude vidilъ i slišalъ* (47b), ako li o sebi *budu s'hranili* (30b). Zanimljivo je da u gotovo svim rečenicama, i onima koje ovdje ne navodim, u kojima se nalaze ti futurski oblici uz njih dolazi i zamjenica *ča* ili zamjenica *ki*, dakle dolaze nesumnjivi elementi čakavštine, pa kao da uz njih autori nisu mogli upotrijebiti hrvatskostaroslavenske oblike trenutnoga prezenta pomoćnoga glagola. Riječ je o svojevrsnoj harmoniji jezičnih sredstava koju su istraživači uočili i u drugim hrvatskim glagoljičnim tekstovima.¹³ Primjeri kao: strahu g(ospod)nu *nauču* vasъ (1b), tagda vsimъ *vzdastъ* nakazanie (6b/7a), i misalъ č(lovê)ča *ispovist* se tebi (14a), na sudni d(ъ)ni *budget' pitan'e* (5b), gosti k'molstiru prihajajućee kako ihъ *priѣti budete* (34a); onъ *hoće reći* (34a), ki *bude viditi* (51a) pokazuju da se uz često i očekivano izražavanje budućnosti prezentom trenutnih glagola nalazi i složeni futur kod tih istih, tj. svršenih, glagola dok primjera za futur I. trajnih glagola nisam našao. To je zanimljivo stanje koje pokazuje smjer kretanja u hrvatskim sustavima u kojima će prevladati složeni oblik za sve glagole. Staro je stanje sačuvano u tome što se ti složeni oblici ne tvore samo pomoćnim glagolom *hotѣti/htjeti*, nego i pomoć-

¹³ U glagoljičnom *Vinodolskom zborniku* s početka XV. stoljeća autor uz zamjenicu ča upotrebljava ikavski refleks jata, a uz zamjenicu kaj piše grafem jat jer mu uz kaj ne ide ikavizam. Sličnih primjera ima i u *Kolunićevu zborniku* iz 1486. i *Petrisovu zborniku* iz 1468. Vidi: Eduard Hercigonja, *Kajkavski elementi u jeziku glagoljaške književnosti 15. i 16. stoljeća*, „Croatica“ V – 5, Zagreb 1974, str. 169–245; Stjepan Damjanović, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Znanstvena biblioteka HFD, knj. 15, Zagreb 1984, str. 161–162.

nim glagolom *biti*.

Kondicional

Oblikovanje kondicionala usklađeno je s hrvatskom normom, što pokazuje primjeri kao što su: da *bim'* ne *sgrišil'* (12a), da *bismo* pravimъ putemъ *tekli* (49b), ako *bi* ne *pili* itd. U 3. licu jednine, koje je najčešće, pomoćni glagol glasi uvjek *bi*, kako je i u staroslavenskom i u hrvatskom, pa starinu ili pomlađenost kadšto pokazuje glagol od kojega se kondicinal tvori: aće bi opatъ dobra ne tvorilъ (10a), ako bi hotelъ (39a, 42a), kim' bi se mogala (40a) itd.

Imperativ

Sadržaj Regule takav je da se svaki čas izražava zapovijed ili poticaj, i teško da među hrvatskim glagoljičnim tekstovima ima neki koji bi bio tako zasićen imperativima kao ovaj. U 2. l. jednine svi su oblici očekivani: *poslušai* (1a), *prikloni* (1a), *primi i svrši* (1a), *ne daj'* (2a) itd. Treće lice jednine jednak je drugome: ot opata ednako *budi* vs(i)mъ *ljubav'* (6b), opatъ *obarui ih'* (7a), *sbzovi* opatъ (8a), mudro i prav(a)dno vse *narežai* (8b) itd. Kako su autori Regule vodili računa o jezičnom uređenju svoga teksta, pokazuje podudarnost primjera u 1. licu množine prezenta s onima u 1. licu množine imperativa: staroslavenski oblici su posve rijetki, a izrazito prevladavaju oni s gramatičkim morfemom *-mo*: *uslišimo* nač̄ vasъ uči (1b), *naslēduimo* putъ ego (2a), *slišimo* g(ospod)a (2b), pridite *vzraduim'* se (19a). U 2. licu množine nema nikakvih iznenađenja: *poslušaite* (1b), *ugotovatte* (3a), *držite* (8b) itd. Treće lice množine, začudo, slabo je zasvjedočeno, a zamjenjuje ga izražavanje zapovijedi infinitivom. Nešto veći navod dobro će to ilustrirati: potom' toga druga druga koliko sebe *ljubi*. potomъ *ne zaklati ni se kur'bovati. ni ukrasti. ne želiti* hudobe. *ni* krivoga svidoč'stva *govoriti. čtiti* sve ljudi. ako sebi zla ne hoćeši inomu ga *ne učini*. svoju volju *ostaviti* b(o)žiju *plniti*. tilo *mučiti* raskoši *ne ljubiti*. postъ *ljubiti*. ubogie *ukrépiti*. naga *oblići*. nemoć' noga *pohoditi*. mr'tva *pokopati*. v nevoli *pomoći*. plačuća *utiši*. ot sega svita děl' *se otvriči*. ničtože ino tak'mo h(rъst)a *ljubiti*. srdosti *ne isplniti*. vrime nesudstva *ne hraniti*. zlobē v sr(dъ)ci *ne držati*. krivoga mira *ne vzdati*. ljubosti b(o)žie *ne ostaviti. ne kleti se* da se ne učini v kletvi prisega... (9a/b). I to je manje od polovice teksta (koji ide do kraja stranice 9b i zauzima još dio stranice 10a) u kome se pojavljuje mnoštvo infinitiva u službi zapovijedanja i poticanja, a njihovo nabranjanje tu i tamo prekine „pravi“ imperativ. Infinitiv kao predikat služi i u drugim slavenskim sustavima za izražavanje zapovijedi, upozorenja i upute. Za suvremenih hrvatski jezični standard Radoslav Katičić kaže o takvoj porabi: „Prispeva više tehničkoj sferi i izvan nje se osjeća kao gruba i nezgrapna. Stoga ne ulazi u istančaniji hrvatski književni izraz.“¹⁴ U srednjovjekovnim hrvatskoglagoljskim tekstovima njome se često izražavala, rekao bih, nešto oštrega zapovi-

¹⁴ Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Nacrt za gramatiku, Djela JAZU 61, Zagreb 1986., str. 143.

jed ili, preciznije rečeno, takva je poraba uz zapovijed ili poticaj sadržavala i dodatno upozorenje „nemoj zaboraviti“.

U tekstu Regule imperativ često sudjeluje i u oblikovanju pasivnih konstrukcija: i te postelete od' opata često *budite iziskane* (36b); *ne budi slah'ka* i hitro *priētъ* (38a), *budi osuđenъ* i često *pokazanъ* (42a) itd. Riječ je o rečeničnim preoblikama u kojima je objekt postao subjektom.

Participi

Staroslavenski sustav od pet participa sveden je u tekstu Regule na četiri jer ne nalazimo primjera za pasivni particip prezenta. Primjere za drugi aktivni particip preterita (tzv. l-particip navodio sam opisujući perfekt), a građa koja nam je na raspolaganju ne nudi nikakve posebnosti. Za pasivni particip preterita vidjeli smo da sudjeluje u oblikovanju pasivnih imperativnih konstrukcija, ali on se u tekstu javlja i u drugim službama: *stvoreň estъ* (54b), *pisano e(stъ)* (40b, 41b), huda ričь *stvorena budi* (47a), našastъ budetъ i obličenъ (41a) itd. Dakle taj particip služi za izricanje zapovijedi, ali i za izricanje prošlosti i budućnosti. Aktivni particip preterita prvi javlja se često u starim oblicima: i t(a)gda aće *prišadъ* stoitъ do četvrtoga d(ь)ne (38a), a onъ *priētъ* pokaenie poklonitъ se (51a), kto ljubo *popad'kvadernu* ne smijь čisti ondē (25a), leži nicъ *položъ* gl(a) vu (29b), *rekъ* nimi dl'gъ s gostmi govoriti (35b) itd. Osim u nominativu jednina taj se particip javlja i u drugim padežima: i *prišad'še* opetъ vzvratite e (36b), *pokazavše* mu ego grihy (42a), *stvoršago* n(e)bo i z(e)mlju (50b) i sl. Na istoj stranici (50b) nalazimo ove primjere:

- b(og)ъ *otpustivъ* grêhi ihъ privedet' e v životъ večni
- da bogъ *otpustećъ* grêhi ihъ privedet' e v život' vêčni

Istdobnost glagolskih radnji u drugom primjeru je izražena oblikom aktivnoga participa prezenta glagola *otpustiti* na mjestu gdje bi naš jezični osjećaj očekivao isti particip glagola *otpuštati* ili bi glagol *otpustiti* morao biti u preteritalnom participu, tj. radnja izražena participom prethodila bi radnji izraženoj prezentom u futurskom značenju (kao u prvom primjeru). Čini se da je riječ o pokušaju da se izbjegne monotonija.

Aktivni particip prezenta vrlo je čest u tekstu Regule, a posebice su česti oblici nominativa množine: a *vzemljuce* nove svite stare vratite (36b), i što ljubo *primuće* vetho vratite (36b), dobru volju *zeljuće* mnisi tvoriti (49a), i ne *imuće* děla (49a) itd.

U jednini su dosta česti stari oblici: i *stoje* prêd' oltaremъ obećai brat'i (38b), i samъ svoju nemoći *vide* sebe se boi (44b), ako li sa vsima *klanae* se prosi (40b), r'ci *leže* na nei (51a) i sl. Primjeri kao što su: opat... *govorećъ* siko (53b), na sego raba twoego vêka *otricajuća* se prizri (54a), da ona ēže *naslédujućъ* va te obećati dostoēnъ b(i)si (54a), i nepodobno *živućimъ* (49a/50b), g(ospod)a g(lago)ljuća (2a, 2b), nam' *tekućimъ* (3b), pismo *govoreće* (1b), g(lago)ljuću apostolu (3a, 5a), zač' se *vérujućim'* vziva, *plačuća* utiši (9a) i sl. pokazuju da se aktivni particip prezenta sklanja i u jednini i u množini.

Dvojina

Prvo ću, redom kako dolaze u Reguli, navesti sve glagolske dvojinske oblike s pripadajućim kontekstima, a onda ću pokušati izvesti zaključke.

- (1) ni *vznesosta* se oči moi (12b)
- (2) b(o)ž’i oči *gledata* dobro i z’lo (14b)
- (3) opat’ i očak’ *umij’ta* rane svoe i inih ličiti (30b)
- (4) i *vij’ta* ona eda koi brat’ lēn’ naidets’ se (32a)
- (5) ednoga ili .b. starca ka *obarueta* molstir’ (32a)
- (6) črēz’ lēto *služita* .b. brata i ta dl’g’ dobro *svršita*... da brez’ mrmora *tvorita* službu svoju. ako li *imata* mane dlga *idita* na dēlo (35a)
- (7) do smrti *okusista* ona dva ki čine kvar’ (37b)
- (8) ananiju i sapiru ženu ego ... *okusista* ona dva... (37b)
- (9) *vzdajuća* sъ onimъ listomъ ob’viste diteti ruci... tako ga b(og)u *prikažita*... *prisežuća obećaita* ... ako li tako *ne hoćeta*... čto ljubo *hoćeta naredita*... i tako *napravita* (40a)
- (10) are samoil’ i daniel’ diteti starce *osudista* (43a)
- (11) ere kada e opat’ protiv’ pripoš’tu, a pripuć’ protiv’ opatu i nevrđeno *stoita* ... niju duši *gineta*... (45a)
- (12) ne smij’ koludar’ drugoga mniha izbavlēti ... ako i plemene brata si *esta* (48a)

Navedeni oblici pokazuju:

- (a) Dvojina se javlja u različitim glagolskim oblicima: prezantu, imperativu, aoristu, participima.
- (b) Javlja se uvijek na očekivanim mjestima, uz broj dva, i svi su oblici ispravno napravljeni.
- (c) Kada je neki kontekst zasićen dvojinskim oblicima, posve je rijetko da na mjestu dvojine dolazi množina.
- (d) Važno je ustanoviti je li u tekstu još bilo prilika za uporabu dvojine koje nisu iskorištene. Mislim da bi se uporaba dvojine očekivala uz izraz *drugъ drugу* (= jedan drugomu), ali tamo je ne nalazimo: *drugъ drugu* poslušni *budite* (48b), *drugъ drugu vzdaite* (49a) itd. Usamljen je primjer: priur’ i bratiē *tacite* (34a/b). U njemu, međutim, drugi član para ima sam po sebi množinsko značenje pa je to isprovociralo uporabu množine.

Zaključak

Što se tiče eklektičnosti jezika o kojoj govori Štefanić, htio bih istaknuti ovo: Jezikoslovna istraživanja najstarijih hrvatskih tekstova zadnjih su desetljeća najčešće tako koncipirana da pokušavaju opisati staroslavensko-starohrvatsko miješanje u nji-

ma. Pritom se to miješanje stalno nameće u prvi plan (što je logično jer je upravo ono predmet istraživanja) i nerijetko se zaboravlja ukazati na one dijelove teksta ili na one kategorije u kojima miješanja nema ili ga gotovo nema, tj. koje su, normativno gledano, ostvarene uredno i stabilno. Tako se ponekad stječe dojam da se sve miješa ili čak da je to miješanje bez ikakvoga reda, što najčešće nije istina. U ovom sam tekstu analizirao glagolske oblike, imeničke, pridjevske i zamjeničke. U zaključku ću upozoriti samo na nekoliko činjenica.

Za zamjenice sam npr. utvrdio da su gotovo u svim padežima posve stabilne (nastavci su starohrvatski) i da se miješanje događa samo u nekoliko primjera, tj. mijesaju se staroslavensko *čto* i hrvatsko *ča*, staroslavensko *iže* i hrvatsko *ki*, staroslavensko *azb* i hrvatsko *ja*, te genitivno-akuzativni staroslavenski nastavci *-ago*, *-ego* i hrvatski *-oga*, *-ega*. To znači da za zamjenice u cjelini možemo konstatirati da je sve u skladu s normom starohrvatskoga jezika, osim što se pojavljuju *čto*, *iže*, *azb* i nastavci *-ago*, *-ego* u genitivu odnosno akuzativu. To dalje znači da je neki redaktor teksta iz 14. stoljeća sve dosljedno uredio i namjerno ostavio nekoliko reprezentativnih staroslavenizama koji se upotrebljavaju usporedo s odgovarajućim hrvatskim oblicima. U tekstu sam pokušao odgovoriti na pitanje kako on to miješa, a ovdje ću samo spomenuti da su u cjelini hrvatskoglagoljskih neliturgijskih tekstova staroslavenizmi najčešće vezani uz biblijski kontekst, tj. najčešći su tamo gdje se Biblija citira ili prepričava. U Reguli su ti staroslavenizmi prošireni i na nebiblijске kontekste i usudio bih se tvrditi da je redaktor našega teksta to učinio svjesno i da su sačuvani staroslavenizmi veza s tradicijom dvostruko shvaćenom, tj. veza sa starijim predlošcima Regule u kojima je staroslavenizama bilo više i čuvanje veze s glagoljaškom tradicijom u cjelini, a to je i tradicija hrvatskih benediktinaca.

Analiza glagolskih oblika pokazuje još nešto zanimljivo: unutar iste paradigmе kroz cijeli tekst autor u jednom slučaju upotrebljava staroslavenski, u drugom hrvatski gramatički morfem. Recimo, u prezentskoj paradigmgi drugo je lice jednine uvek ostvareno po staroslavenskoj matrici, tj. nastavak je uvijek *-ši*, a prvo lice množine uvijek po hrvatskoj, tj. nastavak je uvijek *-mo*. Takav nam izbor može biti čudan, može nam biti zanimljiv, ali ne smijemo za takav izbor tvrditi da je riječ o neredu. Očito je riječ o redu kakav je želio i uspostavio redaktor teksta iz XIV. st. Iz takvih njegovih odabira ja iščitavam da on na staroslavenski nije gledao kao na drugi jezik, nego kao na stariji književni oblik svojega jezika. Iz njega on uzima po svojoj želji i po svome shvaćanju lijepoga, skladnoga izražavanja. U napisanom tekstu pokušao sam sve to što bogatije oprimirjeti. Mislim, naime, da ovakvi tekstovi nisu zanimljivi samo kao primjer jezikoslovnih concepcija u svome vremenu, nego i poziv da preispitamo stereotipe koje upotrebljavamo kada govorimo o povijesnom procesu koji zovemo poviješću hrvatskoga književnoga jezika.

LITERATURA

- Damjanović, Stjepan, *Tragom jezika hrvatskih glagoljaša*, Znanstvena biblioteka HFD, knj. 15, Zagreb, 1984.
- Hercigonja, Eduard, *Kajkavski elementi u jeziku glagoljaške književnosti 15. i 16. stoljeća, „Croatica“ V – 5*, Zagreb, 1974, str. 169–245.
- Hercigonja, Eduard, *Srednjoyekovna književnost*, Povijest hrvatske književnosti 2, Liber – Mladost, Zagreb, 1975.
- Katičić, Radoslav, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Nacrt za gramatiku, Djela JAZU 61, Zagreb 1986.
- Milčetić, Ivan, *Hrvatska glagolska bibliografija*, Zagreb, 1911.
- Milčetić, Ivan, *Prilozi za literaturu hrvatskih glagolskih spomenika, I. Ivančićev zbornik*, Starine 23. Zagreb, 1892.
- Ostojić, Ivan, *Benediktinci u Hrvatskoj*, III. svezak, Split, 1965.
- Pavić, Armin, *Regule sv. Benedikta*, Starine VII, Zagreb, 1875.
- Rogovskoga samostana sv. Benedikta Regula (saec. XIV)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985.
- Štefanić, Vjekoslav, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije*, II dio, Zagreb, 1970.

Language of the Glagolitic *Regula svetog Benedikta*

A Glagolitic manuscript of a translation of a Benedictine Rule Book from 14th century that was made for the Benedictine Abbey of Rogovo which in 1129 moved from mainland (Biograd na moru) to Tkon on the island of Pašman is kept in the archives of the Croatian Academy of Arts and Sciences. The text is obviously a transcript of an older original. Researchers have noticed the unusual language of the Rule Book which is characterised by a combination of the Old-Church-Slavonic language traits and, at that time, very young traits of the Croatian language.

The goal of the author of this paper is to try to show, with the help of precise linguistic analysis, what kind of language the translator (some old Croatian Glagolitic priest) thought was appropriate for this book. It is revealed that he has established a certain order by consistently applying Old-Church-Slavonic forms in some linguistic categories, and Croatian forms in other. In order to achieve special stylistic effects, in some categories he alternated the Old-Church-Slavonic and Old Croatian traits.

Key words: Croatian Glagolitism, Benedictine Rule Book, language mixing, Old-Church-Slavonic language, Old Croatian language

Mira Menac-Mihalić, Zagreb

Određeni i neodređeni oblik pridjeva u štokavskim i kajkavskim frazemima

Na temelju frazeološkoga materijala iz 14 novoštokavskih ikavskih govora od Like (Donje Pazarište, Gospić), preko Šibenika, govora Dalmatinske zagore (Primorskog Dolca), Cetinske krajine (Sinja, Brnaza, Gale i Otoka), govora srednjih Poljica (Čišala), Imotske krajine (Lovreča, Dobrinča, Raščana, Runovića) do neretvansko-dalmatinskog Opuzena i 8 kajkavskih govora (Bakovčica, Kloštar Podravski, Koprivnica, Peteranec, Križevci, Podravske Sesvete, Veliki Raščani, Virje, Vrbovec) promatraju se određeni i neodređeni pridjevi potvrđeni u frazemima.

Na temelju frazema u kojima se paralelno pojavljuju i određeni i neodređeni oblik pridjeva može se zaključiti da promatrana dva sustava čuvaju oba oblika, a novoštokavski ikavski čuva neodređeni oblik bolje nego što ga čuva križevačko-podravski.

Ključne riječi: hrvatska narječja, pridjev, određeni i neodređeni pridjevi, dijalektna frazeologija, frazemi, novoštokavski ikavski, križevačko-podravski

0. U okviru rada Katedre za povijest hrvatskoga jezika i hrvatsku dijalektologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i rada na projektu Istraživanje hrvatske dijalektne frazeologije prikupila sam uz pomoć svojih studenata frazeme u stotinjak hrvatskih punktova.

Iz tog sam korpusa izdvojila i obradila više od 4000 frazema iz 14 novoštokavskih ikavskih govora od Like (Donje Pazarište, Gospić), preko Šibenika, govora Dalmatinske zagore (Primorskog Dolca), Cetinske krajine (Sinja, Brnaza, Gale i Otoka), govora srednjih Poljica (Čišala), Imotske krajine (Lovreča, Dobrinča, Raščana, Runovića) do neretvanskodalmatinskog Opuzena (Menac-Mihalić, 2005). Uz pomoć suautorice Jele Maresić i drugih suradnika prikupljeno je oko 3000 križevačko-podravskih frazema (Maresić, Menac-Mihalić, 2008) u 8 kajkavskih govora (Bakovčica, Kloštar Podravski, Koprivnica, Peteranec, Križevci, Podravske Sesvete, Veliki Raščani, Virje, Vrbovec). Na temelju toga frazeološkoga materijala ovdje se promatraju određeni i neodređeni pridjevi potvrđeni u frazemima obrađenih govora.¹

U oba sustava zastupljen je određeni i neodređeni oblik pridjeva.

---

1 Rad se temelji na primjerima u kojima se jednoznačno razlikuju određeni / neodređeni pridjevi.

1.1. Pridjevi koji imaju samo određeni oblik:

Pridjevi na -ski

- Š: *Briga me zá te ka i za lański snig* (Br). *Briga te za me ka za lański snig* (DP).
Briga me zá te ka i za lański snig (Ga). *Stara se za me ko za lański snig* (Lo).
Briga me zá te ka i za lański snig (Si). *To ti je ko lański snig* (Do). *Stalo mi je do tebe ko do laískog sniga* (Či). *Sića me se ko laískog sniga* (Ot). *Ne govori o laískon snigu* (DP).
K:² *Séća te se kák lánorskoga snèga* (Bak). *Tó tì je lánski snék* (Vir). *Znâmo mî za tò,*
pa tò je lánski snék (Vrb).

Pridjevi na -čki

- Š: *Na prosjačkon šéapu* (Lo).
K:³ *Spàl je na prosjački štáp* (Ses). *Spästi na prosjâčki štáp* (Vir).

Pridjevi na -ji

- Š: *Cili san Božji dan radila u poju* (Či). *Cili Božji dan radin* (Do). *Radija san cili Božji dan* (Go). *Cili Božji dan* (Lo). *Po cili Božiji dan* (Ot). *Cili Božji dan* (Ru).
Nema te cili Božji dan (Ši).
K:⁴ *Céli Bôžji dân nèkej zanověčěš* (Klo). *Dělati céli Bôžji děn* (Pet). *Děla céli Bôžji děn,* a níšt nè napraví (Ses). *Céli Bôžji děn níšt nè dělaš* (Ses). *Čekâla ga je céli Bôži dân* (Vrb).

Komparativ pridjeva:

- Š: *Stariji od Biblike dva lista* (Ga, Si).
Stariji je od Isusova magarca (Či, Do).
K:⁵ *Tí si staréši trí dâna od vrâga* (Klo).
Čém si staréši, tém si bědastéši (Ses).
Š: *Širi je neg duži* (Či, Do). *Širi neg duļi* (Ga). *Širi neg duļi* (Ot). *Širi neg duži* (Si).

---

2 Takvi su primjeri potvrđeni i u ostalim kajkavskim govorima: *To je meni kaj lanjski sneg* (Brezje). *Eh, to je več lanjski sneg* (Donja Dubrava, Međimurje). *Drži do me ko doa lonjskega sniega* (Ivanec). *Eh, tuo ti je več lonjski snieg* (Ivanec). *Naj pripovedati za lanjski sneg* (Oborovo). *Zmislij se za lanjski sneg* (Varaždin mladi). *bti briga / mariti* (za neke) *kak za lanjski sneg* (Veleškovec). *Tau je lajnski snejg* (Vrhovljjan). *To ti je lanjski snjeg* (Zabok).

3 Takvi su primjeri potvrđeni i u ostalim kajkavskim govorima: *Spal je na prosjački štap* (Brezje). *Došel je na prosjački ščiep* (Ivanec). *Spal je prostački štap* (Oborovo).

4 Takvi su primjeri potvrđeni i u ostalim kajkavskim govorima: *Celi Božji den dela* (Brezje). *Cielji boažji dien dielam* (Ivanec). *Cielji Buožji dien* (Rinkovec). *Cejli baužji djean* (Vrhovljjan).

5 Takvi su primjeri potvrđeni i u ostalim kajkavskim govorima: *Hujši je od vroga* (Brezje).

K:⁶ Širši neg dökši (Vir).

Š: Mańi od makova zrna (Br). Mańi je od makova zrna (Do). Mańi od makova zrna (Ga, Lo). Mańi od makova zrna (Op).

K:⁷ Mǎni je od mǎkovog zřna (Križ). Děněs sę vìšě ně pūhal, bìl jě měnši od mǎkovoga zřna (Vrb).

1.2. Frazemi potvrđeni samo s određenim pridjevom:

Š: Iman to u malon prstu (Či). Iman sve u malon prstu (Ot). Iman to u malon prstu (Ši). Vrti ga oko malog prsta (Ot). Mota ga oko malog prsta (Ši). Mota ga oko malog prsta (Do). Vrti ga oko malog prsta (Lo).

K:⁸ Jâ tô sę īmam v mǎlom pŕstu (Klo). Imāti v mǎlōmu pŕstu (Pet). īmam tô v mǎlēm pŕstu (Ses). Iměti v mǎlōmu pŕstu (Vir). Ně bìlē böлšega kǒsca od něga, īmel jě kǒšnu v mǎlom pŕstu (Vrb).

Š: Tankog je žepa (Či). Plitkog je žepa (Do).

K:⁹ Od něga sę němrěš nǐćega zapomöći, tě īma glibǒkoga žepa (Pet). Od něga sę němrěš nǐćega zapomöći, tāj īma glibǒkoga žepa (Ses).

Němrěm já tó platiťi, īmam plitkoga žepa (Ses).

Š: Život zecu rad'it ražań (Ši).

K:¹⁰ Náj nigdár žívomu zájcu rāžna dělati (Pet). Němoj nígda žívomu zájcu rāžna dělati (Ses).

2. 1. Pridjevi koji imaju samo neodređeni oblik: posvojni pridjevi u nominativu:¹¹

Š: E, jesⁱ ti pravi tatin pekmez! (Go). Ima glavu ko Cocin bubań (Lo). Dala mu je Judin poľubac (Ši).

K: Klímaš sę kák bǎbin zûb (Ses).

Tô ti jě pízdin dím (Ses).

2.2. Frazemi potvrđeni samo s neodređenim pridjevom:

Š: Pâ je ko iz vedra neba (Či). Pâ ko iz vedra neba (Do, Lo). Pâ ka iz vedra neba (Ot). Pâ je ka iz vedra neba (Ši).

6 U ostalim kajkavskim govorima do sada nije potvrđeno.

7 U ostalim kajkavskim govorima do sada nije potvrđeno.

8 Takav je primjer potvrđen i u Brezju: *Se to jo imam v malomu prstu.*

9 Takvi su primjeri potvrđeni i u ostalim kajkavskim govorima: *Meti globokoga/plitkoga žepa* (Med). *Oan je plitkega žepa* (Ivanec). *Imeti dubeki žap* (Rinkovec). *Meti globokoga/ plitkoga žepa* (Vrhovljani).

10 Takav je primjer potvrđen i u Veleškovcu: *{Kak da (duo)} živumu zajcu raženj diela.*

11 Posvojni pridjevi u ostalim padežima u kajkavskom se ne dekliniraju po neodređenoj deklinaciji, v. 3.2.

- K:**¹² *Ti mèni z vèdra nèba pa v rèbra* (Klo). *Z vèdra nèba v rèbra* (Pet).
- Š:** *Ni kriv ni dužan* (Či, Do). *A ja nit kriv ni dužan* (Go). *Dobija san batine ni kriv ni dužan* (Go). *Ni kriv ni dužan* (Lo). *Napali ga ni kriva ni dužna* (Lo). *On je ni kriv ni dužan* (Ot). *Ni kriv ni dužan* (Ru). *Ni kriv ni dužan upa je u čakule* (Ši).
- K:**¹³ *Nèsem ni krý ni dûžen* (Klo). *Ni kríš, ni dôžen* (Pet). *Já sém ti nastrádal ni krý ni dûžen* (Ses). *Napôpal mé sej i našpôtal, a nèsem ni krý ni dûžen* (Ses). *Nésem ni kríš ni dôžen* (Vir). *Vûdril mé je, a nèsem ni kríš ni dôžen* (Vrb).
- Š:** *Mrtav pijan* (Či, DP). *Bijo je mrtav pijan* (Do). *Mrtav pijan* (Go). *Mrtav pijan* (Lo). *Mrtav je pijan* (Ši).
- K:**¹⁴ *Ôn je mrtvè pìjan* (Klo). *Mrtaf pìjan* (Križ). *Mrtef pìjan* (Pet). *Mrtvè pìjan* (Ses). *Mrtaf pìjan* (Vir). *Snöčka je pâk dôšel dôma mrtvè pìjan* (Vrb).
- Š:** *On je mrtav umoran* (Ši). *On je mrtav krepan* (Ši).
- K:** *Mrtaf ümoran* (Križ). *Mrtaf sam ümoran* (Križ).
- Š:** *Dobar je Bog koji te drži* (Do, Ga). *Dobar je Bog šta te drži* (Lo). *Dobar je Bog koji te drži* (Lo). *Dobar je Bog koji te drži na svitu* (Op). *Dobar je Bog koji ga drži* (Op). *Dobar je Bog koji te drži* (Si).
- K:** *Nëmoj mu zameriti, dôber je Bòg koj nas na svetu drži* (Ses).

---

12 Ostali kajkavski govorci ne slažu se s križevačko-podravskima – u ostalima prevladava određeni oblik pridjeva: *Kaj grom z vjeadroga neba* (Vrhovljan). *Došel je tak znenada, kak grom z vedroga neba* (Oborovo). *Kak grom z vedra neba* (Oborovo). *Ko gruom s vadrego nabo* (Rinkovec). *Kaj strela z vedroga neba* (Donja Dubrava, Međimurje).

13 Takvi su primjeri potvrđeni i u ostalim kajkavskim govorima: *Niti kriv, niti dužen* (Brezje). *Niesam bil ni krif ni dožen* (Ivanec). *Am nis ni kriv ni dužen* (Oborovo). *Ja ni kriv ni dužen moram to trpeti* (Oborovo). *Ni kreiv ni dužen* (Rinkovec). *Ni kriv ni dužen* (Samobor). *Niti krije, niti doužen* (Vrhovljan).

14 Takvi su primjeri potvrđeni i u ostalim kajkavskim govorima: *Mrtev pijan* (Brezje). *Mrtev pijan* (Donja Dubrava, Međimurje). *Mrtav pijan* (Oborovo). *Mrtav pijan* (Samobor). *Mrtev pijan* (Vrhovljan).

3. Frazemi s pridjevima u odr. i neodr. obliku:

3.1. Variranje određenosti / neodređenosti u istom sustavu

3.1.1. Neodređeni u Š / variranje u K

Potvrde s određenim oblikom pridjeva	Potvrde s neodređenim oblikom pridjeva
Š:	<i>Udrila me iš čista mira (Či). Udario ga iš čista mira (Do). Iš čista mira (Ga, Go). Doveza me se iš čista mira (Lo). Osova me iš čista mira (Ot). Iš čista mira (Ši).</i>
K: ¹⁵ <i>Lüpil ga ješ š čistog mîra</i> (Klo). <i>Lüpil mę ješ š čistoga mîra</i> (Pet).	<i>Lüpil ga ješ š čista mîra</i> (Ses). <i>Vüdril ga ješ š čista mîra</i> (Ses). <i>Z čista mîra počela se nà nu drëti</i> (Vrb).
Š:	<i>Pravi se muñen</i> (Do). <i>Ne pravi se muñen, ko da jesi</i> (Go). <i>Ne prav' se muñen!</i> (Ši). <i>Što se praviš blesav!</i> (Či, Lo). <i>Ma on se pravi blesav</i> (Si). <i>Šta se praviš blesav!</i> (Ši).
K: ¹⁶ <i>Ništa nê štel čuti, dřžal se je kak bëdast</i> (Vrb).	<i>Dëla se bëdast</i> (Klo). <i>Präviti se bëdast</i> (Pet). <i>Kaj se praviš bëdast?</i> (Pet). <i>Nâjlëžę se je napraviti bëdast pa te niko ništ ne pîta</i> (Ses). <i>Drži se bëdast</i> (Ses). <i>Nâj se bëdast dřžati, pak sèm ti ô tom pripovêdal</i> (Vrb). <i>Völi se präviti lûd</i> (Klo). <i>Dëlati se lût</i> (Pet). <i>Dëla se lûd</i> (Ses). <i>Drži se lûd</i> (Ses). <i>Nâj se lôd dřžati, vêč poslùšaj këj ti govörim</i> (Vrb).
Š:	<i>Gleda s visoka</i> (Či). <i>Gleda s visoka</i> (Do). <i>Šta me gledaš s visoka?</i> (Go). <i>Gleda s visoka</i> (Lo). <i>Gleda s visoka</i> (Ot). <i>Gleda s visoka</i> (Ru). <i>Gleda s visoka na sviju</i> (Ši).
K: ¹⁷ <i>Navék gléđi z visôka</i> (Pet). <i>Nàvék ješ glëđela z vîsoka na drûgë</i> (Vrb).	<i>Nàvék gléđi z visoköga na nâs</i> (Ses).

15 Primjeri s variranjem određenoga i neodređenoga oblika pridjeva potvrđeni su i u ostalim kajkavskim govorima:: *Z čista mira* (Brezje). *Vudril ga je š čistega mira* (Ivanec). *Počela je plakati iš čista mira* (Oborovo). *Š čijsta mira* (Vrhovljani).

16 Primjeri s variranjem određenoga i neodređenoga oblika pridjeva potvrđeni su i u ostalim kajkavskim govorima: *Kaj se delaš blesavi?* (Brezje). *Diela se blesaf* (Ivanec). *A kaj se držiš tak blesav* (Oborovo). *Kaj se delaš bedast* (Samobor). *Kaj se delaš blesav* (Zabok).

17 I u ostalim kajkavskim govorima potvrđeni su primjeri s variranjem: *Un gledi z visoka* (Brezje). *Z visoka me gledij* (Med). *Z visekego gledi* (Rinkovec). *Z visoka me gledi* (Vrhovljani).

3.1.2. Variranje u Š / određeni u K

Potvrde s određenim oblikom pridjeva	Potvrde s neodređenim oblikom pridjeva
Š: <i>Un ima fini nos</i> (DP). <i>Paz, ona ti ima fini nos</i> (Go).	<i>Ona ima fin nos</i> (Ši).
K: ¹⁸ <i>Ôn ìma fînoga nôsa</i> (Klo). <i>Imâti finoga nôsa</i> (Pet). <i>Ìma finöga nôsa</i> (Ses).	
Š: <i>Bit kratkog vika</i> (Lo). <i>To će bit kratkog vika</i> (Ot).	<i>To je kratka vika</i> (Ot). <i>Jubav je kratka vika</i> (Ši).
K: ¹⁹ <i>Tâ sükńa ti büdë krätköga vêka</i> (Ses). <i>Tô jë krätköga vêka</i> (Ses). <i>Tâ vruć'na bôj övë fëtë krätköga vêka</i> (Vrb).	
Š: <i>Na lošen je glasu</i> (Do).	<i>Bila je na zlu glasu</i> (Ši).
K: ²⁰ <i>Na lošém je glâsu</i> (Ses). <i>Åk tak nastâviš, bôš na lôšem glâsu</i> (Vrb).	
Š: <i>Ne vridi ni šuplög boba</i> (PD). <i>Ne vridi ni pišlivog boba</i> (Ru). <i>Ne vridi ni pišlivog boba</i> (Ši).	<i>Ne vridiš ni pišjiva boba</i> (Či). <i>Ne šjivi te ni pišjiva boba</i> (Či). <i>Ne vridi pišliva boba</i> (Do). <i>Ne vridi ni pišliva boba</i> (DP). <i>To t' ne vridi ni po pišliva boba</i> (Si).
K: ²¹ <i>Nę vrêdiš ni pîšlivog böba</i> (Klo). <i>Nę vala ni pîšlivoga böba</i> (Pet). <i>Tô ne vrêdi ni pišlîvöga böba</i> (Vir). <i>Tô këj je näpravil né vrêdi ni pîšlivoga böba</i> (Vrb). <i>To këj su öni nâm dönëşli së skûpa né vrêdi pišlîvoga böba</i> (Vrb).	

18 I u ostalim kajkavskim govorima potvrđeni su samo primjeri s određenim oblikom pridjeva: *Una ima fini nuas* (Ivanec). *Gospodična ima fini nos* (Oborovo).

19 U ostalim kajkavskim govorima najčešće su potvrđeni primjeri s određenim oblikom pridjeva: *Dugog vieka, kratkog vieka; Nije tuo baš dogega vieka* (Ivanec). *Mislim ja da bu to kratkoga veka* (Oborovo). *Bile ja tuo krotkego / dugego vieko* (Rinkovec). *Dougoga/ kroatkuga vejka* (Vrhovljjan). Samo je u Brezju potvrđen neodređeni oblik pridjeva: *Duga / kratka veka*.

20 I na bednjanskom području potvrđen je određeni oblik pridjeva: *Biti no gerdem glosu* (Rinkovec).

21 I u ostalim kajkavskim govorima potvrđeni su primjeri s određenim oblikom pridjeva: *Ne vredi niti pišljivoga boba* (Donja Dubrava, Međimurje). *Kulike si to naredil, am to ti ne vredi ni pišlivoga boba* (Oborovo). *Ne vala ni pišlivega boba* (Samobor). *Nę vriediti ni [puol] pišljivuga boba* (Veleškovec).

Š: <i>Sve je po staron (Či). Sve po staron (DP). Sve je po staron (Do, Ga). Sve je po staron (Lo, Ot). Sve je ode po staron (Ši).</i>	<i>Kod mene je sve po staru (Go).</i>
K: ²² <i>Sē jē pō stārōmu (Pet). Sē po stārom (Ses). Sē po stārom (Vir). A kej mē pītaš, sē jē po stārom (Vrb).</i>	
Š: <i>Pliva ko riba na suvon (Go). Pobilile mu oči ko ribi na suvon (Op). Matamo san ka riba na suvon (Ši).</i>	<i>Ovde san ko riba na suvu (Do).</i>
K: ²³ <i>Zēvaš kāk rība na sūvom (Bak).</i>	

3.1.3. Variranje u Š / neodređeni u K

Potvrde s određenim oblikom pridjeva	Potvrde s neodređenim oblikom pridjeva
Š: <i>Dogodlo se to usrid bilog dana (Ši).</i>	<i>Usri bila dana (Br). Tek san počinija u po bila dana (Či). Usrid bila dana je oplačkan (Či). Došli su usri bila dana (Do). Usrid bila dana (Go). U po bila dana (Go, Lo). Napali ga usri bila dana (Lo). Usrid bila dana (Ot).</i>
K: ²⁴	<i>Srēd bēla dēna (Pet). Kâniur jē dōšel f pōl bēla dāna i kōkoš jē zäklal (Ses). Tāti su dōšli srēd bēla dāna (Vrb).</i>

22 I u ostalim kajkavskim govorima potvrđeni su samo primjeri s određenim oblikom pridjeva: *biti pu starumu* (Veleškovec). *Se po starom* (Oborovo). *Se je po starom* (Brezje). *Se je naze pa starom* (Ivanec). *Joaš furt je se pa starom* (Ivanec). *Sa pe storem* (Rinkovec). *Se pu stuaromo* (Vrhovljjan). *Se pu stuaromo* (Med). *Se je po starem* (Samobor). *Sve je po starom* (Varaždin mladi).

23 I u ostalim kajkavskim govorima potvrđeni su primjeri s određenim oblikom pridjeva: *Žeden sam kaj riba na suhomu* (Brezje). *Ko riba na suhom* (Ivanec). *Tak zieše ko riba na suhem* (Ivanec). *Kaj riba na souhomo* (Med). *Ko riba na suhom* (Samobor). *Plava kaj riba na suhomu* (Donja Dubrava, Međimurje). *Kaj riba na souhomo* (Vrhovljjan).

24 Ovaj je frazem uglavnom potvrđen samo u neodređenom obliku, ali je na ostalom kajkavskom području jedanput potvrđen i određeni oblik: *V pol bela dana* (Samobor). *Napal ga je v pol bela dana* (Samobor). *F puol biela dana* (Veleškovec). *Koj si f puol biela dana zašel spat?* (Veleškovec). *Usred biela dana* (Varaždin mladi). *F pol biela dneva* (Ivanec). *Usred bela dana* (Oborovo). *Sred bielego dnavo* (Rinkovec). *U pol bela dana* (Zabok).

3.1.4. Variranje u oba sustava²⁵

Potvrde s određenim oblikom pridjeva	Potvrde s neodređenim oblikom pridjeva
Š: Privešće ga žednog priko vode (Go). Priveja b ⁱ taj žednog priko vode (Ši).	Moreš ga žedna privest priko vode (Do). Moreš ga žedna privesti priko vode Vrlike (Do). Privest ga žedna priko vode (Ru). Privela b ⁱ ga žedna priko vode (Si).
K: ²⁶ Prepējal ga ježožnoga preško vodē (Ses).	Nę bōm sę jā vīšę dāla pręvęsti žežna pręk vöde (Vrb).

3.2. Š i K razlikuju se po određenosti / neodređenosti Neodređeni u Š / određeni u K²⁷

Potvrde s određenim oblikom pridjeva	Potvrde s neodređenim oblikom pridjeva
Š:	Vridi suva zlata (Do). Vridi suva zlata (Ot).
K: ²⁷ Vrēdi sūhoga zlāta (Pet).	

Posvojni pridjevi u kosim padežima u promatranim štokavskim govorima potvrđeni su u neodređenom obliku, a u kajkavskima u određenom:²⁸

Potvrde s određenim oblikom pridjeva	Potvrde s neodređenim oblikom pridjeva
Š:	Mańi od makova zrna (Br). Mańi je od makova zrna (Do). Mańi od makova zrna (Ga, Lo). Mańi od makova zrna (Op).
K: ²⁹ Mańi je od mäkovog zřna (Križ). Děnēs sę vīšę nę pūhal, bül je měnši od mäkovoga zřna (Vrb).	
Š:	Stariji je od Isusova magarca (Či, Do).
K: Nosiťti Isusovýga kříza (Vir).	

25 I kod posvojnih zamjenica potvrđena je određena i neodređena deklinacija:

Š: Ne bi bila na négovu mistu (Či). Ne bⁱ tija bit na négovon mistu (Ši).

K: Nę bi štěla būti na négvém městu (Ses). Pörat täkvoga zlā nę bi děnēs bìl na nézīnu městu (Vrb). Usp. Ne bi rada bila na negovu mestu (Oborovo).

26 Variranje je potvrđeno i na ostalom kajkavskom području: *prepeljati / peljati (koga) žejna prek vode* (Veleškovec). *Prepelat žednega prek vode* (Samobor).

27 U ostalim kajkavskim govorima do sada nije potvrđeno.

28 O posvojnim pridjevima u nominativu vidi 2.1.

29 U ostalim kajkavskim govorima do sada nije potvrđeno.

4. Pridjevi u predikatnoj službi

4.1. Pridjev u predikatnoj službi obično je u neodređenom obliku u oba sustava:³⁰

Potvrde s određenim oblikom pridjeva	Potvrde s neodređenim oblikom pridjeva
Š:	<i>Ružan ko ēuko</i> (Do). <i>Gadan ko ēuko</i> (Si). <i>Ružan ko pas</i> (Do). <i>Ružan ka pas</i> (Ši).
K:	<i>Gêt si kâk büjduš</i> (Bak).
Š:	<i>Šporak si ko prasac</i> (Či). <i>Zamazan ka prase</i> (Go).
K:	<i>Rijaf si kâk prâsę</i> (Klo). <i>Biti zmázan kâj prâscę</i> (Pet).
Š:	<i>Žedan ka pas</i> (DP). <i>Žedan ko pas</i> (Do, Go, Lo). <i>Žedan ki pas</i> (Ot). <i>Žedan san ki pas</i> (Ši).
K:	<i>Žêžen kâj pës</i> (Pet). <i>Žeden si kâk vâpno</i> (Bak). <i>Žêžen jë kâk žîvo vâpno</i> (Ses). <i>Glê ga, förtjë žêžen kâk žîvo vâpno</i> (Ses). <i>Žêžen jë kâk grâba</i> (Klo). <i>Žêžen kâk grâba</i> (Vir).

Rima može učvrstiti uporabu neodređenog pridjeva:

Potvrde s određenim oblikom pridjeva	Potvrde s neodređenim oblikom pridjeva
Š:	<i>On ti je glup ko stup</i> (Go). <i>On t' je glup ko stup</i> (Si).
K: ³¹	<i>Tûp jë kaköy jë stûp</i> (Ses). <i>Tûp si kô stûp</i> (Ses). <i>Glûp si kô stûp</i> (Vir).

4.2. Međutim vrlo je rijetko i u tom položaju potvrđen određeni oblik.

Tako je u štokavskom sustavu određeni oblik potvrđen u slučaju koji je uzrokovani rimom:³²

Potvrde s određenim oblikom pridjeva	Potvrde s neodređenim oblikom pridjeva
Š: <i>Jesi jaki ko pile ka kaki</i> (Lo).	

30 U standardnom jeziku u predikatnoj službi dolaze samo neodređeni oblici pridjeva (Silić, Pranjković, 2005: 240).

31 *Glup si kaj stup* (Brezje). *Glup je ko stop* (Ivanec). *Kak si glup kak stup* (Oborovo). *Glup si ko stup* (Varaždin mladi). *Si blesav kaj stup* (Brezje).

32 Ali jedanput je potvrđen i (fakultativni) primjer bez rime: Š: *Jaki je ko (ki) ovca u glibu* (Do). *Jak je ko (ki) ovca u glibu* (Do).

I u kajkavskim križevačko-podravskim govorima u predikatnoj su službi takvi primjeri s određenim oblikom rijetki:³³

Potvrde s određenim oblikom pridjeva	Potvrde s neodređenim oblikom pridjeva
K: <i>Děla kāk bēsni</i> (Ses).	

Na temelju frazema u kojima se paralelno pojavljuju i određeni i neodređeni oblik pridjeva može se zaključiti da promatrana dva sustava čuvaju oba oblika, a novoštokavski ikavski³⁴ čuva neodređeni oblik bolje nego što ga čuva križevačko-podravski.³⁵

Kratice ispitanih govora

Štokavski govor:	Kajkavski govor:
Br Brnaze	Bak Bakovčice
Či Čišla	Klo Kloštar Podravski
DP Donje Pazarište	Križ Križevci
Do Dobrinče	Pet Peteranec
Ga Gala	Raš Veliki Raščani
Go Gospić	Ses Podravske Sesvete
Lo Lovreć	Vir Virje
Op Opuzen	Vrb Vrbovec
Ot Otok	
PD Primorski Dolac	
Ra Raščane	
Ru Runović	
Si Sinj	
Ši Šibenik	

33 U ostalim je kajkavskim govorima određeni oblik pridjeva u predikatnoj službi češće potvrđen nego u križevačko-podravskim govorima:

Blesavi si, kaj s tobom po asfalto oro (Brezje). *Blesavi si kaj s tobom orati moći bilo!* (Brezje).

Grdi je kak vrog (Brezje). *Grdi je kaj vruak* (Med). *Grdi je ko vrak* (Samobor). *Grdi je ko sam vrag* (Veleškovec). *Grdi je ko porezni ček* (Vinica). *Grdi je kaj vruak* (Vrhovljjan).

Lepi je kaj slika (Brezje). *Liepi je kak slika* (Ivanec).

Zmazani si kaj prasec (Brezje). *Zmazani je ko prasec* (Ivanec). *Zmuazani si kaj prusec* (Vrhovljjan).

Krastavi si ko prasec (Ivanec).

Zločesti si kak prasec (Ivanec).

34 U nekim od tih govora češći su neodređeni oblici: u Dobrinču, Čišlama, Brnazama i Sinju. U nekim govorima prevladavaju određeni oblici pridjeva: u Šibeniku, Gospicu i D. Pazarištu. U ostalim govorima potvrda ima podjednako (Gala, Lovreć, Opuzen, Otok).

35 S druge strane, unutar kajkavskom usporedbom možemo zaključiti da križevačko-podravski bolje čuvaju neodređeni oblik pridjeva nego ostali kajkavski govor.

LITERATURA

- Anić, V.; Brozović Rončević, D.; Goldstein, I.; Jojić, Lj.; Matasović, R.; Pranjković, I. 2002. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Novi Liber, Zagreb.
- Anić, Vladimir. 2003. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb.
- Fink-Arsovski, Željka. 2002. *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, FF press, Zagreb
- Maresić, Jela; Vulić, Sanja. 1998. Frazemi u rječnicima izvornih čakavskih i izvornih kajkavskih govora, *Filologija*, 30-31, Zagreb, 395–402.
- Maresić, Jela. 1992. Fonološki i morfološki opis govora Podravskih Sesveta, *Rad HAZU*, 446, Zagreb, 71–92.
- Maresić, Jela. 1993. O jednom kajkavskom frazemu, *Suvremena lingvistika*, 35–36, Zagreb, 155–158.
- Maresić, Jela. 1994. Frazemi u govoru Kloštra Podravskog, *Kaj*, 2–3, Zagreb, 24–26.
- Maresić, Jela. 1994. Iz frazeologije govora Podravskih Sesveta, *Fluminensia*, 1–2, Rijeka, 95–98.
- Maresić, Jela. 1995. Mali frazeološki rječnik govora Podravskih Sesveta, *Podravski zbornik*, 21, Koprivnica, 219–236.
- Maresić, Jela. 1996. Rječnik govora Podravskih Sesveta, *Filologija*, 27, Zagreb, 153–228.
- Maresić, Jela. 2003. Kajkavska dijalekatna leksikografija, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje*, 29, Zagreb, 391–406.
- Maresić, Jela. 2003. Leksikografska obrada frazema u kajkavskim dijalekatnim rječnicima, *Riječ*, 2, Rijeka, 31–38.
- Maresić, Jela. 2007. Odabir leksikografske građe u kajkavskim dijalekatnim rječnicima, *Kaj*, 3, Zagreb, 69–78.
- Maresić, Jela, Menac-Mihalić, Mira. 2008. *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje, Zagreb.
- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb.
- Matković, Dinko. 2004. *Rječnik frazema i poslovica govora Vrboske na otoku Hvaru*, Ogranak Matice hrvatske, Jelsa.
- Menac, Antica. 2007. *Hrvatska frazeologija*, Knjiga, Zagreb.
- Menac, Antica; Fink-Arsovski, Željka; Venturin, Radomir. 2003. *Hrvatski frazeološki rječnik*, Naklada Ljekav, Zagreb.
- Menac-Mihalić, Mira. 2000. Frazemi s nazivima kukaca u hrvatskim govorima, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje*, XXVI, Zagreb, 179–195.

- Menac-Mihalić, Mira. 2002. Problemi izrade višedijalektnoga frazeološkog rječnika, *Filologija*, 38–39, Zagreb, 49–55.
- Menac-Mihalić, Mira. 2005. *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj : s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje i Školska knjiga, Zagreb.
- Menac-Mihalić, Mira. 2006. Projekt “Istraživanje hrvatske dijalektne frazeologije”, *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*, Zora, 41, Maribor, 360–365.
- Menac-Mihalić, Mira. 2007. Frazeologija i dialektologija v Horvatii, *Frazeologija v jezikoslovju in drugih vedah* (urednici Erika Kržišnik, Wolfgang Eismann), Ljubljana, 593–604.
- Menac-Mihalić, Mira. 2007. O nekim hrvatskim dijalektnim frazemima sa zonomskom sastavnicom, *Kulturni bestijarij*, Hrvatska sveučilišna naklada, 389–400.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1880–1976. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 24 sv.
- Rječnik hrvatskoga jezika*. 2000. LZ “Miroslav Krleža” i Školska knjiga, Zagreb.
- Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. 1984.–2005. Sv. 1–10 (A – poniznomolben), JAZU (HAZU) i Zavod za jezik IFF (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovje), Zagreb.
- Samardžija, Marko. 1995. *Leksikologija hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Silić, Josip; Pranjković, Ivo. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Šojat, Antun. 1981. Virje, *Fonološki opisi*, Posebna izdanja ANUBiH, LV/9, Sarajevo, 337–342.
- Šojat, Antun. Zagreb 1982. Turopoljski govor, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, Zagreb, 317–496.
- Zečević, Vesna. 1993. *Fonološke neutralizacije u kajkavskom vokalizmu*, Zavod za hrvatski jezik, Zagreb.

Short and Long Adjectives in Štokavian and Kajkavian Phrasemes

An analysis has been conducted on a corpus of verified sentences, which include phrasemes. Only verified features are taken into account. However, even in a specific research of this type, where the corpus was bound by phraseology, it is also possible to make conclusions and to observe the directions of development of the studied idioms. This paper is the result of the latest field research – data were collected from 2000 until today, so some of the results differ from those of other dialectological researches in the previous century.

Based on phrasemes which contain in parallel both short and long adjectives, we can conclude that both forms of adjectives in both systems are preserved. However, Novoštokavian Ikavian idioms preserve short adjectives better than Križevačko-podravian idioms.

Key words: Croatian dialects, adjective, long and short adjectives, dialectal phraseology, phrasemes, Novoštokavian Ikavian idioms, Križevačko-podravian idioms

Jezik i politika

Iako Pravopis Matice hrvatske u načelu slijedi odmjerenu jezičnu politiku, autor drži da bi hrvatski jezikoslovci trebali hrvatskoj političkoj suverenosti pridružiti i jezičnu suverenost, suzujući jezični "jugo-atlas", a proširujući i produbljujući jezični korpus, posežući odvažnije u hrvatsku leksičku baštinu. Autor nadalje drži da nam je od Pravopisa danas potrebniji primjeren priručni rječnik s kratkom gramatikom.

Ključne riječi: jezik, politika, jezični atlas, jezični korpus, rječnik, gramatika, sredstva javnog priopćavanja

U susretima s politikom hrvatski jezik nema puno sreće. Mene ovdje zaokuplja uglavnom relativno kratak dijakronijski lük posljednjih 40 godina. To je put od **nasrtaja** politike na hrvatski jezik i hrvatske jezikoslovce do današnjega **posrtanja** politike pod poplavom angloamerikanizacije. A tu je i jedna konstanta: to je **prezir (i prijezir!)** prema brizi za jezik. Pri tom, po mome jezičnom osjećaju, valja istaknuti određenu razliku između prezira i prijezira: prezir doživljavam kao odliku onih brojnih političara, to jest kao izraz njihove *ignorancije*, a prijezir je po meni markiran; on je odlika *odnarođenosti* onih malobrojnijih, *globalista*. Na treći tip odnosa hrvatskog jezika i hrvatske politike osvrnut ću se nešto kasnije.

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika objavljena je 17. ožujka 1967 – to je ove godine spomenuto u više prigoda. Datum zacijelo nije odabran radi simbolike, ali za nas visočke đake to nije bilo koji dan, nego dan Sv. Patrika – Domagoja. Meni se pritom u duhu javljuju Domagojevi strijelci s onoga divnog reljefa Ivana Meštrovića – samo što taj put njihove strijele nisu letjele protiv mletačkih, nego protiv beogradskih zavojevača. Sjećam se nasrtaja predsjednika Broza, zatim nasrtaja Vladimira Bakarića, predsjednika CK SKH, ali i veoma glasnog zazivanja kaznenog progona tih "kontrarevolucionara" iz usta današnjeg predsjednika RH. Ostavljam otvorenim pitanje je li to **ironija** sudbine ili više **metafora** usuda hrvatskoga jezika.

Iako su pokretači i potpisnici *Deklaracije* bili (barem privremeno) ušutkani, njoime posijano sjeme niklo je u obliku *hrvatskoga proljeća*. Živo se sjećam tog vremena. Dok sam se u Rimu mučio odgovarajući na prvim ispitimima mješavinom latinskog i talijanskog jezika, okrepa su mi bili povremeni hrabri članci u domovinskom tisku autora Zlatka Tomičića i Brune Bušića, a osobito članak Smiljane Rendić o «izlasku iz genitiva». Neki od sličnih autora svoj su idealizam platili i tamnovanjem, Bruno Bušić čak i pomno planiranom smrću u Parizu. Pjesnik Mirko Vidović doduše nije

likvidiran, ali je zbog svoga idealizma tamnovao. Pamtim tek dva stiha iz njegove pjesme *Hrvatski grb* (čitao sam je kod hercegovačkih franjevaca u Americi, a nisam je smio donijeti u domovinu, jer su neki moji prijatelji – bosanski franjevci – odležali po nekoliko godina zbog toga što im je među knjigama nađen (ili podmetnut?!?) neki tekst iz “neprijateljske emigracije”. Evo tih dvaju stihova:

*Želim biti kamen u dnu tvoga hrama
U kojem se nitko nikom klanjat ne će*

Znao sam da će taj val narodnog buđenja u nama ostaviti trajne učinke, ali nisam ni sanjao da će moj naraštaj dočekati izlazak iz tvorevine koja nam je nametala **genitiv** s namjerom i planom da nas zauvijek odgura u **pluskvamperfekt**.

Uživajući u “proljećarskim” tekstovima, a mučeći se s velikim svjetskim jezicima, svoj sam akademski interes sve više okretao prema jeziku uopće. Bez stručnog vodstva pri tom sam se oslanjao na refleksije i spekulacije Platona, Humboldta i Heideggera, a onda me tada aktualni strukturalizam odveo i do Saussurea, Sapira i Chomskog. Stjecajem životnih okolnosti ni u filozofskim refleksijama o jeziku nisam pravo ustrajao pa su moj interes danas isprekidani pleter jezične i političke kulture, što me je i potaklo da se, kao jedini član Udruge visokoškolskih đaka, odvažim pridružiti ovom cijenjenom skupu, svjestan da sam ovdje ustvari «*extra chorum cantans*».

Osamostaljena Hrvatska upravo je na pragu punoljetnosti. Nameće se pitanje kake je učinke državno osamostaljenje proizvelo za hrvatski jezik. Naš se jezik više ne zove hrvatsko-srpski ni srpsko-hrvatski pa ni hrvatski ili srpski, no na mjesto spomenute dvojnosti nažalost zasad nije došla jednodušna jedinstvena **jezična politika**. Nema više onog idealizma koji je bio urođio hrvatskim proljećem. Ovo me opet podsjeti na dva stiha, ovaj put ne hrvatskoga, nego srpskog pjesnika (Branka Miljkovića):

*Hoće li sloboda umeti da peva
Kao što su sužnji pevali o njoj?*

Jezična bi politika morala biti sastavnicom cjelovite kulturne politike, koje nažalost nemamo.

***

Iako se koleba između Hermogenova načela *konvencionalnosti* i Kratilova načela *prirodnosti*, Sokrat se u Platonovu dijalogu *Kratil* odlučno odupire *proizvoljnosti* u stvaranju i normiranju riječi jer bi to vodilo u kaos. Normiranje Sokrat pridržava državi i zakonodavcu (*nomothetēs*), a zakonodavca upućuje na dijalektičara (*anér dialektikós*).

Sokrat je o riječima i zakonima vodio razgovore **na trgu**. Kad bismo imali kulturnu politiku, danas bi pravo mjesto za takve razgovore mogla biti javna televizija, a uz nju i druga sredstva javnog priopćavanja. Nažalost, tu se rijetko vode razgovori o hrvatskom jeziku, svakako ne u prikladnim terminima. A tko bi od niza kulturnih ustanova imao ulogu zakonodavca, kojega je Sokrat prizivao i upućivao na dijalektičare? Institut za jezik? HAZU? Katedre slavistike i(l) kroatistike? U nedostatku

kultурне politike umjesto neutvrđenih zakonodavaca jezične navike nažalost sve više diktiraju nepozvani pojedinci za koje spomenuti Platonov dijalog ima oznaku *idiotēs!* Ono što je osobito žalosno jest činjenica da je ondašnji *idiotēs* bio – možda i veoma obrazovani – samotnjak, to jest pojedinac bez pokrića *demosa* i *polisa*, dok ovi što nam danas sve više diktiraju jezične navike nisu samotnjaci, nego brojne neznalice, koje vladaju sredstvima javnog priopćavanja!

Pravo pitanje stoga glasi: **što je nama hrvatski jezik?** Ako je on tek prijenosnik obavijesti o najučinkovitijim deterdžentima i kozmetičkim sredstvima te kretanjima na burzi, pomagalo za snalaženje na tržištu, onda i nema svrhe otpor prema anglo-amerikanizaciji jezika. Ako nam je pak jezik **duhovni zavičaj** i iskaznica narodnog identiteta, onda bi njegovo zagađivanje i nagrdjivanje, čemu smo svakodnevno svjedoći, trebalo biti na neki način obuzdavano, pa i **sankcionirano**.

Razumljiva su mi kolebanja u pravopisnim rješenjima. Matica hrvatska uložila je znatan napor, a i znatna sredstva da se ta kolebanja svedu na manju mjeru. Možda je ipak bilo bolje priznati nepostojanje već utvrđene tradicije hrvatskoga *pravopisanja* pa možda ići i na *omekšavanje* te navodno utvrđene tradicije. Moj kompjutor uostalom, podcrtavajući riječ *pravopisanje*, dostatno potvrđuje da tu nema jedinstvene tradicije, kako se tvrdi u Predgovoru Matičinu pravopisu. Dobro je što se nije usiljeno stvarao nekakav hrvatski “novogovor”, no moj je dojam da se moglo usvojiti znatno više alternativnih rješenja, i to dajući prednost oblicima koji čuvaju proničnost korijena riječi. Žao mi je na primjer što je proskriven nominativ množine “sažetci”. Naš dubrovački ogranač Matice hrvatske upravo je u kolovozu ove godine predstavio knjigu Rafa Bogišića **DUBROVAČKI SAŽETCI!** Zašto dativ i lokativ jednine imenice “bitka” ne bi bio prvenstveno “bitki” i zašto imenica “bitak” nije *singulare tantum* pa bi izostao meni nepodnošljivi nominativ množine “bici”? Jezikoznanci me u tom kontekstu podsjećaju na pismoznance iz evanđelja. Kao što se pismoznanci nisu usuđivali dirati u predaje, nego su ih samo prenosili od naraštaja do naraštaja, tako su i jezikoznanci skloni norme sadašnje upotrebe crpiti iz opisa zatečene. Ne bi li ipak hrvatski jezikoznanci mogli više poraditi na hrvatskoj **jezičnoj suverenosti**? Ne bi li mogli graditi “Zagrebački dogovor”, ne dijeleći se na lijeve i desne, ne dajući presudnu važnost pitanju refleksa jata niti dvojbi oko “neću” i(li) “ne ču”. U oba ta slučaja mogla su se do dalnjega tolerirati dvostruka rješenja. Ukratko, umjesto priče o utvrđenosti, valjalo bi tolerancijom stvarati hrvatski **jezični standard primijeren novoj političkoj stvarnosti**. Jezikoslovci bi trebali oblikovati jezičnu politiku ne osvrćući se na to hoće li netko od političara iz “državnog vrha” pisati “neću” ili “ne ču”. U tom kontekstu nazirem taj novi, ali opet ne baš sretan odnos jezikoslovja i politike. Jedno se desetljeće krenulo za jednim državnikom, drugo desetljeće već prevladava prestiž mlađega. A znanstvenici ne bi smjeli biti klimavci pa slijediti jezične afinitete političara. Uostalom, po brizi političara za hrvatski jezik složio bih se s dječakom kojega na TV dnevniku 4/11/07 – doduše u drugom kontekstu – citira Sunčica Findak: “Bilo bi nam svima **dobrije** da ih manje slušamo.”

Da se razumijemo: ni u pitanjima jezika ne možemo pobjeći od politike; možda

međutim možemo **odabrat i slijediti smjer i brzinu jezične mijene**, koja se nameće epohalnom promjenom, to jest raspadom Jugoslavije. Ovo je **kairos** za stvaranje jezične politike! Na primjeru Bošnjaka vidimo kako jezična mijena može biti ubrzana i vođena, što ne znači da bi i nama bila primjerena takva brzina. Mogu međutim vjerovati Chomskom, koji ukazuje na to da je na primjer francuski jezik imao razdoblja ubrzane mijene. Nije li upravo sad vrijeme da hrvatski jezik umjesto na nekadašnjoj osovini Beč – Zagreb – Novi Sad – Beograd počne funkcionirati na crti Dubrovnik – Split – Zadar – Pazin – Zagreb – Osijek? Dakako, vodeći računa o tome da u tom nizu Dubrovnik implicitno nosi i tradiciju bosanskih franjevaca, a o njihovu doprinisu hrvatskom jezičnom standardu upravo je profesor Pranjković dao vrijednih doprinosa. Vrijeme je, usuđujem se to glasno izreći, **suziti naš jezični atlas, a proširiti jezični korpus**. Umjesto “od Vardara pa do Triglava” (vidio sam negdašnje svjedodžbe u kojima je jezik bio “srpsko-hrvatsko-slovenački”, a uključivao je i neimenovani makedonski!) usvojiti nove repere – od Prevlake do Čakovca i od Umaga do Iloka. Zašto ne ostaviti postrani torlački, a postupno u hrvatski standard integrirati kajkavski? Ne kažem da je T. M. Bilosnić naš Hölderlin, ali bi se moglo dublje posegnuti u našu jezičnu povijest. Evo tek nekoliko stihova iz Bilosnićeve *Ogrlice*:

*svi njezini vjerni i svi grijesni
pobočnici i kraljevi koludri i koludrice
znaju zemlja da su*

To ča je zač i kakti kaj

Neuspjeh njemačke pravopisne reforme, po mom sudu, ukazuje na to da je teško od prosječnih ljudi očekivati učenje stotina pravopisnih norma. Bolje bi, vjerujem, bilo dati manji broj jasno formuliranih načela, a ostaviti **više slobode u pravopisu**. Ponovno ću se poslužiti motivom iz evanđelja: čini mi se da je pravopisna čistoća **čistoća ruku**, a bitnija je **čistoća srca**. Pravopis je doista pitanje konvencije, platonskog *nomosa*, a gramatika i rječnik već tvore svojevrsni *organizam* platonskoga *physisa*. Stoga vjerujem da valja znatno više poraditi na gramatici i rječniku hrvatskoga jezika.

U ranim jutarnjim jezičnim savjetima na Hrvatskom radiju sirota Nives Opačić beznadno se bori s vjetrenjačama i pokušava “zaustaviti Reuters”. Terminski marginalizirani jezični savjeti stižu do pre malo ušiju. Mislim da je prijeko potrebno izraditi prikidan priručni rječnik po uzoru na nevelike, ali kompetentne i pregledne oxfordske rječnike, koji uz problematične riječi navode dobre frazeme i kombinatoričke upute. Potrebno je osnažiti lektorsku službu HRT-a i pojačati njezin autoritet. Mogle bi se na primjer u Matičinu *Vijencu*, ali i u jezikoslovnim i prevoditeljskim glasilima uvesti rubrike u kojima bi se za jezičnu kulturu (i nekulturu) dodjeljivali “vijenci i kaktusi”.

Rječnik spomenutoga oxfordskog tipa bio bi više od pomoći nego rani jutarnji jezični savjeti, a koliko je takav rječnik potreban, ilustriraju sljedeći primjeri neznanja i nemara. Prevoditelj razgovora s Chomskim “... podiže pitanja koja se ranije, u stvari, nisu mogla pitati” (sva isticanja: A. Š.)? Još nakaznija amerikanizacija opaža se

u sve češćoj uporabi priloga **ikad(a)**. Reklama tako govorи o “najboljoj juhi *ikada*”, *Jutarnji list* javља да је “pretpovijesni gušter *najbrži dvonožac ikada*”. U istim novinama pridjev *evolucijski* postaje *evolucionarni* (28. 09. 07 – Ivana Rimac).

Čini mi se posebno aktualnim podići uzbunu zbog katastrofalne sintakse prijedloga **za** i zbog posvemašnjeg nesnalaženja u sintaksi **duala**.

Nives Opačić naišla je na primjer na sintagmu *Veselje za Lanom*. Novinar Boris Hudoletnjak rabi sintagmu *ljubav za istinom*. Reporter u prijenosu nogometne utakmice govorи o *borbi za loptom*. U časopisu *Dubrovnik* čitam u međunaslovu *Strast za literaturom*, a u jednom sudskom rješenju *smatra se za potrebnim*. Nešto manje vrijeda uši, ali držim da je također pogrešno kad se **za** govorи ondje gdje je očito suvišno. Često čujemo “...što ima(ju) za reći...”.

Već spomenuto sudsko rješenje ovako rabi dual: “S obzirom da je maloljetnica bila *povjerenja obaju roditeljima*”. U drugom rješenju isti sudac navodi: “Radi se o djetetu koje je *privrženo oboje roditelja*.” HTV javља: “Rab je potresen zbog smrti *dvaju djevojaka*.” TV kalendar (inače doista vrijedna emisija) podsjećа: “Nastala je pobuna *trinaestoro kolonija*.” Hrvatski radio govorи o presudi *šestorici osoba*. HTV za Zagrebačku piruetu najavljuje “*natjecatelje iz 34 zemalja*”! Dok ovaj prilog redigiram za eventualno objavlјivanje, 19. prosinca 2007. u ranim vijestima HRT-a slušam da su “*u Pakistanu pогinule 58 osobа*”!

Normiranje naglasaka u hrvatskom jeziku čini mi se utopijom. Izgleda da *Dalmati* odnose prevagu nad kontinentalcima pa meni dražu filozofsku tradiciju potiskuje filozofska tradicija. Iznenadila me je činjenica da je ovo naglašavanje blagoslovio upravo današnji svečar Ivo Pranjković. Mislim da bi i u naglašavanju trebalo do daljnjega ostaviti više dvojnih rješenja.

Zaključujem s nadom da će Ivo Pranjković – šezdeset mu je godina tek! – još puno toga pridonijeti unapređenju jezične kulture i jezične politike u Hrvata, a i Udruzi višočkih đaka. Dolazi mi na pamet jedno mjesto iz evanđelja po Luki (22, 32) koje mi se u uho urezalo u latinskoj verziji: *Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos*. Iznenadilo me to kako u nizu velikih svjetskih jezika taj poticaj poprima veoma različita značenja, a čak i hrvatski i srpski prijevodi pokazuju znatno šarenilo. Duda prevodi: “Pa kad *k sebi dođeš*, učvrsti svoju braću.”; Rupčić: “Kada se jedanput *vratиш k meni*, učvrsti svoju braću!” Srpski: “I ti, *kad se obratiš*, utvrди braću svoju.” Ja bih (barem za ovu prigodu) rekao: *A ti se ponekad osvrni pa budi potpora subraći u našoj Udrizi i svojim fratrима!*

Language and Politics

Although the Orthography Handbook of Matica hrvatska in general adopts a moderate linguistic policy, the author believes that the Croatian linguists should join linguistic sovereignty to the Croatian political sovereignty by narrowing the linguistic "Yugo-atlas", and by expanding and deepening the language corpus, and reaching more boldly into the Croatian lexical heritage. The author also believes that we, at the moment, need an appropriate dictionary with a short grammar overview more than an Orthography Handbook.

Key words: language, politics, language atlas, language corpus, dictionary, grammar, mass media

KAZALO IMENA

A

- Aitchison, J., 122
Akmaijan, A. 122
Alaupović, T., 19
Alić, S., 14, 87, 88
Andrić, I., 16, 18, 87, 88
Andrić, N., 25
Anić, V., 10, 11, 23, 24, 26, 29, 66, 143, 145,
    154, 189
Antonić, I., 29

B

- Babić, S., 20, 23, 24, 26, 27, 74, 75, 76, 78,
    79, 82, 101, 104, 106, 107, 114, 1,23,
    124, 141, 154
Badurina, L., 3, 19, 25, 30, 31, 34, 35, 69,
    70, 72, 82, 83
Bagić, K., 28, 29, 33, 35, 69, 70, 71, 82, 86,
    88, 90
Bailey, G.-J. N., 124,
Bakarić, V., 193,
Balaban, F. P., 60
Barbaroša-Šikić, M., 123,
Barić, E., 154, 136, 122, 22
Bašić, M., 27
Bašić, N., 21, 76, 77, 82,
Batistić, T., 64,
Belaj, B., 3, 139, 142, 143, 154,
Benešić, J., 16, 19, 29
Benić, B., 14
Bešker, I., 34
Bilosnić, T. M., 196
Bloomfield, L., 122,
Bogišić, R., 195
Bogusławski, A., 154
Boranić, D., 25
Bošković, I. J., 31
Brabec, I., 134, 136,
Bratulić, J., 23
Brbora, S., 30
Brlić, I. A., 15, 64
Brlobaš, Ž., 35
Brown, G., 71, 83

Broz, I., 21, 25

- Brozović Rončević, D., 9, 189
Brozović, D., 21, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79
Brugman, C. M., 141, 154
Budimski, L., 18, 19
Buscha, J., 137,
Bušić, B., 193

C

- Carilho, M. M., 26
Cesarić, D., 11, 89
Chomsky, N., 194
Coupland, N., 71, 83
Cruse, A., 109, 117, 122, 149
Crystal, D., 103, 122, 128, 136
Culicover, P. W., 95, 98

Č

- Čadež, T., 26
Česi, M., 123
Čubrić, M., 10

Ć

- Ćorić, B., 23

D

- Damjanović, S., 3, 30, 31, 34, 159, 163, 172,
    177,
Daničić, Đ., 64
Danolić, J., 26
Desnica, V., 17, 87
Divković, M., 19
De Saussure, F., 194
Dizdar, M., 85, 86, 88, 89
Dobretić, M., 14, 19
Drilo, S., 23
Drljić, R., 10, 15, 29
Drosdowski, G., 136
Duda, B., 197
Dugandžija, M., 26
Dujmović-Markusi, D., 116, 122
Dujmušić, J., 25

DŽ

- Džambo, J., 10

E

Eismann, W., 14, 190
Engel, U., 129, 130, 136

F

Feleszko, K., 129, 137
Ferluga Petronio, F., 25
Fillmore, C. J., 132, 137
Finch, G., 110, 111, 113, 122
Findak, S., 195
Finka, B., 24
Fink-Arsovski, Ž., 189
Fishman, J. A., 15
Flier, M. S., 141, 154
Franeš, I., 15
Franks, S., 127, 137
Fromkin, V., 109, 111, 120, 123

G

Gallant, J., 141, 154
Gavran, I., 10, 14, 17, 24, 30
Gavranović, B., 10, 15
Geld, R., 103, 122
Gogal, V., 27
Goldstein, I., 10, 143, 189
Goldstein, S., 10
Gortan-Premk, D., 64
Grčević, M., 81
Grečl, D., 23
Greenberg, R., 30
Grice, H. P., 71
Guberina, P., 95, 98

H

Habdelić, J., 19, 28
Halilović, S., 24, 55, 60
Ham, S., 107, 114, 123
Harambašić, E., 33
Heidegger, M., 194
Helbig, G., 137
Hercigonja, E., 160, 161, 172, 177
Hraste, M., 134, 136
Hrkać, S., 29
Hudeček, L., 3, 34, 93, 136
Hudoletnjak, B., 197
Humboldt, W. von, 194
Hyams, N., 111, 123

I

Isaković, A., 24
Ivandić, M., 27
Ivanković, Ž., 24, 32, 33
Iveković, F., 13, 25, 30
Ivić, M., 20, 55, 60, 64, 130, 135, 137
Ivšić, S., 13, 14, 64, 67

J

Jackendoff, R., 95, 98
Jackson, H., 123
Jagić, V., 15
Jahić, Dž., 24, 55, 60
Jakobson, R., 42, 44, 127
Janda, L., 141, 154
Jaworski, A., 71, 83
Jelaska, Z., 3, 101, 104, 114, 123
Jeličić, A., 10
Jeličić, S., 10
Jembrih, A., 24
Jespersen, O., 22
Johnson, M., 149, 150, 155
Jojić, Lj., 10, 189
Jonke, Lj., 14, 23, 29, 30, 64, 134
Josipović, V., 119, 123
Jukić, I. F., 8, 10, 13, 17, 19, 20, 29, 33
Jurišić, D., 34, 35
Jurišić, M., 26, 27, 30, 31, 32

K

Kajan, I., 13
Kaleb, Z., 34
Kalenić, V., 87
Kalogjera, D., 11
Karadžić Stefanović, V., 15
Karamatić, M., 32
Katičić, R., 21, 23, 30, 76, 77, 79, 128, 129,
130, 137, 173, 177
Katnić-Bakaršić, M., 3, 35, 85
Kearns, K., 123
Kikić, L., 33
Knežević, A., 12
Koharović, N., 31
Kordić, S., 21, 31, 32, 76, 81
Kovačević, J., 27, 83,
Kovačević, Marina, 70, 83
Kovačević, Miloš, 23, 30, 94, 98
Kovačićek, M., 26

- Kravar, Z., 31
 Krleža, M., 13, 16, 33, 190
 Kryžan Stanojević, B., 32, 143
 Kržišnik, E., 190
 Kujundžić, A., 19
 Kumičić, E., 12, 88
 Kuna, B., 3, 33, 127, 137
 Kunzmann-Muller, B., 15
 Kurelac, F., 10, 13, 32
- L**
 Lakoff, G., 127, 137, 139, 141, 149, 150, 155
 Langacker, R. W., 104,
 Lastrić, F., 15
 Lašvanin (Marčinkušić), N., 15
 Laušić, J., 88
 Laušić, V., 27,
 Leaković, B., 19
 Leech, G., 107, 123
 Lewis, K., 34
 Lindner, S. J., 141, 142, 155
 Lipovčić, Lj., 18
 Loebner, S., 107, 109, 123
 Lončarić, M., 14, 22, 136
 Lorca, F. G., 89
 Lukačić, D., 20
 Lukenda, M., 32, 33, 136
 Lukežić, I., 18
- M**
 Malić, D., 22
 Mamić, M., 136
 Maras, M., 24
 Marek, R., 31
 Maresić, J., 179, 189
 Maretić, T., 25, 129, 130, 137
 Marić, K., 34
 Marijanović, S., 13, 19
 Markešić, I., 33
 Marković, I., 26, 29
 Markušić, J., 11
 Martić, G., 13
 Martinet, A., 23
 Mašić, M., 29
 Matas Ivanković, I., 33
 Matasović, R., 10, 189
 Matejčić, B., 35
- Matešić, J., 189
 Matešić, M., 34
 Matijević Solinjanin, S., 17
 Matković, D., 189
 Matoš, A. G., 82, 87
 Mayer, M., 26
 Mažuranić, V., 13
 Meić, P., 34
 Menac, A., 189
 Menac-Mihalić, M., 3, 179, 189, 190
 Meštrović, I., 193
 Mićanović, K., 3, 32, 47
 Mihaljević, Milan, 136, 137
 Mihaljević, Milica, 117, 123
 Mihaljević, V., 2
 Milčetić, I., 160, 163, 178
 Miljković, B., 194
 Moguš, M., 24, 26
 Mojceva-Guševa, J., 123
 Mønnesland, S., 2, 5, 24
 Monville-Burston, M., 44
 Moračić, D., 23
 Morić, Ž., 26, 31
 Muradbegović, A., 14, 88, 89
 Muršić, M., 26
 Musić, A., 7, 30, 58, 60, 64, 66
- N**
 Nedić, M., 17
 Neweklowsky, G., 16
 Nikolić, D., 32
 Nujić, I., 33
 Nunan, D., 112, 116, 123
 Nyomarkay, I., 25
- O**
 Okuka, M., 23
 Opačić, N., 11, 196, 197
 Oršolić, N. M., 27
 Ostojić, I., 160, 177
- P**
 Pacel, V., 8, 10, 18, 32, 66
 Palić, I., 3, 53, 55, 60, 128, 137
 Pāndeya, R. C., 22
 Papić, P., 16
 Pavešić, S., 22, 93, 98, 104, 106, 114, 123
 Pavičić, J., 27, 30

- Pavić, A., 160, 177
Pelivan, A., 23
Pelivan, D., 23
Perak, B., 108, 124
Pešorda, M., 15, 87
Peti, M., 22, 30
Peti-Stantić, A., 32
Petrović, B., 34
Platon, 194, 195
Poole, S. C., 111, 123
Popovački, I., 34
Popović, Lj., 54, 58, 60
Popović, S., 123
Požgaj Hadži, V., 85
Pranjić, K., 16, 29, 87
Pranjković, I., 3, 5, 7, 8, 9, 17, 18, 19, 30,
31, 32, 33, 34, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45,
47, 49, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60,
61, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84,
85, 86, 87, 88, 89, 90, 95, 98, 103, 104,
105, 106, 109, 110, 112, 113, 114, 115,
116, 123, 124, 128, 129, 131, 133, 137,
141, 143, 155, 156, 160, 187, 189, 190,
196, 197
Protrka, M., 29
- R**
Radford, A., 116, 123
Radić, A., 25
Radovanović, M., 22, 24, 31, 65
Rehder, P., 17
Relković, M. A., 12, 15, 64,
Rendić, S., 193
Rešetar, M., 25
Rimac, I., 196
Robins, R. H., 102, 124
Rodić, I., 27
Rodman, R., 109, 111, 120, 123
Roheim, G., 22
Romić, S., 32
Rosandić, D., 27
Ross, J. R., 104, 124
Rožić, V., 25
Rudzka-Ostyń, B., 141, 155
Rupčić, B., 197
Russell, B., 137
- S**
Saeed, J. I., 107, 124
Samardžija, M., 18, 23, 25, 28, 32, 34, 77,
83, 115, 116, 124, 190
Sapir, E., 194
Shakespeare, W., 89
Shuy, R. W., 124
Silić, J., 3, 7, 10, 11, 17, 19, 23, 27, 33, 34,
39, 42, 44, 45, 47, 48, 51, 54, 59, 61, 63,
65, 67, 72, 83, 88, 90, 95, 98, 103, 105,
106, 109, 114, 115, 116, 124, 129, 131,
137, 141, 156, 187, 190
Simić, R., 23
Skenderija, S., 26
Slamník, I., 19, 88
Sokrat, 194
Stanić, M., 23
Stanojević, M. M., 32, 143, 156
Stenstrom, A. B., 115, 124
Stolac, D., 130, 137
Suško, M., 22
Svartvik, J., 123
- Š**
Šamija, I. B., 20
Šarčević, I., 27
Šarić, Lj., 136, 141, 156
Šimić, A. B., 14, 18, 19, 86, 87, 88
Škarić, I., 27, 79
Škiljan, D., 22
Šojat, A., 190
Šoljić, A., 3, 193
Štajduhar, M., 26
Štefanić, V., 159, 160, 162, 175, 177
Štimac, V., 31
Štrkalj Despot, K., 35
Šulek, B., 8, 10, 14, 32, 66
Švačko, V., 136
- T**
Tabakowska, E., 156
Talmy, L., 143, 144, 156
Tanašić, S., 30
Taylor, J. R., 102, 104, 124, 125, 133, 137,
139, 141, 142, 156
Temmermans, B., 26
Težak, S., 25, 33, 101, 104, 106, 114,
123, 124
Thompson, G., 107, 124

- Titone, R., 22
Tomićić, Z., 193
Tošović, B., 19
Trask, R. L., 108, 124
Tunjić, A., 27
- U**
Ujević, T., 18
Užarević, J., 33
- V**
Van Schooneveld, C. H., 156
Veber (Weber) Tkalčević, A., 7, 9, 10, 12,
13, 14, 29, 32, 34, 64, 66, 128, 129, 138
Velikanović, I., 18
Venturin, R., 189
Vicić, V., 15
Vidović, M., 193
Vince, Z., 22, 29, 66
Vinogradov, V. V., 22
Voršak, N., 19
- Vukojević, L., 3, 93, 94, 95, 98, 117,
124, 136
Vuletić, B., 22
Vulić, S., 189
- W**
Waugh, L. R., 44
Whorf, B. L., 22
- Y**
Yule, G., 71, 83
- Z**
Zečević, V., 22, 136, 190
Znika, M., 3, 22, 25, 63, 128, 137
- Ž**
Žagar, M., 2, 5, 35, 136
Žigić, I., 26
Živković, S., 134, 136
Župan, I., 26

Ivo Pranjković

Sučeljavanja

XXXXXX XXXX XXXX A AAAAAAAA A AA

Ivo Pranjković

FRANJEVACKO SPISATELJSTVO
NA HRVATSKOME JEZIKU

IVO PRANJKOVIC

Druga hrvatska skladnja

Sintaktičke rasprave

IVO PRANJKOVIC

HRVATSKA SVEUČILIŠNA NAKLADA

LINGVISTIČKI KOMENTARI

Ivo Pranjković

Ogledi
o jezičnoj
pravilnosti

Akademija

Josip Silic
Ivo Pranjković

GRAMATIKA
HRVATSKE JEZIKE

za gimnazije i visoka učilišta

sintaksa
morphologija

Ivo Pranjković

ZAVOD

Hrvatski jezik
i franjevci
Bosne Srebrenice

Ivo Pranjković

Kronika
hrvatskoga
jezikoslovlja

9 789535 552819

Cijena: 129,00 KN

Ivo Pr

KOORDINACIJE
U HRVATSKIM
KNJIŽEVNOSTIMA
JEZIKOSLOVLJA

